8° H. Ref.
72 m
Appenzell

Ex donat: Molliana.

Kort Begrijp/ Van de OPKOMSTE Ende Leere der Socinianen.

Kortelick verbat in 11. Capittelen.

By een gebracht/ ende grontelick wederlept in de Nederlantsche Tale/

DOOR

Den Eerw. Hoogh-geleerden Heere D. JOHANNEM CLOPPENBURCH, Doctor ende Professor der H. Theologie, in de vermaerde Universiteit van Franeker.

R

TOT DORDRECHT,

Voor Vinçent Caimax, Boeck-verkooper / by de Wijn-brugh / in den grooten Bybel. Anno 1652.

Bayerische
Staatsbibliothek
München

Beminde Leser.

OP dat gy met een opslagh van uw ooge sout mogen sien, wat Controverse stucken in dit Kort Begrijp verhandelt werden, hebben wy goet gevonden alhier vooraen te stellen, een Register van de Capittelen, end' van de Materien die daer in begrepen zijn; Leest neerstigh, doeter u voordeel ende profijt mede, ende neemt onsen arbeit voor lief ende in't goede.

Hooft-summa van yder Capittel in't bysonder.

CAP. I. Handelt van Godt ende Jesu Christo, ende van den H. Geest.

CAP. II. Van den Staet des eersten Menſches voor den Val.

CAP. III. Van den val des Menſches, ende van de Erf-ſonde.

CAP. IV. Van den vryen wille ende Genade.

CAP. V. Van 't oude ende nieuwe Verbondt, ofte van de Wet ende het Euangelium.

CAP. VI. Van de Prædeſtinatie, Verkieſinge, ende Roepinge.

CAP. VII. Van de Rechtveerdighmakinge door 't geloove in Chriſtum, end' van de Boetveerdigheyt.

CAP. VIII. Van de opſtandinghe der dooden, ende ſtant der zielen, ende van de toekomende Eeuwe.

CAP. IX. Van de Gemeente, Predickampt, Synoden, ende Diſcipline.

CAP. X. Van den Doop, ende van het Avontmael des Heeren.

CAP. XI. Van 't Overigheyts-ampt, van 't Gerechte, van 't Eedt-ſweeren ende Krijgh-voeren.

Ter

Ter Eeren van den Autheur, ende van het Werck.

Die voor de werelt stelt ten toon
De ware Godtheyt van den Soon,
En dat hy eeuwigh is geweest
Gelijck den Vader en den Geest,
Is weerd gepresen.
En hoe de menschen meer versmaen
Het heyligh werck by hem gedaen,
Ia dat het al de werelt haet,
Hoe dat sijn eer te meerder staet
Om hoogh geresen.
Ey, wie vergat doch oyt de naem
(Als onder duysent aengenaem)
Van een die hem gewaerschout hadt,
Dat in het kruyt een adder sat,
Daer hy wou rusten?
Wie seyt geen danck aen sijnen vrient,
Die als hem spijs wiert voorgedient,
Daer boos vergift is in gedaen,
Hem daer van doet een soet vermaen,
En toomt sijn lusten.
Wat schuylt'er, ach! al boos fenijn
In't hooft en herte van Socin,
Dat hy op vele bladers spouwt,
En daer mijn hert en ziel voor grouwt
Met recht en reden.
De spijse, van hem op-gedist,
Is, door een ongemeene list,

Ver-

Vergiftight even in dengrondt,
En, schoon sy lockt een gragen mondt;
Sy dient vermeden.
Dit toont u hier een deftigh man.
Komt treet dan toe en leert'er van,
Hoe dat de leugen wert ontmomt.
En hoese voor Godts Woort verstomt,
Ia moet verdwijnen.
Siet hier, hoe dat de duysternis
Vergaet, daer dese klaerheyt is
En hoe het ongesont verstant,
Door kracht van waerheyt, wert vermant,
Daer sy komt schijnen.
'T fenijn dat wert u hier ontdeckt.
Dat lijf en ziel ter helle treckt.
Bedanckt dan dien getrouwen vrient.
Hy heeft het dobbel wel verdient,
Door hersse-sweeten.
Het was Johannes *die weleer*
Beyvert heeft de ware leer
Van Christi *Godtheyt, met de pen;*
En dese moest oock, soo'k hem ken,
IOHANNES *heeten.*

JACOBUS LYDIUS.

HISTORIE
Van de Opkomſte der
SOCINIANEN.

JOHANNES CLOPPENBURGH wenſcht den Chriſtelijcken Leſer Heyl ende Saligheyt.

HEt is nu over de hondert jaer geleden/ dat de Seven boecken in't Latijn upt-gegeven door Servetus 1531. van de Doolingen ontrent de H. Dryeenigheyt, niet ſeer bedecktelijck in Italien geſtropt zijn geweeſt/ ſoo dat vele daer upt het venijn zoogen/ onder
5. die Italianen/ die ſwanger zijnde met de Af-ſcheydinge van het Pausdom/ buyten Italien daer naer ballingen geworden zijn. Zoo dat Philippus Melanchthon ſich bewogen gevonden heeft den Raedt van Venetien/ door eenen ſeyndt-brief geſchreven upt Leipſich/ 1539. te waerſchouwen/

over het uytstropen van Serveti Ketteryen/ onder haer gebiedt. Siet Melancht. Seyndbrieven 't 1. boeck pag. 356.

Onder die discipulen van Servetus, was niet de geringste Lælius Socinus van Siena: gebore͂ anno 1525. die zedert het jaer 1547. zijnde het 22ste sijns ouderdoms/ door-reyst hebbende/ Vranckrijck/ Engelandt/ Hollandt/ Duytschlandt ende Polen/ ende vrientschap gemaeckt hebbende met verscheydene personen: anno 1551. een Jongelingh zijnde van 26. jaren/ sich nedergeset heeft tot Zurich: daer hy inwonende by Pellicanus, vrientschap onderhouden heeft/ soo in tegenwoordigheyt als door seyndt-brieven/doch niet ongeveynsdelijck/ met Melanchthon, Brentius, Musculus, Bullingerus, Zanchius, Martyr, oock Calvinus, onder wiens gedruckte seyndt-brieven eene gebonden wort/ aen L. Socinum geschreven. Daer werdt getuyght dat hy geduyrende die Reysinge/tot af-scheydinge van het Pausdom beweeght heeft sekeren Franciscus Lismaninus van Corcyra, die in Polen Provinciael was van de Minnebroeders: ende te wege gebracht/ dat hy de Monicx-kap af-leyde/ ontrent het jaer 1551. Waer door de selve Lismaninus, by de Kercken in Polen/ die daer eerst onlangs van het Pausdom haer afgesondert had-

hadden/ onderhoudt genoten heeft/ ende in waerde gehouden is geworden.

In dat Jaer 1551. heeft sich toegedragen/ tot Coninckbergen in Pruyssen / dien heyloosen twist / tusschen de twee Professoren in de Godtheyt aldaer / Osiander ende Franciscus Stancarus van Mantua: waer van het verschil in den aenvang was over de Gerechtigheyt Christi / die in onse Rechtvaerdighmakinge ons toegerekent werdt / Of het de Goddelijcke of de Menschelijcke Gerechtigheyt Christi zy. Dan 't is geschiet / dat Stancarus disputerende voor de toerekeninge van de Menschelijcke Gerechtigheyt Christi / door onmatige hevigheyt van tegensprekinge / doen hy scheen te staen voor de waerheyt / vervallen is: drijvende dat Christus onse Middelaer is alleen na syne Menschelijcke natuyre. Desen twist-appel heeft hy / verhuyst zijnde uyt Pruyssen / ende een ingesetene geworde in 't Koninckrijck van Polen / overgebracht in Polen.

Lælius Socinus tot Zurich levende / en heeft door jonckheyt de hittigheyt van sijn verstant soo niet konnen binnen houden; of hy en heeft / aen Calvinum schrijvende / tegens sich verweckt Calvini scherpe berispinge: dewelcke anno 1552. 1. Januarij hem aengeschreven is / ende quansuys tot

smaedt van Calvinus / afgeschreven uyt Calvini eygen handt / den Leser verthoont werdt / van de schrijver die Fausti Socini leven beschreven heeft.

Anno 1553. in Junius / is tot Mens Synode gehouden van de Poolsche Kercken: in de welcke Fr. Lismaninus, sich beklaeght hebbende / dat hy gescholden wiert als of hy een Arriaen ware: ende daer door veroorsaeckt wierdt dat den Adel hem sijn onderhoudt ontrock: heeft verkregen / getuygenisse / van 9. Junij: Dat hy noyt yewers in Arriaensch geweest was: waer mede voorsien zijnde / is hy mede tot Zurich gaen wonen.

Des selven jaers / in de maent November / is tot Geneven / met den vyere gestraft Servetus: 'T welck Lælium Socinum soo verdroten heeft: dat in dien jare 1554. Castellio uytgegevẽ hebbende / dat mengelmoes van Extracten / daer voor aengestelt is sekere voor-rede / dragende den name van Martinus Bellius van de Ketters / of men die vervolgen moet; van hem Lælius Socinus in dat eygen jaer in druck uytgegeven is / tegen het boeck Calvini / na Serveti doodt / over de sake Serveti / ingestelt; een gantsch bitter schrift / in forme van t'samen-sprekinge tusschen Vaticaen ende Calvijn: 't welck in Hollant anno 1612. beyde

Latijn

Latijn ende Nederduytsch her-druckt ende uytgegeven is; ende gemeynelijck Castellio toe-geschreven werdt.

Anno 1554. Lælius negen-en-twintigh jaer oudt geworden zijnde/ was Faustus Socinus, sone van Alexander, die Læli broeder was/ een aenkomende jongeling van 15. jaren: van welcken men seght dat Lælius meermaels onder de vrienden geprophetéert heeft: dat hy Faustus, alles volkomener ende geluckiger voor de wereldt verklaren ende als in de Sonne uytleggen soude: als hem aenwijsende tot sijn navolger/ om de weder-oprichtinge van de schole Serveti te vervolgen/ ende uyt te wercken.

Anno 1555. Is Franc. Lismaninus, weder van Zurich in Polen geroepen/ door schrijvens van de vergaderinge tot Pinczowe, uyt name van alle de Dienaren der Kercken/ ende van den Adel. Waer op hy den 11. Novembris antwoorde schreef; dat hy voorgenomen hadde/ eer hy in Polen weder keerde/ de Gemeynte van Bern/ Losanne ende Geneve/ die hy te voren gesien hadde/ nochmael te besichtigen/ met opmerckinge op hare Formulieren der Leere/ mitsgaders discipline/ ceremonien/ ende bedieninge der Sacramenten/ in yder Gemeynte/ ende gesprek houden ende raedt plegen met de Dienaren/ ten eynde hy

tot de Gemeynte in Polen komen mochte/ te beter voorsien met raet en daet vande selve Dienaren. Hier uyt is het gesproten/ datter vele Brieven Calvini bevonden werden/ dat uytgaende jaer en wijders anno 1557. aen de Polen geschreve/ tot bevorderinge van het werck der Reformatie van de Kercke.

Binnen dien tijt van die drie jaren/ broeyden Serveti dwalingen te Geneven/ onder die vande Italiaensche Kercke: welck heymelijck vergif de Ouderlinge van die Kercke gewaer wordende; hebben middel gevonden 't selve te ontdecken/ door instellinge van sekere Belijdenisse des Geloofs van de H. Dryeenigheyt. 18. May. 1558. dewelcke oock onder de eerste handt-teyckenaers van Valentinus Gentilis onderteyckent is. Echter door de tegensprekinge van eenige andere/ waer onder de voornaemste waren/ Johannes Paulus Alciates, ende Georgius Blandrata, de selve Valentinus, tot de selve tegensprekinge mede sich in-gewickelt heeft; besijden stellende sijn gedane onderteyckeninge. Over welcke ontrouwigheyt hy de eerste van den Raedt van Geneve voor 't recht geroepen; ende berouw ende boete in den schijn betoont hebbende; is niet sonder meyneedigheyt/ vluchtigh geworden: ende insgelijcks zijn ontkomen Alciatus ende Blandrata. Dese dingen

zijn

zijn gehandelt geworden / in de Maenden Augustus ende September.

Valentinus Gentilis, van Geneven ontvlucht zijnde / dewijle hy meer uyt vreese voor de doot / als dat hy ernstelijck soo gevoelde / sijn vorige leere verworpen hadde eñ verdoemt: eñ noch vol moets was om de selve te verdedigen; is noch door veelvoudige conferentie met sijne mede-gesellen / ten huyse van Matthæus Gribaldus, in het Dorp Farges noch veel moediger / ende in sijn doolinge meer bevestigt geworden. Eñ alsoo Blandrata ver-reysde na Polen: nam hy sijn reyse na Lyon. Daer hy hulp-middelen vindende van overvloedige boecken / sich gewapent heeft met nieuwe redenen ende argumenten / tot tegen-sprekinge der waerheyt: van daer sich onder des begevende naer Grenoble / ende herwaerts ende ginswaerts in Daulfine omme swervende.

Ter selver tijdt / anno 1559. is uyt Italien in ballingschap tot Lyon aengekomen Faustus Socinus, nu twintigh jaren oudt zijnde: ende is daer verbleven voor drie jaren. In dat jaer 1559. heeft de Magistraet van Basel exempel gestelt aen 't doode lichaem van den Aertz-ketter David Joris, ten eynde van drie jaren naer sijn doot eerst bekent geworden zijnde / wat hy in den schildt gevoert hadde.

Anno 1562. 16. May/ is tot Zurich gestorven Lælius Socinus, van wien Beza dit schrijft in sijne Sendt-brieven: N°. 18. Lælius Socinus van Siena, is mede een toestander geweest (van Serveti Godslasteringen:) een man/ heel gestelt om op een ongelooffelijcke wijse tegen te spreken/ ende verwerde grepen te maken: doch niet eer dan na sijn doot daer voor bekent/ dat hy met soodanige gevaerlijcke ketterijen swanger was geweest.

Zanchius, in de voor-reden van sijn boeck van de Dryeenigheyt geeft van hem dit getuygenisse. Te dier tijdt/ doen ick weder-leyde de goddeloose uytlegginge van Lælius Socinus, over het eerste Capittel van het Euangelium Johannis; hebbe ick daerom/ sijnen naem verswijgende/ hem alleen een boeve genoemt: om dat ick eensdeels niet sekerlijck en wiste/ dat hy den Autheur van die korte uytlegginge was: eensdeels/ om dat ick in geene boecken van de tegen-partijen/ sijnen name noch uytgedruckt gelesen hadde. Nu tegenwoordigh/dewijle de sake al te openbaer is: ende de Servetianen hem nu gebracht hebben onder 't getal van hare quansuys-heylige ende Godvruchtige Leeraren: Soo make ick het/ o Leser/ u oock bekent. Dese Lælius is geweest van een Adelijck ende eerlijck

lijck geslachte geboren: wel geleerdt in 't Griecks ende Hebreeusch; ende oock van een uytwendigh onstraffelijck leven: uyt welcke oorsaken ick mede meer dan gemeyne vriendtschap met hem gehadt hebbe: maer het was een man vol van verscheydene ketterijen: de welcke hy nochtans my noyt voor stelde / dan disputerens wijse: ende altijdt vragende: als of hy begeerigh was van my geleerdt te werden. Maer insonderheyt heeft hy dese Samosateriaensche ketterije vele jaren gevoedet: ende een yder die hy vermocht heeft / tot de selve dwalinge af-getrocken: ende heefter niet weynige toe verVoert. My heeft hy oock op verscheydene wijse / gelijck ick geseght hebbe / versocht: of hy my konde / met sich insleypen in de selve dwalinge / ende volgens in 't eeuwigh verderf: sulcks als Matthæus Gribaldus, ende andere / oock onderleyt hadde / etc. Faustus Socinus de tijdinge ontfangen hebbende van Læly doot / is in aller yl na Zurich over gevlogen / om de boecken ende schriften van Lælius onder hem te krijgen. Besorght zijnde / dat niet tot Zurich aen den dooden Lælius geschieden mochte / 't gene tot Basel aen den dooden David Joris geschiedt was: dese verborgentheydt kan men na sporen uyt het gene Faustus Socinus schrijft / anno 1583. in

in Maerte/ aen Andreas Dudithius, van Læly af-sterven: In 't midden van den loop sijns levens/ in 't XXXVII. jaer sijns ouderdoms/ even op die tijdt doen hy verwonnen zijnde door bede van sijn vrienden/ voorgenomen hadde/ ende alreede begonst/ immers onder de selve vrienden eenige saken ten voorschijn te brengẽ: kortom/ doen hy eenige vrucht hadde sullen sien/ van sijne soo groote ende arbeydtsame studie in de Theologie. Welcke vrucht andere naderhandt/ ende schier datelijck na sijn doot gesien hebben/ ende eenige noch sien/ die veel hooger jaren hebben dan hy ghehadt heeft. Nu/ des Ooms boecken hem bemachtight hebbende/ jongman zijnde van 23. jaren/ is hy weder gekeert naer Italien: ende heeft aldaer den tijdt van twaelf jaren door-gebraght in 't Hof van den grooten Hertogh van Toscane/ tot Florence.

Onder des wierden de Poolsche Kercke in scheuringe gebragt/ door onbesuysthept van Franciscus Stancarus, ontrent het verschil van Christi Middelaers-ampt.

Hy bysonderlijck daer op dringende/ dat Christus niet konde geseght werden Middelaer te zijn na sijne Goddelijcke nature; ofte men moeste stellen met de Arianen dat hy in de Goddelijcke nature minder was dan de Vader. Ende alsoo eenige verlegen

waren met het ontbinden van dien knoop: heeft Stancarus aengevangen/haer alle voor Arianen te schelden: ende bysonderlijck wederom Franc. Lismaninum in die schuldt te leggen/ ende met gedruckte boecxkens ten toone te voeren. Dewelcke tegen Stancarus ende sijne andere mede-standers/ uytgegeven heeft een korte uytlegginge van de leere der H. Dryeenigheydt / met een vooraen-gestelde Seyndt-brief tot sijne ontschuldinge/geschreven uyt Krakaw 1. Junij/1563. Hebbende neffens hem die uytlegginge ondergeschreven / Felix Cruciger Superintendent over de Kercken in kleyn Polen/ende andere ontrent dertigh Ouderlingen ende Dienaren. Onder die Ouderlingen was mede Gregorius Paulus, Ouderling in't quartier van Krakaw: van welcken Beza aenteyckent/ dat hy/ met eenen Petrus Staverius,den strijt opgenomen heeft die tegen den Kinder-doop verweckt was/ ende tot de Tritheïten vervallen is/ die drie Goden stellen.

Op die scheuringe in Polen/heeft boven andere een wakende ooge gehouden / die Blandrata, die uyt Geneven ontvlucht was/ tot voort-plantinge van de Servetisterie: die de gonste gewonnen hebbende van seker doorluchtigh voortreffelijck Prins/ door toedoen van Fr. Lismaninus,

by hem mede ontboden heeft Valentinus Gentilis; ende volgens vele gemoederen alsoo betoovert/ datse niet en konden wederhouden werden door getrouwe waerschouwinge/ insonderheyt van Calvinis, om niet te vervallen in den poel van Arius ofte de Tritheïten. Sulcks dat eyndelijck oock Fr. Lismaninus, ofte verwonnen/ of liever eerst laet ontdeckt ende overtuyght zijnde/ sich selven in een put geworpen heeft/ ende om 't leven gebracht.

Met het uytgaende jaer 1563. 29. Decembris is in 't jaer sijns ouderdoms 48. gestorven Sebastianus Castellio: na dat uytgegeven waren/ de t'samen-sprekingen van Bernhardinus Ochinus van Siena, hy de selve over-geset hebbende uyt het Italiaensch in 't Latijn. In welcke t'samen-sprekingen onder verscheydene andere/ twee groote verborgentheden des geloofs/ soo van de H. Dryeenigheydt/ als van de voldoeninge Christi/ soo disputerens wijse op schroeven gestelt werden: dat Faustus Socinus schrijvende aen Martinus Vadovita, roemt dat sijn gevoelen/ hoe Christus onse Salighmaker is/ daer inne opentlijck uytgedruckt staet/ ende een yder ingescherpt werdt. Castellio verantwoorde hem-selven aldus: Dat ick de t'samen-sprekingen van Bernhardinus Ochinus over-geset hebbe/ en meyne

ne ick niet/ dat my nadeelig behoort te zijn. Want ick hebse over-geset/gelijck ick meer van desselfs wercke over-geset hadde; niet als Rechter/ maer als een Over-setter/ die gewoon ben met sodanige arbeyt/tot voedsel van mijn huysgesin/ den kost te winnen.

Het sal de pijne waert zijn / hier wijders uyt te schrijven van Bernhardinus Ochinus, het getuygenisse / dat H. Bullungerus, van hem geschreven heeft/ in de maendt Augustus 1568. Van Bernhardinus Ochinus, seggen wy dit in 't korte: dat hy onder ons/ tot Zurich eenige jaren gewoont heeft/naer dat hy uyt Engelandt weder gekeert was/ geciert met goede getuygenissen van de Kercken/ ende van voortreffelijcke Leeraren: Ende dien gantschen tijt/ dien hy onder ons geleeft heeft/ opentlijck die belijdenisse gedaen heeft/ ende de selve met tusschen-komenden eede opentlijck betuyght heeft / dat hy in Leere ende Ceremonien eens gesindt was met alle de Dienaren der Gemeynte tot Zurich. Doch op 't eynde/ heymelijcke hulpe hebbende gehadt van eenige Italianen/ gelijck hy selve een Italiaen was/heeft hy die t'samen-sprekingen geschreven in 't Italiaensch/die hy tot Basel/ in de Latijnsche tale over-geset zijnde/ soo men seght / door toedoen van eenige Italianen: buyten kennisse van de Kerc-

ken-dienaren tot Zurich/ door sekeren Italiaen / die hem een seer groote bekende ende vriendt was / doen drucken. Het welcke/ soo haest het hier kennelijck geworde was/ soo is daer over aenmaninge gedaen aen den eersamen Raedt van de Republijcke tot Basel. Die heeft terstont den Drucker daer over aengesproken ; ende belast / geen exemplaren meer van die t'samen-sprekingen te verhandelen. Zijn oock de selve elders / in een seer vermaerde plaets / met vuyr verbrandt. Binnen Zurich is mede van de Kercken-dienaren / den Autheur Bernhardinus Ochinus, daer over begroet: ende zijn hem eenige dwalingen aengewesen: insgelijcks is hem conferentie aengeboden / ende de gantsche sake aengegeven aen den eersamen Raedt van de Republijcke tot Zurich. Maer alsoo hy niets hadde daer hy wettelijck ende eerlijck hem-selven mede konde ontschuldigen; ende in geen disputatie treden wilde / van die dingen die hy uytgegeven hadde: heeft den Raedt hem sijn afgeschept gegeven/ ende gelast / met sijn gantsche familie ten lande uyt te gaen. Hier dan uytgeworpen zijnde / is hy regelrecht in Polen getrocken / tot die luyden van sijn gesintheyt: die hy wiste dat ons geen vrienden noch geloofs-genoten: maer de heftighste vyanden waren.

Anno

Anno 1565. Is in druck uytgegeven de voorsz. verantwoordinge van de H. Dryeenigheyt door Fr. Lismaninus ingestelt tegen Stancarus. Ende 't selve jaer uytgaende, heeft Andreas Fricius Modretius, Secretaris van den Koninck van Polen, Sigismundus volschreven, sijne IV. Sylvas, daer inne hy opentlijck de H. Dryeenigheyt bestrijt: die nochtans in sijn brief met eygene handt geschreven ende ondergeschreven 26. Martij, 1563. aen Fr. Lismaninus, wilde schrijven de gesonde Belijdenisse des Geloofs van de H. Dryeenigheyt geapprobeert te hebben. De voorsz. IV. Sylvæ zijn naderhandt gedruckt: 1590.

Anno 1566. Is Valentinus Gentilis, van Blandrata wederom afgetrocken: en heeft tot Bern, door sijn meyneedigheyt hem-selven over den hals gehaelt, dat hy metter doodt gestraft is geworden, in de maendt September. Zedert die tijt zijn van Blandrata ende sijne medtgesellen in Sevenbergen, tot Weissenburgh uytgegeven in Augusto 1567. Verscheydene stucken van verscheyde Autheuren by een vergadert, die het eens zijn geweest in Sevenbergen ende Polen, omme het geloove van de H. Dryeenigheyt te lasteren, ende den Kinder-doop aen te vechten. Verdeylt in twee boecken, onder eenen titel; Van de valsche ende ware

ken-

kennisse van den eenigen God, Vader, Sone, ende H. Geest. Daer inne is te vinden/ als het elfde Capittel van het tweede boeck/ een korte verklaringe over het eerste Capittel Johannis: daer van alreede geseght is/ uyt het getuygenisse van Zanchius; dat het Læly Socini werck is/ ende is de selve te vinden in de wercken van Franciscus Junius, diese in sijne derde verdediginge van de H. Dryeenigheyt/ heeft doen drucken; met noch eene diergelijcke daer Faustus Socinus Autheur van is.

De volgende jaren 1568. ende 1569. voeren de genoemde Dienaren ende Ouderlingen/ van die Kercken/ die het in Sevenbergen eens waren/ dat de Vader alleen Godt is/ voort; in't uytgeven van diergelijcke Godts-lasterlijcke schriften/ daer Serveti geest in spoockt/gedruckt tot Weissenburgh.

Ontrent het jaer 1570. heeft Faustus Socinus, in Italien/ in't Italiaensch geschreven het Tractaet van de Auctoriteyt der H. Schriftuyre: sonder sijnen naem uyt te drucken; daer wy terstondt meer van spreken sullen. Daer na/ anno 1574. heeft hy 't Hoofsche leven verlaten/ ende is te Basel gekomen: daer hy ruym drie jaren sich geheel ende al begeven heeft/ om die Theologie uyt te wercken die hy van

sijn

sijn Oom Lælius ingesogen hadde: en heeft volschreven / anno 1577. ende 1578. die twee lange Disputatien: daer van d'eene is; Hoe Jesus Christus de Saligmaker is, gehouden met Jacobus Covetus, Predikant van de Fransche Gemeynte tot Basel: d'andere tegen Franciscus Puccius van Florence, van den staet des menschen voor den Val.

Hy heeft oock anno 1578. uytgegeven in 't Latijn / na Seb. Castellios doot: Castellios t'samen-sprekingen van de Prædestinatie, Verkiesinge, Vrye Wille, 't Geloove, [die in Nederlandtsche tale / door Dierick Kemp, ende Dierick Coornhert, overgeset ende gedruckt zijn / in 't jaer 1581.] Want die Felix Turpio Urbevetanus, die de Latijnsche Voor-rede gestelt heeft / beloovende sijne na-lesing over die disputatien / door dien Castellio ontijdigh gestorven was: is niemant anders als Faustus Socinus.

Desselven jaers scheurde het vaendel / tusschen die broeders die het eens waren in 't lasteren van de H. Dryeenigheyt ende den Kinder-doop / de discipulen van Servetus, d'eene tot Weissenburgh, d'andere tot Clausenburgh: Het vuyr van twistinge ontsteken zijnde / tusschen Blandrata ende sekeren Franciscus Davids over de aenroepinge van Christus / (die van natuyre een mensche zy ende geen Godt.)

Blan-

Blandrata, Hof-medicus zijnde / by de Vorst van Sevenbergen / hebbende beyde de gonste ende de middelen; heeft Socinum beschreven om tot hem te komen / omme in dien strijdt sijn voor-vechter te zijn: ende heeft bestelt / dat Socinus by Franciscus Davids tot Clausenburgh Prediker zijnde / aldaer in-wonen soude: gelijck hy de woninge ende tafel by den selven genoten heeft / van half November 1578. tot in April 1579. hy Blandrata de reys-kosten / ende teer-kosten verschaffende.

Binnen die weynige maenden is gehouden die Disputatie van de Aenroepinge Jesu Christi, die eerst anno 1594. in druck door den dagh gekomen is: Welcke disputatie nauwelijcks ge-eyndight zijnde / is daer op gevolght de doodt van Franciscus Davids, in de gevangenisse daer inne de Vorst van Sevenbergen hem hadde doen opsluyten. Waer uyt dat verwijt tegen Faustus Socinus opgenomen is / dat hy met Blandrata by den Vorst van Sevenbergen raedt-gever was geweest tot die vervolginge.

Tegen dit verwijt heeft F. Socinus, dese schriftelijcke ontschuldinge gebruyckt aen de aenhangers van Fr. Davids in Sevenbergen: Dat Fr. Davids dat verdriet sich selve op den hals gehaelt hadde / door dien

hy/

hy/ tegen woordt ende beofte aen hem/ aen Blandrata / ende aen andere gegeven; in de Synodo Thordanâ, eenige dingen hadde doen vast stellen ende decreteren / die geheel stieten tegen de Aenroepinge Christi / ende hadde op sekeren dagh des Heeren / als hy na gewoonte in de groote Kercke prediken soude / noch voor het volck rondt uyt gesegt / dat het even eens was Jesum Christum aen te roepen, oft de Maeght Maria, oft andere verstorven Heyligen.

Alsoo dan / na de doodt van Franciscus Davids; met David, Francisci sone, Palæologus, Glirius, Sonnerus, ende andere / in Sevenbergen Christum niet willende aenroepen / haer tegen stelden / tegen het oordeel van die Poolsche broeders / (met de welcke sy te voren aengespannen hadden hoe-wel in vele dingen verschelende / tegen de H. Dryeenigheyt ende den Kinderdoop:) in uytgegevene boecken / niet aflatende van het voorsz. verwijt / tegen Blandrata ende Socinus opgekomen: Soo is Faustus Socinus, veertigh jaer oudt zijnde / uyt Sevenbergen geweken / na 't Koninckrijck van Polen: ende heeft voorts in Polen sich gehouden aen de vergaderinge van die gene / die / naer Serveti voortgang / Christum aenroepen als des eeuwigen Gods Sone / maer geensins als den eeuwigen

wigen Zone Gods: die in Polen en in 't groot Vorstendom van Littauw Arianen ende Ebioniten genoemt werden.

Doch hoe ende in wat maniere hy de selve aengehangen hebbe / kan men uyt hem selven verstaen: daer hy dese verantwoordinge schrijft aen seker Edele Vrouwe Sophia van Siemichoven.

Dat ghy my tegen werpt / dat ick de gemeynschap met de broederen en Christi geloovigen versmade / eñ my niet bekommere om gesamentlijck met haer het Avondtmael des Heeren te houden: 't welck ons allen te houden geboden is van den Heere: Daer op antwoorde ick: dat / zedert ick in Polen gekomen ben / ick niet meer ter herten genomen hebbe / als dat ick my ten naeuwsten met de broederen vereenigen mochte: al-hoe-wel ick bevonden hadde / dat sy in haer gevoelen van my verschilden / in niet weynige poincten van onse Religie / gelijck vele noch heden gevoelen: Ende God weet / wat ende hoe vele ick ter dier oorsake geleden hebbe ende noch lijde: Ick nochtans noyt eenigen arbeydt mijdende / of het schoon met mijn groot perijckel ende schade vermengt was / 't gene ofte de broederen selfs my opgeleyt hebben / of ick noodigh geacht hebbe voor onse vergaderinge tot mijnen laste te nemen: verhopende

pende dat het de selve profijtelijck soude zijn. Is 't dat ick nochtans den Doop des waters met haer niet en ontfange; dat geschiet daeromme / dat ick sulcks met goede conscientie niet en kan doen / 't en zy dat ick mach alvoren opentlijck protesteren dat ick het doen sal / niet dat ick achte dat den Doop des waters / my ende mijns-gelijcke in eeniger manieren noodigh zy: dan alleene op dat ick met de broeders meerder magh vereenight werden. Het welcke my de broeders in geenerley wijse toelaten willen. Want hoe konde ick 't selve anders doen met een goede conscientie: dewijle ick niet alleen gevoele / dat de broeders / hoe-wel door onvoorsichtigheydt / swaerlijck dolen / daer inne dat sy niemant tot de Tafel des Heeren toelaten willen / 't en zy dat hy eerst met water in hare vergaderinge gedoopt zy: maer hebbe oock / dien aengaende / op haer versoeck / een volkomene disputatie geschreven: ende al over lange mijn gevoele aen seer vele van onse broeders / die in vele verscheydene landen wonen / bekent gemaeckt? Indien ick onder des het Avondtmael des Heeren niet en houde / gelijck de gedoopte / hier inne hebbe ick geene schuldt: maer liever die / die my 't selve niet toestaen willen: 't en zy dat ick doen wil het gene seer grootelijcks

strijdt

strijdt tegen mijn conscientie: ende onder-en-tusschen niet en vertoonen dat ick hier inne dole/ noch haer bekommeren omme het myn in ernst te vertoonen.

In tijdt ende wijle is hy vermaerdt geworden/ door het uyt-geven van de Apologie voor die van Rakaw, tegens Palæologum, van het Politijck Magistraets-ampt: 1581. Item/ van de Disputatie over den sin van het VII. Capittel tot den Romeynen: 1583. Desselven jaers gedruckt/ onder den naem van Prosper Desideus: voor welcke hy een Verantwoordinge uyt-gegeven heeft/ anno 1595. Oock noch een tweede Disputatie over de Aenroepinge Christi/ gehouden tegen sekere Christianus Francken, in het Hof van d'Heer Christoffel Paulicovius 14. Marty/ anno 1584.

Anno 1588. is het boven-geroerde Tractaet van de Auctoriteyt der H. Schriftuyre, in 't Latijnsch/ in een kleyn formaet in 12. uyt-gegeven. De tijtel seght dat den Autheur zijn soude Dominicus Lopez Jesuijt, ende dat het gedruckt soude zijn tot Sevilien, by Lazarus Ferrerius met permissie. My gedenckt datter eenige geweest zijn/ die uyt de letter daer 't mede gedruckt is keurden/ dat het tot Amsterdam gedruckt is geweest by de genoegh-bekende/ in dier tijdt Drucker en Boeck-verkooper/ Cornelis Claessz.

Die

Die van Rakaw/wanneer sy anno 1611. een nieuwe editie uyt gaven / de meldinge gedaen hebbende / dat den Autheur daer van was F. Socinus, hebben die eerste editie aldus gecensureert. Het bedrogh heeft niet konnen verborgen blijven. Want voor dit boecxken stont een voor-reden, de welcke het tegendeel van 't gene dat in 't boecxken gedisputeert werdt, gantsch uyt, in hadde. Want de voor-reden hieldt staende: datter een natuyrlijcke kennisse Gods is: 't welck het boecxken plat afloochent. Het boecxken selfs prijsen sy deswegen / ende dragen het op door hare nieuwe editie aen alle Professoren en̄ Studenten in Theologie/ uyt name van hare vergaderingen/ dewijle sy achten/dat het verstant van't boecxken wel gevat zijnde; een stille (Isagoge) inleydinge is tot de Religie die sy belijden.

Misschien heeft het sijn geheym verstant/ dat desselven jaers 1588. gevallen is / de beroepinge van Jacobus Arminius, van Oudewater geboortigh / tot den Kercken-dienst t'Amsterdam: daer hy gestaen heeft vijfthien jaren. Ende dat Conradus Vorstius, die anno 1610. gedesigneerdt wierdt tot Arminy na-saet in de Academie van Leyden: tot sijne Professie te Leyden / soo 't schijnt de wegh heeft willen bereyden / uytgevende op nieuws tot Stein-

furt, in de maent Julius, het selve Tractaet van F. Socinus, juyst op dien tijdt doen die van Rakauw in de maendt van April, voor hem op geweest waren met haer nieuwe editie: Sulcks dat hier inne het bedrogh oock niet konde verborgen blijven/ datmen swanger was met een stille in-leydinge tot de Socinisterije.

Hier en moet oock dit niet verswegen werden: dat de eerste onruste tusschen Arminius ende de Predikanten/ ontstaen binnen Amsterdam/ bestaen heeft in 't verschil over de uytlegginge van 't VII. Capittel tot den Romeynen: waer inne Arminius neyghde tot dat gevoelen/ 't welck die voorsz. Prosper Dysideus alias Socinus, alreede met sijne Disputatie tot Krakaw anno 1583. in druck uyt-gegeven/verdedight hadde: hebbende na vele moeyelijckheyts/ hy Socinus, anno 1589. in de Synode tot Lublijn, door een langhwijlige conferentie van sijne Poolsche broeders/ eenige tot sijn gevoelen konnen trecken.

Het verschil wierdt binnen Amsterdam by geleyt/ tusschen Arminius ende sijne mede-dienaers: daer over tot Middelaers geroepen zijnde/ Martinus Lydius, uyt de Theologische Faculteyt tot Franiker/ ende uyt de Walsche Kercke van Amsterdam de Predikant Johan Taffijn.

Zedert

Zedert het jaer 1587. is tot Clausenburgh in Sevenbergen in aensien geweest/ Georgius Eniedinus, anno 1597. den 24. Novemb. gestorven: in sijn leven aldaer geweest Superintendent over die Ariaensche Gemeynte/ende Rector van hare Gymnasium: Hy is het/na wiens doot uytgegevē zijn / sijne Uytleggingen over de Plaetsen in het Oude ende Nieuwe Testament; daer uyt de leere van de H. Dryeenigheyt placht bevestight te werden, die hy tegen spreeckt. Van de welcke David Pareus dickwils in sijne uytlegginge gewagh maeckt / hem wederleggende. Onder de Seynd-brieven van Socinus, isser eene aen hem geschreven/ anno 1596. waer inne hy hem groet als sijn broeder in Christo: ende hem antwoort aengaende het verschil met Franciscus Davids, over de Aenroepinge Christi.

Op die wijse/hier boven uyt Socinus eygen woorden verhaelt / heeft Socinus die Gemeynten aengekleeft (sonder Doop oft Nachtmael met haer te gebruycken) die Arianen ende Ebionijten genoemt werden: daer op sonderlinge toeleggende: 't welcke (alsoo daer seer weynige waren / die met hem eens gesindt waren / in seer vele sijne particuliere wonderlijcke opinien:) hem laet geluckt is: dat hy selfs menighte discipulen maken mochte / die hem aenkleef-

den/ ende alsoo mochte dien wensch bereycken/die hy in de boven-gemelde Seyndbrief/ met dese woorden uytgedruckt heeft: Dat hy ten hooghsten begeerigh was/ dat/ seyde hy/ onse Gemeynte/ een yeder vry stelde/ naer dat sijne conscientie hem vermaende den Doop des waters te ontfangen ofte niet: aengesien/ ick/ seyde hy/ sie/ dat andersins den loop des Evangeliums te rugge gehouden werdt/ ende vele ongemacken ende ergernissen van dage te dage ontstaen.

Naer dat hy anno 1594. sijne Disputatie, hoe Jesus Christus onse Salighmaker is, hadde in druck uytgegeven: daer inne hy/ naer Bernhardinus Ochinus, wederom als uyt de helle verweckt heeft/ de oude Ketterije van Petrus Abaillardus tegens den welcken Bernhardus Abt van Clareval, gekampt heeft/ gelijck in de Seynd-brieven van Bernhardus bevonden werdt. Soo is hy in de Academie tot Crakaw in alle mans haet vervallen: ende eyndelijck door factie van de studenten ellendigh qualijck getracteert geweest/ anno 1598. sulcx dat hy't nauwelijcks levendigh heeft konnen ontkomen.

Dese verdruckinge is misschien de occasie geweest/ dat sijne innerlijckste discipulen/ buyten Polen verreyst/ ende in Hollandt ende Vrieslandt over gekomen zijn; met

met namen Christoffel Ostorrod een Hoog-duytscher, ende Andreas Voidovius, een Pool: die beneffens dat gedruckte boeck / hoe Jesus Christus onse Salighmaker is / verscheydene boecken van de selve slagh / soo met de handt geschrevene / als gedruckte / daer henen streckende / om de Socinisterije voort te planten / ingevoert hebben: verspiedende / oft sy dat quaet zaedt in Nederlandt zaeyen soude konnen / ende daer geruster woninge te gemoete sien dan sy in Polen doen hadden. Die aenslagen zijn doch door Gods voorsienigheyt ontdeckt geworden: ende de copijen van de boecken zijn over-gesonden aen de Heeren Staten Generael / van de Vereenighde Nederlanden: die de selve hebben doen in handen stellen / van de Theologische Faculteyt in de Academie tot Leyden. Het sal de pijne waerdt zijn hier in te voegen / de rescriptie van de voorsz. Faculteyt / mitsgaders het Decreet van de Heeren Staten.

Copie van de Rescriptie.

EErentfeste Heeren: De Exemplairen die ghy onse Faculteyt hebt doen vertoonen; hebben wy alleene door-loopen: als van de welcke wy alreede te voren eenigh ge-

gedeelte gesien hebben: ende bevinden, dat de andere van gelijcken inhoudt zijn. Op dat wy niet te langh en vallen; wy oordeelen, dat die schriften, met de Religie van de Turcken aller naest over-een komē: ende om verre stooten, soo de ware eeuwige Godheyt Christi, des Soons Gods ende des H. Geestes: Het Ampt Christi, ende sijne salighmakende weldaden: als de Instellinge van den H. Doop, ende onse Godtsdienstige plichten die wy Christo schuldigh zijn: dewijle sy loochenen dat men hem moet dienen ende aenroepen, als den eeuwigen Godt ende den waren Schepper. By exempel; in 't boeck de Servatore, staen dese eygen woorden: Dat geene gerechtigheyt Gods dat gantschelijck vereyschte, dat onse sonden gestraft wierden. Item, dat het een valsch gevoelen is: dat Christus door sijn doodt, Gode, oft de gerechtigheydt Gods, voor onse sonden genoegh gedaen heeft. Item, dat Christus de gerechtigheydt Gods voor ons niet heeft mogen genoegh doen, door betalinge van die straffen, die wy na de Wet Gods schuldigh waren te dragen. Item, dat Christus de gerechtigheyt Gods voor niet heeft konnen voldoen, door volbrenginge van 't gene wy na de Wet Gods schuldigh waren te doen: ende diergelijcke dingen vele, die soo lasterlijck zijn, datse niet en konnen

nen ſonder ſeer ſware godlooſheyt, ofte gelooft werden, ofte onder 't volck geſtrooyt, ofte onder Chriſtenen gedult werden. Welcke dingen alſo zijnde: Eerentfeſte mannen; verhopen wy dat U. Achtb. Godvruchtiglijck, ende wijſſelijck daer inne voorſien ſullen; ſoo dat die menſchen, die de ſelve ſchriften omme dragen, niet lange onder U gebiedt verblijven; als mede dat die ſchriften in yemants handen en komen, diese ſchadelijck ſouden mogen zijn, door onwetenheyt oft nieuſgierigheyt.

Eerentfeſte Mannen, wy bidden Godt, dat hy u meer ende meer begenadige, met den geeſt der waerheyt ende der voorſichtigheyt, ende ſoo in alle andere ſakē, als oock in deſe, dewelcke de waerheydt Gods ende de gemeyne ſaligheyt betreffen, uyt den hemel by wone: ten eynde door u gevoegelijck beſorcht ende in dē Heere uytgewrocht moge werden, wat godvruchtighlijck, heylighlijck ende gerechtelijck te doen ſtaet. Actum tot Leyden. Woenſdagh 12. Auguſti, Anno 1598. U Achtb. dienſtwillige, de Decanus ende de Faculteyt van de Theologie, in de Academie van Leyden.

Extract uyt 't Regiſter der Reſolutien, van mijne Heeren de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden. Martis D. 8. Septembris 1598.

DE Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, geinformeert weſende, dat by ſekere twee perſonen, onlanghs uyt Polen geſcheyden, den eenen daer van genoemt Chriſtophorus Oſtorodus, ende den anderen Andreas Voidovius, tegenwoordigh alhier in den Hage weſende, in de voorſchreven Vereenighde Provincien komende, gevonden zijn eenige boecken, de welcke in de Univerſiteyt van Leyden, by die van de Faculteyt der Theologien geviſiteert, bevonden zijn gemondigh over een te komen met de Turckſche leere; loochenende de Godheyt Chriſti Godes Soons, ende van den H. Geeſt: ende dat die voorſchreven perſonen, van de ſelve leere profeſſie doende, apparentelijck in deſe Landen gekomen zijn, om die in de ſelve in te voeren; ende daer door den ſtaet der Kercken alhier te meer te troubleeren: Begeerende mitſdien, daer tegen by tijts voor de conſervatie van de eere Gods, ende den welſtandt van den ſtaet van de voorſchreven Vereenighde Provincien te voorſien; Hebben gereſolveert; Dat men

de

de voorsz. boecken in de tegenwoordigheyt van de voorsz. twee personen, op morgen voor den middag in 't Comptoir van de Generaliteyt sal doen verbranden. Ende dat men daer na de selve personen sal belasten ende ordonneren, gelijck hun belast ende geordonneert wort mitsdesen, binnen den tijt van thien dagen naest-komende precijs hun uyt alle Vereenighde Provincien te vertrecken, by peene van daer na in de selve bevonden te wesen, arbitralijck gestraft te werden, anderen ten exempel, gelijck voor de ruste van de Kercke Christi ende den voorschreven welstant van den staet van den Lande sal bevonden werden te behooren: Zijnde goet gevonden, datmen de Provincien hier van sal adverteren, ende de selve toe-seynden Copye van de Attestatie van die van de voorsz. Faculteyt der Theologien binnen Leyden over die voorsz. boecken, alhier gelesen, ten eynde ordre gestelt werde, dat de voorsz. personen in de Provincien langer niet gedooght, ende der selve leere daer uyt geweert magh werden.

Onder stont; Accordeert met 't voorsz. Register.

Ende was geteeckent A. Aersens.

Overgegevẽ voor Copie uyt sijn Principael, zijnde geschrevẽ ende geteeckent als boven, daer tegen vergeleken zijnde, is met de selve

accordeerende ende over een komende bevonden: Huyden desen achtste Martij, 1599.

'T welck ick getuyge

J. Schulenburgh, *den achtsten dagh der derde Maent. Anno* 1599.

Echter al-hoe-wel sy door dit Decreet uyt-geseyt waren van de Staten Generael: soo en zijn sy nochtans niet uytgeweken uyt de Vereenigde Nederlanden; ende indien Johan Uytenboogaert de waerheyt seydt / die Historie beschrijvende: zijn sy in Vrieslant verbleven; ende hebben daer heymelijck doen drucken hare Apologie ofte Verantwoordinge op 't Decreet der H.H. Staten: welcke beyde in 't Latijn ende in 't Nederduytsch uytgegeven is in 't jaer 1600. in Februario: geschreven in 't jaer 1599. in Augusto.

Desselven jaers 1599. in Julio is van F. Socinus, op de Hof-stede van Abrahamus Blonski tot Luclavici, geschreven het boecxken geintituleert: Dat de lieden die in 't Koninckrijck Polen, ende in 't groot Vorstendom Lithaw gemeynelijck Euangelische genoemt werden, die de ware Godsaligheyt betrachten: sich behoorden allesins te voegen by de vergaderinge van die gene, die in die selve plaetsen, valschelijck ende t'onrechte Arianen ende Ebionijten genoemt

noemt werden. Het welck boecxken/ gelijck verscheydene andere/ by 't leven van Socinus niet en is in druck uyt-gegeven: Nu/ hy is gestorven anno 1604. vijf-ende-tsestigh jaren oudt zijnde.

Tusschen dien tijt/ zedert het jaer 1597. heeft Conradus Vorstius (sekere Disputatie uyt-gegeven hebbende; Hoe Jesus Christus de Saligmaker is/ die hy van Steinfurt gesonden heeft aen Doctor David Pareus:) tegen broederlijcke afmaninge van de voorsz. Pareus/ alsoo voortgevaren sijn Theologie te putten uyt Socinus: dat hy aldus aen sijne vrienden schreef den 15. Martij/ 1598. Ick hebbe met naerstigheyt ettelijcke schriften van de gene die men Samosatenianen noemt/ door-lesen ende overwogen. Waer uyt eenige scrupuli ontrent eenige hooft-poincten des geloofs in mijn gemoedt ontstaen zijn/ voornemelijck van de maniere onser saligheyt/ door Christum verkregen; dat ick niet en twijfele/ ofte daer en werdt gemeynelijck in onse Kercken/ ten minsten niet voorsichtigh genoegh van geleert. Daer is te vinden sekere Seynd-brief van D. Pareus aen C. Vorstium geschreven/ daer inne hy hem censureert/ den 27. Junij/ anno 1598. Item/ een Seynd-brief van die van Basel aen de Pastoren ende broeders in 't Graef-

schap Benthem geschreven over de sake C. Vorstij den 28. Februarij/ 1599. ende de Acte van versoeninge C. Vorstij, met die van Heydelbergh, doen hy door bevel van Arnoudt/ Grave van Benthem/ haer toegesonden was omme sich te expurgeren van de Socinisterye: geteeckent den 26. September 1599.

De Concurentie van desen tijt heeft dat veroorsaeckt/ door het verblijven van Ostorodus ende Voidovius in Vrieslant/ dat het voorsz. boecrken van Socinus gekomen is in handen van de Discipulen C. Vorstij, in Vrieslandt sich onthoudende: 't welcke sy/ anno 1610. naer dat C. Vorstij boeck van Godt, uyt-gegeven was/ rechts soo hy tot Leyden beroepen was/ hebben doen drucken tot Franeker, ende desen Titul daer voor gestelt: Van 't Ampt van een Christen mensch in dese hedendaeghsche Religions verschillen: dat is: Wat vergaderinge een Christen mensch sich best behoordt aen te kleven, onder alle de vergaderingen, die verschil hebben over de Religie: Een boecxken, seer profijtigh in desen tijdt, beschreven van een ongenoemde voorstander der waerheyt: Met Gratie ende Privilegie, van den Paus ende der Catholijcken Koninck, gedruckt tot Vrede-stadt, by Godelief Adams, 1610.

Als

Als nu door wackere toesickt van Doctor Sybrandus Lubbertus ende de Predikanten tot Leeuwarden/ met namen Bernhardus Fullerius, ende Johan Bogermannus dien druck onder-druckt was / hebben die van Rakaw, 't selve doen her-drucken in't volgende jaer/ by Sebastiaen Sternacky, ende sonder veynsinge / den naem van den Autheur in 't licht gebracht / onder verscheyden andere Tractaetjens van den selven F. Socinus, anno 1611. uyt-gegeven.

Dat selve boecxken is anno 1630. uyt het Latijn in 't Nederduytsch over-geset/ ende doen drucken / van die gesellen / die nu van over de dertigh jaren / geen censure ontsiende / de Nederlanden vervult hebben/ ende als noch vervullen/ met de boecken van Servetus, Socinus, Smalcius, Crellius, Volckelius, ende haers gelijcke in Nederduytsch gedruckt.

Dit is geschiedt/ doen/ tegen het volgende jaer 1631. tot Leypsich in Martio aengestelt was die vergaderinge/ daer de proeve genomen is geworden van een Religions vergelijckinge, tusschen de Chur-Saxische ende Chur-Brandeburgische oock Vorstlijcke Hessische, Luthersche ende Gereformeerde Theologanten.

Omme haer daer inne te mengen / ende de Socinisterije onder de Religions verge-

lijckinge in te dringen: soo hebben de Socinianen: achter den tijtel/ van het Ampt van een Christen mensch door F. S. van Sienē: op de tweede pagie gestelt dese waerschouwinge aen den Leser; Dat het seer swaer soude zijn een bestandige eendracht te maken tusschen de beyde Euangelische partijen, ten zy dat sy het Ampt van een Christen mensch uyt dat boecxken wilden leeren.

Tot dien eynde is insgelijcks in 't Hoogduytsch uyt-gegeven/ seker Kurtzer Discurs van der zu Leypsich, anno 1631. mense Martio angestelletē Religions vergleiching. inne houdende/ eerst hare Examen oft Proeve van den Ophef der vergelijckinge: daer na met §. XII. beginnende/ eenige korte aenmerckingen/ over XIX. Artijckelen van de Augsburghsche Confessie.

Achter aen 't eynde van 't voorsz. Nederduytsch boecxken van het Ampt van een Christen mensch: is door de Nederduytsche Over-setters/ als een aenhanghsel in druck uyt-gegeven/ dit Compendiolum, van haer geintituleert Kort begrijp van de Leere der Socinianen.

Alsoo nu met den aenvangh des jaers 1651. eenige Ongersche studenten/ versochten onse onderwijsinge binnens huys/ daer inne sy in een kort begrijp vattē mochten

ten de wederlegginge van de geheele Socinisterije: eñ wy tot dien eynde onse papieren doorsochten: is ons wel te passe in de hant gekomen/een Latijnsche met een nette hant geschrevene copie van 't voorsz. Kort begrijp/anno 1630. gedruckt: die anno 1598. tot Amsterdam afgeworpẽ zijnde uyt handen van Ostorodus ende Voidovius, over XXVII. jaren of daer ontrent ons achter gelaten is/ dragende dat Latijnsch opschrift/ Compendiolum Doctrine Ecclesiæ Christianæ nunc in Polonia potissimum Florentis. Ende wy hebben geacht/ dat wy het Kort begrijp van onse wederleggende onderwijsinge/ niet beknopter konden aenleggen/ dan op dese wijse; dat wy 't selve Compendiolum na-spoorden/ ende 't selve soo binnens huys als opentlijck in de Academie door gedruckte Disputatien/met onse wederlegginge in 't licht gaven: tot de gemeyne stichtinge. Welcken arbeydt wy voleyndt hebben/ met Gods hulpe/ 1. Julij/ desselven jaers 1651.

De Verantwoordinge van HENRICUS BULLINGERUS van Zurich, geschreven 1568.

Over het verbranden van Servetus tot Geneven.

WEl is waer Michaël Servetus Spaenjaert is tot Geneven verbrant, maer niet sonder raet vande andere Republijcken in Switserlant, die het Euangelium belijdẽ, daer inne versocht by den Raedt van Geneven. Maer van over menige eeuwe zijn niet gesien noch gehoort, soo vuyle, groove, monstreuse, ende grouwelijcke lasteringen tegen de Majesteyt Gods, ende de suyverheydt van het ware geloove: als dit vuyl ende schandelijck monster-dier van een mensche heeft uyt-gebraeckt in sijn uyt-gegeven boeck; ende godlooselijck, dertelijck ende hardtneckelijck, verweyrt heeft. Want, alles wat hy min ofte meer in 25. jaren tijts, uyt alle de scholen van Joden ende Turcken in-gesogen hadde. Item, alles wat hy als uyt de vuyle goten ende helsche poelen van alle vervloeckte lasteringen der Ketteren by een geraept hadde; dat heeft hy voor de volckeren ende natien, als in een beker van Circè,

101 1
101 101

ja van de helle, in-geschoncken, in dat vervloeckte in druck uyt-gegeven werck. Nu alle beyde Godlijcke ende menschelijcke wetten, van Keyseren, Prinçen, steden ende volckeren die eenighsins wel gestelt zijn, gebieden de Gods-lasteraers aen den lijve te straffen. 'T welck den Achtb. Raedt van Geneven gedaen hebbende; heeft gedaen 't gene sy schuldigh was. Deswegen en hebben wy haer heyligh werck en oordeel noyt gewraeckt, oft en wraecken het als noch niet, veel min dat wy souden gedacht, ick swijge, oyt geseght hebben, ('t welck de Servetisten in den mondt hebben) dat die stadt de winckel soude zijn van nieuwe weder op de been gebrachte Pausselijcke wreetheyt. Ja wy prijsen veel eer oprechtelijck ende loven het geloove ende oprechtigheyt van die Stadt: Het welcke den vromen man die van groot oordeel was, Philippus Melanchthon, door geschrevene brieven oock gedaen heeft.

Prog

Prognosticatie van JOSIAS SIMLERUS van Zurich, geschreven 1568.

Aengaende de Servetisterije, weder op de been gebracht door Lelius Socinus, Blandrata, ende andere.

VOorwaer, daer van de sake der Religie gehandelt wert, daer en vermenge ick niet garen saken van Politie: ende ick soude ongeerne roeckeloofelijck eenigh mensche, yets quaets te gemoete sien: Maer nochtans, soo men oordeelen magh van toekomende dingen, uyt de dingen die van outs geschiedt zijn, soo duchte ick, dat dese leere wel mochte de wegh banen tot de Mahometisterije: ende een voorspoock zijn van den onderganck der bloeyende Republijcken, daer dese doolingen by gedooght werden. Want de Satan heeft oyt ende oyt, zedert de tijden selfs van de Apostelen, met wondere velerleye konsten bestreden de eere van den eenigh-geboren Sone Gods, door Simon den Toovenaer, Menander, Ebion, Cerinthus, Cerdon, Marcion, Appelles, Carpocrates, Valentinus, Praxeas, Noëtus, Sabellius, Samosatenus, ende andere: Maer nochtans aller heftighst, zedert de opkomste

van

van Arius, ten welcken tijde de Arianisterije, in vele soorten verdeylt zijnde, een quellinge geweest is voor de Kercke. Ende is terstont opgestaen Nestorius, daer na Eutyches: door welcke de Satan, de twee natuyren in Christo, soo scheydende, als vermengende, 't selve oogemerck hadde; te weten, dat hy de Kercke beroofde van de ware Christus. Wijders zijn gevolght andere naer Eutyches, als Theodorus, Pharanius, Cyrus Alexandrinus; Sergius, Pyrrhus, Petrus, Paulus van Constantinopolen, Macarius van Antiochien: die den name verwisselt hebbende, eene ende de selve sake dreven. Varen latende de questie van de twee natuyren, verdedighden sy in Christo maer een eenige wille ende werckinge: Eñ eyntelijck is alle die vuyle vergaderinge van dwalingen, tot eenen vuylen bras van de Mahumetisterije uyt geloopen. Ende het is te gelooven, dat vele lieden, met de besmettinge van diergelijcke doolingẽ beset zijnde, by welcke de Godheyt Christi te voren in twijfel getrocken was: te gretiger de rasernijen van Machomet aengevaert hebbẽ: insonderheyt alsoo door ingeven van den Monick Sergius, ende eenige Joden, eenige dingen uyt-gekipt, ende van Machomet in den Alcoran vervat waren; die in soo groote verscheydenheydt van opinien schenen het

volck best te smaken. Over sulcx door dit exempel bewogen zijnde; dewijle tegenwoordig alle die oude verschillen weder vernieut werden : ende onder-en-tusschen van alle kanten ons de ooren tuyten van de Turcksche krijghs-rustingen : Waerom en sal ick 't niet seggen, dat de toe-ganck bereydt ende de wegh gebaent werdt; tot de Machometische Tyrannije. Daer doch niemant dien volkomentlijck vreesen ende lief-hebbẽ sal, dien hy niet en erkent voor den waerachtigen Godt. Want wie sal machtigh zijn, de Religie uyt de gemoederen wech genomen zijnde, den gemeynen man in den toom te houden, om niet liever te kiesen aen de victorien van de Mahumetanen genot te hebben, als van haer het kruyce ende de harde slavernije te dragen? Nu, soo wie met de Samosatenianẽ gelooft dat Christus alleen Mensche is : die sal het niet rekenen dat hy van Christus afwijckt, als hy hoort dat Machomet soo heerlijck schrijft van Christo, dat hy hem meer toeschrijft dan de Samosatinianẽ selfs. Op dat dan de Kercken eñ Republijcken van soo grooten Tyrannije behouden eñ bewaert blijven; Bidde ick Godt dat hy die rasernijẽ van de opgeblasene eñ goddeloose menschen wille t'onder houden, ende in sijn Gemeynten, daer sijn woordt suyver verkondight werdt bewaren sijne ware kennisse.

COM-

COMPENDIOLUM,
Kort Begrijp/ van de Leere der Socinianen/ wederleyt.

Cap. I.
Van Godt, ende Jesu Christo, ende van den Heyligen Geest.

§. I.

Sy seggen, datter is Een eeuwige van hem selfs Godt, de Vader onses Heeren Jesu Christi, ende sulcks plegen sy te bewijsen, uyt Deut. 6. Esai. 45. 1. Corint. 8. 1. Tim. 2. Joh. 17. Ephes. 4.

I.

Onder dit bedeckt Jae/ schuylen dese verborgen grouwelen.

1. Dat men gelooven moet / datter Vele ware Goden zijn buyten dien Eenen: ware het anders / dat die Eene dan niet en konde zijn de Godt der Goden. Ende dat Paulus niet alleen spreeckt naer an-

deren

deren haer meyninge / maer uyt sijn eygen sin / als hy seght: Gelijck daer vele Goden zijn 1. Cor. 8. Smalcius in 't boeck van de Goddelijckheyt Christi. cap. 12.

2. Datmen die Schriftuyr-plaetsen in de welcke geseght werdt datter een eenigh Godt is / ende dat het niemandt anders is dan hy (1. Cor. 8. 17. ende elders) met discretie (sobriè) verstaen moet. Smalcius tegen Smiglecy nieuwe Monsteren, pag. 50.

3. Datter twee zijn / die Goden zijn der Goden / over alle die menighte van ware Goden / die oft in den Hemel / oft op der Aerden zijn ofte geweest zijn: de Eene eeuwigh van hem self God de Vader onses Heeren Jesu Christi: de Andere van den Vader in den Nieuwen Testamente gemaeckt Godt / Jesus Christus. Smalcius van de Goddelijckheyt J. C. cap. 12.

4. Dat dit den Gods-dienst is onder het Nieuwe Testament; Neffens den Eenigen van natuyre Godt / oock dien Anderen te dienen / die niet van natuyre Godt is: ofte te gelijck dienen den Schepper ende sijn schepsel: Smalcius tegen Smiglecy nieuwe Monsteren, pag. 77. 78. 79. Ende dat hier weynigh daer op te passen is / wat de Propheet Jeremias in 't Oude Testament van den Gods-dienst spreeckt: Jerem. 10. 11. Den vloeck aenkondigende;

de: datse uyt-geroepẹt werden van de aerde ende van onder den hemel / die Goden die den hemel ende de aerde niet ghemaeckt hebben: Smalcius, als voren, pag. 79.

II. Daer tegen houden wy staende tegen alle ende een yder: Dat men gelooven moet / het gene Tertullianus seer deftigh seght / tegen-sprekende de veelheyt der Goden: De Christen waerheydt seght wel scherpelijck / Godt / soo hy niet de Eenige is / en is't niet. Tegen Marcion in 't eerste boeck. Achten over sulcks / dat geensins in-gebonden moet werden / tot matigheyt / het verstant van die woorden Pauli / als offse te scherp anders sneden. 1. Cor. 8. 4. Wy weten / datter geen ander Godt en is / dan een: Maer dat de Apostel ons uytdruckelijck genoegh aenwijst; dat in tegendeel het terstont van die woorden moet ingebonden werden / ende besneden: wanneer daer andere buyten dien Eenen van natuyre Godt / 't zy in den hemel / 't zy op der aerden Goden genoemt werden: Dewijle hy in den aenvanck van 't vijfde versken met bescheyt seght: Geseyde oft Genoemde Goden / sulcks dat de volgende reden daer mede besneden is; ende niet en kan anders na Pauli sin verstaen werden / dan met die weder-halinge van het voorgaende: Gelijcker vele (geseghde oft ge-

noem-

noemde) Goden / ende vele (geseghde ofte genoemde) Heeren zijn. Ende aldus werdt dit opentlijck bevestight: Datter niemant anders in den hemel ofte op de aerde/ waerlijck met den name ende metter daedt Godt ende Heere is dan die Eenige: dewijle alle de andere/ maer alleen geseyde Goden en zijn/ hebbende den name ende niet de daedt: Gelijck met den selven stijl in 't Griecksch Plutarchus/ in sijn boecxken van de veelheyt van vrienden seght: Daer zijn vele geseghde vrienden; aenwijsende die gesellen / die in de kaets-banen ende drinck-gelagen de vrientschap maken/ die men voor geen ware vrienden keuren moet.

III. Nu/ wy hebben niet minder in het Nieuwe als in het Oude Testament dit beschreyt / dat der Heydenen afgoderije by dat merck-teeckē verbloeckt is: Dat sy neffens den Schepper het schepsel gedient hebben/ Rom. 1. 25. ende buyten den Eenige van natuyren Godt als Goden gedient de gene die van natuyre geen Goden zijn/ Gal. 4. 8. Na dien regel en konnen sy haer niet ontschuldigen van verbloeckte afgoderije / die den Heere Jesum Christum dienen als een tweede Godt der Goden: niet geloovende dat hy met den Vader zy die Eenige eeuwige van natuyre Godt: maer van een ander wesen: ende willen bewijsen door die ge-

tuy-

tuygenissen / die sy hier aenwijsen / dat de Vader onses Heeren Jesu Christi / de Eenige eeuwige van hem selfs Godt genoemt werdt / tot uytsluytinge van onsen Heere Jesu Christo. 'T welck niet zijn kan: dewijle hy betuygt dat hy ende de Vader Een zijn. Joh. 10. 30. ende ons gebiedt te gelooven / dat hy in den Vader is / ende de Vader in hem. Joh. 14. 11. ende 17. 21.

IIII. Het en kan niet helpē om Christum uyt te sluyten / dat in de plaetse Joh. 17. 3. staet; Dat sy u bekennen den eenigen waerachtigen Godt. De woorden leggen soo in den Griecksche grondt-text / dat Christus niet kan geseght hebben: Dat sy bekennen / U alleen (te zijn) den waerachtigen Godt: maer aldus gesproken heeft: Dat sy bekennen / U (te zijn) den alleen waerachtigen Godt: Ende heeft also hem selven met dat woordeken Alleen niet uytgesloten; Maer sijn reden tot aen 't eynde open gehouden / omme hem-selven in te sluyten / als of hy geseght hadde: Dat sy bekennen U / ende My (te zijn) de eenige waerachtige Godt.

V. Die uytsluytinge dan door 't woordt (de Alleen / oft Eenige) by gevoeght by de benaminge van den waerachtigen Godt / dient niet wijders tot Christi oogemerck / dan om slechts die benaminge te ontseggen/

gen/ alle de geseghde Goden buyten dien Eenigen van natuyre Godt/ over de welcke hy de Godt der Goden is: Soo verre dat sy alle ende een yder/ wilmense nefsens dien eenigen waerachtigen Godt stellen/ om haer geloove oft Gods-dienst op te dragen/ soo maecktmense tot eenen Afgodt/ die een versierde Niet is/ in dat deel: het magh dan sijn beschept hebben wat het wil/ waerom sy in de wereldt Goden genoemt werdē: daer niets meer mede waer gemaeckt kan worden ten uytersten; dan dat sy eenigh recht hebben tot den name/ van dien eenigen Godt ontleent/ sonder meer.

---

§. II.

Sy leeren; Dat Jesus Christus is die mensche, die van den H. Geest ontfangen, ende uyt de geluckfalige Jonghvrouw Maria geboren is: Buyten oft Voor wien, sy niemant erkennen te zijn, ofte in der daedt geweest te zijn, de Eenigh-geborene sone Gods, Matth. 1. Luc. 1. ende 2. Gal. 4. Voorts leeren sy, dat dese Godt, ende Gods eenig-geboren sone is: soo ten aensien van sijne Ontfangenisse van den H. Geest, als om de Heyligmakinge en Seyndinge in de werelt. Joh. 10. 36. Als oock eyntelijck, van de Ver-

Verhooginge aen de Rechter-handt Gods, Psal. 2. Actor. 13. Rom. 1. Alsoo dat sy staende houden; dat hy de Heere ende onse Godt gemaeckt is. Actor. 2. ende 5. Phil. 2. Dien wy Goddelijck Eere ende dienst aendoen moeten, Joh. 1. Hebr. 1.

1. Dat Jesus Christus die mensche is/ die van den Heyligen Geest ontfangen is uyt de Maegt Maria: is buyten verschil. Maer dat vordere Jae / daer schuylt de Ebionitische dwalinge achter: waer door ontkent werdt / dat de eenigh-geboren Sone Gods daer geweest zy: eer dat Jesus Christus van den Heyligen Geest ontfangen / ende uyt de Maeght geboren is: ende het rechtsinnige algemeyn geloove wert geblameert; als oft wy geloofdē: dat daer te voren een ander eenigh-geboren Sone Gods geweest ware: waer tegen ons geloove is/ dat het een eenigh persoon is/ die/ in de eeuwige natuyre Gods daer geweest is van eeuwigheyt: ende in de andere natuyre die hy in der tijdt aengenomen heeft/ sijn begin des wesens gehadt heeft in der tijdt.

2. Soo ontkennen wy dan dat Christus van natuyre een bloot mensche is/ die uyt een mensche/ de Heere onse Godt gemaeckt zy: Al is't dat wy/ overmits dat sijne menschelijcke natuyre met de Godlijcke

Persoon personeellijck vereenight is/ oock alsoo spreken (in Concreto) Dat dese mensche Jesus Godt / ende Gods eenigh-geboren Sone is/ (welcke maniere van spreken inde scholen Communicatio Idiomatum genoemt werdt:) ende dat wy hem Godelijcke eere ende dienst schuldigh zijn; Den mensche/ maer niet sijne menschept oft menschelijcke natuyre.

3. Wt de plaetse Joh. 10. 36. ontkennen wy dat bewesen kan werden: Dat Jesus Christus/ zy ofte genoemt werde God/ ende Godes eenigh-geboren Sone; uyt die oorsake/dat hy van den Heyligen Geest ontfangen is / ofte dat hy geheylight ende in de werelt gesonden is: als oft hy op die wijse/oft daeromme Godt ende Gods Sone geworden ware. Soo vele aengaet sijne Ontfanckenisse van den Heyligen Geest/ daer door is hy / de Sone Gods zijnde/ die in den beginne was by Godt den Vader ende Godt / Vleesch / dat is Mensche geworden: doch alleen door aenneminge van't Vleesch / sonder eenige veranderinge in sijne Godheyt / oft vermenginge met de Menscheyt. Wat wijders belanght de Heylighmakinge ende Seyndinge/ waer door de Vader den Sone geheylight ende gesonden heeft in de wereldt; daer inne en is de Godheyt des Soons / nochte sijn

Soon-

Soonschap niet op gefondeert: maer daer-en-tegen beyde Heyligmakinge ende Seyndinge zijn in des Soons Godheyt gefondeert/ sulcks dat sy daer van een gevolgh zijn daer uyt de Godheydt na-gespoordt ende alsoo bewesen werdt/ door dien niemant tot het Middelaer-ampt geheylight ende in de werelt gesonden konde werden: die niet en ware des Vaders die hem seynden soude mede-eeuwige ende Een-wesige Sone.

4. Tot de selve regel-mate moet gebracht werden/ 't gene geseght werdt uyt den tweeden Psalm vervult te zijn/ in sijne verhooginge ter rechter-hant Gods: Ghy zijt mijn Sone/ heden hebbe ick u gebaert/ Actor. 13. 33. ende Rom. 1. 4. Sulcks dat in de verhooginge niet eygentlijck bestaet de wijse oft maniere/ waer Christus soude geworden zijn Gods Sone: maer alleen de klare naspooringe daer inne bescheydentlijck die mensche ende Sone des menschen dewijle hy soo verhooght is/ erkent werdt oock de eygen Sone Gods te zijn.

5. Actor. 2. 36. seght Petrus dit wel/ dat Jesus van den Vader de Heere en Christus gemaeckt is: maer niet dat hy een gemaeckte onse Godt is. Dit laetste en volgt mede niet uyt dat eerste. Want de Name Gods bestaet alleene in Godt: maer de

namen Heere ende Christus bestaen in op-
sicht van Godt tot ons: sulcks dat men/
door dat onderschept/sprekende van de per-
soon des Vaders / geensins en magh seg-
gen / dat hy Godt geworden ofte gemaeckt
is: maer men soude mogen / sonder on-
gemack oft vergrijpinge seggen; dat hy
Heere geworden is / oft hem-selven Heere
gemaeckt heeft: doen hy sijne schepselen
gemaeckt heeft daer over hy Heere soude
zijn. Na de selve regel-mate / sprekende
van de Sone Gods / keuren wy het voor
ongeoorloft te seggen / dat hy een Godt ge-
maeckt is: al-hoe-wel Petrus seght / dat
hy den gantschen huyse Israels tot een
Heere gemaeckt is; doen hy selve de ver-
lossinge Israels volbracht heeft / 't welck
Israel hem soude erkennen / ende hem toe-
ge-eygent werden/ als een verlost ende vry-
gekocht volck / sijnen Heere. In gevol-
ge van dien seggen wy dat Petrus door het
woort Gemaeckt/ niet verstaen heeft/ dat/
oft de beteeckeninge van den name Godt/
ofte de Godtheydt Christi door dien name
beteyckent / het Maecksel ofte Nieuws-
gemaeckte werck Gods was: Maer het
Maecksel oft gewrochte werck Gods / is
eygentlijck dit geweest / de betooninge ende
uytwijsinge van Christi Godtheyt / door
aenwijsinge van sijn heerlijck Koninck-
rijcke/

rijcke: in het vergaderen van de Kercke des Nieuwen Testaments/ op den Pinxsterdagh aengevangen.

6. Insgelijcks Phil. 2. 9. wert wel geseght/ dat Jesu Christo gegeven is een Naem boven alle Naem: maer dat en beteeckent niet dat hy een nieuwen Godt is/ uyt een mensche gemaeckt: dan alleen/ gelijck nu geseght is/ dat die heerlijcke Name ende gedaente Gods/ van welcke hy hem een wijle-tijdts vernietight hadde; van hem gerechtelijck hernomen is. Ende het seggen des Apostels/ dat Christus/ eer hy hem-selven vernietight heeft door aenneminge van de gedaente eens dienstknechts/ in de gedaente Gods Gode even gelijck was/ en kan die kleynachtinge van den name Christi niet lijden/ datmen soude seggen dat hy een gemaeckte Godt is/ Phil. 2. 6. 7. insgelijcks niet het gene Christus selve seght/ dat hy die Heerlijckheyt met de welcke de Vader hem verklaren soude/ gehadt heeft by den Vader/ eer dese werelt was/ Joh. 17. 5.

7. Dat is tot daer-en-toe wel; dat sy gevoelen/ dat dit bevestight werdt/ dat Jesus Christus van ons Gods-dienstige eere moet aengedaen werden/ als waerachtigh Godt/ ende Gods Sone uyt Joh. 5. 23. Op dat sy alle den Sone eeren/

 gelijck

gelijck sy den Vader eeren: die den Sone niet en eert/ die en eert den Vader niet die hem gesonden heeft: ende uyt Hebr. 1. daer aen te mercken is 't gene sy moesten gedencken: dat/ uyt den Psalm 45. op 't achtste ende negenste vers Christus soo wel de Godt als de Sone Gods genoemt wert/ met een nadruckelijcke Articul; Welcke aenmerckinge in 't vervolgh ons sal te passe komen/ daer naerder verdedight sal moeten werden/ het bewijs van Jesu Christi eeuwige Godtheydt/ uyt de Gods-dienstige eere die hem toe-behoort.

---

§. III.

Den Heyligen Geest leerē sy te wesen, die kracht oft werckelijckheyt des Allerhooghsten: Luc. 1. waer door de dingen eenighsins geheyligt werden: maer voornameliick Christus ende sijne geloovigen Rom. 1. eñ 8. 2. Cor. 1. Eph. 1. ende 4. Sy ontkennen dat hy een selfstandige Persoon zy: al-hoe-wel hy door Persoon-bootsinge (Prosopopœia) als een persoon wert ingevoert. 1. Cor. 12.

1. Wy willen niet ontkennen/ dat Luc. 1. 35. de kracht des Allerhooghsten/ ende den Heyligen Geest/ een ende 't selve zijn: Echter dat soo zijnde: soo is oneygentlijcke maniere van spreken/ niet in den name

van

van den Heyligen Geest / maer in de benaminge van de kracht des Allerhooghsten: welcke benaminge dan die eygentlijcke verklaringe van de geheele reden mede brenght: de Allerhooghste (de Heylige Geest) sal met sijne kracht ende werckelijckheyt u overschaduwen.

2. De Geest der heylighmakinge / en beteyckent in de plaetse Rom. 1.4. geensins die werckelijckheydt des Vaders / waer door Christus ende sijne geloovigen geheylight werden: maer daer door wert aldaer verstaen / de Allerheylighste Geestelijcke natuyre van Christi Godtheyt / die van sijne menschelijcke natuyre onderscheyden werdt: na de welcke hy onse Heylighmaker is / Hebr. 2. 11. Want in de woorden des Apostels: is een naeckte tegenstellinge / in die formulieren uytgedruckt / Na den Vleesche / ende Na den Geest der Heylighmakinge: Na den vleesche / seght de Apostel / is Christus geworden uyt den zade Davids: maer Na den Geest is hy de Sone Gods: vergelijckt het derde met het vierde veersken. In 't achtste capittel: en kan immers dat niet geduydt werden / tot die werckelijckheyt / waer door Christus ende wy geheylight werden: 't gene den Apostel in 't elfste veers seght / van de toekomende levendighmakinge onser sterffelijcker

lijcker lichamen/door den Geest Godts die in ons woondt. Insgelijcks niet 't gene d'Apostel seght/ Eph. 1. 13. 14. Ghy zijt versegelt met den Heyligen Geest der belofte: die het onderpandt is van onse erffenisse/ &c. Want beyde die plaetsen bevestigen; Dat wy van de Persoon des Heyligen Geestes te verwachten hebben de levendighmakinge van onse verstorvene lichamen: uyt oorsake dat hy nu de selve bewoont/sulcx datse Tempelen Godts zijn 1. Cor. 3. 16. 17. Hy zijnde met den Vader ende Zone/ de Eenige waerachtige Godt.

3. Nu de tegen-sprekers/ ontkennen roeckeloosilijck/ dat de Geest die onse sterffelijcke lichamen sal levendigh maken; ende die onder-en-tusschen onderpandts wijse/ die verwachtinge ons versegelt door sijne inwooninge in ons/ als in sijne Tempelen: niet en zy een selfstandigh persoon: maer alleen in-gevoert werdt als een Persoon/door Persoon-bootsinge: want de sake daer van aldaer gesproken werdt/ en kan geen Persoon-bootsinge lijden: dewijle tot beyde/soo tegenwoordige Heylighmakinge als toekomende levendighmakinge/ aengewesen werdt/ een werck-meester Godt/ ende persoonelijck den Heyligen Geest.

4. Nochte en kan oock de plaetse/ die sy aenteyckenen/ 1. Cor. 12. die Persoon-bootsinge

singe niet lijden; veel min dat sy die bevestigen soude; als d'Apostel seght: vers. 11. Maer alle dese dingen werckt die eene ende selvige Geest / uyt-deylende die een yder in 't bysonder / soo als hy wil. Want als de Name Geest / door Persoon-bootsinge toe-geschreven wert de verscheydene genade-giften aen yder in 't bysonder uyt-gedeylt van den Heyligen Geest: dan seght den Apostel de Geesten / in 't getal van vele; verstaende een yder sijnen Geest: als blijckt in dit selve capittel: vers. 10. en cap. 14. 12. en 32. 1. Joh. 4. 1. Nu die Geesten alle ende yder onderwerpt den Apostel / onder dien Eenen ende selven Geest / die soo als hy wil een yder van ons in 't bysonder sijnen Geest uyt-deelt: Soo werden dan tegen over malkanderen gestelt dien eenen Geest / de uyt-deelder van de andere geesten alle / die door Persoon-bootsinge geesten genoemt werden / ende en kan de Persoon-bootsinge hem niet passen; dewijle hy daer tegen over gestelt wert / sulcks datter geen Persoon-bootsinge aen beyde zijden zijn kan: in die tegen-stellinge van de Gaven ende de uyt-deelder der Gaven.

Ontkenningen.

§. IV.

Sy ontkennen derhalven, datter drie onderscheydene Personen zijn in Een Goddelijck wesen.

Sy ontkennen oock dat Jesus Christus is de eeuwige ofte van hem selfs Godt, namelijck de selve die de Vader is: Ja sy ontkennen dat Jesus Christus daer geweest is van de tijdt des Nieuwen Testaments.

Eyntelijck ontkennen sy dat de Heylige Geest een Goddelijcke selfstandigheydt zy: hoe-wel sy bekennen dat hy een ongeschapen dinck is.

De Bewijs-redenen tegens de Dryvuldigheyt ende Eenwesentheydt zijn dese in summa die sy voortbrengen.

1. Dewijle nergens in de Heylige Schriftuyre yets daer van geroert is/ want de getuygenissen die men van Vader/ Sone ende Heylige Geest gewoon is by te brengen/ ende van hare Eenheyt/ die verklaren sy geheel anders/ als men gewoonlijck plachte te doen: gelijck hier naer gesegt sal werden.

2. Om

2. Om dat doorgaens vele dingen in de Heylige Schriftuyre gevonden werden/ die de selve Drybuldigheydt omstooten: by exempel/ 't gene van een Godt gesegt wert/ ende van Gods des Vaders sonderlinge voortreffelijckheyt boven Christum ende den Heyligen Geest: welcke dingen in geener manieren met de leere der Drybuldigheyt bestaen konnen; 't en zy dat wy alle Redelijck verstant willen afleggen: 'twelck sy ontkennen datmen 't magh doen: naer dien men niet gehouden is yets te gelooven tegen openbare redens gebruyck.

3. Om dat Christus alles wat hy heeft/ Gode den Vader als Autheur toe-schrijft: ja selfs sijne Godtheyt; gelijck te sien is Joh. 5. 8. ende 10. ende getuyght selve/ dat hy niets en doet/ dan uyt bevel ende door kracht sijns Vaders/ wiens Gesante hy is. Item/ en ontkent hy niet duysterlijck/ dat hy den selven Godt soude zijn met den Vader als hy ontkendt dat den dagh des oordeels hem bekent zy/ Marc. 13. Als hy den Vader sijn meerder noemt/ Joh. 14. ende alleen Goedt/ te weten van hem selfs. Matth. 19. Welcken Vader hy oock selve doorgaens hem neder-buygende heeft aengebeden: ende wien hy eyntelijck het Rijcke sal overleveren. 1. Cor. 15. sulcks dat hy de voortreffelijckheyt van den Allerhoog-

ſten Godt te zijn den Vader alleene heeft toe-ge-eygent.

Op de Tegenwerpingen voor de Dryvuldigheyt, zijn ſy gewoon in ſumma aldus te antwoorden.

Dat Matth. 3. ende 28. 1. Joh. 5. 2. Cor. 13. van drie gewagh gemaeckt wert / te weten Vader / Zoon ende Heylige Geeſt / gelijck het ſchijnt oock te geſchieden / Apoc. 1.

Daer op antwoorden ſy: dat hier uyt niet en volght / dat die Drie de eene ende ſelve Godt zijn: al-hoe-wel de Zone ende Heylige Geeſt / wel met Godt t'ſamen gevoeght werden.

Ende namentlijck vande plaetſe 1. Joh. 5. 7. ſeggen ſy / dat het gene daer ſtaet van de drie getuygen in den hemel / ſchijnt vervalſcht te zijn / nadien 't met het overige qualijck aen een hanght. Voorts dat wy gedoopt werden in Chriſtum / als in Gods Geſante / ende lager dan Godt / nochtans onſen Godt zijnde. Gelijck wy oock alſoo in hem gelooven: te weten als een tweede onder-oorſake onſer ſaligheyt / 1. Pet. 1. Joh. 12. ende 14. 1. Cor. 10. Maer in den Heyligen Geeſt / als in Gods kracht / gelyck die luyden in den Doop Johannis.

I. Recht-

I. Rechtſinnige Ontkenningen.

1. Daer en is geen Natuyre oft Weſen Gods / dan Een Eenigh Eeuwigh.

2. Daer en kan geen Perſoon / met de Eene Perſoon Gods / even gelijck zijn in de gedaente Gods / die in het Eenigh weſen niet Eens weſens is.

3. Daer en kan geen Ongeſchapen Dingh zijn: 't welck niet en zy die Eenige van natuyre Godt ſelfs / de Schepper van alles.

Hier uyt vloeyen deſe Bewijs-redenen, voor de Dryvuldigheyt ende voor de Eenweſentheyt der drie Perſonen.

1. Om dat niet alleen de Vader onſes Heeren Jeſu Chriſti / maer oock de Sone ende de Heylige Geeſt Godt genoemt werden / als de Vrage is Wat ſy zijn; op haer ſelven ſonder opſicht op yets buyten haer (abſolutè, difinitivè, caſu recto) ſeggende / de Godt / oft Godt.

2. Om dat namentlijck de Sone / die ſonder verſchil een ander Perſoon is / als de Perſoon des Vaders geſeght wert / daer

geweest te zijn/ in de Gedaente Gods/ Gode even gelijck zijnde / eer dat hy de menschelijcke natuyre aengenomen hadde.

3. Om dat de Heylige Geest/ na eygene bekentenisse van de partijen / geen geschapen ding oft Creatuyre is ; ende nochtans een ander Trooster is/ dan de Vader oft de Zone/ Joh. 14. 16.

4. Om dat/ by gevolge van dien/ de Schriftuyre niet anders en kan over een gebracht werden / dan na hare eygene genoeghsame verklaringe: Dat die drie wel onderscheydene Goddelijcke Personen zijn/ daer van men seggen magh Een ander ende Een ander Persoon: Maer dat die Drie hebben Eene Goddelijcke Natuyre oft Wesen / sulcks dat men niet seggen magh dat sy Een Ander ende een ander Dinck oft Wesen zijn/ maer dat sy Een zijn.

2. De Bewijs-redenen die sy roemen by te brengen tegen de H. Drywuldigheyt ende de Eenwesentheyt/ zijn nul ende van geener waerden. De Eerste/ in't getal/ ingesien zijnde/ is niet meer dan een bloote Ontkenninge: daer tegens sy selve bekennen vele getuygenissen van de H. Schriftuyre/ yder een bekent/ van ons ingebracht werden. Hoe sy nu dse beantwoorden/ sullen wy hier naer besien.

3. Als

3. Als een Tweede Bewijs-reden / tot omstootinge van de Drybuldigheyt / werpen sy door alles wat doorgaens in de H. Schriftuyre gesproken werdt van de Eene Godt: daer sy annex maken / als oft de uyt-sprake mede ware van de Schriftuyre / dat die benaminge Gods des Vaders prærogative oft uytsteck ware boven Christum ende den Heyligen Geest. De kracht van noch van haer bewijs stellen sy daer inne: Datmen het Redelijck verstant niet en moet afleggen / ende niets en moet gelooven tegen openbare Redens-gebruyck. Wy seggẽ (uyt 2. Cor. 10. 5. eñ Rom. 11. 33.) datmen oock het Redelijck verstandt selve gevangen leyden moet in die dingen / die het door natuyrlijcke kennisse niet en kan verstaen / ten eynde het niet tot lasteringe vervalle van de boven-natuyrlijcke openbaringen die in Godes woort geleert werden: hebbende niet anders daer tegen te seggen / als dat de verborgentheyt / die men gelooven soude / Niet Na-gespoort kan werden / tot door-grondinge.

4. Echter / onses bedunckens / werpen die luyden self het Rechte Redelijck verstant wech: en verderven haer selve in die dingen die natuyrlijcker wijse verstaen werden / die niet weten willen dat de Veelheyt van ware Goden / om verre geworpẽ wert / door

door die Schriftuyr-plaetsen die soo wel tot onderwijs van de Christelijcke Religie des Nieuwen Testaments / als van de Joodsche Religie des Ouden Testaments / seggen / datter een Eenigh Godt is / ende geen andere dan die eenige: Bekennende / uyt haet tegen de Verborgentheyt van de Dryheyt der Persoonẽ in den Eenigen waerachtigen Godt: dat sy Twee Goden / over veel ware Goden / dienen: Een Eeuwigh Godt der Goden / ende Een in den tijdt Nieuw gemaeckten Godt der Goden.

5. In de Derde Bewijs-reden / poogen sy uyt te voeren 't gene sy aen de tweede annex gemaeckt hebben van de bysondere prærogative Gods des Vaders bovẽ Christum: uyt die getuygenissen Joh. 5. eñ 8. ende 10. in de welcke Christus alles wat hy heeft / Gode den Vader als Autheur toe-schrijft / ja selfs sijne Godtheyt: ende getuyght dat hy niets en doet / dan uyt bevel ende door kracht sijns Vaders / wiens Gesante hy is.

De woorden Christi zijn dese Joh. 5. 30. Ick en kan van my selven niets doen: gelijck ick hoore oordeele ick: ende mijn oordeel is rechtveerdigh: want ick en soecke niet mijnen wille / maer den wille des Vaders die my gesonden heeft. Dan in de Latijnsche copije alleen het Capittel aengege-

geteyckent zijnde/ schijnt den Autheur meer in de ooge gehadt te hebben het 26. veers. Gelijck de Vader het leven heeft in hem-selven; alsoo heeft hy oock den Sone gegeven het leven te hebben in hem-selven.

6. Van het 26. veers is onse antwoorde/ (sonder met andere uytleggingen ons te bekommeren/) Dat wy die woorden Christi verstaen van die Genade der Personeellijcke vereeniginge/ die de menschelijcke natuyre Christi in 't bysonder geniet: haer dit gegeven zijnde/ dat sy als een Tempel binnen haer selven heeft de inwonende Godheyt/ die het leven selfs is/ daer inne Vader Soon ende H. Geest de Eenige levendige Godt zijn. Sulcks dat daer geen bysondere prærogative des Vaders/ oft voor-recht tot dat leven en is boven den Sone: maer alleen is de Vader boven de menschelijcke natuyre van den Sone/ aen de welcke die Genaden-gifte van de Personeellijcke vereeniginge geschiedt is.

7. Ende na die selve regel-mate des Geloofs/ en moet men niet meynen/ dat die prærogative oft dat voor-recht des Vaders boven den Sone/ 't welcke in 't 30. veers uytgedruckt is/ te weten dat Christus het bevel ende gebodt des Vaders gehoorsaemt heeft/ ende sich den wille sijns Vaders onderworpen/ soude te niete doen de Even-

ge-

gelijckheydt des Soons met den Vader in Eene Natuyre ende Wille/ als Een Godt. Insgelijcks met alle 't gene Christus tot dat propoost gesproken heeft Joh. 8. eñ 10. Ende dat hy neder-gebogen zijnde/ doorgaens den Vader aengebeden heeft. Sulcx dat het beyde waerachtigh is: daer Christus spreeckt: Ick ende de Vader zijn Een. Joh. 10. 36. ende de Vader is meerder dan ick. Joh. 14. 28. Het eerste na sijne Goddelijcke/ het tweede na sijne Menschelijcke natuyre.

8. Na sijne Menschelijcke natuyre ontkende hy mede in de dagen sijnes vleeschs; dat den Dagh des Oordeels hem bekendt was/ Marc. 13. 32. Maer dat en moetmen oock geensins absolutelijck duyden op sijnen Persoon na sijne Godtheyt.

Oock en heeft Christus Matth. 19. 17. met die woorden; Waerom noemt ghy my Goedt? Niemant en is Goedt/ dan Een/ te weten Godt/ niet den Vader alleen willen toe-eygenen die benaminge Goedt/ tot sijns selfs uytsluytinge: Maer hy be-oogt het tegen-deel: om te leeren/ dat hy recht hadde tot dien name/ daer hy mede gegroet was Goede Meester: ende tot de daedt: verwerpende den ydelen name sulcks als die jonghman hem de selve ydelijck gegeven hadde: sonder aendacht tot die ver-

bor-

borgenthept; dat hy voor hadde den waren Godt geopenbaerdt in het Vleesch. 1.Tim.3.16.

9. Dat Christus eyntelijck den Vader het Koninckrijcke sal overleveren. 1.Cor.15.24. ende den Vader sal onderworpen werden/vers 28. daer door en wert dat niet bevestight/ dat hy Voor-recht de Vader alleen de Allerhooghste Godt zy. Maer daer door wert alleen beteeckent/ dat hy de gedaente eenes dienst-knechts aengenomen heeft. On-af-scheydelijck/ sulcks dat die van sijne menschelijcke natuyre noyt kan genomen werdē in eenwigheyt. Want met geene verdraeyinge kan dat daer uyt gepijnight werden: De Sone selfs is den Vader onderworpen: ergo is hy den Vader onderworpen/ voor soo vele als hy de Sone is. Van de benaminge van Sone vereyscht dat den sin des Apostels op die wijse gevat werde/ gelijck als hy spreeckt/ Hebr.5.8. Hoe-wel hy de Sone was; nochtans heeft hy gehoorsaemheyt geleert/ uyt het gene hy heeft geleden.

10. Nu het Koninckrijcke dat Christus den Vader overleveren sal: en verstaen wy niet dat sijn Koninckljjcke macht of heerschappije zy: als of hy die eyntelijck soude varen laten/ ende sijn Vader alleen laten gewerden/sonder voorts selfs te heerschen:

Want

Want wy gelooven het woort van den Engel Gabriel: Hy sal over het huys Jacobs Koningh zijn / ende sijns Koninckrijcks en sal geen eynde zijn / Luc. 1. 33.

11. Wat dan? Wy verstaen by het Koninckrijcke in de woorden Pauli / Christi volck ende sijne Algemeyne Kercke als dan sullende verheerlijckt zijn: in dier manieren / dat dese plaetse moet verklaert werden uyt een andere plaetse Eph. 4. 27. ende het Koninckrijcke sijner Vader overleveren / is soo vele te seggen / als de Gemeynte verheerlijckt sijnen Vader voor-stellen: gelijck hyse hem-selven verheerlijckt sal voor-stellen. Ende daer en wordt geensins beteyckent / dat sijn Koninckljjcke regieringe een eynde sal nemen: maer alleene dat die dispensatie ofte huyshoudinge in het Koninckrijcke / die hem als Middelaer ende Mandataris nu betaemt: dan voorts niet meer sal van noode zijn: Wanneer Godt sal alles in allen zijn.

12. Hare Antwoorden op de getuygenissen voor de Dryvuldigheyt, daer mede sy het meynen af te leggen: zijn vergeefs.

Want in de plaetsen Matth. 3. ende 28. 1. Joh. 5. 2. Cor. 13. ende Apoc. 1. daer gewagh

wagh gemaeckt wert van Drie ; te weten/ Vader / Zone ende H. Geest. Die en spreken van geen byvoeginge / van de Persone des Zoons / als een andere gemaeckte Godt ; oft van den H. Geest / als een ongeschapen Ding / dat geen Persone en zy ; by den Eenigen Godt: Want beyde is het monstreux/tegen de regel-mate der Schrifture.

Aengaende Matth. 3. 16. 17. daer werdt de Persone Christi / aen de Jordane gedoopt zijnde/ verklaert te zijn Gods Zone: daer van terstondt sal gesproken werden: Het getuygenisse geeft de Vader / door een stemme van den hemel neder-gebracht: Daer komt by een andere getuyge/ den Heyligen Geest / neder-dalende als een Duyve / ende komende op Christum. Het zijn nootsakelijck twee Personen geweest/ den derden versegelende: die als twee getuygen sich aldaer hebben laten d'eene hooren door de stemme / d'ander sien in een sichtbaer teycken uyt den hemel.

13. Echter en kan de lichamelijcke gestalte van een neder-dalende duyve den H. Geest niet toe-geschreven werden / gelijck gedaen wert met dien stijl / dat Hy neder-daelde als een duyve: 't en zy datter verstaen werde / dat de Heylige Geest een Persoon is / die dat sichtbaer teycken op de

aerde gebruyckt hebbe / van syn personeel-lijcke onsichtbare tegenwoordigheyt / ende getuygenisse uyt den hemel.

14. Ende Matt. 28. 19. vereyscht t'eenemael de Instellinge van den Doop des waters / in den Name des Vaders / des Soons / ende des H. Geestes : Dat de Heylige Geest / by de twee Personen van Vader ende Sone / op geen andere wijse bygevoeght zy / dan als een derde Persone : Ende dat die drie personen zijn die eenige Heere / door wiens bevel / met aenroepinge van sijnen name over de doopelingen / den Doop moet bedient werden : volgens dat woordt : Een Heere / Een Geloove / Een Doop / Eph. 4. 5.

15. Wijders is het een geheel verkeert geleerdt oordeel van de plaetse 1. Joh. 5. 7. dat sy seggen : Dat de woorden van de Drie getuygen in den hemel / schijnen vervalscht te zijn : dewijle sy met de andere woorden niet wel aen een hangen. Het blijckt daer-en-tegen ; dat de Text soo aen een gebonden is / dat het sevende veers daer uyt genomen zijnde / de navolgende verssen : 8. 9. 10. 11. geheel beswaerlijck aen 't voorgaende konnen aenhangig gemaeckt werden : Want gelijck vs. 7. eerst gemelt werden Drie / Getuygen in den hemel : soo volght vs. 8. meldinge van drie getuygen

op de aerde: eñ op die tegenstellinge bouwt den Apostel dat volgende propoost vs. 9. 10.11. daer inne hy nootsakelijck siet op de getuygen in den hemel/ seggende: Indien wy het getuygenisse der menschen aennemen; het getuygenisse Gods is meerder: want dit is het getuygenisse Gods/ Ec. Ende met het seggen van die drie getuygen in den hemel komt over een in den Euangelio Johannnis/datter cap. 8. 17. 18. t'samen gevoeght werden twee getuygen de Sone ende de Vader: ende cap. 15. 26. wert de derde getuyge genoemt de H. Geest: Die sal van my getuygen.

16. Soo en is dan wanneer het sevende vers behouden werdt niets dat na vervalschinge smaecht: maer daer-en-tegẽ heeftmen die copijen getracht te vervalschen: daer in dat vers uytgeschrabt is/ tegen de bevindinge van de beste copijen/ ende tegen de seer oude allegatie van Cyprianus/ die onder de Keyser Decius geflozeert heeft/ ontrent het jaer Christi 240. in sijn boeck van de Eenvoudigheyt der Prælaten/ oft van de Eenigheydt der Kercke: daer hy seght/ de Heere seght/ Ick ende de Vader zijn Een: ende wederom staeter geschreven van Vader/ Sone ende Heylige Geest. Ende die drie zijn Een. Ende het is niet sonder triumphe der waerheyt/dat die van

Rakauw

Rakauw in hare Hooghduytsche oversettinge van het Nieuwe Testament tot Rakauw gedruckt / 1630. 't voorsz. sevende veers niet onderstaen hebben achter te laten.

17. Het is uyt kracht van de waerheyt: dat sy bekennen dat wy gedoopt werden in Christum / als onsen Godt / in welcken wy oock glooven: Maer het is van den Geest der tegensprekinge / dat sy seggen dat wy gedoopt werden ende gelooveͤ in Christum / als onder Godt onsen Godt zijnde / ende als een tweede onder-oorsaecke der saligheyt: want daer door wordt die spreucke des Apostels om verre gestooten. Een Heere / Een Geloove / Een Doop. Eph. 4. 5.

18. Daer en is voor die tegensprekinge geen beschut in de aengeteeckende getuygenissen: Niet in 1. Petr. 1. 21. daer geseght werdt dat wy door hem in Godt glooven / want aldaer en werdt de Sone van den Vader geensins onderscheyden / als een ander lager voor-werp van ons geloove / ende een tweede onder-oorsake der salighеydt: maer alleene als een tweede Persoon in de H. Dryeenigheyt. Ende oft schoon geseght werdt / door hem / dat en beneemt de Eenwesentheyt niet / nochte en maeckt geen verdeylinge in de kracht-dadigheyt van 't werck onser Salighеyt tusschen

schen Vader ende Sone / als verscheydene oorsaken/daer van d'eene soude meester zijn boven d'andere. Want de Schriftuyre oock wel seght / dat alles is Door den Vader/ Rom. 11. 35. Hebr. 2. 10. Item/ dat wy Door den Vader geroepen zijn/ 1. Cor. 1. 9.

19. De plaetse Joh. 12. 44. is seer licht over een te brengen: Want het gene Christus seght: Wie in my gelooft / en gelooft in my niet: maer in hem die my gesonden heeft: dat moet nootsakelijck verklaerdt werden/ met dese vervullinge van de woorden Christi die en gelooft niet in my alleen / &c. De Reden is tastelijck / dewijle Christus geseght hadde: Ick ende de Vader zijn een/ Joh. 10. 30. daer by dat komt/ Joh. 12. 45. Ende die my siet die siet den genen die my gesonden heeft: ende in 't 14. capittel en werdt van Christo niets gesproken dat buyten dit spoor soude loopen.

20. Waer toe dat sy de plaetse 1. Cor. 10. aengeteeckent hebben is voor ons quaedt te raden. Het kan dat alleene zijn / daer sy op gesien hebben; dat in 't eerste veers geseght werdt / dat de Vaders in Mosem gedoopt zijn: omme insgelijcks te verstaen/ dat wy in Christum gedoopt werden / gelijck de Vaders in Mosem als in een Gesante Gods: Maer het is vry wat anders; in Mosem ofte in den Name Mosis ge-

doopt te zijn: Hoe-wel het van Christo beyde een ding is/ gedoopt te zijn in Christum/ ende in den Name Christi. In Mosem: en werdt in geen ander verstant geseyt/ dan gelijck het de Syrische ende de Arabische Over-setters uyt-gedruckt hebben: In de handt/ dat is door den dienst Mosis: In den Name Mosis gedoopt werden/ soo spreeckt de Schriftuyre nergens; dewijle sy soo sprekende van Vader ende Sone als van den Heere des Doops/ den welcken als knechten ende dienaers alle die onderworpen zijn/ die met water doopen. Als blijckt uyt des Apostels Pauli betuyginge die hy andermael doet: seggende: Zijt ghy in den name Pauli gedoopt: 1.Cor.1.13. Op dat niemant en segge/ dat ick in mijnē name gedoopt hebbe/ vers 15.

21. Na de selve regel-mate is den Doop in den Name des Heyligen Geests te seggen/ dat de Persoon des Heyligen Geestes/ met den Vader ende den Sone Een Heere des Doops is. Ende hier en komt geensins by te passe/ 't gene sy aentrecken van die luyden/ die geseght werden gedoopt te zijn in den Doop Johannis/ Actor.19.3. Want aldaer is in den Doop niet anders dan/ Door den Doop Johannis: gelijck Act.7.53. te sien is/ dat/ In bestellingen der Engelen: moet over-geset werden/

Door

Door bestellingen der Engelen: 't welcke die van Rakauw selfs aldaer erkennen/ stellende in den Text: auf inordungen der Engel: met die aenteeckeninge aen de kant. Gr. In.

---

§. V.

Dat Christus doorgaens Godt genoemt wert: als Joh. 1. ende 20. Rom. 9. Hebr. 1. Daer inne seggen sy, dat een Æquivocatio, oft dobbelsinnigheyt van 't woort is: overmits hy niet met volle na-druck genoemt werde: *De Godt*; maer ofte, Onse Godt, ofte Godt van dien oppersten Godt bestelt.

Dat hy oock kan Jehovah genoemt zijn, om dat hy sijn Gesante is: gelijck de Engelen en Rechteren, Joh. 10.

1. Joh. 1. 1. wert geseght: Het woort was Godt: Item/ Joh. 20. 28. Mijn Heere ende mijn Godt: Item/ Rom. 9. 5. Die Godt is boven allen te prijsen in der eeuwigheydt; eyntelijck Hebr. 1. 8. Uwen throon/ ô Godt/ is in alle eeuwigheyt/ ende vers 9. Daerom heeft u/ ô Godt/ uw' Godt gesalft. Tot verduysteringe van welcke getuygenissen/ roeckelooselijck versiert werdt/ de Æquivocatie ofte dobbelsinnigheyt van 't woordt Godt: dewijle in alle die plaetsen geen andere vrage kan ge-

formeert werden / met hare antwoorde van deſe: Wat is de Sone? hy is Godt / oft Wie ben ick? Ghy zijt Godt: ſulcks dat het woordt Godt daer ſtaet / (abſolutè, definitivè in caſu recto) ſulcks als het geene creatuyre opt toe-geſchreven wert. Ende het is ſoo klaer als de Sonne / 't gene wy al te voren aenroerden / dat Hebr. 1. 8. 9. tot tweemael ſtaet met een uyt-gedruckten articul in den Grieckſchen text De Godt / voor ô Godt: gelijck mede Thomas ſpreeckt / met den ſelven nadruckelijcken articul / Joh. 20. 28.

2. Ende niemant en ſal met eenige verdraeyinge dat konnen uyt-pijnigen uyt de voorſeyde plaetſen: datter verſtaen moet werden / Een andere Godt / die van den opperſten Godt gemaeckt ofte beſtelt zy. Gelijck oock dat geene æquivocatie oft dobbelſinnigheyt kan baren / wanneer de Heere Jeſus genaemt werde Onſe Godt: gelijck Thomas ſeyde / Mijn Godt. Anders ſoude men moeten ſeggen; dat het mede ſijn æquivocatie hadde / dat Moſes ſprack / Deut. 6. 5. Hoort Iſrael Jehovah onſe Godt is een eenigh Jehovah.

3. Oock ſal dat nimmermeer uyt Joh. 10. met eenigen glimp beweſen werden: dat in den Ouden Teſtamente / de Engelen oft de Richters / met den naem

Je-

Jehovah Goden genaemt zijn geweest.

Daer-en-tegen wijst ons het eenparigh gebruyck der Schriftuyre; dat de ware Godt Israels soo jalours is over dien name Jehovah/ dat hy betuyght/ dat het sijn eygen name is/ waer van hy de Eere niet geven wil aen Eenen anderen geseghden oft genoemden Godt / dat is die eens anderen wesens zy/ Esai. 42. 8. eñ 48. 2. 11.

4. Derhalven seggen wy datter niet een Schriftuyr-plaetse in den Ouden Testamente kan getoont werden: daer ofte eygentlijck/ oft on-eygentlijck/ oft eenigh geschapene Engel / oft eenigh schepsel Gods den name Jehovah alsoo gegeven werdt: datmen soude mogen seggen: Hy is / oft Het is Jehovah. Sulcks dat wy oordeelen / dat eenige uyt den onsen al te liberael zijn / die de partijen dat toegeven onvoorsichtelijck/dat namentlijck in deze plaetsen/ dien name eenigh schepsel (door een Metonymia, dat is Vernaminge / gegeven is geweest: welcke plaetsen wy kortelijck sullen naerder insien.

5. Exod. 17. 15. Heeft Moses den Altaer dien hy gebouwt heeft/ genoemt Jehovah Nissi. Maer daer door heeft hy geensins den Altaer genoemt Jehovah / maer heeft die verciert / met eenen name t'samen gevoegt/ uyt Jehovah ende Nissi: 't welck ver-

verduytscht moet werdẽ/ Jehovah is mijn baniere: Soo en is het dan geen enckelen name; maer een geheele sprake/ die voor een name dient: Gelijck daer van oudts in de Schriften der Oudt-vaderen in't Latijn/ namen geweest zijn van vermaerde mannen/ dese; Deus dedit, Godt gaf: Quod vult Deus, Wat Godt wil: Habeo Deum, Ick heb Godt: Spero in Deum: Ick hope in Godt: Deo gratias, Godt danck.

6. Num. 10.35. is Mosi belast/ wanneer de Arcke soude op-gedragen werden/ in't op-trecken van het Leger/ juychende te seggẽ/ Vaert op/ oft sta op/ ô Jehovah/ Ec. Hier uyt meyndt men dat aldaer ende Psal. 68. 1. ende elders/ in die aensprake/ door den naem Jehovah/ de Arcke des Heeren soude verstaen werden. Maer het blijckt genoeghsaem/ dat Godt selfs dien name ongeroert voor hem-selven behouden heeft: sulcks dat alleene het Opbaren ofte Opstaen/ open staet/ voor beyde sonder vermenginge voor den waren Godt principalijck/ ende eeniger maten voor de Arcke Gods: wanneer men letten wil op 't gene gesproken werdt Psal. 132.8. Staet op Jehovah/ tot uwe ruste; Ghy/ ende de Arcke uwer sterckte. Daer kan dan plaetse hebben/ veranderinge van tale oft Aensprake/

sprake / omme nu tot Jehovah / dan weder tot de Arcke te seggen: Staet Op / Vaerdt Op: maer daer is geen nootsakelijckheyt van die vernaminge / dat de Arcke soude Jehovah genoemt werden.

7. Eyntelijck / Ezech. 48. 35. wert geseght / dat de name van de stadt soude zijn / Jehovah schammah: 't welck is verduytscht zijnde / Jehovah is aldaer. Maer dit is wederom een geheele sproke: welcke naerder ingesien zijnde / daer henen noodsakelijck gaet; dat men na den name van die stadt gevraeght zijnde / niet en magh antwoorden / Jehovah / maer Jehovah is aldaer / 't welck dan niet meer te seggen is / dan / de woninge / oft de plaetse der woninge van Jehovah.

8. Waer het dan wijders zijn magh in het Oude Testament / daer eene ende de selve Persoon / beyde Jehovah genoemt wert / ende den Engel van Jehovah; de Heere / ende de Engel des Heeren: daer leydt voor ons onwedersprekelijck bewijs: datter niet gesproken wert van eenigh geschapen Engel; maer als met de vinger aengewesen wert de Sone Gods / den Vaderen verschijnende / in dien schijn / daer inne hun de Engelen gewoon waren te verschijnen. En met rechte oordeelen wy dat geen wederlegginge hier waerdt is: het gene Eniedi-

nus daer tegens argueert / over de plaetse Genes. 16. 13. dese Sluyt-reden makende na de konst: Die is de Christus / tot welcken de Vader geseght heeft: Ghy zijt mijn Sone / Ec. Maer tot niemandt van de Engelen / soo den Apostel getuyght / heeft de Vader oyt dat geseght. Ergo getuyght den Apostel: dat niemant oyt van de Engelen / is oft geweest is de Christus.

9. Het Ergo / oft het besluyt / en spreeckt ons niet tegen; 't welck tegen de konst is: Het en kan oock na de konst niet gebracht werden tot het contre-punct / voor ende al eer dat kan uytgewrocht werden / dat de Vrage des Apostels daer op gedrongē wert uyt Hebr. 1. 13. die alsoo leydt Hebr. 1. 5. Want tot wien van de Engelen heeft hy oyt geseght: Ghy zijt mijn Sone? Ec. aldus mag omgeset werden: Waer is oyt tot den Sone geseght / ghy zijt mijn Engel: Op des Apostels vrage / past het Neen voor antwoorde; maer op de omgesette Vrage past het Jae: Want dat bescheydt is gereet dat / de Sone Gods de Christus / die van den Vader gesonden soude werden geroemt is / den Engel des Verbonts / Malach. 3. 1. ende den Engel van Jehovas aenschijn / Esai. 63. 9.

10. Wat wijders aenlanght de andere namen Gods / daer mede de Geseyde Goden

den

den vereert werden; daer van gesproken werdt Joh. 10. uyt Psal. 82. 't zy Engelen 't zy Richters: Wy seggen / dat tot niemanden van hun oyt als tot een bysonder Gesante Gods / gesegt is / Ghy zijt Godt.

Ende dit ons seggen verklaren en bevestigen wy / uyt sekere geleerde aenmerckinge van de vermaerde Vossius / in sijn boeck van de Fauten in de Tale. lib. 1. cap. 15. pag. 63. Om dat men in 't Latijn oft op 't Romeynsch van de Raedtspersonen sprekende / haer Patres noemt; dat men daerom nochtans van een Raetspersoon niet en magh seggen Pater, oft Pater conscriptus, aenwijsende daer over den leser tot de oude scholiastes over de Poëet Persius. Wy sullen dit daer by doen / dat men in 't Latijn spreken de plack verdienen soude: wanneer men sprekende van de Heeren Staten / om dat men in 't getal van velen seght Domini Ordines; van een sprekende uyt de selve / soude seggen Dominus Ordo. Dewijle dan de Sone in 't getal van eenẽ / Godt genoemt wert in de Schrifture: ende noyt desgelijcks Een Engel oft Een Richter Godt genoemt is: soo gelooven wy dat daer door gantschelijck bevestight werdt de Eenwesentheydt van de Sone ende de Vader.

§. VI.

Dat Christo doorgaens Goddelijcke Macht oft Majesteyt toe-ge-eygent werdt: Item, de kennisse, oft doorsoeckinge van de herten: Item, de macht over de gantsche Kercke; als oock Goddelijcke eere ende dienst: als te sien is Matt. 11. ende 18. eñ 28. Joh. 5. ende 14. Actor. 7. Apoc. 1. ende 2. Phil. 2. Hebr. 1.

Daer op antwoorden sy: Dat die selve niet zijn, idiomata, eygenschappen van den eenen alleen waerachtigen Eeuwigen Godt, die met geen geschapen dingen souden konnen gemeyn gemaeckt werdẽ: maer geschapene gaven; die Christo uyt Gods mildadigheyt vergont zijn, waer inne ten principale sijne Ver-Goddinge begrepen is. Joh. 5. Ephes. 1.

1. Het en is niet sonder Crimen lesæ Majestatis, datter gesegt wert: Dat de Goddelijcke Macht ofte Majesteyt Gods/ geen idioma oft eygenschap is van den Eenen alleen eeuwigen Godt/ dewelcke met geen geschapen dingh soude konnen gemeyn gemaeckt werden. Dewijle d'Apostel seght/ dat dien Eenen Godt/ de alleen Machtige Heere is/ wiens de Eere ende eeuwige kracht is: 1. Tim. 6. 15. 16. ende Godt selve seght:

Jck

Ick en sal mijne Eere geenen anderen geven/ Esai.42. 8. ende 48.11.

2. Wijders soo is immers de Goddelijcke kennisse ende doorsoeckinge van de herten der menschen/ een merck-teecken van den Eenigen alleen eeuwigen Godt/ 't welck aen geen schepsel kan mede-gedeylt werden: door dien den Koning Salomo seght; Want ghy kendt/ ghy alleen/ het herte van alle kinderen der menschen. 1.Reg.8.39. Ende Godt selve getuyght aldus: Archlistigh (eygentlijck/ Doortrapt) is het herte/meer dan eenig ding/&c. wie sal het kennen? Ick Jehovah doorgronde het herte ende proeve de nieren/&c. Jerem. 17.9.10.

3. De Macht (nu) over de gantsche Kercke/ en is niet mogelijck dat in oft by yemandt zy/ buyten den Eenigen alleen eeuwigen Godt: van wien sy vernaemt wert/ de Gemeynte des levendigen Gods/ 1.Tim.3.15. Het Volck Gods/ 't welck hy te voren gekent heeft Rom. 11.2. Ende alle de Sonen der Gemeynte; werden gerekent uyt Godt geboren te zijn/Joh.1.13. ende Gods maecksel te zijn/ Ephes.2. 10. die dagelijcks selve toe doet tot sijne Gemeynte/die gene die salig werdẽ/Act.2.47. Ende hy selve/ die in den beginne het licht geschapen heeft uyt de duysternisse: die

schept in de geloovigen het Nieuw Licht des geloofs/ 2.Cor.4.6.

4. Voorts en kan de Goddelijcke Eere ende dienst/ niet gemeyn gemaeckt werden/ het schepsel neffens den Schepper/ sonder met Afgoderije d'Eere en dienst Gods te schenden: dewijle de Gods-dienst door de Wet den Eenigen ende alleen eeuwigen Godt voor behouden is: ende Christus heeft geprotesteert/ dat hy niet gekomen is om die Wet te ontbinden/ Matt.5. 17.19. Ende het is niet mogelijck/ dewijle hy geworden was uyt der Vrouwe/ ende geworden onder de Wet/ Galat.4.4. indien hy van natuyre een mensche ende geen Godt zijnde/ hem-selven Goddelijcke eere en dienst aengemeten heeft/ 't welck tegen 't eerste gebodt strijdt in de Thien geboden; ofte die Wet heeft tegen hem gelegen/ die daer staet/ Deut.13. sulcks dat hy rechtveerdighlijck heeft moeten ter doodt veroordeelt werden/ die daer gebiedt den Prophete te dooden al waer't schoon dat hy miraculen dede/ die daer soude leeren eenige afwijckinge van den Gods-dienst/ daer inne den eenigen alleen eeuwigen Godt geboden was te dienen.

5. Het is dan een Monstreuse Ketterije: wanneer alsoo/ in plaetse van de genaden-gifte aen de Menschept Christi geschiedt

door

door de Personeellijcke vereeniginge/ wanneer hy door aenneminge van de selve Mensche geworden is/ ingevoert wert de Vergoddinge van een bloot mensche/ ofte Godwerdinge van het schepsel/ in plaetse van de Mensch-werdinge des Scheppers/ door welcke Godt-werdinge/ die bloote mensche soude ontfangen hebben soodanige geschapene gaven/ door des eeuwigen Gods mildadigheydt hem vergont/ om de uytmuytentheyt van de welcke hy deel heeft moeten hebben aen Goddelijcke eere ende dienst neffens den eeuwigen Godt/ in den Nieuwē Testamente; die na de Wet Mosis in den Ouden Testamente alleene gedient wierdt.

6. Van de genaden-gifte der Personeellijcke vereeniginge/ hoe onses beduunckens de plaetse/ Joh. 5. 26. moet verklaert werden/ hebben wy hier boven uytgeleyt. De plaetse Ephes. 1. die spreeckt van Christi heerlijcke verhooginge: maer die en bestaet daer inne niet/ dat hy uyt mensche Godt geworden oft gemaeckt zy: dan beteeckent alleene dat in hem krachtelijck bewesen is de Heerlijckheyt sijner eeuwiger Godtheyt/ ontrent de versamelinge van de Kercke des Nieuwen Testaments: na dat de Eclipsis van sijne vernederinge daer tusschen geloopen was.

§. VII.

Dat de Scheppinge ende Onderhoudinge aller dingen JeſuChriſto wert toe-ge-eygent. Item, de Vergevinge der ſonden, ende onſe ſalighmakinge, Joh. 1. ende 3.4.5. ende 6. Hebr. 1. Col. 1.

Hier op antwoorden ſy: Dat aldaer gehandelt werdt van de tweede, niet van de eerſte ſcheppinge der dingen, dat is; van des werelts vernieuwinge, ſoo vele belangt de Religie ende 't Rijcke Chriſti: Item, van de bewaringe der uyt-verkorene, ende heerſchinge Chriſti, midden onder de vyanden.

Eyntelijck, dat deſe Goddelijcke werckingen ſoo geſtelt zijn datſe wel konnen uytgericht werden, door een ſchepſel, als een tweede onder-oorſake, maer van Godt ontfangene kracht ende macht, Matt. 9. Joh. 17.

1. Dat Johannes den Euangeliſt/ Joh. 1. 3. als hy ſeght: Alle dingen zijn door hem gemaeckt / ende ſonder hem en is geen ding gemaeckt dat gemaeckt is; van de eerſte ſcheppinge aller dingen ſpreeckt; werdt bewezen / uyt de voorgaende 't eerſte ende het tweede verſſen; daer inne getuygt wert / dat de Sone / in 't eerſte begin der ſcheppinge / daer was by den Vader; ende over=

over sulcks mede-eeuwigh was: even gelijck hy, het eeuwigh wesen voor het eerste begin der Scheppinge, hem-selven toe-eygent, Prov. 8. 22-31. aldaer genoemt de Wijsheyt, ende hier het Woordt.

2. Ende de volgende woordẽ Joh. 1. 10. en konnen het niet lijden dat het seggen Johannis soude getrocken werden tot de tweede scheppinge: Hy was, seght hy, in de wereldt: ende de wereldt is door hem gemaeckt: ende de wereldt en heeft hem niet gekent. Want hier en is voor de tegensprekers geen uytvlucht: ofte sy moeten versieren een Nieuwe scheppinge, daer geen Nieuw schepsel van werdt, ofte gelijck Smalcius daer van spreeckt: Alleen de wille om te Reformeren, sonder uyt-werckinge van Reformatie: siet Smalc. tegen Smiglecium, van 't Woordt Vleesch geworden, pag. 36. als dan de Euangelist seght: De wereldt is door hem gemaeckt: soo soude dat te seggen zijn, hy heeft de wille gehadt om de wereldt nieuw te maken, maer 't is niet uytgewrocht.

3. Insgelijcks de plaetse Col. 1. 16. en kan oock die verdraeyinge niet lijden, om verstaen te werden van de tweede scheppinge: want des Apostels propoost is soo ruym, dat het in sich begrijpt, alle soo quade als goede, soo menschen als Engelen:

len: sulcx dat d'Apostel niet en kan anders dan van de eerste scheppinge gesproken hebben / waer door sy alle in den beginne goet geschapẽ zijn geweest. Ende hier is Smalcius soo benepen geweest / dat hy daer niet heeft konnen uyt komen / sonder dese seer monstreuse wonder-sproke in't voorschreve boeck pag. 73. ende in't boeck van de Nieuwe Monsteren / pag. 226. Dat de Duyvelen oock een nieuwe Creatuyre geworden zijn. Dit zijn de verborgene grouwelen / die achter dat Ja schuylen / van de Vernieuwinge der werelt / aenlangende de Religie ende 't Rijcke Christi.

4. Nu wijders / de woorden Hebr. 1. 2. Door welckẽ hy oock de Eeuwen gemaeckt heeft; en konnen noch mogen niet anders opgenomen werden; dan / in de plaetse Hebr. 11. 3. die woorden te verstaen zijn: Door het geloove verstaen wy / dat de Eeuwen / door het woordt Gods / toe-bereydt zijn: Sulcks dat in beyde die plaetsen gesproken wert / van d'eerste scheppinge aller dingen / door Gods almogentheyt: ende daer op volght Heb. 1. 3. het propoost / van de onderhoudinge aller geschapene dingen: als geseght werdt; dat die Sone Gods / door wien de Vader de Eeuwen gemaeckt heeft / oock alles draeght / door het woort sijner kracht.

5. De

5. De bewaringe der uyt-verkozene/ en verstaen wy wel niet dat buyten gesloten zy buyten de almachtige onderhoudinge aller dingen: Maer wy verstaen oock geensins/ dat de woorden des Apostels/ aen de bewaringe der uyt-verkozenen alleen konnen gebonden werden; tot uytsluytinge van de onderhoudinge ende bewaringe van d'andere schepselen ende de geheele werelt. Echter van de eygentlijcke bewaringe der uyt-verkozenen/ en zijn het maer woorden daer sy mede spelen: alsoo sy die bewaringe niet aenhangig willen hebben aen eenig Woort der Kracht Gods/ waer door de Volstandigheyt der uyt-verkozene soude uyt-gewrocht werden: maer alleen aen 't woordt des Euangeliums/ van de belofte des Eeuwigen levens: Soo dat sy hier mede als voren verstaen/ alleene de wille ende genegentheyt tot de bewaringe/ oock sonder de effectuele bewaringe.

6. De Heerschinge Christi midden onder de vyanden/ daer van gesproken wert Psal. 2. 45. ende 110. en kan niet uytgeleydt werden van de Vergevinge der sonden ende onse salighmakinge/ daer toe sy aengeteeckent hebbē de plaetsen Joh. 3. 4. 5. & 6. In allen gevalle en wert door de Macht om de sonden te vergeven/ ende ons saligh te maken/ de overtuyginge van de ware

Godheyt Christi niet omgestooten / maer bevestight: Want / nochte de krachtige bescherminge van de Kercke tegen de vyanden; nochte de Salighmakinge van de Kercke door de Rechtvaerdighmakinge ende Heerlijckmakinge / hier oft hier namaels / en kan van geen ander Salighmaker herkomen / dan van Jehovah de Eenige ende alleen eeuwige Godt / Esai. 45. 15. ende 17. ende 21. (ende 43. 25. (ende 44. 22. Hos. 13. 4.

7. Ende het is een heel valsche grondt / strijdigh allesins tegen die plaetsen by ons uyt Esaia ende Hosea aengewesen: Dat die Goddelijcke werckingen soo gestelt souden zijn / datse met minder dan Goddelijcke kracht / wel konnen uytgericht werden / door een schepsel / als een tweede onder-oorsake; naer van Godt ontfangene kracht ende macht. Want in dier voegen / moet een van beyden volgen / oft dat in onse salighmakinge buyten gesloten wert alle die uytnementheydt der kracht / daer Paulus Godt soo hooge van roemt ende prijst / 2. Cor. 4. 7. Ephes. 1. 19. 20. die geen creatuyre kan bereycken oft met Godt gemeyn hebben. Ofte alle die hooge-roem van Gods kracht ende macht is geheel ydel / dewijle / volgens het seggen van de partijen / men de uytwerckinge vande nieuwe schep-

pinge niet en magh vast stellen uyt Gode/ maer alleen de genegentheyt/ ende somtijts vergeefsche begeerte tot de Scheppinge / in den Schepper.

8. Oock en kan dat niet uytgewrocht werden uyt de woorden Christi Matt. 9. 6. De Sone des Menschen heeft Macht op der aerden de sonden te vergeven: Dat Christus hem-selvē het Goddelijcke werck van de sonden te vergeven/ soude toe-schrijven als een schepsel Gods ende een tweede onder-oorsake. Want wat de benaminge aengaet van Sone des menschen / die moet hier opgenomē werden als een mont-stoppinge tegen der Joden ergernisse / als oft Christus aldus sprake: Ick / hoe-wel ick eens menschen Sone ben verkeerende op der aerden: nochtans hebbe ick Macht de sonden te vergeven: (dese reden daer onder verstaen zijnde/) want ick ben oock Gods Sone/Een met den Vader/Joh. 10. 30. hebbende alle Macht in den He mel ende op der Aerden/ Matth. 28. 18.

9. Ende dit ons oogemerck bevestight Christus noch meer Joh. 17. 2. van hem-selven sprekende / met die woorden: Gelijckerwijs ghy hem macht gegeven hebt over alle vleesch: dewijle hy hem-selven eenmael en andermael in't eerste veers hem selven noemt de Sone des Vaders / ende

daer

daer op / in het vijfde veers / voeght dien eysch: Ende nu verheerlijckt my ghy Vader / by u selven / met de heerlijckheyt / die ick by u hadde / eer de wereldt was. Waer uyt nootwendigh volght / dat men / wel is waer / seggen kan (overmidts de genaden-gifte van de Personeellijcke vereenikinge/) dat de Macht ende Heerlijckheydt den Mensche Christo / soo op der aerden voor sijne verhooginge / ofte in den hemel ende op der aerden gegeven is / sprekende (in Concreto) de Mensche / maer niet (in Abstracto) de Menscheyt: Maer dat nochtans / als men eygentlijck spreken sal / van Christo als Godt niet kan gesegt werden dat de Macht ende Heerlijckheyt hem gegeven oft geschoncken zy: maer alleene dat krachtelijck bewesen is / dat de kracht ende Heerlijckheydt sijne is / als Een zijnde met den Vader: 't welck in dit eygen capittel / vers 22. oock uytgedruckt staet.

---

§. VIII.

Dat bysonderlijck den Heyligen Geest, Goddelijcke Daden ende Wercken toe-geeygent werden:

Daer op antwoorden sy; dat sulcks geschiet, by vernaminge, ende door Persoonbootsinge: sulcks dat ofte Godt selve verstaen

ſtaen werdt door ſijnen Geeſt te wercken: ofte oock eenigh menſche, met dien Heyligen Geeſt begaeft zijnde, gelijck alſoo dickwils, de Liefde, de Hope, de Sonde, ingevoerdt werden als Perſonen haer werck doende.

1. Wy hebben alreede/ op §. III. aengewesen/ dat de Persoon-bootsinge geen plaetse grijpen kan/ als van den Heyligen Geest gesproken wert/ alsoo hy gestelt wert tegen over die vele Geesten van vele geloovigen/ die buyten alle verschil door Persoon-bootsinge Geesten genoemt werden: als Eene eñ selve Geest die de gesegde Geesten/ aen een yder in't bysonder uytdeel soo als hy wil.

2. Ende daer door is het uyt 1. Cor. 12. 11. klaer-blijckelijck/ dat die Eene Heylige Geest/ de Persoon selve is/ van wien de Persoon-bootsinge ontleent werdt als de Geestelijcke gaben genoemt werden den H. Geest.

3. Nu is het onmogelijck dat Christus niet en soude verstaen hebben de Persone van dien eenen ende selven Geest: wanneer hy den selven aen sijne discipulen beloofde/ als eenen anderen Trooster/ Joh. 14. 16. insgelijcx kan niet anders dan die Persoon verstaen werden/ wanneer hy vertoont is als een ander dan de Vader ende de Sone: oft

oft in lichamelijcke gedaente van een duy-ve/ Luc. 3. 21. oft in de lichamelijcke ge-daente van Tongen/ over de Apostelen/ op den Pinxter-dag. Act. 2. 3. Item: wanneer gesegt wert Philippum wech gevoert ende verplaetst te hebben/ tot Azotus / Actor. 8. 39. 40. Item/ wanneer op sijn bevel voor hem als voor den Heere des oogstes/ arbeyders voorgestelt zijn/ met bidden ende vasten/ omme van hem in den ooghst ge-sonden te werden/ Actor. 13. 1. 4.

4. Wt welcke laetste plaetse/ wy aen-mercken ; neffens die Goddelijcke daet ende werck/ 't welck nootsakelijck aenwijst een ander Persone / dan den Vader en-de den Sone: oock de Goddelijcke Eere/ Dienst ende Aenbiddinge met bidden ende vasten/onderschepdentlijck op-gedragē aen de Persoon van den Heyligen Geest: waer omtrent de Persoon-bootsinge geen plaetse en heeft.

5. Daer en kan oock geen Persoon-boot-singe plaetse grijpen Actor. 5. daer/het gene vers 3. geseght werdt / den Heyligen Geest liegen terstont vers 4. verklaert werdt/dat sulcks was niet den menschen liegen/maer Gode. Ende is te vergeefs / dat Eniedi-nus hier uyt de Grieckschе letter-konst het derde vers verdraeyen wil (overmidts daer de Casus Accusativus is / ende vers 4.

de

de Casus Dativus:) als oft daer den sin anders ware dan in 't vierde vers: daer hy doch selve die over-settinge toe-staet / die in der daedt niet een hayr en verschilt / te weten (voor liegen/) verschalcken/bedriegen; gelijck die van Rakauw gestelt hebben: Das du den Heyligen Geist betrogest: dan de beste verklaringe (naer 't gebruyck van den Griecksehen Autheur Sophocles/) van den Griecksehen text soose leyt: ware; dat ghy den Heyligen Geest met logen yets ontvinden soudt. Sulcks dat het verschil datter is in de letteren / in de sake niet en kan/soo men seydt/yets diepen oft droogen.

Cap. II.

Van den Staet des Eersten Mensches voor den Val.

§. I.

Sy leeren dat hy (d'Eerste Mensch) wel goedt ende sonder gebreck van Godt geschapen is geweest: Gen. 1. Eccl. 7. Nochtans niet met eenige oorspronckelijcke gerechtigheyt: dewijle sulcks is een vrywillige ende niet een natuyrlijcke volmaecktheyt: dewelcke den mensche wel konde, indiē hy gewilt hadde, door gehoorsaemheyt verkrijgen; maer nochtans in der daet niet en hadde.

1. HEt sal terstont blijcken dat dese dingen van haer niet geseght werden in oprechte eenvoudigheydt / wanneer van 't Evenbeeldt Gods sal gehandelt werden. Indien sy het daer in met ons eens waren: soo mochte het in een gesonde sin werden genomen / 't gene sy hier seggen van de Oorspronckelijcke Gerechtigheyt. Want dickwils beteeckent Gerechtigheydt / het gewonnen oft verkregen recht tot de Rechtveerdighmakinge voor Godt: waer toe gantschelijck noodigh is / boven de natuyrlijcke / oock die vrywillige volmaecktheyt der Gerechtigheydt: die de mensche door volstandige gehoorsaemheydt wel hadde konnen verkrijgen: maer in der daedt niet gehadt heeft.

2. Onder des mercken wy dit aen: dat onder die twijfel-sinnigheyt van 't woordt Gerechtigheyt / van haer ontkent werdt / alle oorspronckelijcke Goedtheydt: waer door de mensche als een Redelijck schepsel bequaem soude geweest zijn tot den geestelijcken Gods-dienst: ende dat sy niet anders seggen willen / met de Natuyrlijcke volmaecktheyt / dat boven de volkomentheyt soude gaen van de deelen ende leden van den mensche / daer van dat de Schrifture hem noemt / den natuyrlijcken mensche: ende over sulcks leeren / dat de mensche

sche van Godt geschapen is / Goedt ende sonder gebreck / wel verstaende in de bloote deelen leden ende krachten der natuyre (in puris naturalibus) sonder dat Godt eenigh Geestelijck goet in de natuyre soude geplant hebben.

3. Op dese aenmerckinge / seggen wy; dat boven de voet-stappen van Gods goetheyt ingedruckt in den mensche: geschapen zijnde in 't natuyrlijck leven goedt ende sonder gebreck oft mangel: met de scheppinge hem oorspronckelijck ingeplant is geweest / die Heyligheyt / die het eerste deel ende de wortel is / van een Volkomene Gerechtigheyt: sonder welcke volmaecktheyt in de natuyre / het Redelijck schepsel niet en kan goedt gekendt werden / in de reyne oogen Gods / Habac. 1. 13. ende niet en kan verwacht werden / noch door gehoorsaemheydt verkregen / de Vrywillige Volkomenheyt der gerechtigheyt.

---

§. II.

Voorts leeren sy; dat hy Sterffelijck geschapen is geweest: dewijle hy geweest is 1. Vleesch ende bloedt. 2. Voort-teelinge onderworpen. 3. Hebbende alleen ontfangen, een Dierlijck ende Aertsch leven; spijse ende dranck behoeftig zijnde, Gen. 2. 1. Cor. 15. Luc. 20.

1. Wy konden haer dat oock licht toestaen/ dat de Mensche sterffelijck geschapen is geweest: alsser niet anders onder en schuylde/ dan dat hy geen leven ontfangen heeft gehadt/ 't welck niet soude konnẽ met de doodt verwisselt werden: ende dat de levende ziele met haer lichaem niet onafscheydelijck vereenight was. Maer sy verstaen/ dat oock de Ziele des Menschen Sterffelijck geschapen is; welcke verborgen grouwel F. Socinus in sijne Disputatie tegens Puccius bedeckt gehouden heeft; mijdende die Vrage van de Onsterffelijckheyt der Ziele: Maer eyntelijck daer over gevraeght zijnde van Joh. Volkelius, heeft hy in den Seyndt-brief Num. v. aen Volkelius rondt uyt geschreven; Dat hy in de Scheppinge niets en erkende van eenigh onsterffelijck leven in den mensche. De Autheurs van dit Kort Begrijp, gaen oock rondt/ als sy in 't verbolgh spreken/ van de Staet der Zielen.

2. Onder des/ de eygentlijcke beteyckenisse van het woordt (Doodt) ingesien zijnde/ waer door verstaen werdt/ de scheuringe van de natuyrlijcke vereeniginge/ tusschen het lichaem ende de levende Ziele; soo willen sy dat niet blootelijck seggen/ 't gene de woorden mede-brengen. Maer dit is haer oogemerck: Dat de Doodt een

gevolgh

gevolgh zy van de natuyre: sulcks dat Adam hadde moeten sterven/ al hadde hy niet gesondight: tot welcken eynde sy die drie bewijs-redenen in slagh-oorden stellen: uyt Gen. 2. 1. Cor. 15. Luc. 20. die lichtelijck konnen wederleyt werden.

3. Dat eerste; dat hy Vleesch en Bloedt geweest is/ dat sal in 't verbolgh beantwoort werden: Dan het schijnt dat sy hier de ooge hebben mede op een getuygenisse hier van haer niet aengewesen/ daer sy mede gewoon zijn te schermen: Genes. 3. 19. daer dat vonnisse tegen Adam uyt-gesproken wert: Ghy zijt stof; ende ghy sult tot stof weder keeren. Maer die woorden wijsen een gevolgh aen van de natuyre niet in haer geheel noch zijnde/ maer nu alreede door de sonde de doot onderworpen: in deser voegen: Dat het lichaem door de doot/ tot geen ander stoffe weder keert/ dan tot het stof der aerde daer het van gemaeckt is. Andersins de sake in haer geheel zijnde/ soo en isser buyten den wille des Scheppers/ geen oorsake waerom vleesch ende bloedt meer weder-keeren soude moeten tot aerde ende stof/ daer het uyt gemaeckt is; dan/ waerom in 't gemeyn alle schepselen Gods buyten Gods wille souden moeten weder-keeren tot Niet; dewijle sy uyt niet geschapen zijn.

4. Ut het gebruyck van 't Houwelijck/ Item/ van spijse ende dranck in het Dierelijck Aertsche leven/ 't welck ophouden sal in het Geestelijcke Hemelsch leven; en werdt oock niet bewesen ('t gene haer voornemen is te bewijsen:) dat de mensche met die conditie geschapen was/ dat hy de doot ende verderffenisse te verwachten hadde: Want selfs in 't gebruyck van spijse ende dranck/ hadde Godt het middel bestelt om daer by het leven te behouden/ niet om 't selve te verderven. Ende in 't gebruyck des houwelijcks/ was het middel om 't getal der levende niet te verminderen/ maer te vermenighvuldigen.

5. Oock en moet de Tegen-stellinge die d'Apostel maeckt/ tusschen het Natuyrlijck oft Dierelijck Aertsche/ ende het Geestelijcke Hemelsche levē: 1. Cor. 15. 44. 46. alsoo niet opgenomen werden: als oft d'Apostel/ door het geestelijcke hemelsche leven/ met de verplaetsinge van de Aerde in den Hemel/ het natuyrlijcke leven/ dat wy hier leven door de vereeniginge van de ziele met het lichaem/ wilde te niete doen/ sulcks datter geen vereeniginge meer soude zijn van ziele ende lichaem. Maer hy heeft willen aenwijsen; Hoe den eersten Adam/ gevallen zijnde/ niet machtigh is geweest/ yets voort te setten op sijne Erven/ als het

na-

natuyrlijcke Aertsche leven: ende dat over sulcks het Geestelijcke Hemelsche leven/ ('t welcke boven het natuyrlijcke leven als een over-kleedt sal aengetrocken werden/ wanneer de Aertsche woninge sal verlaten werden;) van niemandt anders ende op niemandt anders erven kan/ dan van den tweeden Adam/ op de kinderen die Godt hem gegeven heeft.

---

§. III.

Het Even-beeldt Gods waer na hy geschapen is geweest, seggen sy, dat gelegen is geweest in die Heerschappye, over de andere creatuyren, Gen. 1. Psal. 8. die noch overigh is in alle menschen, Genes. 9. Job (leest Jacobi) 3. Maer de plaetsen Eph. 4. Col. 3. beweyren sy dat te verstaen zijn van het Even-beeldt Christi ofte des Nieuwen Mensches.

1. Hier uyt beweyren wy dat hier boven §. I. in haer gevoelen niets gesondts geweest is. Want oft sy schoon seggen/ dat de mensche Goedt geschapen is ende sonder gebreck/ soo nemen sy nochtans wech de Scheppinge na Godes Even-beeldt: sonder het welcke geen redelijcke natuyre heeft konnen geschapen werdẽ/ die in Gods oogen goedt ende sonder gebreck ware: als

sonder 't selve Even-beelt Gods onbequaem zijnde tot den Redelijcken Gods-dienst.

2. Die Heerschappye over de andere creatuyren daer gewag van gemaeckt wert Gen. 1. Psal. 8. en magh niet geschat werden voor het eerste eygentlijck genoemde Even-beeldt Gods: even om die oorsake; Dat die noch over gebleven is in de natuyre des menschen / oft sy schoon boos ende verdorven is / sonder onderschept van goede ende quade: ja meermalen bestaet de Heerschappye / by de Goddeloose als by de Rechtvaerdige. Waer op het schijnt te sien met na-druck / dat de Heerschappye / waer door de natuyre van de beesten getemt wert / toegeschreven werdt de Natuyre van den mensche / Jac. 3. 9. met vers 7.

3. Echter / bewyzen wy: dat het principale eygentlijcke Even-beeldt Gods / 't welck in den mensche geschapen is / waer door hy Goedt was ende sonder gebreck / daer Gen. 1. ende Eccl. 7. van gesproken werdt / geen ander Even-beeldt is / dan 't gene daer d' Apostel van spreeckt / Eph. 4. ende Col. 3. ende dat sonder 't selve niet heeft konnen bestaen het gantsche ende gave wesen van de natuyre sonder sieckte ofte sucht / waer toe de Medicijne voor de Ziele van noden ware; die doch geen plaetse en hadde / voor den Val.

4. Dat

4. Dat nu in de voorsz. plaetsen / het Even-beeldt Gods toe-ge-eygent werdt Christo ofte den Nieuwen mensche / die wy aen-kleeden moeten: daer door selfs werdt aengewesen / dat wy in Christo als in den tweeden Adam / op nieuws wederom geschapen wert ende van ons andermael verkregen door den Geest Christi die ons wederbaerdt: dat Even-beeldt / 't welck den eersten Adam gehadt ende verloren heeft. Want het is sonder menschelijck redelijck verstant; dat men het soude laten blijven by die glosse over den text van Gods Even-beeldt; die Volkelius stelt: in sijn boeck / 3. cap. 11. waer door de mensche / niet anders dan als een Godt / alle schepselen die onder den hemel zijn / onder sijn heerschappye besluyten soude: met uytsluytinge van die verklaringe / waer door Gods heerschappye soude konnen gegrondt-vest werden binnen in den mensche: tot Godvruchtige ende heylige navolginge Gods / waer door men Gode aenkleeft: den welcken Godt / dewijle hy een Geest is / al wie hem aenkleeft oft aenhanght: door 't geestelijcke contrefeytsel van Gods Even-beelt gesegt werdt: Een Geest te zijn / 1. Cor. 6. 17. ende Joh. 4. 24. met Amos 3. 3.

§. IV.

Sy ontkennen, dat den eersten mensch, oft oock yemanden anders, voor (de tijdt van) Christi Euangelium, voor-gestelt zy geweest de hope des Eeuwigen Levens.

1. Dese Ontkenninge heeft twee leden: alleen het eerste dient tot het tegenwoordig propoost. Echter / is dit onse aenmerckinge / ten eersten / dat sy voor af als vast stellen / uyt het gene boven geseght is: Dat Adam beyde sterffelijck was ende gestorven soude hebbē / al hadde hy schoon niet gesondight: sulcks dat sy het soo breet verstaen: Dat den eersten mensche gantsch geene hope tot een eeuwigdurende leven voor-gestelt zy geweest / 't zy om in het aerdtsche Paradijs het natuyrlijcke leven eeuwighlijck te behouden / 't zy omme tot het geestelijck eeuwigh leven in den hemel opgenomen te werden. Echter / naer het seggen van den Apostel Ephes. 2. 12. ende 1. Thess. 4. 13. is dit een ellendig beklagelijck merck-teecken van die gene / die sonder Godt zijn in de werelt: datse Geen Hope en hebben / ende van dit leven scheyden moeten door den doodt / sonder hope ende verwachtinge van een toekomende beter leven.

2. Soo moet dan de eerste mensche van Godt

22

22 22

Godt nootsakelijck eenige hope des eeuwigen levens voor-gestelt zijn geweest / ten minsten (volgens hare gronden die sy stellen) dat hy komende te sterven / niet en hadde te treuren als die gene die geen hope en hebben: oft hy moet sonder hope / sonder Godt / in de werelt geweest zijn.

3. Op het tweede lidt van hare ontkenninge mercken wy dit aen / dat sy / soo verre gaende in 't ontkennen van de hope des eeuwigen levens / datse noyt yemanden ter werelt voor-gestelt zy van Adam af tot op Christum: in die beklagelijcke elende (die d'Apostel den Ephesien ende den Thessalonicensen / als Heydenen geweest ten tijde van het Oude Testament dat onder Mosis Wet-gevinge was / toe-schrijft /) inwickelen / soo wel Gods volck daer mede hy sijn Verbondt hadde ; als de Heydenen / die vreemt waren van alle verbondt Gods : te weten / datse tegen de Rouwe over hare dooden / geen Hope en hadden / daer sy haer mede konden troosten: Van hier van sal breeder moeten gehandelt werden / over Cap. 5.

---

§. V.

Sy bekennen nochtans, dat de Boom des Levens Gen. 2. wel eenigh teycken geweest

is, maer heel duyster, van 't Eeuwigh leven. Ende dat het waerschijnelijck is, dat Godt den mensche gegeven soude hebben een Hemelsch ende eeuwighduyrend' leven, indien hy volhardt hadde in Gehoorsaemheyt, door tusschen komen oft van de Doot, oft ten minsten van veranderinge.

1. Wy bewepzen/ dat de Boom des Levens / Genes. 2. 9. ende 3. 22. geweest is/ niet alleen eenigh duyster (dat is / na haer gevoelen / voor Adam niet verstandelijck/) teycken des Eeuwigen Levens; maer een Sacrament / in het Verbondt der wercken by-gevoeght / by het Woordt der belofte. Want indien Godt gewilt hadde den mensche sich onderwerpen / ende hem regieren alleene door sijn gebiedt: sonder Verbonts wijse met hem te handelen; soo ware dat Sienelijcke teecken aen Adam voor-gestelt/ t'eenemael onnut geweest tot eenige beteeckeninge. Ende in sulcken gevalle ware het maer een ydel Tonneel-spel geweest/ 't gene gelesen werdt Gen. 3. 22. Dat Godt den mensche/ soo hy gevallen was/ den toe-ganck ende het toe-grijpen ende eten van dat teycken des eeuwigen levens geweyrt heeft: indien men niet verstaẽ moet/ dat Godt / door dat uyterlijck teycken / levendigh vertoont heeft / ende sichtbaerlijck uytgevoert heeft de Afsnijdinge van sijn Geeste-

Geestelijck verbondt met Adam/ met ont-seggинge van dat Sacrament/ daer mede de principale verbonts-belofte van 't Eeu-wigh Hemelsch leven bevestight ende bese-gelt was geweest.

2. Soo oordeelen wy dan; dat het aen Adam duydelijcker geopenbaert is geweest: het welcke duysterlijcker van Mose be-schrevē is/ die onder die duyster reden heeft vertoonen willen/ de afschaffinge oft te niet-doeninge van het Oude verbont: En-de dat de duydelijcker openbaringe die A-dam gehadt heeft leeren moeten uyt de woorden Christi/ Apoc.2.7. daer hy den geloovigen belooft het Eeuwigh hemelsch leven/ onder het voor-beeldt van dat Ou-de Sacrament/ seggende/ dat hyse sal ge-ven te eten van den Boom des Levens/die midden in den Paradijse Gods staet: dit willende aenwijsen: dat wy door hem als door den tweeden Adam/ te verwachten hebben na alle verloop/ het Ja ende Amen van die eerste oude belofte door Woort ende Sacrament bevestight.

3. Soo is het dan niet alleene met waer-schijnelijckheyt/ maer met krachtige reden bewijselijck/ uyt het eenparigh bescheydt der H. Schriftuyre: Dat Godt den men-sche/ indien hy volhardt hadde in gehoor-saemheyt/ gegeven soude hebben het Eeu-

wigh Hemelsch leven. Want/ den mensche alleene te laten toe-komen eene hope van een betere / eeuwige / hemelsche geluck / salighept ende leven / die nochte door het woordt Gods hem door-gestelt nochte op eenige belofte gegrondt zy geweest / indien hy volhardt hadde ; dat is in der daet een aenleydinge tot de Hope die Duyvelsch is: waer door de oude Slange Evam verleydt heeft / haer in-blasende / dat sy / sonder te konnen steunen op eenigh Woordt Gods ; soude derren hopen ende natrachten / met nijdighept tegens Godt / de Salighept die Godt by hem-selven hadde / die haer niet belooft was / Gen. 3. 5.

4. Nu wijders / dat Godt den mensche niet en soude het Hemelsch ende Eeuwighduyrende leven gegeven hebben / sonder tusschen-komende Doot / oft immers Veranderinge van de geschapene natuyre / dat is / dien Valschen Grondt / die wy hebben beginnen aen te roeren : §. II. dien wy wijders bloot leggen sullen : cap. VIII. daer sy door den Kancker van dese Doolinge / loochenē de Weder-opstandinge des Vleeschs / ende in het Eeuwigh leven ons Vleesch buyten den Hemel sluyten.

Cap.

Cap. III.

Van den Val des Menschen: ende van de Erf-sonde.

Door den Val des menschen, leeren sy, is over hem gekomen de verschuldiginge tot de eeuwige nootsakelijcke doot: Genes. 2. Rom. 5. ende 6. te weten alsoo, dat voortaen alle menschen in den doot nootsakelijck moesten blijven, (nochtans sonder eeuwige pijnen) indien daer, door Gods genade, geen verlossinge geschiede. Ende dese verschuldiginge erkennẽ sy dat door gegaen is op alle nakomelingen Adams sonder eenige hare eygene tusschen-komende schuldt; Nochtans alsoo, dat die verschuldiginge ten aensien van de nakomelingen geen insicht hebbe van straffe, maer alleen van een nootsakelijcke gestalte, met de geboorte natuyrlijcker wijse voort-geset.

1. Dewijle, naer hare eygene gronden, die wy gehoort hebbẽ, de Doot gestelt moet werden voor een nootsakelijck gevolg van de natuyre, sulcks dat Godt den mensche, volhardende in gehoorsaemheyt, het Hemelsche Eeuwige leven niet en soude gegeven hebben, sonder tusschen-komen van de Doot, ofte in plaetse van dien een verande-

deringe van natuyre: Soo en leeren sy dat niet in eenvoudige oprechtigheydt; Dat door den Val des menschen / den mensche over gekomē is de nootsakelijcke verschuldiginge tot de Doot. Want wat wert doch den mensche vorder opgeleydt door die verschuldiginge / dan 't gene sy seggen dat hy door de geschapene natuyre schuldig was?

2. Ergo / en verstaen sy niet / wanneer sy de nootsakelijcke eeuwige doot noemen; de eygentlijcke nootsakelijckheydt om te moeten sterven: maer de nootsakelijckheyt om / gestorven zijnde / eeuwighlijck doot te blijven: ten zy datter door Gods genade verlossinge geschiede. Ende wijders beschrijven sy dat eeuwig verblijf in de doot; als een helle van Nietwesentheyt / door dien sy alle eeuwighduyrende pijnen loochenen. Ende in gevolge van dien beschrijven sy de Verlossinge die door Gods genade geschiet / uyt de Doot ende uyt de Helle / als een nieuwe her-voortbrenginge / in het wesen / uyt Niet. Alle 't welcke insgelijcks hier naer / over Cap. IIX. sal moeten ondersocht werden.

3. Echter / door kracht van de waerheyt / die als met Sonne-stralen geschreven is / Rom. 5. bekennen sy / tegen heugh ende meugh: Dat de verschuldiginge tot de Doot doorgegaen is tot alle nakomelingen

gen Adams: sonder eenige hare eygene tusschen-komende schult: ende sy sullen terstont wederom bekennen / dat die verschuldiginge af-vloeyt op allen.

4. Maer dat is wederom van den Geest der tegensprekinge; dat sy niet toe-staen willen / dat die verschuldiginge eenige insicht hebbe van straffe / ten aensien van de nakomelingen / maer alleene van eene nootsakelijcke gestalte / met de geboorte oft voortteelinge natuyrlijcker wijse voort-geset. Want, het is onmogelijck / datter geen insicht van straffe soude zijn / ten aensien van allen / 't gene over allen gekomen oft doorgedrongen is / om dat sy in dien Eenen alle gesondight hebben / Rom. 5. 12.

5. De woorden des Apostels / oft sy schoon anders uyt het Grieckschh moesten over-geset werden / na de eygenschap van die tale / niet (In wien sy alle gesondight hebben) maer Door dien / ofte om dat / sy alle gesondight hebben: [Gelijck de Oude ende Nieuwe Fransche Over-settingē hebben; D'autant que tous ont pechè] soo en hebben nochtans de woorden des Apostels geen slot / indien den Apostel daer mede niet en bewеert dat alle menschen gesondigt hebben; dewijle de doot tot allen door-gedrongen is als een straffe die de sonde op de hielen volght: sulcks dat den stervenden / de

sonde

sonde toe-gerekent is / op dat de doot heer-
sche oock over die gene die niet gesondight
en hebben / naer gelijckenisse van de over-
tredinge Adams / versf. 12. 13. 14.

6. Echter/daer is niets dat ons tot ver-
anderinge dwingen soude van onse gemey-
ne over-settinge [In welcken alle geson-
dight hebben] want het eygen Griecksche
woordeken is in verscheydene plaetsen seer
wel verduytscht met In. In het lesen des
Ouden Testaments: 2. Cor. 3. 14. In de
dooden / Hebr. 9. 17. In alle onse verdruc-
kinge ende noodt / 1. Thess. 3. 7. In de Ge-
meynten: Apoc. 22. 16. Soude oock wel
over-geset zijn / Hebr. 9. 15. In't eerste/
dat is / In't Oude Testament.

---

§. V.

Dan sy en bekennen geene andere verdor-
ventheyt der natuyre, als de welcke door
dickwils sonde te plegen behaelt wert: ende
in verscheydene menschen verscheydent-
lijck bevonden werdt: Ende alsoo looche-
nen sy in der daedt de Erf-sonde, sulcks als
die gemeynelijck gelooft wert.

Op die plaetsen: Psal. 51. Gen. 6. ende 8.
Rom. 5. Antwoorden sy aldus: Dat sy mey-
nen, dat aldaer gehandelt wert van de vry-
willige verdorventheyt; ofte eenvoudelijck,
ofte

ofte met verbloemde maniere van ſpreken, ofte (hyperbolicè) dat is, met te hoogdravende woorden. Alleene dat ſy uyt Rom. 5. bekennen, dat de verſchuldiginge voorſz. tot allen af-vloeyt.

1. Van het getuygeniſſe Rom. 5. is alreede geſprokẽn. Van Pſal. 51. 7. en is door haer geen ontkomen: ende het is ſeggen ſonder bewijs/ dat David Hiperbolicè, te hoogdravende ſoude extravageeren: als hy ſeght: Siet ick ben in ongerechtigheyt geboren/ ende in ſonde heeft my mijn moeder ontfangen. Davids ongeveynſde oprechte belijdeniſſe der ſonden/ en kan niet lijden/ dat hy door hooghdraventhehpt van woorden ſijn ſonde ſoude vergroot hebben buyten waerheyt: wanneer hy ſuchtende onder het pack ſijner ſonden/ klaeght/ ende van Gode verſoeckt gereynight te mogen werden.

2. Wijders en ontkennen wy niet/ dat de plaetſen Gen. 6. ende Gen. 8. vervatten de klachte/ over de verdorventheyt ontſtaen zijnde/ oock uyt dickwils gepleeghde ſondelijcke wercken: eñ in verſcheydene menſchen verſcheyden geſtalte hebbende: kortelijck van dadelijcke ſonden: ten minſten die begaen werden door booſe gedachten des herten. Niet-te-min ſoo is het bewijs recht ende bondigh uyt die klachten/ dat

de

de natuyre verdorven is/waer uyt de werckken haer oorspronq hebben. Want het heeft vryelijck sijn na-druck; in de eene plaetse: datter in den Hebreeuschen gront-text staet in 't getal van velen: Van sijne Jeughts-tijden aen Gen.8.21. waer door geene jaren van Kindtsche onmondigheyt daer buyten konnen gehouden werden/ende datter staet Gen.6.5. Alleenelijck boos/ t'allen dage: Om insgelijcks te kennen te geven/ dat de aller-eerste vrucht selfs van de gedachten/ die oyt oft oyt/ in d'eerste kindtsche jaren uyt het herte des menschen spruyten: ende daer na aen-groeyen/ alle gestadighlijck alleen quaet zijn: ende over sulcks getuygenisse geven dat de boom selfs tot de wortel toe quaedt is/ende dat de mensche geboren werdende/ met hem geboren wert een quaden schat sijns herten: gelijck het Christus noemt/ Matth.7.16-19.

3. Voor de reste is naeckt ende klaer de schult-bekentenisse des Apostels/die rouw-klage maeckt over de verdorventheyt die hy in hem-selven bevint/ niet behaelt door dickwils gepleeghde sondelijcke wercken; maer een overblijffsel zijnde van de aengeborens sonde/ hem aenklevende ooch na den tijdt van de Goddelijcke genade sijner weder-geboorte: wanneer hy seght; De Sonde/oorsake genomen hebbende door het gebodt/

bodt/ heeft in my alle begeerlijckheyt gewrocht/ Rom. 7. 8. De Sonde woont in my. Ick weet dat in my/ dat is/ in mijnen vleesche geen goedt en woont/ vers 17. 18-20. Ick sie een andere Wet in mijne leden/ welcke strijdt tegen de Wet mijnes gemoets/ ende my gevangen neemt onder de Wet der sonde: die in mijne leden is. Ick elendigh mensche! wie sal my verlossen/ &c. Ick diene met den vleesche de Wet der sonde/ vers 23-25.

4. Over sulcks/ hoe-wel in de Goddeloose verworpelingen die vrywillige oft moetwillige verdorventheyt is: waer door sy haer selven meer ende meer verderven: soo en werden sy nochtans niet sonder die verdorventheyt geboren: met insichte van de welcke in 't algemeyn soo de uyt-verkorene/ als de verworpene/ onherboren zijnde/ geseght werden Doot te zijn in de sonden. Waer over dan met na-druck de verworpelingen/ naer dat sy oock moetwilliglijck verdorvẽ zijn/ genoemt werden/ Tweemael verstorvene boomen/ Jud. 12. met vers 10.

CAP. IV.

Van de Vrye wille, ende Genade.

Sy stellen vast, dat in den mensche is een Vrye wille, soo vele aengaet de Religie, dat is, de gehoorsaemheyt oft ongehoorsaemheyt: de welcke gewoonelijck placht ende behoort gerekent te werden, niet na de uyterlijcke daden; maer na den volkomenen wille: Sy beschrijven dan dese ordre:

1. Godt besorght, uyt genade, dat ons 't Euangelium wert verkondigt: uyt welckers gehoor 't Geloove spruyt.

2. Daer na is't in onse handt, toe te stemmen, oft te wederstaen; ende wijders den wille Gods te gehoorsamen, oft niet te gehoorsamen.

3. Na dat men den Euangelio het geloove toe-gestaen heeft (seggen sy) dat volght de versegelinge met den Heyligen Geest: Waer uyt sy besluyten, dat het Geloove wel een Gave is, overmits de macht om te mogen gelooven, ons van Godt gegeven is. Eph.2. Rom.1. & 3. Matth.13. ende dat het nochtans oock aen onsen wille-keur hangt: Sulcks dat, by aldien wy Godvrugtigh zijn, wy lichtelijck gelooven: maer soo wy Goddeloos zijn, wy beswaerlijck oft

nim-

nimmermeer tot geloove komen, Joh. 3. ende 7. 8. ende 10.

1. IN die vast stellinge van den Vryen wille ontrent de Religie: en is het niet buyten vermetelheyt ende scheydinge van d'eere Gods: dat sy die keten stellen van die drie voor-stellingen/ waer door buyten gesloten werdt alle nootsakelijckheydt van grooter/ ons voor-komende genade Gods/ van dese; Dat hy ons het Evangelium laet verkondigen/ uyt welckers gehoor het geloove spruyt. Latende voorts alles in onse handt/ oft wy het Evangelium gehoort hebbende/ 't selve willen toe-staen oft niet/ ende wijders den wille Gods gehoorsamen oft niet gehoorsamen.

2. Doch die vermetelheyt wert genoegsaem ter neder geworpen door die vier Schriftuyr-plaetsen die sy tot beweeringe van de selve hebben aen-getrocken: die wy een voor een sullen haer ontsetten: haer benemende die dwase uytvlucht; Dat het Geloove een Gave zy/ overmits ons van Gode gegeven werdt de macht om te mogen glooven. Waer inne dat voor af moet ontdeckt werden: dat sy noemende de Macht om te mogen glooven/ in 't minste niet en verstaen eenige uyttreckinge van inwendige krachten/ daer mede Godt de uytwendige Predicatie des Evangeliums be-

bekrachtige aen ons: maer alleen het gepredickte Octroy tot het geloove: ende de Asseurantie/dat wy door Nieuwe Gehoorsaemheyt/ de vergeldinge sullen verkrijgen: kortelijck/ de voor-gestelde hope des eeuwigen levens.

3. De eerste Schriftuyr-plaetse is/ Ephes.2.8. Wt genade zijt ghy saligh geworden/ door het Geloove/ ende dat niet uyt u: het is Godts gave. Het gantsche verbolgh ende belept van het propoost des Apostels/ (die in de vijf eerste veersen geleert heeft: Dat wy door Christum zijn levendigh gemaeckt/ doen wy doodt waren in sonden/) vereyscht opentlijck dat hy in dier voegen bewepze/dat het Geloove Godts gave is/ overmits hy in die geestelijcke levendighmakinge uyt den doot/ons nieuwe krachten des levens gegeven heeft/ ende in ons in-gestort het geloove: sonder welcke beschenckinge van Gode; het bloote Octroy/ met voor-gestelde hope/ om te mogen ghelooven/ niet kracht-dadigh nochte genoeghsaem konde zijn om ons saligh te maken.

4. Met de voorsz. plaetse moet een andere plaetse des Apostels vergeleken werden/ Phil.1.29. V is uyt genade gegeven in de sake Christi/niet alleen in hem te gelooven/ maer oock voor hem te lijdẽ. Daer spreeckt immers

jmmers d'Apostel naeckt ende klaer / niet van Octroy hun / eer sy looft hadden / aengekondight om te mogen vryelijck gelooven ; maer van den segen Gods / waer door hy selve het goede werck in haer aengevangen hebbende / het selve uytvoerde / vers 6. als de welcke / haer gegeven hebbende het geloove ; haer oock gaf het lijden / dat is / lijtsame volhardinge in den geloove.

5. De tweede Schriftuyr-plaetse is Rom. 1. 16. daer d'Apostel seght / dat het Euangelium Christi is de kracht Gods ter saligheyt een yder die gelooft. Het en is den Apostel aldaer in sijn gedachte niet gekomen / dat hy soo schaers soude sijn woorden verstaen willen hebben / van een bloot Octroy / 't welck sonder onderscheydinge dien allen soude gegeven zijn / die tot het gehoor van de Predicatie geroepē werden / dat sy vry geloovē mogen ; de hope van saligheyt haer voor-gestelt werdende / indien sy gelooven : sonder verdere krachtige segeninge tot saligheyt.

6. De Apostel heeft gantschelijck verstaen / dien voorspoet / waer door of schoon alle de hoorders het Euangelium niet en geloofden / nochtans den arbeydt niet vergeefs en was / van die gene die daer arbeyden in den woorde des Euangeliums. Ende dese uyt-legginge van sijne woordē geeft

ons

ons den Apostel: 1.Cor. 1. daer hy in't 23. ende 24. wat breeder aldus spreeckt: Wy predikken Christum den gekruysten: den Joden wel een ergernisse / ende den Griecken eene dwaesheyt; Maer haer die geroepen zijn / Christum de Kracht Godts ende de Wijsheyt Godts. Wtdruckelijck noemt hy die alleen Geroepene/die met Voorspoet krachtelijck geroepen werden: die hy elders beschrijft/datse Geroepen zijn na het Voornemen/(Godts.) Rom.8. 28.

7. Ende na die regel-mate spreeckt mede d'Apostel / Rom.3. 22. &c. vast stellende/ De Gerechtigheyt Godts door het Geloove Jesu Christi / aen allen ende over allen die glooven: niet een sier voor noch naer sprekende van soo een bloot octroy / waer door het in de handt van den mensche soude gelatē werde/Te geloove of niet te geloovē.

8. Daer en is oock/ van dat Octroy/ in handen gestelt van des menschen Vrye wille-keur / niet met allen / Christo in den sin gekomen: wanneer hy Matth. 13. 11. tot sijne discipelen geseght heeft: Het is u gegeven de verborgentheden des Koninckrijcx der Hemelen te weten: maer dien en is het niet gegeven. Want Christus beroept opentlijck die gene die hem in het geloove aenhingen tot hare zielen saligheyt: wanneer daer vele hem verlieten/ ende in blint-

heyt

heyt hare blinde leyts-lieden volgdē: tot betrachtinge van die genade Gods waer door sy onderscheyden wierden; van die andere/ den welcken het gehoorde woort niet nut en was: dewijle hen bysonderlijck gegeven was ende voorts gegeven soude werden met kracht-dadigheyt de salighmakende kennisse der verborgentheden van't Koninckrijcke Gods.

9. Ende hier is t'eenemael strijdigh tegen 't gantsche eenparigh onderwijs der H. Schriftuyre/ 't gene sy vast stellen: Dat het Geloove alsoo hanght aen onse willekeure/ dat by aldien wy Godvruchtigh zijn/ wy lichtelijck gelooven: maer/ soo wy Goddeloos zijn/ wy beswaerlijck oft nimmermeer tot het geloove komen: Alle dien roem is in 't geheele derde ende vierde capittel tot den Romeynen uyt-gesloten: wanneer daer-en-tegen dat vast gemaeckt is: Dat wy gelooven in Godt die den Goddeloosen rechtvaerdight/ Rom. 4. 5. Wie onderscheydt u? Wat hebt ghy doch/ dat ghy niet en hebt ontfangen? ende soo ghy het oock ontfangen hebt; wat roemt ghy als oft gy het niet ontfangen en hadt? 1. Cor. 4. 7.

10. Daer en is oock geen verdediginge/ voor dien Roem/ van Godtvruchtigheyt/ in die luyden die noch niet gelooft en hebben/

ven/waer door sy lichtelijck sullẽ gelooven: uyt die Schriftuyr-plaetsen te vinden/ die sy aen-geteeckent hebben: Joh.3.ende 7.8. ende 10. Christus spreeckt Joh.3.20.21. aldus: Een yegelijck die quaet doet haet het licht: ende en komt tot het licht niet: op dat sijne wercken niet bestraft en worden. Maer die de waerheyt doet/ komt tot het licht; op dat sijne wercken openbaer werden/ dat sy in Gode gedaen zijn. Nu dat werdt opentlijck gesproken/ van de Godtvruchtigheyt der gener die alreede gelooft hebben; ende eer sy geloofden kinderen des toorns waren gelijck de andere: Eph.2. 1.3. Ec. Duysternisse: Eph.5.8. Goddeloos; ende eenige oock uyt-stekende quaedtdoenders 1.Cor.6.9.10.11. Maer zedert dat sy gelooft hadden/ geworden waren/ Licht in den Heere/ ende wandelden als kinderẽ des Lichtes/in het licht. Eph.5.8. met 1.Joh.1.7.

11. In't 7. Capittel Johannis sien sy op vers 17. daer Christus alsoo spreeckt: Soo yemandt wil dessels wille doen; die sal van dese leere bekennen/oft sy uyt Godt is; dan oft ick van my selven spreke. Maer hier uyt en kan oock niet bewesen werden/ 't gene sy bewijsen moesten: Dat yemant van die luyden/ die noch niet door de Weder-geboorte na den inwendigen mensche

ge-

geformeert en zijn tot Godvruchtigheydt: alreede den wille Gods wil doen / ende alsoo sich oeffent in de Godvruchtigheydt. Christus en seydt niet wijders / dan dat die luyden die geen Godvruchtigheyt noch vreese Gods en betoonen / geen bequame richters konnen zijn / den welcken bevolen soude werden / de onderscheydinge van waerheyt ende logen in het ondersoeck van de leere des Evangeliums.

12. Dan hier moet daer op gelet werden / hoe dat sy door groote Pelagianisterije / des menschen vernuft in de natuyre toe-schrijven een rechtmatigh oordeel over de leere Christi: niet alleen buyten de weder-geboorte: maer oock buyten het voorschrift der leere / te weten / het Prophetische woordt: sulcks dat sy niet erkennen eenigh voordeel 't welck de Joden souden gehadt hebben: waer door de Godvruchtige Joden / die in Godt geloofden / lichtelijcker konden Christi discipelen gemaeckt werden / dan men de Gods-dienstighste onder de Heydenen konde af-trecken van hare vreese ende dienst der Duyvelen / tot het geloove in Christum: wanneer quansuys / 't zy by de Heydenen / 't zy by de Joden te vinden was een gesondt oordeel van die Grondtvesten van de Gods-dienstigheyt: die sy natuyrlijck wisten en daer

aen bekennen konden/de Godvruchtighept ende Billickhept van de Leere Christi.

13. Soo hebben dan hare verborgen grouwelen / in den gront een ſeer ongerechtige vernietinge in / van de waerhepdt die na de Godſaligheydt was in de Jodiſche Religie: als oft de Prophetiſche Schriftuyre geen aenleydinge gegeven en hadde tot Christum / waer door / Christus haer vertoont zijnde / ſy het Koninckrijcke der Hemelen naerder ſoude geweeſt zijn dan de Heydenen. Waer van het tegendeel getuygen / ſoo Christus / ſich beroepende tot Onderſoeck van ſijne leere / tot het Onderſoecken van de Schriften Moſis ende der Propheten: Joh.5.39.46.47. Als mede den Apoſtel betuygende / ter ſake van het Euangelium 't welck hy gepredickt hadde; Niets geſproken oft geleert te hebbē buyten Moſem ende de Propheten/ Act.26.22.

14. Ende daer moet noch wijders / uyt deſe vaſt-ſtellinge van ſoo een vrye willekeure/ deſe Goddelooſe wonder-ſproke volgen: Dattet ten tijde der Apoſtelen niet en heeft ontbroken; ja hedenſdaegs noch niet en ontbreeckt / in 't Jodendom / aen vele Godvruchtige lieden: die niet-te-min beſwaerlijck / ja nimmermeer / oft gekomen zijn / oft komen ſullen tot het geloove des Euangeliums; Waer van Smalcius derf

ſeg=

seggen / van de Goddelijckheydt Christi cap. 13. geen ander oorsake te zijn: dan dat de Prophetische H. Schriften / al te duyster getuygen van de Heerlijckheydt des Heeren Jesu: sulcks dat geen Jode die verborgentheyt uyt de H. Schrift heeft volkomentlijck konnen vaten. Ende boven dese beschuldiginge van de Schriftuyre / beschuldight hy Godt selve in het 10. capittel van't selve boeck: sullende quansuys der Joden lasteringen tegen Christi Miraculen weder-leggen: In welcke onvernuftigheyt / seydt hy / en souden sy geensins soo hartneckelijck blijven hangen ende die als waerachtigh verdedigen / ten ware / dat haer de Goddelijcke wrake tot hier-en-toe vervolghde / ende tegen haren danck in de blintheyt hieldt.

15. Joh. 8.43...47. En is mede Christo niet in den sin gekomen; dat hy die lieden / (die hy segt datse uyt den Vader den Duyvel zijn / ende noyt tot het geloove komen; maer in hare sonden sterven sullen) toestaen soude die Vrye wille-keure; datse oock konden gelooven ende den wille Gods gehoorsamen. Want daer-en-tegen schrijft hy haer toe een Knechtelijcke wille / waer mede sy als slaven de Sonde ende den Duyvel dienden / vers 34. ende vervolgens.

16. In de plaetse / Joh. 10.26.27. en is

is oock niets/ daer mede soodanige Vrye wille-keure soude konnen bevestigt werden; dat het een on-herborē mensche in sijn hand heeft/ den Euangelio te geslooven. Maer in het tegendeel bewijst Christus/ dat sulcks geheelijck komt van het geschenck sijns Vaders: wanneer vele niet geloovende/ die schapen gelooven/ die de Vader hem gegeven heeft. Maer/ seyt hy/ ghy en gelooft niet: want ghy en zijt niet van mijne schapen; Mijne schapen hooren mijne stemme/ ende ick kenne de selve/ ende sy volgen my: daer op volght vers 29. Mijn Vader heeftse my gegeven.

17. Buyten de ordre ende beleydt van de voorsz. drie aen een geketende voor-stellingen/ is dat wel op sich selven waerachtigh: dat op het geloove den Euangelio toe-gestaen/ volght de versegelinge des Heyligen Geestes: Want wie en soude den Apostel niet gelooven? seggende; In welcken oock ghy/ naer dat gelooft hebt/ zijt versegelt geworden met den Heyligen Geest der beloofte/ &c. Ephes. 1. 13. 14.

18. Maer dat spreken wy tegen als averechts verdraeyt/ ende strijdigh tegen alle het eenparigh bescheydt der Schriftuyre/ dat sy/ eerst in die versegelinge der geloovigen na dat sy gelooft hebben/ stellen het eerste beginsel van de werckinge des Heyligen

gen Geests / sulcks dat hy op ons goet geloof ons volge ende 't selve versegele: sonder dat hy ons voorkome door de eerste verlichtinge onses verstandts tot het geloove ons aenvoerende.

19. Het zijn twee onderscheydene daden ende werckingen des H. Geestes; Ons Salven ende Ons Versegelen. De Salvinge gaet voor / welcke is de eerste begiftinge met het Geloove / waer van bysonderlijck hy genoemt werdt de Geest des Geloofs / 2.Cor.4.13. overmits hy in onse herten geschenen heeft / tot ontstekinge van een licht der kennisse der heerlijckheyt Gods / in het aenschijn Jesu Christi / vers 6. Sulcks dat de Geest des geloofs: soo vele te seggen is / als de geest die de werck-meester ende gever van't geloove is: ende dat het geloove door hem in ons uytgewrocht wert: 't welck de Apostel opentlijck vast stelt / 1.Cor.12.9.11.

20. Op die Salvinge / waer door ons 't geloove geschoncken werdt van den H. Geest / ons voorkomende met genade: soo volght naderhandt die Versegelinge op 't spoor van't geloove: ende maeckt dat het geloove ons zy een vaste versekeringe van die dingen die men voor het toekomende hoopt: Hebr.11.1. sulcks dat wy daer door geseght werden / door den H. Geest / ons

tot een onderpandt gegeven zijnde / verse-gelt te zijn / tot op den dagh der Verlossinge. Ephes.4.30. met 2.Cor.1. 21.22.

---

§. II.

4. Daer naer leeren sy: Dat beyde Geloove ende Heylige Geest te gelijck kan werden uytgeschut, wanneer wy in de leere Christi niet willen volherden: gelijck te kennen gegeven werdt, Rom.11. Hebr.6. ende 10. 2.Petr.2. ende doorgaens elders.

Dat nochtans de vervallene noch op nieuws konnen herstelt werden, dan seer beswarelijck: dewijle het niet meer in haer macht staet, maer alleene hangt aen de wille ende genade Gods: sulcks dat men met recht, altijdt met vreese leven moet, Phil.2. 1.Petr.1.

1. Het en is geen gewortelt noch saligh-makende geloove / oock geen ter saligheyt aenklevende bedeylinge des Heyligen Geestes; welcke men geheellijck ende eyntelijck uyt-geschudt werdt: Ende die alsoo het Geloove ende den Heyligen Geest uyt-schudden / en zijt noyt waerlijck begenadight geweest met de Salvinge ende Versegelinge van den H. Geest tot de saligheyt: maer hebben alleene deel gehadt aen die gaven / die meer anderen dan haer selfs profijte-

telijck waren in het werck van de opbouwinge ende stichtinge van Gods Kercke.

2. Ende is oock niet mogelijck dat sy/ sonder de Schriftuyre tegen te spreken/ ontrent de Versegelinge der geloovigen door den H. Geest / naer dat sy gelooft hebben/ souden bewijsen den geheelen oft den eyntelijcken Afval der ware geloovige Heyligen: dewijle die Versegelinge geschiedt / tot op den dagh der Verlossinge / dat is der Verrijsenisse der lichamen uyt den dooden: Eph. 4. 30. met Rom. 8. 11. ende 23.

3. De eerste plaetse die sy aentrecken/ luydt aldus Rom. 11. 20. ende 21. Sy zijn door ongeloove afgebroken: Ende gy staet door het geloove ; zijt niet hoogh-gevoelende/ maer vreest. Want is 't dat Godt de natuyrlijcke tacken niet gespaert en heeft: siet toe dat hy oock mogelijck u niet en spare. Maer den Apostel soo sprekende en heeft geensins willen omstooten/ 't gene dat hy in dit eygen capittel/ vers 2. geleert hadde: Godt en heeft sijn volck niet verworpen / 't welcke hy te voren gekent heeft.

4. Wat sullen wy dan seggẽ? Het gantsche beleyt ende vervolgh van de Reden des Apostels moet ingesien zijn. Hy heeft geseght vers 5. daer is een overblijfsel geworden/ na de verkiesinge der genade/ ende vers 7. de uyt-verkorene hebben 't verkregen;

gen; ende de andere zijn verhardt geworden: ende hy soude noch wijders seggen/ vers 29. de genaden-giften ende de roepinge Gods zijn onberouwelijck. Over sulcks en kan't niet zijn/ dat d'Apostel het gene vers 20. ende 11. staet/ gesproken hebbe tot de uyt-verkorene/ die waerlijck Christo ingelijft zijn/ tot een geestelijck lichaem van de algemeyne Kercke/ haer bevelende te leven: in die vreese dat sy oock mogelijck souden door Afvalligheyt/ van uyt-verkorene/ verworpelingen werden ende afgebroken werden. Maer hy heeft dat gesproken/ tot de sichtbare particuliere Kercke van Romen: die bevelende niet sonder sorge ende vreese te zijn van haren Afval: door eenen Prophetischen Geest haer waerschouwende/ dat sy in toekomenden tijdt niet meer daer voor bewaert soude zijn/ dan daer van vry hadde geweest/ het sichtbare doen reede verworpene Jodtsche volck.

5. Nu/ wy ontkennen geensins/ maer houden het tegen een yder staende: dat het Geloove ende den Heyligen Geest kan uytgeschuddet werden/ van particuliere Kercken/ die in den beginne Heyligh waren: wanneer hare vergaderingen niet en volharden by de leere Christi. Maer wy gelooven dat sulcks geschiedt/ met behoudenisse ende bewaringe tot Volhardinge van alle

alle ende een yder / ware geheylighde geloovigen: werdende die ware Godvruchtige / ende heylige van tijdt tot tijdt uyt desen leven wech genomen: ende hier blijvende de heffe oft het schuym / te weten soo geveynsde als onheylige ergerlijcke gesellen.

6. In de tweede plaetse / Hebr. 6. 4. 5. 6. bekennen wy / dat beschreven werden Afvallige menschen / die niet en volharden in de leere Christi: maer niemant uyt het getal van die gene / welckers herten waren gereynight geweest door den Geest des geloofs: Want dese scheydt d'Apostel af van die Afvallige; als een goede van Godt-gesegende aerde / die verscheyden is van de verworpelijcke aerde / die na by de vervloeckinge is; ende welcker eynde is tot verbrandinge / vers 7. 8. sulcks dat hy sich terstont keert tot hare vertroostinge / her-vattende sijn reden aldus / vers 9. 10. Maer geliefde / wy versekeren ons van u betere dingen / ende met de saligheydt gevoeght: hoe-wel wy alsoo spreken. Want Godt en is niet onrechtvaerdigh / dat hy u werck soude vergeten / ende den arbeyt der liefde: die ghy aen sijnen name bewesen hebt: als die den heyligen gedient hebt ende noch dient.

7. Soo is 't dan openbaer dat d'Apostle vast stelt: Dat het onmogelijck is in den

Euangelis/dat Godts gerechtigheyt behouden blijve: indien de ware geloovige/die na het Euangelium/ gerechtvaerdigt ende geheylight zijn/soo geheellijck ende eyndelijck afvallen konnen/ dat van hare vorige gerechtigheyt geen gedachtenisse by Godt en blijve. Dien-volgens (op dat wy dat in't voor-by gaen aenwijsen) blijckt oock dat Ezech. 18.24. Godt niet en spreeckt van de Rechtvaerdige/ die naer het Euangelium gerechtvaerdight zy: maer van die man die op sijne gerechtigheydt vertrouwende/ aen den knoop van 't verbondt der wercken vast is/ na den strengen eysch van de Wet: want met cap. 18. moet vergeleken werden cap. 33. 13. daer aldus staet: Als hy op sijne gerechtigheydt vertrouwt ende onrecht doet/ Ec.

8. De derde plaetse/ Heb. 10.26.29. en kan mede niet toegepast werden/ tot de gene/ die opt waerlijck in den geloove geheyligt zijn geweest door het bloedt Christi: Want anders moeste men seggen: dat d'Apostel oock in dit capittel hem-selven vergeten heeft: als hy vers 38. ende 39. de ware geloovige dien roem in den mondt leght/ tot hares selfs vertroostinge: Maer wy en zijn niet van de gene die haer onttrecken ten verderve: maer van de gene die glooven/tot behoudinge der ziele. Met

welc-

welcke woorden de Apostel moeste sonder verstant gesproken hebben; hadde hy dat niet willen leeren: Dat wanneer andere afwijcken tot verderf van hare zielen: de ware geloovige volstandigh blijven / met sekerheydt van hare salighheyt: dewijle het incompatibel is huyden het ware geloove te hebben/en morgen een Apostaet te wesen.

9. Het gene hier tegen schijnt te strijden/ ende gewoonlijck tegen geworpen werdt/ uyt die woorden/ vers 29. Die den Sone Gods vertreden heeft/ ende het bloedt des Testaments onreyn geacht heeft/daer door hy geheylight was/ &c. dat en is in der daedt niet strijdigh: Indien de gewoone over-settinge blijven moet [daer door hy geheylight was] soo sullen wy antwoorden/ dat Hy ons aenwijst niet op dien man die den Sone Gods vertreden heeft; maer op den Sone Gods selve: die door vergietinge van sijn eygen bloedt / hem-selven geheylight heeft voor ons/ Joh. 17. 19. gelijck in den selven sin geseght werdt / dat de Vader hem door lijden moeste heyligen/ Hebr. 2. 10.

10. Maer al over lange jaren heeft ons gedacht/'t gene ons noch niet berouwen is/ dat het beter soude aldus over-geset werden: Daer door Het geheyligt is: dat is/ bevestight/te weten het Testament: sulcks

dat het een verklaringe zy van 't gene voor gaet: Het bloedt des Teſtaments / dat is/ daer door het Teſtament heylighlijck beveſtight is. Men kieſtſe deſe onſe / oft de andere gemeyne over-ſettinge: alles watter geſeght werdt van den grouwel der Afvallighept / dat raeckt niemanden anders/ dan die gene / die uyt geveynſde belijders/ godlooſe verachters eñ vyanden des Evangelij werden.

11. Eyntelijck/de plaetſe 2. Petr. 2. luyt vers 1. aldus van de Valſche Leeraers die komen ſouden: Die verderffelijcke ketterijen bedecktelijck invoeren ſullen: oock den Heere die haer gekocht heeft verloochenende: ende een haeſtigh verderf over haer ſelven brengende. De woorden die hier meeſt geſollet werden / zijn die: Den Heere die haer gekocht heeft verloochenende. Maer daer en is niet in begrepen: 't welck niet eygentlijck en paſt op de knechten oft ſlaven die met gelt gekocht zijn / by de welcke Chriſtus dat merck-teeckẽ ſtelt: De knecht en blijft niet eeuwighlijck in het huys / Joh. 8. 35.

12. Nu van de Sonen die daer-en-tegens in het huys Gods eeuwighlijck blijven: ſpreeckt de Schriftuyre met klaerder beſcheydt: Datſe diere gekocht zijn; dat is/ niet met gout/ nochte met ſilver; maer

met

met het dierbaer bloet Christi/ 1. Cor. 6. 20. 1. Pet. 1. 18. Daer komt noch by een tweede aenmerckinge; Dat den naem Heere in 't Grieckſch tweederley is / d'eene beter als d'andere: d'eene is Deſpotes 't welck in 't Latijn is Herus, die hier van Petro gebruyckt werdt / met dien na-druck ſoo het ſchijnt datſe gebruyckelijck is / wanneer men van Knechten of Slaven ſpreeckt die in onſe tale ſeggen Baes oft Heerſchap: d'andere die van Petrus hier niet genoemt werdt is Kurios, 't welck in 't Latijn is Dominus, ende ſich uytſtreckt in den huyſe eygentlijck over Vrouw ende Kinderen/ ende beteyckent Hooft ende Trooſt van Man ende Vader; ende is ſoo vele in onſe tale/ als Voogt: daeromme Petrus dien naem gebruyckt / ſeggende/ dat Sara Abraham gehoorſaem is geweeſt/ hem noemende Heere/ 1. Petr. 3. 6. Wat meer uyt 2. Petri/ op vers 20. 21. 22. te ſeggen is/ ſullen wy hier naer ſeggen.

13. Die bekenteniſſe/ dat die gene die vervallen noch op nieuws herſtelt konnen werden; doch heel beſwaerlijck / ſal hier naer oock weder voor komen op 't eynde van Cap. VI. daerſe aldus verklaert wert: Indien wy gerechtvaerdight zijnde vervallen: Dat wy niet en konnen herſtelt werden tot boetvaerdigheydt / na dat wy wil-

willen / maer na dat het Godt uyt bysonndere genade sal willen toestaen / Hebr.6. ende dat eyntelijck alleen tot de Sonde tegen den Heyligen Geest / gantsch geene hope en is van vergevinge.

14. Is 't dat wy dan de drift volgen en het beleyt van dit Kort begrijp : soo en verstaen sy niet / dat in beyde die plaetsen Hebr.6. ende 10. gesproken werdt van de Sonde in den Heyligen Geest : maer alleen Hebr.10. Dan de beschrijvinge van de Vervallende heeft al te grooten over-een-stemminge in beyde. Want het gene de Apostel seght / Hebr.10.26. Want soo willens sondigen / na dat wy de kennisse der waerheydt ontfangen hebben : ende wijders / vers 29. die den Geest der genade smaetheyt heeft aengedaen : maer uyt het merckteecken opgenomen werdt van de sonde in den H. Geest : dat wert immers met meerder na-druck vertoont / Hebr.6.4.5. met dese afbeeldinge : Die eens verlicht geweest zijn ende de hemelsche gave gesmaeckt hebben / ende des Heyligen Geestes deelachtigh geworden zijn : ende gesmaeckt hebben het goede woort Gods ende de krachten der toekomende eeuwe.

15. Echter hier moet men nu weten de On-eenige Eendracht van de Socinianen / over de beschrijvinge / soo van de Vervallen-

lende/ als van de Sonde in den Heyligen Geest. Daer is van een ongenoemt Autheur van hare gesintheyt/ anno 1591. uytgegeven sekere Disputatie van de Sonde/ ende Vergevinge der Sonden. Daer inne wy vinden het navolgende discours/ over 1. Joh. 3. 4. Hy noemt sonden tot der doot/ die sonden/ waer tegen de Wet Gods/ sonder uytvlucht/ de doot aenseght: als daer zijn Afgoderijen/ Dootslagē/ Overspel/ Ec. De Sonden niet tot der doot/ zijn het/ die uyt onwetenheyt geschieden/ sonder voorbedachten raedt; oft niet tegen de conscientie: Hoedanige sonden het zijn/ die David Verborgene sonden noemt/ Psal. 19. Item/ de verontreynigingen die van Mose beschreven werden/ ende andere dingen/ die de Wet Gods niet en straft: maer voor de welcke in de Wet de Offerhanden ingestelt waren: die Christus beveelt elckanderen te vergeven: Matth. 18. voor welcke Johannis beveelt te bidden/ 1. Joh. 5. Ec. Dese werden vergeven/ Godt goedertierentlijck onse swackheyt toegevende/ dewijle hy weet dat wy vleesch zijn. De andere werden gestraft/ tot in het derde ende vierde lidt. Exod. 20. ofte/ gelijck Christus spreeckt/ s'en werden niet vergeven noch in dese noch in de toekomende eeuwe: want sy zijn tegen den Heyligen Geest/ Matth.

Matth.12. door de selve werdt Godt die men metten monde belijdt / metter daedt verloochent: door de selve werdt het bloedt des Testaments met voeten vertreden/ Hebr.10.

16. Socinus / over 1.Joh.5.16. en wil niet toestaen / dat die Sonde / welcke d'Apostel noemt Sonde totter doodt / een dinck soude zijn met de Sonde ofte lasteringe tegen den H. Geest: ofte dat d'Apostel verstaen soude / eenige bysondere/ sonde oft sondigh werck/ maer/ de gewoonte van sondigen: ende dat in dier voegen beyde Hebr.6. ende 2.Petr.2. gehandelt wert/ van die gene/ die naer dat sy Christum bekent hebben; haer selven wederom inwickelen / niet in eene eenige sonde/ maer in 't gros tot hare vorige sonden weder-keeren/ ende gelijck als te voren een onreyn leven voeren. Onder des stelt hy vast: Dat/ Overmidts de groote over-een-kominge/ die daer is tusschen het gene 't welck hy keurt voor Sonde in den H. Geest / en tusschen het verballen van sommige / die na dat sy Christum gekent hebben/ op nieuws in eenige sware sonde in-gewickelt werdē: dergelijcke als Paulus op-telt/ 1.Cor.6.9. ende Eph.5.5. Van soo eene eenige sware sonde/ niet weyniger als van de Sonde in den H. Geest/ veroorsaeckt werdt de ver-

plich-

plichtinge tot de eeuwige doodt/ oft de uyt-sluytinge uyt het Rijcke Gods ende Christi: ende dat het seer beswaerlijck is / sich selven te ontwickelen / ende daer uyt te redden/ sonder bysondere hulpe van Godt: ende dat het niet en staet in yemants eygen macht / dat hy vernieuwt werde door boetvaerdigheyt: Gelijck/ seght hy/ opentlijck kan vernomen werden/ uyt het eynde van het tweede capittel van de tweede Seyndt-brief Petri: ende uyt het seste capittel van de Seyndt-brief totten Hebreen/ terstont na het begin.

17. Soo is dan dit alhier de voornaemste vrage van 't verschil/ ('t zijn wiese dan zijn daer de Apostel van spreeckt / datse Verballen.) Wat dat zy / dat hy haer aen seght / met die woorden / Het is onmogelijck haer weder te vernieuwen tot boetvaerdigheyt. Wy nemen het soo strengelijck / als het van Christo selfs tot gelijcken sin / uytgesproken is ; Die sonde en sal niet vergevẽ werden ; noch in dese noch in de toekomende eeuwe / Matth. 12. 31.

18. Wy mercken dit : in de reden die de Autheurs van dit Kort begrijp gevẽ/ waerom de Verballene seer beswaerlijck konnen herstelt werden / sulcx dat het / indien niet geheel / immers by na onmogelijck is: datter een ander verborgen grouwel achter schuylt.

ſchuylt. Dit zijn hare woorden: Dewijle het niet langer in haer macht is; maer alleen hanght aen Gods wille ende genade. Die genade noemt Socinus/ byſondere hulpe van Godt: ende voegter dit by in de voorſz. plaetſen; Ende uyt deſe oorſake/ indien yemant in ſoodanigen voorwaer ſeer beklagelijcken ſtaet is: die hem helpen wil by Godt met gebeden: het ſchijnt nootſakelijck te zijn/ dat hy van Godt verſoecke: dat hy hem gonne te mogen berouw toonen van ſijne ſonde/ ende ſich bekeeren: ende dat hy hem ter handt ſtelle ende verleene de kracht ende middel om ſulcks te doen. De woorden zijn goet. Maer wacht u wel dat ghy ſoudt meynen dat Socinus/oft de Autheuren van dit Kort begrijp/ daer door ſeggen willen; dat met het Vallen in ſoo ſware ſonde/ de krachten van den Vryen wille/ ſoo ſouden vervallen zijn: dat tot geneſinge van dien de Medicijn-meeſter aen den inwendigen menſche ſoude van noode zijn.

19. Wat meynen ſy dan? Sy bepalen/ het ter handt ſtellen van krachten/ binnen de bloote Opweckinge door het uytwendig gepredickte woort/ van de beloſte des eeuwigen levens: ende door de byſondere hulpe van Godt te verkrijgen/ verſtaen ſy die verwaerdiginge Gods/ waer door hy alleen

leen eenige weynige alsoo vervallene / over de welcke hy hem wil ontfermen / buyten ordre daer mede begenadight / datse plaetse tot berouw vinden: daer hy de andere / hoe-wel even groot berouw hebbende / van sijne barmhertigheyt uyt sluyt.

20. Derhalven is haer oordeel; Dat de vervallene niet en zijn sonder krachten van hare vrye wille / sulcks datse niet souden konnen weder opstaen ofte haer andermael bekeeren: Maer dat haer door het woordt des Evangeliums / 't welcke in 't Algemeyn voor een yder gepredickt werdt / geen macht / dat is / Octroy oft Permissie / gegeven en wert; om met hare tweede bekeeringe toe te treden tot den throon der genade: De welcke tweede bekeeringe van de gene die eens geloofd hebbende vervallen zijn / indiense Godt aenneemt: verstaen sy dat hy sulcks doet / buyten dien wille die in den Evangelio geopenbaert is.

21. Het zijn wonderlijcke listige ommeleydingen tot dwalinge: dat sy; willende schijnen / door versachtinge van het woort Onmogelijck, den wegh af te snijden voor de Cathari ende Novatianen / die door misduydinge van de plaetse / Hebr. 6. Den gevallenē de versoeninge weygerden: Selve onder des van eenen geest gedreven zijnde met Novatianus / die gene / die in eeni-

ge

ge swaere sonde gevallen zijn/ datelijck uytgesluyten uyt het Rijcke Gods ende Christi: sulcks dat oft sy schoon ernstelijck haer wederom bekeeren; niemandt haer troosten moge met het woordt des Evangeliums. Gelijck sy mede in 't selve vonnisse stellen/ de sondaren die op het eynde hares levens laet/ nochtans ernstelijck haer bekeeren; den welcken Godt niet en gont dat sy na hare boetvaerdigheyt ende bekeeringe tijdt van leven hebben/ omme vruchten des geloofs te dragen/ door een gestadigh vervolg met geruymen tijdt/ van de oeffeninge in de gehoorsaemheyt der geboden Christi.

22. Wy houden vast/ dat in den Evangelio den Gevallenen/ de Genade Gods ende de weder-oprichtinge ter salighepdt belooft is/ oock van swaere begane sonden ende ergernissen/ soo dick ende menighmael als sy ware ende ernstige bekeeringe betoonen/ uyt een waerlijck verslagen herte: ende datter geen uytbeding van tijt en is in de Schriftuyre des ouden ofte des nieuwen Testamentes/ tegen den vasten troost voor de ware bekeerde sondaren/ levende oft stervende.

23. Alle de beswaerlijckheyt dan seggen wy dat gelegen is; in het ware berouw oft bekeeringe selfs voor de verballene van Godt te verwerven: tot de welcke/ de vrye

wil-

wille geene krachten en heeft / voor ende al eer de natuyre krachtdadelijck geheylight werde / ende voor den vervallene geen genoegsame krachten/sonder inwendige nieuwe genesinge des nieuwen mensches van de quetsuyre. Doch al-hoe-wel het geschiet in dese aenmerckinge / dat oock de rechtvaerdige naeuwelijcks salig wert / 1. Pet. 4. 18. Soo ontkennen wy niet-te-min gantschelijck / die beswaerlijckheydt / die door de Ketterije van Novatianus versiert is: die gelegen soude zijn / in de vergevinge ende quijtscheldinge van Godt te verwerven / voor de sondaren nu weder bekeert zijnde van een sware sonde / daer inne sy vervallen waren / naer de eerstmael ontfangene genade.

24. Maer noch naerder: Die beswaerlijckheyt selfs / om de ware bekeeringe van Godt te verwerven / seggen wy dat soo verre niet moet getrocken werden by den hayre / als oft de genade van het nieuwe verbondt / waer door Gods bondtgenoten eenmael gerechtvaerdight zijn geweest / last leedt / sulcks dat het Verbondt soude mogen te niete loopen: Maer sy streckt alleene tot kastijdinge; ten eynde / te gevoellijcker moge zijn aen de ziele / de Droefheydt na Godt die de onberouwelijcke bekeeringe ter saligheyt werckt / 2. Cor. 7. 10.

25. Wy-

25. Wijders / die twee getuygenissen / die ons bevelen onse salighept te wercken met vreese ende bevinge / Phil. 2. 12. ende met vreese te wandelen / 1. Pet. 1. 17. En leeren ons geensins / dat men altijdt in die vreese leven moet / dat mogelijck ons niet en gebeure / dat wy / eens gerechtvaerdight zijnde / in eenige soo sware sonde ingewickelt werden; datter geen Octroy meer soude zijn / tot die hope in den Euangelio voorgestelt; sulcks dat wy oock waerlijck andermael bekeert zijnde / uyt kracht van een Eeuwigh verbondt der genade / andermael by Godt genadige vergevinge souden verwerven. Want de Vreese ende Bevinge die ons bevolen werdt / en is niet anders / dan de Nederige Eerbiedighept / die de Gehoorsame Sonen oft kinderen Gods betaemt / gelijck het blijckt uyt vergelijckinge van 1. Petr. 1. 14. ende 17. Nu de gehoorsame Sonen die bevrijdt Christus van die schrick ende vreese / die de knechten ende slaven past: wanneer hy seght / dat de Knecht niet eeuwighlijck in den huyse en blijft: Maer dat de Sone daer blijft in eeuwighept / Joh. 8. 35.

26. Dewijle wy sien dat Socinus in 2. Pet. 2. ons verseynt tot aen 't eynde van 't Capittel: daer aldus staet / vers 20. 21. 22. Want indien sy / na datse / door de

kennisse des Heeren ende Salighmakers Jesu Christi / de besmettinge der wereldt ontvloden zijn / ende in de selve wederom ingewickelt zijnde / van de selve overwonnen werden: soo is haer het laetste erger geworden / dan het eerste. Want het ware haer beter dat sy den weg der gerechtigheyt niet gekent en hadden: dan dat sy dien gekent hebbende / weder af-keeren van het heylig gebodt dat haer over-gelevert was: Maer haer is over gekomen / 't gene met een waer spreeck-woort geseght wert: De hondt is weder gekeerdt tot sijn eygen uytbraecksel: ende de gewasschene seuge tot de wentelinge in het slijck. Soo dient voor Antwoorde / dat d'Apostel opentlijck spreeckt van Verworpene / die hy Honden ende Seugen noemt / door bedeckte tegenstellinge tegen de Schapen Christi; dewelcke hy kent / ende die van hem gekent werden in waren geloove.

27. Nu soodanige Honden ende Seugen / worden geseght gewasschen / ende de besmettinge der wereldt ontvloden geweest te zijn (ja vers 18. waerlijck ontvloden van de gene die in dwalinge wandelen) niet dat sy alsoo gewasschen zijn / datse met eenen geheylight ende gerechtvaerdight zijn geweest door den name Jesu / ende den Geest onses Gods / gelijck die gene die Paulus

dat toe-schrijft / 1.Cor.6.11. Maer om datse door de belijdenisse des monts eenige vuyligheden haer quijt gemaeckt hebben / met uyterlijcke verbeteringe van het oude ongebondene leven / haer onderwerpende de Christelijcke disciplijne ; ende betrachtende die eerbaerheyt van een ingetogen leven / die in de sichtbare Kercke recht geeft naer het oordeel der liefde / tot het gebruyck der Sacramenten.

28. Maer dese bedriegen oock dickwils haer eygen selfs / Matth.7.22. Luc.8. 18. Iac.2.20. het rekenende ware bekeeringe te zijn / 't gene maer een heel geringe betrachtinge is van een eerlijck leven sonder de liefde : met een verfoeyinge van de grofste besmettinge der werelt / die in het Heydendom ende onder het rijcke des Anti-Christs de overhandt hebben / ende schattende het voor 't oprechte ongeveynsde geloove / 't welck by de ware discipulen Christi is : indien sy eenige ongeveynsden yver hebben voor de belijdenisse van de bekende waerheydt : sonder haer te bekommeren over het ontwortelen van hare aengeborene verdorventheyt / die sy van binnen voeden ende koesteren : sulcks datse niet op en houden voor Gods oogen Honden ende Seugen te zijn : achtervolgende die Spreucke : Een geslachte dat reyn in sijnen oogen is :

ende van sijnen dreck niet gewasschen en is/ Prov. 30. 12. Want door dat Geloove der waerheyt/ 't welck geen wortel en heeft/ en werden de herten niet gereynight/ Actor. 15. 9.

29. Kortelijck dan/ wy staen wel toe/ dat van een particuliere sichtbare Kercke kan uytgeschudt werden het Geloove ende den H. Geest; wanneer daer inne d'overhandt neemt den Afval van de leere der waerheyt ende Godtsaligheydt tot Anti-Christische verderffelijcke ketteryē: maer wy ontkennen rondt uyt/dat oyt sulcks geschieden kan/ oft geheellijck oft eyndelijck/ van die particuliere personen/ die waerlijck gerechtvaerdight ende geheylight zijn.

Cap. V.

Van 't Oude ende Nieuwe Verbondt, oft van de Wet ende het Euangelium.

Sy leeren dat het Oude eñ Nieuwe Testament oft Verbondt verschilt; 1. In Beloften. 2. In Geboden.

§. I.

Want in de Wet waren uyterlijcke ende lichamelijcke beloften; omme dit leven ge-

rustelijck ende heerlijck door te brengen: Levit. 19. ende 26. Deut. 27. ende 28. Dan alleen dat sy bekennen, dat onder die schaduwen den Godvruchtigen gegeven is, eenige smaeck van ware ende eeuwighduyrende gelucksaligheyt: die in den Nieuwen Testamente soude verkondight werden. Doch sy ontkennen, dat het eeuwige leven doen ter tijdt belooft zy geweest, duydelijck in 't Openbaer eñ aen Allen, Hebr. 11. 1. Pet. 1.

1. EErstelijck is aen te merckẽ/ dat sy den Staet van den eersten mensche voor den val/ berooven niet alleene van 't Verbondt der Wet/ 't welck wy alreede bewezt hebben/ dat hem gegeven ende met de beloften des Eeuwigen levens bevestight is geweest Cap. 2. §. 5. maer oock van die Geestelijcke Wet der nature die daer bestaet in die twee Geboden van Liefde/ om Godt lief te hebben eñ onsen even naesten: sonder welcke het redelijck schepsel niet en vermagh noch opt vermocht heeft/ Gode te geven den redelijcken Gods-dienst.

2. Ten anderen berooven sy insgelijcks na den val/ alle menschen/ die van Adam af tot op Mosem/ 't zy voor/ 't zy na de Sundt-vloedt geleeft hebben/ 't zy datse Godvruchtigh oft datse Godloos geweest zijn; tot die tijdt toe dat de Wet gegeven is op den bergh Sinai/ van alle geestelijcke

Wet

Wet ende Verbondt Gods / dat haer vorderen konde tot de hope des eeuwigen levens; 'T welck vast stellende / moeten sy nootsakelijck seggen / dat alle Religie ofte Gods-dienst / daer de aller-oudtste oude Vaderen Godt mede gedient / ende met Godt gewandelt hebben / eygen willigen Gods-dienst geweest is. Het welcke strijdigh tegen den Apostel / die alle eygenwillige Gods-dienst verwijst als strijdigh met het geloove / daer mede men Gode behaegt ende daer mede Gode behaeght hebben de Patriarchen: die hy op-telt / Hebr. 11. met Col. 2. 23.

3. Wijders vermengē sy het Oude Verbondt / met het Oude Testament / omme wech te nemen den gantschen na-druck van 't woordt Testament: daer nochtans d'Apostel met soo grooten ernst op aendringht / Hebr. 9. 15-18. sulcks dat hy vers 18. betuyght / dat selfs het Eerste / dat is het geseghde Oude Testament / den name niet konde dragen van een Testament / indien het sonder bloedt bevestight ware geweest. Waeromme / seyt hy / oock het eerste niet sonder bloedt en is in-gewijet. D'Apostel heeft dit oogemerck dat hy bewyzt: Dat het Oude Testaments wesen daer in bestaen heeft; dat in de doodt ende bloedt-vergietinge van de Offerhanden / af-

gebeeldet wierdt/de ware ende bondige ver-soeninge voor de sonde/die volbracht soude werden door de bloedige Doodt van den Testament-maker: waer door vast soude gemaeckt werden de belofte van de toeko-mende eeuwige erffenisse: die terstondt na den val geschiedt was/ ende door de offer-handen versegelt/door Godes getuygenis-se van de grondt-legginge der wereldt/ Hebr. 9.26.

4. In dat 26. vers zijn dit seer duyde-lijcke woorden des Apostels; Dat Chri-stus/ terstont van de grondt-legginge der werelt/ dickwils hadde moeten geleden hebben; indien hy niet hadde konnen/ in de voleyndige der eeuwen/ met een offer-hande eenmael geschiedende de sonden der werelt wech nemen. Het ware een vremt ja een onwaerachtigh gevolgh/ 't welck de Apostel te rugge uyt-brenght van de tijt Christi tot de grondt-legginge der werelt: indien dat Testament daer van Christus de Testament-maker is/ onse eerste Ou-ders ende de Patriarchen niet aengaet/ en-de indien haer niet toe-geseght is/ die ver-soeninge voor de sonde die in de doot Chri-sti is volbracht: ende de selve niet onder-en-tusschen haer versegelt en is gewor-den/ door het bloedt van de oude offerhan-den.

5. 'T sel-

5. 'T selve wert bevestigt door twee voortreffelijcke Schriftuyr-plaetsen: Apoc. 13. 8. ende 17. 8. in vergelijckinge van de welcke / oft schoon dat niet klaer genoeg mochte blijcken gesegt te zijn / dat het Lam (Christus) geslacht is van de gront-legginge des werelts aen: 't welck dan te verstaen ware / geschiedt te zijn onder oft in de voorbeelden der lammeren ende andere beesten die geslacht zijn geweest in de Offerhanden van de Patriarchen: Soo is nochtans dit als met de stralen van de Sonne geschrevẽ / dat die gestorvene alle ende alleene sy de Salighept verkregẽ hebben van de grontlegginge der wereldt aen / die geschreven zijn geweest in het boeck des Levens van dat Lam / 't welcke wel doen eerst geslacht was / maer aen Adam gevallen zijnde belooft terstondt na de grondt-legginge des werelts: maer te voren geordineert voor de grontlegginge des werelts / 1. Pet. 1. 19. 20.

6. Die uytwendige ende lichamelijcke beloften / die een sacht gerust ende heerlijck leven aengaen / ende in de Wet Mosis gelesen werden / Levit. 19. eñ 26. Deut. 27. ende 29. die werden averechts opgenomen als ofte daer in bestonde de principale eygentlijcke verbondts-handelinge van Godt met de Kercke des Ouden Testamentes ende makinge van erffenisse: daer de selve al-

alleen moeten ingesien werden / als een by-voeghsel oft toe-gifte van een mindere segeninge tot de eygentlijcke verbonts-belofte ende makinge by Testamente: volgens dat woordt Christi / Matth. 6. 33. Soeckt eerst het Koninckrijcke Gods ende sijne Gerechtigheyt / ende alle dese dingen sullen u toe-geworpen werden.

7. Het is door kracht der waerheyt / dat sy bekennen: Dat den Godvruchtigen onder die schaduwen eenige smaeck gegeven is van ware ende eeuwigduyrende geluck-saligheyt / die in den Nieuwen Testamente soude verkondight werden. Maer waer uyt oft waer door is de Godvruchtige dien smaeck gegeven? Laetse hier Christum hooren: die getuyght / dat sy dien smaeck gehadt hebben uyt het ondersoecken der Schriftuyre. Ondersoeckt de Schriften: oft / Ghy ondersoeckt de Schriften: want ghy meynt daer inne het eeuwigh leven te hebben / Joh. 5. 39.

8. Christus en heeft met dat woordt (Ghy meynt:) geen doolende / maer een rechtsinnige meyninge willen uyt-drucké: in de welcke sy stonden / die geleert ende geloof t hebbende door het eygentlijck verstant 't welck sy uyt het lesen van de Schriftuyre wel gevat hadden: Want de Sadduceé die daer tegen gevoelden straft hy in hare mey-

meyninge aldus: Ghy dwaelt/ niet wetende de Schriften nochte de macht Godes: Van de Opstandinge der Dooden/ en hebt ghy 't niet gelesen dat u van Gode geseght is/ Matth. 22. 29. 31.

9. Soo worstelen sy dan tegens de Waerheydt/ ende spreken voor de Sadduceen tegen Christum/ met tastelijcke beuselinge: wanneer sy die uytvlucht daer by voegen: Dat het Eeuwige leven doen ter tijdt niet belooft is geweest/ Duydelijck/ in 't Openbaer ende aen Allen/ Hebr. 11. 1. Petr. 1. Noemende dat eerst een Duydelijcke belofte/ de welcke even duydelijck gestelt zy in de Schriftuyre beyde des Ouden ende Nieuwen Testamentes: ende de welcke men luy ende ledigh/ den arbeydt sparende/ soude verstaen konnen sonder eenigh behoorlijck aendachtigh ondersoeck der Schriftuyre: niet gebruyckende/ om Mosem wel te verstaen/ de vergelijckinge van Moses met de andere Propheten. Men kan het sien in Smalci boeck van de Goddelijckheyt J. C. cap. 7. Dat sy die sleutel der wetenschap in desen deele wech nemen.

10. Het is voor haer quade toe-vlucht/ tot het getuygenisse/ Hebr. 11. 39. 40. daer aldus staet. Ende dese alle/ hebbende door het geloove getuygenisse gehadt/ en hebben de belofte niet verkregen: Alsoo Godt wat be-

beters over ons voorsien hadde; op dat sy sonder ons niet en souden volmaeckt werden: insgelijcks kan haer niet helpen d'andere plaetse 1. Petr. 1. 12. daer staet: Den welcken (Propheten) geopenbaert is / dat sy / niet haer selven / maer ons bedienden dese dingen. Want die voorsz. woorden en konnen geensins verdraept werden / tot de gantsche belofte des eeuwigen levens: als oft sy gantsch niet verstaen hadden van eenige hope des eeuwigen levens haer selfs voor-gestelt: maer alleen van een hope die ons soude daer naer voor-gestelt werden.

11. Maer dit is den rechtẽ sin van beyde die plaetsen: Dat haer is geopenbaert geweest / dat Godt de komste des Messie spaerde tot de leste tijden / de welcke als dan eerst met sijne komste volkomentlijck uytwercken soude het werck van hare ende onse gemeyne saligheyt der zielen: ende te wege brengen het volkomene uyt-gewonnen recht tot het eeuwig hemelsch levẽ: 'twelck hun alleene gegeven wierdt / als hangende noch aen de verwachtinge van hem die komen soude.

12. Onder des hoe-wel sy sterven moesten / eer die volkomene eyntelijcke uytwerckinge geschiede daer sy op hoopten ende wachteden: Soo verklaert dan noch d'Apostel / dat haer geloove waer inne sy

ge-

geleeft hebben ende gestorven zijn / haer geweest is een vasten grondt / dat is / een sekere aengrijpinge oft omhelsinge van die dingen die sy hoopten / sulcks dat sy niet en rusteden met haer geloove op de figuren ende schaduwen die tegenwoordigh waren: maer op het toe-komstige lichaem van die schaduwen / 't welcke was ende is Christus: Ende schrijft d'Apostel haer oock toe een soodanige belijdenisse van haer geloove / waer door sy betuyghden / datse na de vreemdelings wandelinge eenes kortē tijts op der aerden / de hope ende verwachtinge hadden / van een salige ruste in het Hemelsch Vaderlandt / Hebr. 11. 1. 10. 13. 14. 15. 16.

---

§. II.

Aengesien sulcks alleen Christi Ampt is geweest: die de Middelaer is van een beter Verbondt, 1. Joh. 1. ende 2. Hebr. 7. ende 8. den welcken oock de oude geloovige daeromme sorghvuldighlijck verwacht hebben, Matth. 13. Luc. 10. Joh. 8.

1. De Sorgvuldige verwachtinge van de oude geloovigen / daer Christus gewag van maeckt Matth. 13. Luc. 10. Joh. 8. en is niet geweest van eenige andere dingē die sy hoopten / dan alleen van 't eeuwigh leven sulcks als het van den beginne voor

den val / in 't eerste oude verbont der wercken belooft was geweest: maer daer na / in 't Nieuwe verbondt der genade na den val / vaster ende bondiger belooft / ende verrijckt met die nieuwe belofte; datter komen soude een Borge des Verbondts / door wien ende om wiens wille het Verbondt niet weder soude tot niet werden: maer op die wijse / als nu geseght is / sijn Ja en Amen soude verkrijgen. Ende naer den inhoudt van de Schriftuyre: en kan daer geen andere ware reden gegeven werden / van de sorghvuldige verwachtinge van de komste Christi in den Vleesche.

2. Onder de aengeteeckende plaetsen / is dat de uytmuytenste Joh. 8. 56. Abraham uwe Vader heeft met verheuginge verlangt dat hy mijnen dagh sien mochte / ende hy heeft hem gesien / ende is verblijt geweest. Waer mede moet vergeleken werden / de andere / te voren aengeroerde / plaetse / 1. Pet. 1. 10. 11. 12. Van welcke saligheydt ondervraeght ende ondersocht hebben de Propheten die geprophetеert hebben vande genade aen u te geschieden. Ondersoeckende op welcken oft hoedanigen tijt / de Geest Christi die in haer was beduyde ende te voren getuygde het lijden dat op Christum komen soude / ende de heerlijckheyt daer na: Den welcken geopenbaert is / &c.

3. Wy

3. Wy rekenen Abraham den Ziender/ onder de Propheten / van outs Zienders genoemt: dewijle hem Godt een Propheet genoemt heeft/ Genes.20.7. Nu is het niet mogelijck/ dat den Zienders den Propheten gegeven zy een blinde verwachtinge/ van de Christus die komen soude: om blindelinge te verwachten een belofte des eeuwigen levens / die hy openbaren soude/ die sy niet en verstonden; ende daer van geen hope en hadden. Ende wijders / de goede getrouwigheydt van de Zienders de Propheten / die Godt selfs/ Abraham met namē aengaende/geroemt heeft: Gen.11. 17-19. was daer aen gelegen; dat de Gemeynte / uyt haer / oft door hare onderwijsinge verstandelijck leeren soude de gesichten / die Godt haer gegeven hadde/ op datse haer nut mochten zijn tot kennisse des algemeynen geloofs van de belofte der gemeyne salighevt/ ende des salighmakers die verwacht moesten werden.

4. In de Latijnsche copije staet wel geteyckent / neffens Luc.10. Matth.11. de Duytsche over-setters hebben geteyckent/ Matth.2. Wy maken die gissinge dat sy hebben willen by een voegen de twee gelijck-luydende texten Luc.10.23.24. met Matth.13.17. Het zy soo 't wil/ de plaetse Luc.10. hebben sy meynigh tot haer voor-

deel/ gekoppelt met Joh.8. dewijle het wel eer schijnt te strijden / dan gelijck-luydende te zijn: dat Christus van Abraham seght/ Joh.8.56. Ende hy heeft (mijn dagh) gesien; ende hy is verblijdt geweest: maer Luc.10.24. seght hy: sy en hebben 't niet gesien: sy en hebben 't niet gehoort. Derhalven moet het alsoo vergeleken werden sonder Ja ende Neen: dat Christus/ (boven dat bloote verlangen / om den dagh Christi te sien van verre / met versekeringe des geloofs van die dingen die sy hoopten / daer inne Godt de Propheten ende Koningen / ende met namen Abraham/ hare begeerte vervult heeft / naer het getuygenisse Christi / Joh.8. ende des Apostels / Hebr.11.13.) heeft willen Luc.10. spreken van een naerder verlangen / omme te mogen beleven de komste Christi in den vleesche/ende hem voor oogen te mogẽ sien/ 't welcke wy lesen dat bysonderlijck den ouden Simeon vergont is geweest Luc.2.26. maer naer Christi getuygenisse niet heeft mogen gebeuren die gene die voor hem gestorven waren.

5. Wat dan het Ampt geweest zy van Christus alleen/ als de Middelaer van een beter verbondt: wert qualijck opgevat/ als het op die wijse verklaert werdt: dat hy/ doen ter tijdt/ doen 't Euangelium eerst

ver-

verkondight is geworden / de belofte gegeven heeft van 't eeuwige leven / die te voren noyt gehoort en was. Echter / het en geschiedt niet sonder worstelinge tegen de waerheydt / dat sy hare tale veranderen: eerst duydelijck geseght hebbende: Cap. 2. §. IV. Dat nochte den eersten mensche / nochte yemandt anders / voor den tijt van 't Euangelium Christi / de hope voor-gestelt is geweest van het eeuwigh leven: maer nu vele ingetoogener seggende; Dat het eeuwige leven / niet duydelijck / noch in 't openbaer / noch aen allen belooft is geweest.

6. Wy bewyzen / dat men glooven moet: Dat Christus de Middelaer is van een beter verbondt / dat met betere beloften bevestight is: Heb. 7. 22. ende 8. 6. niet uyt die oorsake / die wy t'eenemael ontkennen / datter / nochte aen den eersten mensche in 't eerste verbondt der wercken / nochte aen yemanden daer na / in 't Oude Testament / de belofte gedaen / oft de hope voor-gestelt zy geweest / des eeuwigen levens: Maer dit is de ware reden; Dat / gelijck de hope des eeuwigen levens / in 't eerste verbont der wercken / den eersten mensche voor-gestelt / konde weder-roepen werden: dewijle sy aenhangigh gemaeckt was / aen de veranderlijcke ende haest-veranderde conditie van des menschen gehoorsaemheydt:

de-

de selve hope wijders na den val/ (hoe-wel onwederroepelijck gemaeckt/door het Verbondt der Genade te voren op Christum bevestight) nochtans voor dien tijdt niet en konde hebben hare bevestiginge Testaments-wijse: diese eerst verkregen heeft door den doodt des Testament-makers.

7. Dit dan vast stellende; Dat d'Apostel/ noemende een Beter verbondt ende betere beloften/ verstaen heeft: Een onwederroepelijck verbondt/ ende bondiger beloften als door den doot des Testament-makers in den Nieuwē Testamente vaster gemaeckt/dan se hadden konnen zijn in den Ouden Testamente/ doen daer alleen tusschen quam de doodt ende het bloedt van de voor-beeldende offerhanden: Soo nemen wy voorts na de selve regel-mate des geloofs alsoo de woorden/ 1.Joh.1.2. Want het leven is geopenbaert/ende wy hebben 't gesien/ ende wy getuygen/ ende verkondigen u dat eeuwige leven/ het welck by den Vader was/ ende is ons geopenbaert/ dat onder den naem van het Leven dat geopenbaerdt is/ begrepen werde de Persoon Christi des Soons Gods/ geopenbaert in den Vleesche/ ende volbracht hebbende de Op-offeringe sijns selfs; waer door hy voor sijne Gemeynte uytgewonnen heeft het volkomen recht/ tot dat eeuwigh le-

ven

ven 't welck van den beginne belooft was: waer van de hope den eersten Adam ontvallen was; doch naderhandt hem ende den Voor-vaderen/ weder op Christum/ by anticipatie / te voren bevestigt: sulcks dat het geloove van de levende ende stervende in den ouden Testamente/ den vasten grondt was van het eeuwige leven dat sy hoopten / Hebr.11. Johannes verklaert sich selven opentlijck / aengaende den Persoon Christi: seggende; Dese is de warachtige Godt/ ende het eeuwigh leven/ 1.Joh.5.20.

---

§. III.

Daer naer zijn de geboden van de Wet groove ende lichamelijcke geboden geweest, als meerendeels Ceremoniele, die door Christum afgeschaft zijn geworden, Ephes. 2. Col.2.

1. Wy bewyzen: dat de Wet der Ceremonien / ende de vleeschelijcke geboden/ soo vele alsser oyt van Godt ingestelt zijn geweest van 't begin der werelt af: by haer selven niet en hebben gehadt de keyrne van de gehoorsaemheyt/ door welcke die gene die tot Godt quamen Gode behagen konden: oft van Godt het getuygenisse verkrijgen dat sy rechtvaerdigh waren. Derhal-

halven oordeelen wy aldus / van dat eerste vleeschelijck verbodt: waer door Godt/ voor den val / verboden heeft gehadt de vrucht van dẽ boom der kennisse des goets ende des quaets: dat het Gods Wet-gevinge niet waerdig oft betamelijck geweest kan zijn/ indien men niet verstaen wil/ dat het een soodanig gebodt geweest is/'t welck onder dat vleeschelijck teycken tot een proeve gestelt / den mensche verplichtende / tot een gantsch geheele Gerechtigheyt / te volbrengen door liefde tot Godt ende tot den Naesten: volgens de Geestelijcke Wet der natuyre: naer innehouden van de welcke het principale verdragh van het Verbondt der wercken gemaeckt was / met belofte van de belooninge des eeuwigen levens: de welcke wy hier voren bevestight hebben dat door het Sacrament van den Boom des levens beteyckent ende besegelt is geweest.

2. Maer na den Val: 't zy voor ofte na Mosem / soo hebben de Vleeschelijcke geboden van de offerhanden gedient / onder den Redelijcken ende Geestelijcken Godsdienst des Ouden Testamentes/ het welcke in de doodt van de offerhande / af-beelde de doot des Testament-makers die verwacht moeste werden. Sulcks dat tot die schorsse van den stenelijcken met het vleesch der of-

fer-

ferhanden besigen Gods-dienst / die keyne behoorde: Dat door die gestadige bedieninge des doots / (welcke d'Apostel noemt de Doodende Letter / 2.Cor. 3.) vertoondt wierdt / dat de Doot door de Sonde in de werelt gekomen was: waer tegens / in de ceremoniele versoeninge van de sonde door de doot der offerhanden gevoedt wierdt de hope ende verwachtinge van de ware reyniginge der sonden / door de doodt van de Christus die komen soude / ende sterbende het Testament van het verbondt der genade nieuw ende bondigh maken / Hebr.9.ende 10.

3. Door de reste zijnse alle gesamentlijck geweest proef-teeckenen tot oeffeninge van de gehoorsaemheyt / geduyrende de Minder-jarigheyt van Gods Kercke / door welcke oeffeningen / by haer selven lichamelijck ende weynigh oft niet profijtelijck zijnde / nochtans be-ooght wierdt / de formeeringe oft fatsoeneringe van den inwendigen mensche tot gehoorsaemheyt / met onderwerpinge onder die Kinder-tucht / uyt het geloove in den Messiam die komen soude.

4. Over sulcks / dat de Ceremoniele Wetten door Christum af-geschaft zijn / Ephes.2. Col.2. is niet geschiedt om die oorsake; datse van oudts geweest souden zijn / gelijckse tegenwoordigh zijn / een

bloote

bloote schorsse van Religie sonder keyrne: maer om dat de keyrne (op den voor-bestemden tijdt / Gal.4.2.) te weten de verborgentheyt der salighheyt door de doodt des Testament-makers / buyten die schorsse ontdeckt is: sulcks dat de schorsse nu sonder keyrne zijnde moet verlaten werden/ van die gene die de keyrne hebben / ende die het ware lichaem voor haer hebben / de schaduwe niet langer na gaen: ende het handt-schrift voor onnut houden / nu de schuldt betaelt is / Col.2.14. ende 17.

5. Echter / in dit stuck is noch aen te mercken / dat de Autheuren van dit Kort Begrijp / wechnemende die voorsz. keyrne van de Oude ware Gods-dienst door Mosem den Joden gegeven: soo grof niet en spreken van de Grove ende lichamelijcke geboden der Wet / die door Christum afgeschaft zijn / sonder den groven Marcionitischen Geest: waer door Marcion leerde / dat Christus van boven neder-gedaelt was om de salighheyt der zielen wille / ende om te bestraffen der Joden Godt / in de Wet ende de Propheten. Dewijle sy niet toestaen willen dat men de afschaffinge van de Wet der Ceremonien toe-schrijve de verborgentheyt van Christi genoeghdoeninge in sijn doot volbracht zijnde: maer sy schrijvense alleene toe de Goddelijckheyt ende

voor-

voor-treffelijckheyt van Christi Koninckrijcke in de Kercke des Nieuwen Testamentes: boven het Koninckrijcke Gods des Vaders in de Kercke des Oudē Testamentes: om dat quansuys den Nieuwen Koning betaemde een nieuwe beter Wet.

---

§. IV.

Maer de Morale geboden, dat is die de zeden aengaen, leeren sy dat in den Nieuwen Testamente naerder verklaert zijn, ende volkomentlijcker bevolen, Matth. 5. 6. 7. 19. Sulcks dat nu ter tijdt vele dingen ongeoorloft zijn, die doen ter tijdt geoorloft waren: ende nu oock niet weynigh dingen geboden zijn, die, ofte niet en konden geboden werden, (de forme van Joodsche Republijcke daer tegen strijdende, als mede de beloftē van de uyterlijcke geluckfaligheyt:) oft immers die niet precijselijck vereyscht wierden: By exempel, de Polygamie, dat is, het houwelijck met vele wijven: de Vyanden te haten, het Danssen, de Suyperijen, ende andere vleeschelijcke wellusten; alsse niet al te ongebonden waren. In den Nieuwen Testamente werdt een Engelen leven vereyscht, overmits de Hemelsche beloften. Soo isser beyder zijdts proportie geweest, tusschen de beloften ende geboden, 2. Pet. 1.

1. Indien wy hier toe-staen dat de Morale

rale geboden naerder verklaert zijn in den Nieuwen Testamente/soo en kan dat nochtans geen hinder doen aen de genoeghsame volmaecktheyt tot nootsakelijck gebruyck van de onderwijsinge in de religie ende geestelijcke wijsheydt waer door Godt moeste gedient werden. Ende die Onvermogentheyt van de Wet der zedẽ: dat geen vleesch door de selve kan gerechtvaerdigt werden/ en heeft door geene volkomener verklaringe van de Wet in den Nieuwen Testamente konnen geholpen werden; maer ware daer door te meerder geworden; tot levendiger kennisse der sonde/ eñ tot geheele versakinge van ons selfs/die Christus gebodẽ heeft: Matth. 16. 24. dewelcke bestaet in een godvruchtige desperatie oft wanhope/ van de Rechtvaerdigmakinge te verkrijgẽ/ door onse eygene gerechtigheyt/ Phil. 3. 9.

2. Ja oock indien wy haer toe-stonden/ dat de Morale geboden/ oock volkomentlijcker bevolen soude zijn in den Nieuwen Testamente: soo en konnen sy daer mede noch tot haer voornemen niet komen: om dat uyt te voeren/datter meer in den Nieuwen als in den ouden Testamente een Wet gegeven zy/ die ons kan levendig maken: ende daer uyt de Gerechtigheyt konnen erlangen: sulcks dat het alleen soude ontbroken hebben aen het onvolkomen bevel van

de

de oude Wet / 't gene d'Apostel seght / dien aengaende: Gal. 3. 10. ende 21. Want daer tegen wijst d'Apostel genoeghsaem opentlijck aen dat het ontbroken heeft aen het Vleesch / dat is aen de swackheyt van den sondigen mensche / Rom. 8. 1.

3. Buyten die sonderlijcke swackheyt van den mensche / getuyght anders ins de Schriftuyre selfs des Nieuwen Testamentes; dat de Morale Wet gantsch genoeghsame volmaecktheyt heeft: soo verre / datse / de sake in haer geheel zijnde / den mensche konde levendigh maken: ende dat het verbondt der wercken / dat nuttelijck gebruyck hadde / dat den genen die de Wet soude onderhouden / den loon soude toe-gerekent werden niet na genade / maer na schult / Rom. 4. 4. ende 10. 5. Galat. 3. 10. Het welcke Christus selve met sijn Ja bevestigt heeft: seggende; Soo ghy wilt ten leven ingaē / houd de geboden / Matt. 19. 17. Doet dat / ende ghy sult leven / Luc. 10. 28.

4. Voor de reste / werdt het roeckeloosellijck gestelt / dat de Morale geboden volkomentlijcker bevolen zijn in den Nieuwen Testamente: sulcks dat nu vele dingen ongeoorloft zijn / die doen ter tijdt geoorloft waren; ende oock het tegendeel. Want de Morale Wet van de thien geboden / in haer selven ingesien / begrijpt het onverander-

lijc-

lijcke Recht Gods/ ten aensien dat sy voorschrijft de Liefde tot Godt ende tot onsen Naesten: ende de plichten van die liefde bepaelt in de vyer-schare van de conscientie. Soo verre dat Christus geprotesteert heeft/ in 't voorsz. capittel Matth. 5.17.18. Dat hy niet gekomen is om de Wet te ontbinden; oft datter een eenige tijtel oft Iota van vergaen soude. Dat ware immers geweest een Protestatie die van de daet wederleydt soude zijn: indien hy oft door hem selfs/ oft door sijne Apostelen/ het minste gebod van de Wet ontbonden heeft gehadt. By exempel/ indien hy tot het Eerste gebodt van de thiene/ 't welck Neen seght/ t'eenemael verbiedende eenigen anderen Godt te hebben/ beneffens den eenigen Godt Israels/ toe-gedaen heeft een nieuw bevel/ dat Ja seght: dat men hem Jesum hebbē moet als een tweede Godt des Nieuwen Testamentes/ ende alsoo twee Goden dienen/ tusschen welck Ja ende dat Neen een onversoenelijcken strijdt is.

5. De Volmaecktheyt van de leere Christi voor-gestelt Matth. 5.6.7. heeft hare tegenstellinge/ niet tegen de Morale Wet Mosis/ als een onvolmaeckte Leere begrijpende: maer tegen der Phariseen/ hare/ soo Traditien als mishandelinge in 't leeren van de Wet: waer door sy/ de woorden

by

by den hayre treckende/ den sin lieten varen/ ende tot superstitie toe de Ceremonien naspoorden/ geen acht gevende op die dingen/ die de swaer-wichtighste in de Wet waren/ Het Oordeel/ de Barmhertigheydt/ ende het Geloove/ Matth. 23. 23.

6. Sy teyckenen mede aen/ Matth. 18. in welck capittel in dien sy sien op het gene Christus verhandelt/ gevraeght zijnde ende antwoordende van den Scheydt-brief/ vers 3. tot 12. soo mengen sy onbehoorlijck onder een/ de Politijcke Recht-saken/ met de Morale plichten der conscientie: ende de onvolkomentheydt van de Wet der zeden/ wijtende/ het gene dat Christus den Joden verweten heeft als hare hardigheydt des herten; die Moses verdragen heeft in de Politijcke regieringe/ waer door den uyterlijcken mensche in toom gehouden werdt.

7. Indien sy oock daer op gesien hebben/ dat de Heere Jesus/ vers 21. geseght heeft tot dien jongeling: Soo gy wilt volmaeckt zijn/ gaet henen verkoopt wat ghy hebt/ ende geeft het den armen: ende ghy sult eenen schat hebben in den hemel/ &c. dat kan haer niet dienen: Want sy en konnen met geenen glimp seggen/ dat sulcks een Wet soude zijn oft Regel van nootsakelijcke volmaecktheyt/ alle Christenen voor-geschreven

ven in den Nieuwen Teſtamente. Wat is't dan? Het blijckt klaerlijck / dat Chriſtus dien jongman aengeſproken heeft verſoeckens wijſe / om hem te beproeven ende neder te ſlaen ſijn al te grooten vertrouwen op eygene gerechtigheyt : daer mede hy geheel opgeblaſen zijnde / tot Chriſtum gekomen was : Over ſulcks en is in de woorden Chriſti geen Wet die Allen verplicht : oock geen Raedt tot meerder volmaeckheyt den Chriſtenen gegeven / om onder haer te verwecken den yver om goet te doen.

8. Dat ſy ſeggen ; datter niet weynige dingen nu bevolen zijn / die ofte niet hebben konnen bevolen werden / oft immers niet preciſelijck vereyſcht zijn geweeſt / door dien de forme van de Jodiſche Republijcke / ende de belofte van de uyterlijcke geluckſaligheydt daer tegen ſtanden. Dat ſullen wy haer niet ongaerne toe-ſtaen (in Theſi) in 't gros geſtelt / maer met dit beſpreck / dat even by dat ken-teycken / die niet weynige dingen onderſcheyden moeten werden van de eygentlijcke Morale Wet der zeden : ſulcks die van den beginne een is met de Wet der Natuyre / begrepen in die twee groote geboden van Godt ende den Naeſten lief te hebben : ende naderhandt klaerder uyt-geleght in de thien geboden : als zijnde eenige wijdere uytbreydinge tot

voor-

voor-schrift van die particuliere plichten/ die verscheydene veranderinge onderworpẽ zijn / na dat verscheydentlijck de bedieninge van het verbondt Godts herstelt werdt/ volgens het believen van Godt de Wet-gever/sonder dat daer door last lijden de woorden/ veel weyniger den sin ende meyninge van de thien geboden / van eenige veranderinge.

9. Want wat men hier tegen sal willen seggen / soo sal men Godlooselijck Godt de Wet-gever beschuldigen ; dat hy de Godvruchtigheydt niet genoeghsaem bevolen heeft / overmits de onvolmaecktheyt van de Morale Wet: ja men sal Godt te laste leggen/ dat hy de Jodische Republijcke soo onvoorsichtelijck ingestelt ende geformeert heeft gehadt: ende soodanige beloften gegeven die niet wel met de Godvruchtigheydt over een quamen / ende alsoo een dobbelschot geschoten voor meerder Godvruchtigheyts betrachtinge: die Christus eyndelijck voorsichtelijcker bevolen heeft / sonder diergelijcke hinder-palen te stellen.

10. Maer (in hypothesi) in 't particulier stellen sy eerst de Polygamie oft het Houwelijck met meer wijven dan Een: Waer op wy / in gevolge van 't voorseyde/ antwoorden: eerstelijck dat de Polygamie/ niet doen eerst in den Nieuwen Testamente

van Christo door een nieuwe Wet verboden is geworden: Maer dat Christus ons de aenwijsinge gedaen heeft tot het aller uutste Recht Gods dat van den beginne was/ Matth. 19. 4. volgens het welcke gebonden werdt/ dat de eerste man die meer dan een wijf getrouwt heeft gehadt/ te weten dien Lamech die een was van Cains des broeder-moorders geslachte; daer over als infaem oft eerloos geteeckent staet/ Gen. 4. 19.

11. Indien wy nu schoon toe-stonden/ het gene dese Autheurẽ schijnen te eyschen; Dat het Houwelijck met een vrouwe niet precijselijck heeft konnen bevolen werden voor die tijdt/ overmits Gods oogemerck in die belofte/ daer mede hy den Patriarch Abraham beloofde de vermenighvuldiginge van sijn zaedt/ naer gelijckenisse van het ontelbare getal van de Sterren des Hemels: Gen. 15. 5. Maer dat/ overmits die belofte van soo eene uyterlijcke gelucksalighеyt in 't voort-teelen van vele kinderen; De veelheyt van wijven/ soo lange als die beloften duyren soude/ geoorloft zy geweest: sulcks datter geen sonde in de Polygamie gelegẽ is geweest wanneer sy daer inne niet al te ongebonden gingen. Als dan sullen sy daer mede verder niets konnen besluyten: dan dat Godt/ geduyrende de Wet-gevinge Mosis; de Morale Wet

van het reyn gebruyck des Houwelijcks/ voor een tijdt niet heeft willen in-binden tot het Houwelijck van Een man met Een wijf: Insgelijck als hy van den beginne geensins verboden heeft gehadt / noch oock verbieden konde de vleeschelijcke vermenginge van Broeder ende Suster: uyt oorsake dat hy door de eerste instellinge des houwelijcks bevolen hadde dat het menschelijck geslachte alsoo soude vermenighvuldight werden uyt eenen bloede: daer na nochtans als het menschelijck geslachte vermenighvuldight is geweest: heeft Godt de Houwelijcken van Broeders ende Susters verboden als grouwelijcke bloedtschande.

12. Van sulcks als nu geseght is toe te staē / daer zijn eenige uyt de onse niet vreemt van/heel vermaerde theologantē: als Petrus Martyr, over 2. Sam. 25.48. Zanchius, van de werckē der Scheppinge / 4. boeck: cap. 1. Rivetus, over Genesis: Oeffening / 45. Maer Beza Perkinsus, ende meer andere spreken het tegen: ende sy oordeelen dat de Polygamie der Patriarchen geweest zy een Sonde van Verdraegsaemheyt / door quade politije onder die natien ende volckeren d'overhandt genomen hebbende: waer inne Godt het Jodische volck gedragen heeft / 't selve niet scherpelijck te

huys soeckende noch straffenisse / gelijck hy wel gerechtelijck hadde mogen doen. Wy bekennen / dat wy hier ons oordeel opschorten / neygende nochtans meer tot dat laetste gevoelen.

13. 'T zy nu dat men 't eene segge ofte het andere: soo is het doch vergeefs dat men Godt de Wet-gever soude willen beschuldigen van door Mosem gegevē te hebben een onvolmaeckter Wet der Zeden/ dan de Wet Christi is in den Nieuwen Testamente: Want wy houden 't daer voor / dat de volmaecktheyt van de Morale Wet eñ van 't recht der natuyre niet verandert en werdt; wanneer daer veranderinge valt ontrent de bepalinge van die oft gene particuliere plichten: oft wanneer daer wijsselijck eenige overtredinge van de Wet verdragen werdt ende niet alle tijdt even strenge tegen gegaen werdt met wrake: Ende wy gelooven dat hier inne niets en kan toe-geschreven werden Gode den Vader / 't welcke niet mede den Sone toe-geschreven werde: dewijle hy met den Vader is de eenige Godt ende Wet-gever van het volck Israels / Mosis Heere / Hebr. 3. 2. 3.

14. Wy sullen noch wat meer daer toe seggē: Indien het oyt mochte gebeurē/daer na wel te wenschen ware / dat de Stadt van Constantinopolen/ mitsgaders andere

Ste-

Steden ende Landtschappen / onder het gebiedt van den Turck / Mahomets leere verwerpende / het Christen geloove aennamen: indien dan het niet en konde met eenen datelijck uytgewrocht werdē neffens de algemeyne bekeeringe der Turcken tot het ware geloove / datse alle die Christenen wierden / meer wijven hebbende / terstont hare wijven verlaten souden; ofte de wijven / die het af-scheydt van hare mannen niet souden verwerven / tot Christum bekeert zijnde / haer van de selve souden moeten ontrecken: Daer door en soude nochtans oock hedensdaeghs de volmaecktheyt van de leere des Euangeliums niet vermindert zijn. Maer die regel van voorsichtigheyt soude moeten gevolght werden / die van Christo voor-geschreven is. Het onkruyt niet uyt te plucken: daer kennelijck perijckel is / dat met het onkruyt de goede tarwe soude uyt-gepluckt werdē / Matt. 13. 28.29.30. Gelijck wy het nemen als de practijcke van die voorsichtigheydt; dat door d'ordonnantie des Apostels / 1. Tim. 3.2. de Polygamie den Bisschoppen / dat is Opsienders der Gemeynte verboden wert / op dat sy onstraffelijck zijn: waer uyt het schijnt / dat in die eerste opganck van het Christendom / de Polygamie wel in dier manieren onder de gemeyne man

niet toe-gelaté geweest te zijn als oft se niet te bestraffen ware: maer nochtans getolereert geweest te zijn / voor dien tijdt / tot dat de Gemeynten meer souden bevestight zijn in de leere der Godsaligheydt: ende Godt betere gelegentheden der tijden geven soude tot een naerder reformatie van de abuysen.

15. Voorts ontkennen wy dat het sonder onderschept in den Ouden Testamente geoorloft zy geweest / oft nu in den Nieuwen Testamente sonder onderscheydt ongeoorloft / Vyanden te haten. Het en kan oock niet bewesen werden uyt die woorden Christi / Matth. 5. 43. Ghy hebt gehoort / dat geseght is: Ghy sult uwen Naesten lief hebben / ende uwen vyandt sult ghy haten. Christus en getuyght niet / dat sulcks geseght is geweest van Mose / oft uyt hem gehoort; Soo vele is van Mose geseght / Levit. 19. 18. Ghy sult uwen naesten lief hebben als u selven: maer de reste / uwen vyant sult ghy haten / dat is van de Phariseen daer aen genaeyt; ende werdt van Christo bestraft / als 't gene niet en moet aengenomen werden.

16. Soo was het dan in den Ouden Testamente soo wel als in den Nieuwen Testamente ongeoorloft (sijnen vyandt te haten / wel verstaende) met particulieren

haet /

haet / uyt een wraeck-gierigh gemoedt/ over particuliere injurien: Maer den haet uyt heyligen yver na Godt / opgenomen in de sake Gods / tegen de gene die Godt haten/ daer van David roemt / Psal. 139. 21. 22. blijckt dat oock in den Nieuwen Testamente van Christo selfs geboden is: Indien yemant / seght hy / tot my komt; ende niet en haet sijnen Vader / ende Moeder / ende wijf ende kinderen / ende broeders ende susters/ja oock selfs sijn eygen leven / die en kan mijn discipel niet zijn/ Luc. 14. 26.

17. Wat aengaet het Danssen / Suppen ende swelgen / ende andere vleeschelijcke wellusten/zijn in den Ouden Testamente niet alleen dan ongeoorloft geweest/wanneerse al te ongebonden waren / maer t'eenemael alsse niet ingebondē wierden: ende het is een geheel apocryphe versierde Dispensatie Gods over het ongebonden Danssen/ Suppen ende swelgen / ende andere vleeschelijcke wellusten/alsse quansuys niet al te ongebonden en waren.

18. Wijders seggē sy met groote pracht/ ofte met een glimp van groote Godsaligheyt / dat in den Nieuwen Testamente een Engelen leven vereyscht wert: Maer daer onder schuylt dien suyr-deessem der Phariseen: dat men verwaendelijck meynt dat

het voor ons hier in dese wereldt levende/ niet onmogelijck is der Engelen leven te leven: ten anderen werdt de Morale Wet Gods onwaerdighlijck vernietigt als onnut geweest zijnde tot een Geestelijck leven/ maer alleen nut tot het natuyrlijcke leven; tegen het seggen des Apostels; dat de Wet Geestelijck is: Rom. 7.

19. Dat sy wijders reden geven/(waerom in den Nieuwen Testamente een Engelen leven vereyscht werdt:) overmits de Hemelsche beloften: ende dat alsoo daer proportie geweest is beyder-zijds/ tusschen beloften ende bevelen: daer inne verstaen sy een verschillende tweederley proportie; te weten/ in het Oude Testament/ tusschen Vleeschelijcke Geboden/ ende belofte van uyterlijcke gelucksaligheyt: ende daer-entegen in den Nieuwē Testamente/ tusschen een Engelen leven/ ende de belofte van het Eeuwigh leven. Nu sy hebben dit alreeds te voren vast gestelt; Dat het Engelen leven niet en konde in den Ouden Testamente geboden werdē: dewijle daer tegen stonden de beloften van uyterlijcke gelucksaligheyt; die quansuys niet de pijne waerdt en waren om een Engelen leven te leyden. 'T welcke dan niet en is sonder verborgentheyt der ongerechtigheyt: als oft sy achteden/dat Gods gebodt onbillijck soude zijn;

indien hy gebiedende dat sijnen wille geschiede op der aerden als in den hemel/ niet met eenen hemelsche beloften gegeven hadde.

20. Of sy 't dan willen opentlijck bekennen of niet/ soo spreken sy voor dien versierden droom; van een proportie die daer zy tusschen het leven dat wy bevolen werden Gode te leven in den Euangelio/ ende tusschen de hemelsche beloften? in 't korte geseght/ voor het Papistische Meritum de Condigno, dat is/ verdienste van gelijcke waerdigheyt: 't welck d'Apostel gantsch versaeckt/ seggende: Het lijden deses tijdts en is niet te waerderen tegens de heerlijckheydt die aen ons sal geopenbaert werden: Non sunt Condignæ, &c. Rom. 8. 18. Insgelijcks d'Heere Christus/ aldus betuygende; Wanneer gy sult gedaen hebben al het gene u bevolen is; soo seght/ wy zijn onnutte dienst-knechtẽ: want wy hebben maer gedaen 't gene wy schuldigh waren te doen/ Luc. 17. 10.

21. Wt het getuygenisse Petri/ 2. Pet. 1. 4. en is oock geen bewijs met allen/ voor dien even gelijcke proportie tusschen bevelen ende beloften: als Petrus seght; Door welcke ons de grootste ende dierbare beloften geschoncken zijn; op dat ghy door de selve der Goddelijcker natuyre deelachtigh soudt

werden; na dat ghy ontvloden zijt het bederf dat in de werelt is door de begeerlijckheyt. Dat volght alleenlijck/dat wy door de grootste ende dierbare beloften/ overvloediger geprickelt werden/ omme te ontvlieden het bederf dat in de wereldt is door de begeerlijckheydt/ de welcke de wereldt affondert van de deelachtigheydt der Godelijcker natuyre/ dat is/ van de gemeynschap met Godt.

22. Maer het en volght geensins daer uyt/ dat/ sonder die grootste ende dierbare beloften; het niet en soude de pijne waerdigh zijn/ het bederf dat in de wereldt is door de begeerlijckheydt te ontvlieden ende met Godt te wandelen: Willen de Autheuren van dit Kort Begrijp dat seggen/ soo en konnen sy niet vry zijn van Goddeloose lasteringe; willen sy't niet seggen/ soo hebben sy niets te seggen.

---

§. V.

Insgelijcks bekennen sy het onderscheyt, tusschen de Middelaer self: ende het volck van 't eene en 't andere Verbondt: als mede tusschen de uytbreydinge van de genade, ende tusschẽ de maniere van het Priester-ampt. Sulcks dat aldaer alleen voor-beelden ende schaduwen: maer tegenwoordigh de bondige

ge waerheydt der saken ende het selfstandige wesen genoten wert. Als te sien is Heb. 7.8.9. ende 10. Col. 2.

Ende alsoo verklaren sy de Schriftuyrplaetsen, sprekende van de twee Testamenten: Jerem. 31. 2. Cor. 3. Galat. 4. Hebr. 8. datter altijdt eenige proportie aengemerckt worde tusschen de schaduwen ende het lichaem selfs.

Sy ontkennen nochtans niet dat de Oude geloovige in dē Ouden Testamente behoudē zijn geweest tot het eeuwigh leven: hoewel sy ontkennen datse de saligheyt verkregen hebben door het geloove in Christum, ofte uyt kracht des Nieuwen Testaments: daer doch 't selve geschiedt is uyt het Oude Testament selfs, ende door die genade die doen gebeurde.

1. Sy hebben 't hier willen kort maken/ ende sy hebben 't heel duyster te verstaen gemaeckt: wy moeten het wat meerder licht geven. Sy en bekennen niet datter een Middelaer is van beyde het Oude ende het Nieuwe Testament/ Christus: maer sy maken Mosem den Middelaer des Ouden Testaments/ ende Christum den Middelaer des Nieuwen Testamentes: ende dat Moses sulcks genoemt is bedecktelijck/ Hebr. 8.6. maer uytdruckelijck/ Gal. 3. 19. segt Slichtingius, over den brie-

tot den Hebreen: pag. 338. Den Middelaer des Verbondts te zijn / seght hy / en is anders niet dan Godes Tolck te zijn / ende tusschen-gaende bode / in het verbondt te maken met den mensche ; door wien / namelijck Godt (aen d'eene zijde) den menschen sijnen wille verklare ende oircondt doe: ende sy aen d'ander zijde voorsien zijnde met kennisse van den wille Gods tot Godt komen / ende met hem versoent zijnde voor het toe-komende vrede houden. Wy konnen dat wel lijden / dat Moses gesegt werde de Middelaer geweest te zijn des Ouden Testamentes / den name op dien voet verklaert ende verstaen zijnde: Maer wy ontkennen rondt uyt / dat het Middelaer-ampt Christi binnen die beteyckenisse van dien name kan of magh bepaelt werden.

2. Echter / daer en is niet dat ons dwingt / die woorden des Apostels Gal. 3. 19. (In de handt des Middelaers:) te verstaen van Mose / ende niets dat ons beletten kan / dat wy se verstaen souden van Christo selfs: Dewijle hy met geen ander insicht geseght heeft / Matth. 12. 8. dat hy de Heere des Sabbaths was: dan om te leeren / dat de Wet des vierden gebodts van den Sabbath / ende by gevolge van alle de Thien geboden door hem gegeven was.

3. Ja / het gene voorgegaen is vers 17. daer d'Apostel geseght heeft / dat het Verbondt van Godt te voren bevestight was op Christum / dat schijnt allesins te vereyschen dese uyt-legginge van het 19. vers op Christum: ende dat het eene het andere verklare. Op Christum / oft door Christum: dat is / in de handt / oft door de handt des Middelaers Christi: Ende alsoo sal het nieuwers te vinden zijn datter uytdruckelijck genoemt zy een ander Middelaer / dan de eenige Jesus Christus / gisteren (in den Ouden Testamente) ende heden eñ inder eeuwigheyt (in den Nieuwen Testamente) de selve Hebr. 13. 8.

4. Het onderschepdt tusschen het volck onder bey de Verbonden oft Testamenten / Oudt ende Nieuw / al dat uyt Schriftuyre bewijselijck is / en neemt geensins wech de Eenheyt van Eene ende selve Algemeyne Kercke / die oyt van 't begin tot aen 't eynde der wereldt onder een Hooft / ten deele vergadert is geworden / ende ten deele vergadert sal werden: Welcke Eene Algemeyne Kercke de selve groote Herder der Schapen ten jonghsten dage als eene Schaeps-koope sal stellen aen syne rechte handt / Joh. 10. 16. met Matth. 25. 32. 33.

5. Insgelijcks het onderschept tusschen de uytbreydinge der Genade / en ontneemt

d'

de Genade Christi niet aen het Volck des Ouden Testaments: dat sy niet door de selve souden salig geworden zijn gelijck als wy/ Actor. 15. 11. Maer 't selve bestaet alleene in de Christelijcke Vryheyt: waer inne de vry-makinge der zielen van de sonde eensdeels in de doodt Christi met volkomen recht uyt-gevoert ende volbracht is; eensdeels verrijckt met vry-makinge van de Gemeynte Gods van het lastige arbeydtsame jock van de Wet der Ceremonien/ Actor. 15. 10.

6. In gevolge van dien; is wel waer dat de maniere van het Oude Priester-ampt/ 't welck door de Wet der Ceremonien bevestight was/ af-geschaft is/ ende dat daer uyt ontstaen is/ dat tastelijcke onderscheydt/ dat de schaduwen ende voorbeelden die doen waren/ zedert opgehouden hebben/ ende geweken zijn voor de bondige waerheyt ende het selfstandigh wesen/ Hebr. 7. 8. 9. & 10. Col. 2. Nochtans wert niet geleerdt in de aengeteyckende Schrifturyr-plaetsen: dat daer niets soude geweest zijn/ dan alleen bloote figuyren ende schaduwen: Het welcke al-hoe-wel het nu met waerheydt geseght kan werden van de hedensdaeghsche valschelijck genoemde Jodische Religie: nochtans niet en magh geseght werden van de oude ware Jodische

Re-

Religie: ten zy dat men Godlooselijck drijven wil; Dat Godt niet dan een bloot voor-beeldt ende schaduwe van de ware ende bondige Godtvruchtigheyt ende Heyligheydt bevolen heeft aen het Jodische volck om te oeffenen/ ende aen de Priesters die voor het volck tot Godt naderden/ om te besorgen.

7. Echter/ onder dat onderscheydt tusschen de maniere van het Priester-ampt/ schuylt desen verborgen grouwel: Dewijle openbaer is/ dat in den Ouden Testamente de Priesters in de bedieninge van haer Ampt/ van wegen het volck uytrichteden het gene by Godt uytgericht moeste werden/ om van Godt te verkrijgen de Versoeninge voor de sonde/ Hebr.5.1. Soo ontkennen sy dat insgelijcks Christus nu yets waerlijck by Godt uyt-richte: oft eenige conditie uytvoere/ de welcke uyt-gevoert zijnde naer Gods voornemen/ daer op volge de reyniginge der sonden/ gelijck van oudts sulcks van den Priester onder de Wet placht te geschieden: Dit zijn eygene woordē van Slichtingius, over Heb.4.14. die aldaer hem-selven wijders aldus verklaerdt: In de maniere na de welcke Christus onse Hooge-priester onse sonden versoent: is groote verscheydentheydt tusschen hem ende de Hooge-priester onder de

Wet: sulcks dat Christus in desen deele met Godt gelijckenisse hebbe (ja eenigsins Gods plaetse bekleede) niet met den Priester: Item/ waer uyt blijckt/ dat sijn Priester-ampt/ niet soo seer in der daedt als in eenigē schijn van sijn Koninckliјcke Ampt onderscheyden is: Item; den naem van Koningh is eygentlijck: De benaminge van Priester is by gelijckenisse te verstaen. Item; Dat hy naer d'uyt-stortinge van sijn bloedt/ in den Hemelschen tabernakel ingegaen zy/ ende op die wijse sich selve Gode op-geoffert hebbe: dat en is niet geweest eenige ware conditie/ op de welcke Godt de vergevinge onser sonden voor ons geordineert hebbe: want dien inganck ende op-offeringe is een seer groote weldaedt Gods aen Christum bewesen: dan het is alleen geweest een middel/ waer door Christus de hooghste macht in den Hemel ende op der Aerde verkregen heeft/ &c. Soo loochenen sy dan sonder schaemte de gelijckenisse die daer soude zijn / tusschen den Hooge-priester Christum ende tusschen den Hooge-priester onder de Wet in het Offeren van de Versoen-offers voor het Volck. Ja Slichtingius seght ter selver plaetse: Dat men niet meynen moet / dat Christus in den Hemel wonende/ eygentlijck te spreken/ voor ons bidt oft onse voor-sprake is:

want/

want / seght hy / dat soude strijden met sijn hooghste heerschappye ende gebiedt over alles.

8. Het is onmogelijck daer dese Kancker in is / dat daer niet uyt-spruyte een vremde uyt-legginge der Schriftuyr-plaetsen / sprekende van de twee Testamenten: die sy hier aenteeckenen / Jer. 31. 2. Cor. 3. Gal. 4. Hebr. 8. waer door sy roemen / dat sy gestadigh de proportie houden tusschen de schaduwen ende het lichaem selfs / daer sy tastelijck de ware proportie ende regelmate wech nemen: door dien sy ontrent de maniere van het Priester-ampt / de ware Naems beteeckenisse / mitsgaders het eygentlijcke gewrochte werck van versoeninge voor de Sonde / door de Offerhande Gode op-geoffert; Den Priester des Ouden Testamentes onder de Wet toe-eygenen: niets over latende voor Christo / dan alleene / dat hy Priester genoemt soude zijn by gelijckenisse / sonder eenige eygentlijcke Ampts-bedieninge by Godt: 't zy door op-offeringe van eenig Versoen-offer voor ons / in sijn bloedt-vergieten; 't zy door eenige Voor-biddinge oft Voor-sprekinge in den Hemel in gevolge van sijn bloedt-vergieten. Dien-volgende soo steken sy ons in de handt (onder den name van de proportie tusschen de schaduwe ende het lichaem

lichaem selfs) een bloote schaduwe van den waren Hooge-priester die onder de Wet geweest zy/ nu vertoont in Christo; Waer tegens/ naer het beschept van de Schriftuyre/ gestelt moet werden het ware Priester-ampt/ mitsgaders het ware Versoenoffer in Christo/ die hem selven Gode geoffert heeft: ende van 't selve een bloote schaduwe vertoont voor sijne komste in de Priesteren onder de Wet.

9. Nu ten principale/ soo verklaren de Autheuren van dit Kort Begrijp/ het onderschept van het Oude eñ Nieuwe Testament: 't welcke na waerheydt daer inne bestaet/ dat in den Ouden Testamente/ die als de Tolck was van Gods Verbondt/ in Gods verbont daer tusschen gekomẽ zijn/ voor-beeldende Priesters: maer in den Nieuwen Testamente daer tusschen komt Christus selve/ als de voor-gebeelde Middelaer ende Borge des Verbonts. Doch sy leggen het aldus uyt: datse voor eerst/ met voordacht onder een mengende de namen van Testament eñ Verbont/ (dewijle sy in den Oudẽ Testamente niets anders willen erkennen/dan het Oude Verbont der wercken des Wets/ sonder eenige belofte van het Eeuwig Hemelsch leven:) wijders seggen/ het gene wy wederom voor-stellen sullen met de woorden van Slichtingius, over

Hebr.

Hebr.8.9. Dat het Oude Verbont soo groote krachten niet en heeft gehadt / dat het volck daer door konde binnen sijn schuldige plicht gehouden werden ; ende dat daer door geschiedt is / dat het volck daer van af-weeck ende 't selve over-tradt : Item ; Want indien aen het Verbondt geen mangel oft gebreck ware geweest / maer alleen aen het Volck / soo en hadde om 't gebreck aen het volck / het Verbondt selve niet moeten wech genomen werden.

10. Indien het Verbondt geenes Menschen / maer Gods verbondt is / gelijck d'Apostel seght / Gal.3.15.17. soo en kan haer seggen niet anders uyt-vallen / dat tot een Marcionitische beschuldiginge Gods met desselfs verkleyninge onder den mensche Christum Jesum : den welcken de selve Slichtingius, in dier voegen stelt als Borge van het betere Verbont : dat hy niet voor ons by Godt borge geworde is ; maer voor Godt by ons ; te weten / dat hy selve de beloften Gods / die Godt ons vertoont aen hem volbracht te hebben / aen ons volbrengen sal / Hebr.7.22.

11. Echter / de beloften Gods die d'Apostel Hebr.8. uyt-gedruckt heeft uyt Jerem.31. waer door Godt de genesinge van ons gebreck belooft door den Medicijn meester Christum die wy behoeven : di

ver

vernietigen ſy in dier voegen; datſe niet wijders en verſtaen/ dan de belofte van den loon des eeuwigẽ levens/die ons van Godt herkomen / ende van Chriſto de Borge Gods ſal goet gedaen werden: Door welcke belofte quanſuys het Verbondt nu ſoodanigh is/ dat het genoeghſame oorſake in heeft om het volck tot ſijn ſchuldige plicht te houden: ende de Wetten Gods in hare verſtanden ende herten in te ſcherpen: Dat derhalven die woorden / waer door de in-ſchrijvinge ſelfs in de verſtanden der menſchen van Godes wegen belooft wert; moeten verſtaen werden binnen de kracht ende dadelijcke uytwerckinge / ende niet uyt-geſtreckt werden / tot de uyt-gewrochte in-ſchrijvinge ſelfs: de welcke (ſeght Slichtingius) altijdt ſtaet in des menſchen vrye macht / over Hebr.8.10. Maer dat is Ja ende Neen: Kracht ende dadelijcke werckinge/ ſonder gewrocht werck: uytvoerelijcke werckinge ſonder yets uyt te voeren.

12. Dat ſy wijders bekennen; nochtans niet te loochenen/ dat de oude geloovigen in het Oude Teſtament behoudẽ zijn geweeſt tot den eeuwigen leven: al-hoewel ſy ontkennen datſe door het geloove in Chriſtum de ſaligheydt verkregen hebben/ ofte uyt kracht van 't Nieuwe Teſtament:

de=

dewijle sulcks geschiedt zy uyt het Oude Testament selfs / ende door die genade die doen gebeurde: Dat en kan alle-te-mael niet verder genomen werden / dan den verborgenen ende den geloovigen selfs niet geopenbaerden raedt Gods: waer door hy by hem-selven beslotē hadde haer ten jongsten dage het eeuwig leven te geven/'twelck sy noch geloofden noch hoopten: Sulcks dat sy / noch levende / noch stervende / haer zielen Gode hebben konnen bevelen / in die hope van een sekere toe-komende verlossinge van hare lichamen: als van dien raedt Gods onbewust zijnde.

13. Op die wijse pooght Slichtingius het licht der Schriftuyre te verduysteren/ ter plaetse daer hy hem-selven benepē vint door het seggen des Apostels van de verwachtinge Abrahams/ Hebr. 11. 10. eñ 16. daer inne die woorden uyt-gedruckt staen; Want hy verwachtede de Stadt die fondamenten heeft / &c. Item / van het verlangen der Voor-vaderen in die woorden; Maer nu verlangen sy naer een beter Vader-landt / dat is / het Hemelsche. Want over het 10. vers schrijft hy aldus: Indien yemant de Bybelsche Historye door-soeckt/ ende naerstigh leest ende her-leest: hy en sal niet bevinden dat van die sake yets geschreven is / oft eenighe aenwijsinghe daer

van

van gedaen: oock niet dat deſe ſchrijver in dit 11. capittel andere dingen heeft willen ſeggen oft bewijzen/ dan die ruſten konden op de getuygeniſſe der H. Schriftuyre: Dat hy over ſulcks (met die woorden/ dat Abraham die Stadt verwachtede die fondamenten hadde/ dat is den Hemel ſelfs ende het Hemelſche leven) heeft willen ſpreken meer ten aenſien van de uytkomſte eñ van den raedt Gods/ dan van Abrahams gemoedt ende bedachten raedt: ende desgelijcks over vers 16. is dit ſijne uyt-legginge: Den Autheur heeft naer ſijn eygen gevoelen als nu bewuſt zijnde van den raedt Gods; welcke dat betere Vader-landt is/ 't welck ſy begeert hebben: Want het is niet noodig dat wy meynen/ dat die Voorvaders/ naer het voornemen van haer gemoedt/ met eygen oogemerck op het Hemelſch Vader-landt geſien hebben: gelijck wy hier boven op het 10. vers beweſẽ hebben: Maer dat is genoegh/ dat dit de uytkomſte ſal zijn van hare verwachtinge ende verlangen: volgens Gods beſluyt/ die oock dat Vader-landt haer belooft heeft/ in eenen allegoriſchen verborgen ſin: ende dat het voor ſoo vele niet buyten haer verlangen ende wenſchen ſal uyt-vallen/ als ſy begeert hebben een beter Vader-landt dan het gene ſy verlaten hadden.

14. Voor

14. Voor eerst soo disputeert Slichtingius tegen de Apostel/ sich beroepende tegen 't uyt-gedruckte Ja des Apostels / aengaende de verwachtinge Abrahams; tot het naerstig lesen ende her-lesen van de Bybelsche Historye/ om sijn Neen te bewijsen: datter niets dien aengaende sal bevonden werden geschreven oft met eenigh merck aengewesen te zijn: Op welcke beroepinge wy konnen antwoorden tegens hem ende sijn gesellen; 't selve/ dat Christus tegen de Sadduceen antwoorde: Ghy dwaelt/ niet wetende de Schriften: En ghy hebt niet gelesen 't gene u van Godt geseght is/ Matth. 22. 29. 31.

15. Hy heeft gemeynt dese antwoorde te konnen ontgaen met die uytvlucht: Dat Godt het Hemelsch Vaderlandt aen Abraham ende de Patriarchen wel belooft heeft/ maer in een allegorischen ende verborgen sin. Dan het is vergeefs: Want / een allegorischen verborgen sin (sensus mysticus & occultus) is soo vele te seggen als een belofte die van Abraham ende de Patriarchen niet en is verstaen geweest: Ende/ na eygen bekentenisse van haren Smalcius, (tegen Smiglecium van de voldoeninge Christi/ pag. 272.) Een belofte sonder verstaen te werden is geen belofte.

16. Dat Slichtingius voorts seght / dat

de schrijver Hebr. 11. niet anders geseght heeft noch bewyzt / dan 't gene rusten konde op het getuygenisse van de Heylighe Schriftuyre: dat segt hy / oft buyten verstant; oft hy wil dit seggen: Dat het getuygenisse des Apostels van het geloove Abrahams ende der Patriarchen / ende oft sy Gods belofte verstaen hebben conform den raedt Gods / ende de uytkomste van dien: niet van sich selfs / noch op sich selfs geloofwaerdigh is: sonder uyt-gedruckt getuygenisse van de Bybelsche historie.

17. Nu gelijck als een belofte sonder verstaen te werden geen belofte is: soo is mede een verwachtinge sonder voornemen van het gemoet ofte beschepden oogemerck van de verwachtende / geen verwachtinge: ende die glosse van een verwachtinge ten aensien van de uytkomste ende den verborgenen raedt Gods niet geopenbaert zijnde / aen den genen die geseght werdt te verwachtē; is t'eenemael buyten alle beschept van de Schriftuyre des Ouden ofte des Nieuwen Testamentes.

18. Ja die blinde verwachtinge van een verborgen niet geopenbaerde sake / strijdt regel-recht tegen die beschrijvinge van het Geloove / 't welcke d'Apostel den Ouden toe-schrijft / Hebr. 11. Dat het haer geweest zy Een vasten-grondt van de dingen die

die sy hoopten. Daer en is noch en kan geen vasten grondt zijn van de dingen die men hoopt: daer geen hope van de selve door eenige verbondts-belofte van Godt voor-gestelt is; 't welck de Autheuren van dit Kort Begrijp hier boven gesegt hebben dat niet geschiedt is.

19. Oock en kan met dat seggen van de verwachtinge van een verborgen niet geopenbaerde sake/ niet over een gebracht werden het seggen des Apostels; die de verwachtinge ende het verlangen na 't Hemelsch Vader-landt daer uyt bewijst; Dat sy de beloften van verre gesien/ende geloost/ ende gegroet ofte omhelst hebben: mitsgaders uyt hare eygene Geloofs-bekentenisse die sy beleden hebben/in de welcke een klare betooninge geweest zy van het voornemen ende oogemerck hares gemoets: te weten/ dat sy met insichte op die vergeldinge des loons getroost over quamen ende verswolgen de verdrietelijckheyt van haer ballingschap op der aerden/ vers 13.14.15.16.

20. Oock en konde d'Apostel de geloovige / die in het geloove des Ouden Testamentes gestorven waren/ die hy cap. 11. op-getelt hadde/ in 't begin van cap. 12. niet noemen Een wolcke der getuygé rontom ons liggende: indien sy niet naer het voornemen ende oogemerck van haer ge-

moedt over een gedragen hebben in de verwachtinge van 't selve Hemelsch Vaderlandt; tot verwachtinge van het welcke d'Apostel ons aen-maendt; na dat wy met voornemẽ ende oogemerck onses gemoets/ haer exempel volgende / onse ballingschap met lijdsaemheyt sullen verdragen hebben. Want het is onmogelijck / dat haer getuygenisse met het getuygenisse van de Christenen ofte Martelaerschap wel over een dragen: indien sy in hare verwachtinge den heelen Hemel gemist hebben / die het oogemerck is van onse verwachtinge.

21. Dewijle dan nootsakelijck het getuygenisse wel over een dragen moet / daer mede d'Apostel onse verwachtinge heeft willen verseekeren / soo getuyght dan gewisselijck die wolcke der getuygẽ die rontom ons light / eene selve verwachtinge voor haer eñ ons van een ende 't selve Hemelsch Vader-landt: door het Gemeyn geloove des Ouden ende des Nieuwen Testamentes: in het welcke sy staende / eenmoedighlijck met ons in dese aerdtsche ballingschap gejaeght hebben na het selve voor-gesteken merck.

22. Het gene de Autheuren van dit Kort Begrijp wijders seggen: Dat de oude geloovigen behouden zijn geweest tot het Eeuwigh leven; niet uyt kracht van het Nieu-

we Testament: maer dat sulcks geschiedt zy uyt het Oude Testament selfs/ende door die genade die doen ter tijdt gebeurde / 't en blijckt niet genoegh / hoe sy dat verstaen willen hebben: te weten / oft sy het soo stellen/ gelijck sy 't hier naer stellen sullen in den Nieuwen Testamente aen de Vrye macht Gods / oock eenige volwassene buyten het Euangelium de salighept te geven/ ter sake van eenige bewesene gehoorsaemheyt: dat insgelijcks in den Ouden Testamente den genen die behouden zijn geworden ten eeuwigen leven / die salighept ende genade gebeurt is / sonder Verbonts-handelinge / om eenige bewesene gehoorsaemheyt buyten den strengen eysch van de Wet. Andersins schijnt het niet begrijpelijck te zijn op wat wijse dat sy seggen willen / dat den geloovigen onder den Ouden Testamente / de genade gebeurt zy.

23. Doch het en kan niet bestaen noch over een gebracht werden met het gevoelen van de boven-genoemde Slichtingius: die getoont heeft/ dat sy vast stellen in den Ouden Testamente / den Loon toe-gerekent/ niet na genade / maer na schuldt / die woorden gebruyckende over Hebr. 11.16. die wy Num. 12. uyt-getrocken hebben: ende daer wijders dit by doende: Want beter Vader-landt en kan daer niet zijn / dan

het Hemelsche / 't welck haer door Godes voor-schickinge bereydt is / ende haer 't sijner tijdt gebeuren sal. Derhalven al is 't dat yemanden yets gebeurdt / het welcke met sijn begeerte wel over een komt / oft schoon veel grooter zy dan hy gehoopt ofte gedacht hadde: soo placht men nochtans te seggen / dat hy 't selve gesocht ofte begeert heeft: Insonderheyt N.B. indien den loop sijns levens ende sijne aenslagen soo beleyt zijn geweest / dat die uytkomste rechtvaerdelijck heeft moeten volgen: (Merito sequi debuerit,) 't welcke gewisselijck met de Vaderē sich soo toe-gedragen heeft: Soo wordt dan al-hier het woordt Genade van haer ydelijck gebruyckt.

24. Maer sulcks is nu Godt tot een Debiteur ende schuldenaer maken / daer hy selfs met geen Verbondts-verdragh ofte belofte sich verbonden oft verplicht heeft tot toe-rekeninge van den Loon na schult: ende den mensche toe-schrijven Verdienste van even waerdigheydt / door overtollige wercken / dat is door volmaeckter gehoorsaemheydt / dan die hem door de Wet van Gods verbondt bevolen zy geweest: waer op hem toe-behoore het eeuwigh leven in 't Hemelsch Vader-lant / tot overtollige mildere vergeldinge des loons / boven de voor-gestelde hope. Dese dingen sullen hier naer

weder

weder ondersocht ende weder-leydt moeten werden over het 7. capittel van de Rechtvaerdighmakinge.

25. Echter / dat en is oock niet klaer genoegh: wat het zy; Dat de oude geloovigen behouden zijn geweest tot den eeuwigen leven. Want / overmits den Kancker van de Theologie der Socinianen, en kan het niet geseght werden: Dat den Vaderen vreemdelingen zijnde hier op aerden / gebeurt zy / oft eenige onwederroepelijcke vergevinge der sonden; oft eenige onfaillieerlijcke bewaringe van Godt / waer door uyt-gewrocht soude zijn geweest hare sekere volhardinge in Godsaligheydt / tot aen het eynde hares levens.

26. Misschien sullen sy seggen / dat sy in den geloove stervende behouden zijn geworden. Maer sy leeren immers / dat de gestorvene neder-gedaelt zijn in de Helle van Niet-wesentheydt: gelijck blijcken sal hier naer cap. 8. Indien 't soo is / soo en is haer tot hier-en-toe noch niet gebeurdt de salighept oft behoudenisse der zielen in het eeuwigh leven. Over sulcks om haer selve niet tegen te spreken / en konnen sy verder niets seggen: dan dat sy gevoelen / dat in haer af-sterven Gods besluyt over haer vast gestelt is / 't welck niet konde vast gestelt werden by haer leven / datse in de vol-

eyndinge der wereldt sullen behouden werden tot den eeuwigen leven.

27. Blijckt dan / dat / volgens hare gronden die sy stellen / sy de woorden grootelijcks misbruycken / seggende : dat sy behouden zijn geweest tot het eeuwig leven ; ende dat sulcks geschiedt is door die genade die doe gebeurde in den Ouden Testamente : maer verstaende / dat den jongsten dagh moet verwacht werden / eer men met waerheyt sal konnen seggen / datse behouden zijn tot het eeuwigh leven. Want dat is het al dat sy onder 't misbruyck van woorden waerlijck in der daedt gevoelen : Dat Godt in den Ouden Testamente / na sijn verborgen raedt / die by haer leven niet / maer eerst in haer sterven vast gestelt is geworden : voor haer in den hemel de erffenisse des eeuwigen levens behouden heeft tot op den jonghsten dagh.

28. Tot een besluyt / sullen wy den Godvruchtigen die haer vreesen voor de woorden Gods dit bevelen met aendacht te betrachten ; Oft het wel heeft konnen geschieden / sonder Een algemeyn Geloove / hope / ende verwachtinge van het eeuwigh leven in den Hemel te genieten / volgens de belofte Gods door de predicatie der Propheten verkondight : Dat in den publijcken Gods-dienst soo gestadighlijck naer

Da-

Davids voor-schrift in de Psalmen ende Lof-sangen dien Lof gesongen is: Want sijne goedertierenheydt is tot in Eeuwigheyt / 1. Chron. 16. 34. ende 41. gelijck het in den Psalm 136. in ses-ende-twintigh veerskens / ses-ende-twintigmael sijn weder-klanck heeft/vergelijckt oock Psa. 118. vers 1. 2. 3. 4. ende 29.

Cap. VI.
Van de Predestinatie, Verkiesinge, ende Roepinge.

§. I.

Sy leeren voor eerst, dat Godt, voor des werelts scheppinge, by hem-selven te voren besloten heeft, alle de gene die hem gehoorsamen souden, te behouden in der eeuwigheyt, maer de andere ongehoorsame te verdoemen, ende dat hy sulck sijn besluyt in den Nieuwen Testamente klaerlijck door Christum heeft verkondight, in den welcken hy alle geloovige besloten heeft te verkiesen, Ephes. 1. sulcks dat sy Christo mochten gelijckformig werden: soo in het Cruyçe, als in de Heerlijckheyt, Rom. 8. Dienvolgende, dat de Predestinatie tot den leven geschiedt zy, op conditie van gehoorsaemheyt: de welcke te voldoen sy verstaen dat

de menſche in ſijn handt heeft wanneer hem ſlechts den wegh der ſaligheyt verkondight werdt. Maer wat Godt over de onmondige kinderen, als oock over die bejaerde, dien 't Euangelium niet gepredickt en wert, beſloten hebbe, ſeggen ſy dat ons niet en ſtaet te onderſoecken. Alleene dat ſy erkennen dat Godt de Vrye macht heeft, om de eerſte ſimpelijck te behouden indien hy wil: daer-en-tegen de laetſte, ter ſake van eenigerhande beweſene gehoorſaemheyt.

§. II.

Voorts leeren ſy, dat deſe Predeſtinatie hanght aen het loutere wel-behagen Gods, niet aen de voor-geſiene verdienſten der menſchen: nochte aen het voorgeſiene goet ofte quaet gebruyck van den vryen wille: dewijle geene ſoodanige voorſieninge voorgegaen is voor Gods beſluyt: maer hy heeft eenvoudighlijck na ſijn wel-behagen beſloten, in 't gros Saligh te maken: het ware dan die oft gene: maer niet met namen eenige ſekere uyt-verkoren, d'ander verwerpende: Alleene dat hy Chriſtum het hooft van d'uyt-verkorene, ende miſſchien eenige weynige andere die voor-beelden ende leytslieden ſouden zijn van andere, ſimpelijck uyt-verkoren heeft, beyde totten leven, ende totten geloove ofte gehoorſaemheyt: Anderſins indien hy in 't byſonder eenige hadde

ge-

gepredestineert tot het geloove, d'andere bescheydentlijck van die genade uyt-sluytende, soo en soude in dit werck gantsch niet te bekennen zijn de Eere van sijne Wijsheyt, oft Godheyt ende Gerechtigheyt.

§. III.

Hier beneffens ontkennen sy, dat Godt sekerlijck te voren geweten hebbe, hoe de mensche sijn leven aenstellen soude: Want de toe-komstige schiedelijcke oft gebeurlijcke dingen en zijn geen onfeylbare kennisse onderworpen: als van de welcke geen waerheyt besloten oft bepaelt is: Dien-volgens, dat Godt gewilt heeft het herte des menschen versoecken: Genes. 2. gelijck hy oock elders doet, Genes. 22. ende Deut. 13. Psal. 139. Ende hier uyt leeren sy, dat het her-komt, dat de Voor-wetenschap van de verborgentheydt der verlossinge door Christum soo seer in de H. Schriftuyre geroemt werdt, 1. Petr. 1. Rom. 8. te weten, om dat die Voor-wetenschap hangt aen de Predestinatie. Indien dan Godt alle toe-komstige dingen te voren wiste, soo moesten aller dingen oorsaken al te voren van hem verordineert zijn, ende soo soude hy nootsakelijck gemaeckt werden tot een Autheur van de sonden.

§. IIII.

Sy ontkennen mede dat Gode alle dingen

tegenwoordigh zijn: dewijle de voorledene dingen doch niet meer en zijn: oft schoon Godt die in de memorie bewaert: ende de toe-komende dingen en zijn noch niet: Alhoe-wel Godt eenige dingen te voren weet, te weten, die hy besloten heeft datse sekerlijck sullen geschieden. In summa, sy seggen dat Godt alles weet wat geweten kan werden: dan dat de schiedelijcke oft gebeurlijcke dingen, by exempel, die aen 's menschen wille-keure staen, geensins konnen geweten werden, dewijlse selfs geensins en zijn. Wijders loochenen sy, dat de onfeylbare voor-wetenheyt van alle toe-komstige dingen toe-gestaen zijnde, niet weder-leydt en kan werden de leere Calvini van de Predestinatie sommiger, met namen tot den leven, maer van sommige tot de doot.

1. DIt is een treffelijcke triumphe van de rechtsinnige leere der gereformeerde Kercken (welcke de Autheuren van dit Kort Begrijp noemen de Leere Calvini:) Van Gods Predestinatie der menschen, der sommiger tot het Eeuwigh leven, ende der anderen tot de rechtvaerdige verdoemenisse: Dat de selve naer bekenteniße van dese partijen, niet weder-leydt en kan werden, toe-gestaen zijnde de onfeylbare Voor-wetentheydt Gods van alle toe-komstige dingen.

2. Nu

2. Nu is het alsoo / dat sy die de onfeylbare Voor-wetenheydt Godts van alle toekomstige dingen loochenen / den wegh banen tot de Atheisterije / dat is / Godt-versakinge: door dien sy versaken de voornaemste grondt-slagh / daer aen / tegen de Atheisten ende ongeloovigen / het bewijs hanght van de Goddelijckheydt der Heyliger Schriftuyre; het welcke genomē wert uyt de aenmerckinge van de Prophetische voor-seggingen ende Goddelijcke antwoorden die in de Schriftuyre uyt-gedruckt staen / sonder in-gewickelt te zijn onder twijfel-sinnige omme-wegen van woordē: van dingen naer ettelijcke hondert jaren eerst geschieden souden: werdende de Persoonen met namen genoemt / noch ongeboren zijnde / sullende eerst in het derde / vierde / ende noch later geslachte geboren werden: alles sonder tegen-spreken / blijckende ende bevestight zijnde door de uytkomste.

3. Noch een tweede triumphe der waerheydt is daer inne bestaende: Dat sy niet derven rondelijck ende sonder uyt-beding ontkennen/ (het gene sy door de voorsz. ontkenninge van Gods Alwetenthept soecken om te stooten.) Dat de gene die Saligh sullen werden simpelijck verkoren zijn / beyde totten leven / ende tot het geloove ofte gehoorsaemheydt. Maer tegen dat Neen

haer selven weder-sprekende / maken sy selfs uyt-beding van dit Ja: Dat Godt Christum het Hooft der uyt-verkozene/ ende misschien eenige weynige andere / die voor-beelden ende leyts-lieden souden zijn van de andere / simpelijck verkozen heeft/ beyde tot den leven ende het geloove ofte gehoorsaemheyt.

4. Wy konnen niet na laten in 't voor-by-gaen alhier mede aen te teyckenen tot de eygen triumphe van de selve waerheydt/ beyde tegens Papisten ende Obiquitisten. Dat onder de Vaders van 't Concilie van Trenten / mede in dat gevoelen geweest is Ambrosius Catharinus: te weté/ dat Godt/ na sijne goedertierenheyt / uyt den gemeynen hoop der menschen ettelijcke seer weynige uyt-gekozen heeft / die hy heel ende al besloten heeft saligh te maken: ende die hy voorsien heeft met de krachtighste ende dadelijckste middelen / die oock niet feylen konden: ende dat alle die Schrift-uyr-plaetsen / die daer seggen / dat alleene de wille Gods de oorsake zy van de Predestinatie: ende in de welcke het geheele werck der saligheyt Gode werdt toe-geschreven / ende onfeylbaer gestelt; te verstaen zijn van die weynige/ welckers getal by Godt seker ende bepaelt is / die dat bysondere Privilegie genieten. Siet de Historie van 't Concilie

van Trenten: in 't Latijn by Elzevir, boeck 2. pag. 241.

5. Insgelijcks onder de genoemde Lutersche/ Balthasar Meisnerus, staet ons toe in de Exempelen van Abraham ende van Paulus: Een Genade (die Extraordinaris zy) die onfeylbaerlijck ende altoos kracht-dadigh is: waer door de mensche alsoo geroepen werdt/ dat hy/ als met nootsakelijcke wille ende willige nootsakelijckheyt bekeert werdt tot het geloove ende tot de Gemeynte: sulcks dat dese genade niet en kan verworpen werden/ende genoemt kan werden de genade die uyt haer selven ende altijt kracht-dadigh is: dewijlse alle die door dese genade geroepen werden altijdt bekeert werden/ ende daer af en kan geen oorsake gegeven werden dan de Wille Gods: sy komt voort van een simpele absolute wille/ die niet en kan verhindert werden/ ende het werck en kan noyt te schande gemaeckt werden/ ende is altijdt geheel kracht-dadigh.

6. Alle de gene die ons dese dingen toestaen/ zijn het eens/ doch niet sonder den Geest der tegen-sprekinge geconspireert/ in die lasteringe/ hier in dit Kort Begrijp uyt-gedruckt: Dat indien Godt een yder die saligh werden sal gepredestineert hadde tot het geloove; dat dan geene eere van

sijn

sijne wijsheyt oft goetheyt oft rechtvaerdigheyt in dit werck blijckelijck zijn soude: Het welck Socinus aldus uyt-gedruckt heeft: in sijne Lessen / cap. 6. Indien die Predestinatie waerachtig ware / dan soude de gantsche Religie heel ende al wech genomen werden: want daer uyt ovent lijck volght / dat alles wat tot de Godsaligheyt behoort / uyt nootsakelijckheydt geschiedt. Want het is nootsakelijck / dat sy dat uytspouwen tegen Christum selfs / ende die weynige die sy stellen / dat met sulck een Predestinatie verkozen zijn: met de welcke indien de Gods-dienst heel ende al niet bestaen kan: soo en konnen sy Christo ende die weynige uyt-verkozene geen Religie oft Godvruchtigheydt toe-schrijven: noch aen de selve toonen eenigh blijck van de Eere / van Gods Wijsheyt ofte Goetheyt ende gerechtigheyt / die haer op sulcke wijse gepredestineert heeft.

7. Dat sy nu §. I. leeren: Dat Godt voor des werelts scheppinge by hem-selven te voren besloten heeft / alle de gene die hem gehoorsamen souden / te behouden in der eeuwigheyt / maer de andere ongehoorsame te verdoemen: Dat seggen sy nochtans geensins sonder uyt-beding / selfs niet van die alle ende een yder die niet op sulcke wijse gepredestineert zijn / als die weynige uyt-

ver-

verkozene noch in alle plaetsen/ noch in alle eeuwen van 't begin der wereldt af. Want beneffens de onmondige kinderen/ sluyten sy buyten het getal van die Alle/ over de-welcke Godt dat eeuwig besluyt gemaeckt hebbe/ dat sy voor-stellen/ oock die vol-wassene personen/ den welcken den wegh der salighepdt niet verkondight ende het Euangelium niet gepredickt en wert: niet willende sulcks ondersocht hebben/ wat Godt over de selve besloten hebbe: erken-nende quansuys Gods Vrye onbepaelde macht/ om de onmondige kinderen te mo-gen simpelijck saligh maken/ soo hy wil: maer die volwassene/dien het Euangelium niet gepredickt werdt/ de salighepdt te ge-ven om eenigerley bewesene gehoorsaem-heyt.

8. Echter/ selfs die volwassene dien den wegh der salighepdt verkondight ende het Euangelium gepredickt werdt; en onder-werpen sy alsoo niet onder het eeuwigh be-paelde besluyt Gods: dat Godt over haer by hem-selven soude besloten hebben/ wat haer over komen soude/ oft tot de eeuwige salighept/ oft tot de verdoemenisse. Want dat sy seggen willen/ dat het besluyt van de Predestinatie gemaeckt is totten leven/ onder conditie van gehoorsaemhepdt: daer op moet insgelijcks vast gestelt werden/ da-

he-

het selve besluyt met eenen over allen gemaeckt is tot de gewisse doot / onder conditie van ongehoorsaemheydt: ende dienvolgens / datse alle gepredestineert zijn; sonder uytslag oft bepalinge van 't eene oft andere / soo wel tot den doot als tot het leven. Over sulcks Gods bepaelde predestinatie / en geeft / na de grondt die sy stellen / geene uyt-slagh over sekere personen: buyten ettelijcke weynige; maer alleen over den regel van gehoorsaemheyt die haer sal voor-geschreven werden.

9. Dan noch en gelooven sy niet / dat die Predestinatie van sekeren regel der gehoorsaemheyt: eenparighlijck bepaelt zy / tot eenerley gehoorsaemheyt van den inwendigen mensche: die van den beginne door eene Geestelijcke Wet der Liefde tegens Godt ende tegens den Naesten / soude konnen beschreven werden / in een eenparigen gront van het Verbondt der wercken: Gelijck het alreede genoeghsaem blijckt / uyt cap. 6. Ende in gevolge van dien / soo en staen sy ons niet toe / als algemeyne regelen der waerheydt / wat de Schriftuyre spreeckt / Eph. 1. ende Rom. 8. van Gods besluyt / waer door hy ons gepredestineert heeft in Christo / oft sy schoon willen schijnen die twee Schriftuyr-plaetsen aen te wijsen tot bevestiginge van die algemeyne

waer-

waerheydt; die sy voor-stellen in den aenvangh: dat alle gehoorsame sullen in eeuwigheydt behouden werden: ende alle ongehoorsame verdoemt werden.

10. Wat dan? Sy verstaen/ dat den Apostel den Ephesien cap. 1. vers 4. en 5. alleene aenprijst de Predestinatie van de predicatie des Euangeliums/ dat is/ van een nieuwe Wet/ die hy voor behoudē wilde tot de laetste tijden/ voor de Nieuwe Wet-gever Christus; welcke predicatie geschiet zijnde/ sy alleene door de gehoorsaemheydt van die nieuwe Wet/ tot den eeuwigen leven konden behouden werden: Dat hy insgelijcks Rom. 8. 29. 30. sijn propoost voert/ niet van eenige sekere personē met namen/ maer in 't gros van alle die gene/ die Godt alreede voor vroom gekeurt hebbe/ om dat sy Godt lief hadden; dat is/ om dat sy aengenomen hebbende de leere des Euanliums/ haer na de selve gehoorsaem aenstelden/ ende haer leven daer na richteden: En de selve voor vroom gekeurt hebbende/ daer toe geschickt/ datse in d'eeuwighduyrende geluckfaligheydt Christo den Leytsman van hare saligheydt/ souden gelijck zijn. Dit is de summa van de uytlegginge die Volkelius geeft/ doch sonder bewijs: Van de ware Religie: boeck 5. cap. 17.

11. Dewijle sy dan alhier/ op de aenwij

wijsinge van die beyde Schriftuyr-plaet-sen dit terstont daer by voegen; Dat over sulcks de Predestinatie geschiedt is op conditie van gehoorsaemheyt; soo verstaen sy de Conditie van gehoorsaemheyt/die alree-de in der tijdt volbracht is / ende van Godt goet gekeurt: sulcks dat daer geen voor-schickinge van personē ten eeuwigen leven geschiedt / daer de conditie niet volbracht ende voor goet gekeurt is. Derhalven/ soo is het niet dan een schampere bespottinge van de leere der waerheyt/daer inne sy/ met de gesonde woorden spelende / seggen: Dat wijders die Predestinatie hanght aen het loutere wel-behagen Gods / niet aen de voorgesiene verdiensten van de menschen/ oft aen het voorgesiene goedt oft quaedt ge-bruyck van de Vrye wille: dewijle daer geene soodanige voorsieninge Gods voor-gegaen is voor Gods besluyt: maer hy 't selve voor-genomen heeft na sijn eygen wel-behagen/ Ec. Ende noch onbeschaem-der ontkennen sy §. 3. Dat Godt niet se-kerlijck te voren geweten heeft/hoe de men-sche sijn leven soude aenstellen.

12. Het gene sy voorts seggen §. 1. Dat het in des menschen handt staet / wanneer slechts den weg der saligheyt hem verkon-dight wert/ die conditie van gehoorsaem-heydt te volbrengen: op de welcke de Pre-

desti-

destinatie totten leven geschiet is: dat hebben wy alreede weder-leydt / over cap.4. Hier tegenwoordigh moet dit na-gedacht werden: Dat sy oock niet en gelooven/dat het alleen de eenige wegh tot de salighevdt is / die in den Evangelio als de Wegh ter salighevt gepredickt wert: als oft buyten de selve geen hope der salighevdt en ware voor die volwassene / ten minsten den welcken het Evangelium niet gepredickt wert. Want om die niet ter doodt te verwijsen: versetten sy wederom de palen van de Predestinatie; sulcks datse wel de bepaelde salighevdt toe-staen voor alle volwassene die Christo gehoorsame / maer niet voor die alleen: Want sy verstaen dat Godt hemselven voor behouden heeft de Vrye macht/ omme oock die volwassene den welcken het Evangelium niet gepredickt werdt/in eeuwigheydt te behouden: om eenigerley bewesene gehoorsaemheyt.

13. Tegen het gene sy seggen §. 3. Dat Godt des menschen herte heeft willen besoecken / uyt oorsake / dat hy niet sekerlijck noch onfeylbaerlijck voren wiste/ hoe de mensche sijn leven soude aenstellen: ende 't selve poogen te bewijsen uyt Gen.2. als oft Godt van den beginne niet geweten hadde dat Adam vallen soude: En kan niets bondigers gestelt werden; dan de

Voor-

Voor-wetenheyt Godts van de Verborgentheydt der Verlossinge door Christum/ dewelcke sy selfs (mede §. 3.) bewyzen uyt 1. Petr. 1. 20. Ende hier en is voor haer geen ander uytvlucht; als die wonder-sproke/ die weder-sproken werdt door het bescheydt van de Schriftuyre: Dat al en hadde noyt mensche gesondight/ nochtans Christus gesonden soude geweest zijn: siet Socini lessen/ cap. 10. §. 8. Smalcium tegens Franzy Theses, pag. 123. Wt de Versoeckinge daer Godt Abraham mede versocht heeft: die verhaelt werdt Gen. 22. en kan oock geensins bewesen werden: Dat Godt van den beginne niet en heeft geweten watter in Abrahams herte was/ voor ende al eer hy door die versoeckinge sijn herte toetsede: Oock niet uyt de plaetse Deut. 13. 3. door die woorden/ (Jehovah uwe Godt versoeckt u/ op dat hy wete oft ghy den Heere uwen Godt lief hebbet uyt u gantsche herte ende uyt geheel uwe ziele.) Dit besloten werden: Dat Godt niet en weet/ oft sijn volck hem van herten lief hebbe/ eer dan in het midden van 't selve opsta een valsch Propheet ende droomer/ die teyckenen ende wonderen doende/ het volck soeckt tot Afvalligheyt te brengen. Oock en is David/ gebruyckende die smeeckinge tot Godt/ Psalm 139. 23. 24. Doorgrondt

my/

my/ o Godt/ende kent mijn herte: beproeft my ende kent mijne gedachten: ende besiet oft by my een schadelijck wegh is/ &c. niet geweest in die ketterye: dat hy gemeyndt hebbe/ dat Godt sijne gedachten niet innerlijck kende/buyten die beproevinge daer hy om badt.

15. Wat dan? Godt werdt/ na menschelijcke wijse/ geseght ons mitsgaders ons herte ende gedachten door versoeckingen te beproeven: wanneer ons met de handt leydt ende de spore geeft tot die practijcke waer mede yder van ons bevolē wert sich selfs te beproeven/ 1. Cor. 11. 28. Ondersoeckt u selven/ oft ghy in het geloove zijt: beproeft u selven: Ofte en kendt ghy u selven niet/ dat Jesus Christus in u is: 't en zy dat ghy eenighsins verworpelijck zijt: 2. Cor. 13. 5. Ende de bekentenisse Davids leydt naeckt ende klaer in de eerste 13. veerskens van dien Psalm 139. waer door hy Gode toe-schrijft de innerlijckste ende onfeylbare kennisse van sijne gedachten/ woorden/ ende wercken/ welcke voorga selfs voor de gedachten/ woorden/ ende wercken/ ende derhalven niet en hange aen het tegenwoordigh oft voorleden oft toe-komende wesen van dien.

16. Die independente kennisse Gods/ die geen veranderinge en lijdt door heton-

verschept van voorleden / tegenwoordigen / oft toe-komenden tijdt: hebben de School-Doctoren willen uyt-drucken / met die wonder-sproke: Dat alle dingen Gode tegenwoordigh zijn; het welcke de Autheuren van dit Kort Begrijp roeckelooselijck ontkennen / de woorden by den hayre treckende; die doch geenen anderen sin hebben / dan dat in Gods Wetenschap het onderschepdt niet en bestaet van Tegenwoordigh oft Toe-komende (al-hoe-wel alle de dingen die hy weet niet tegenwoordigh en zijn: ja niets tegenwoordigh geweest is / eer de wereldt geschapen wierdt) maer dat Godt door een oneyndige eenvoudige datelijckheyt sijner wetenschap van eeuwigheyt alles geweten heeft wat doen niet tegenwoordigh / maer toe-komstig was. Daer-en-tegen stellen sy / buyten het getal van die dingen / die te voren geweten konnen werden / jae buyten 't getal van die dingen die toe-komstigh zijn / de geschiedelijcke dingen / die genoemt werden Futura Contingentia: Want Socinus loochent sonder schaemte die grondt-slagh van natuyrlijcke reden: Alles watter geschiedt is toe-komstigh eer het geschiet: ende houdt daer tegen staende / dat die geschiedelijcke dingen / die men noemt / als voor-seydt is: eer se geschieden / geen van beyde en zijn / noch

noch toe-komstigh/noch niet toe-komstig: sulcks dat dien regel soude liegen. Van yder dingh kan geseght werden/ oft Ja/ oft Neen: in sijne Lessen: cap. 8. Door welcke kracht der dwalinge hy mede cap. 12. §. 8. die eygen plaetse/ 1. Petr. 1. 20. (waer uyt dese Autheuren vast stellen de Voor-wetentheyt van de verborgentheydt der verlossinge door Christum/ die aen de Predestinatie hanght) soo verdraeyt/ dat hy loochent dat Petrus soude seggen/ dat voor de scheppinge der wereldt oft besloten zy geweest/ dat Christus opt soude geslacht werden/ oft dat Christus van Godt te voren zy gekent geweest/ als sullende geslacht werden. Echter/ sonder dat Christus te voren gekent zy als sullende geslacht werden/ en kan daer geen voor-wetentheydt zijn geweest van de verborgentheyt der verlossinge door Christum; Dat is gladt Ja ende Neen.

17. Tot mondt-stoppinge tegens die versakinge van alle onfeylbare Goddelijcke voor-wetentheydt van de toe-komende Geschiedelijcke dingen/ ende om haer te doen in den hals halen/ 't gene sy met de volgende woorden uyt-spouwen: (Indien dan Godt alle toe-komende dingen te voren geweten heeft/ soo moesten aller dingen oorsaken al te voren van hem verordineert

zijn: ende soo soude hy nootsakelijck gemaeckt werdē tot een Autheur van de sonden.) soo moeten met vreese ende beven uyt Gods woort over-peynst werden die Goddelijcke / sonder alle tegen-sprekinge / onfeylbare voor-segginge van geschiedelijcke dingen / die nochtans niet alleen van de Godvruchtige Godvruchtighlijck / maer oock van Godloose menschen Godlooselijck geschiedt zijn: ende sy haer selven over den hals gehaelt hebben het oordeel ende den vloeck die haer voor-seyt was.

18. Het is een uytmuntende onfeylbare Voor-segginge die aen dē Patriarch Abraham geschiede / van de Erffelijcke besittinge van het landt Canaan / die eerst naer ontrent 476. jaren min ofte meer / gegeven soude werdē sijne nakomelinge die van hem souden voort-geteelt werden: Gen. 12. 12. met Act. 7. 2. 3. ende de voor-segginge daer neffens gaende Gen. 15. 13. 14. van de slavernye in Egypten / mitsgaders van de uytvoeringe ende heerlijcke verlossinge uyt die slavernye: werdende oock genoemt de Amoriten die het eerste volck zijn souden in 't landt Canaan / die de handt Gods tegen haer gevoelen souden om uytgeroept te werden; 't welck geschiedt is / soo haest de Israeliten / de Jordane door-gegaen zijnde / gekomen zijn in het landt Canaan:

Josue

Josue 5. met Genes. 15. vers 6.

19. Insgelijcks is meer dan vijf hondert jaren na den dagh / met de uytkomste bevestight / ten tijden van den Koningh Achab / 1. Reg. 16. 34. de voor-segginge / door Josue geschiedt / van den vloeck die den man over komen soude die Jericho soude weder op-bouwen / Josue 6. 29. In de dagen Achabs bouwede Hiël de Betheliter Jericho: op Abiram sijnen eerst-geborenen sone heeft hy haer gegrondtvest: ende op Segib sijnen jongsten sone heeft hy hare poorten gestelt: naer het woort des Heeren / dat hy door den dienst van Josue den sone Nun gesproken hadde.

20. Item / leest mē 2. Reg. 23. 15. 16. 17. dat door de uytkomste bevestight is de onfeylbare voor-segginge die Jeroboam aengeseght wierdt door den Man Gods: die seyde / Altaer / Altaer / soo seyt de Heere: Siet een Soon sal den huyse Davids geboren werden: wiens naem sal zijn Josia; die sal op u offeren de Priesters der hooghten / die op u roocken; ende men sal menschen beenen op u verbranden / 1. Reg. 13. 2. Die voor-segginge is geschiet ontrent 350. jaren te voren met uyt-druckinge van den name van Josia / die ten eynde van dien tijdt soude geboren werden.

21. Item / is door onfeylbare Godde-

lijcke antwoorde voor-seydt de oplossinge van de Babylonische gevangenisse. Jer. 25. 11. 12. tweemael by Esaiam uyt-gedruckt zijnde den name van Cyrus Koningh van de Persen / die noch soude geboren werden / door wiens gebodt de selve soude op-gelost werdẽ: Esai. 44. 28. eñ 45. 1. met Dan. 9. 2. Ende de historie van de Patriarche Joseph is vol van diergelijcke voor-seggingen van toe-komstige geschiedelijcke dingen: die overvloedigh dat bewijsen / dat de waerheyt van de selve by Godt te voren bepaelt is: Maer wy sullen ophouden / die ende andere meer dingen by een te halen.

22. Een dinck dunckt ons noch goedt hier by te voegen: Indien men hier luysteren sal na dit seggen: Dat Godt niet sekerlijck te voren geweten heeft / hoe den mensche sijn leven soude aenstellẽ: uyt oorsake dat de waerheyt van de geschiedelijcke dingen by Godt niet te voren bepaelt is: Soo sal men niet moeten luysteren na 't gene Johannes de Euangelist segt: dat Christus geweten heeft van den beginne / wie sy waren die geloofden / ende wie hy was die hem verraden soude / Joh. 6. 64. dewijle Johannes door sijn seggen van dat voorweten van den beginne / Christum selve soude stellẽ als een Autheur van dat schelmstuck / waer door hy van Judas den verra-

rader over-gelevert is: Want dat is die eygene ende selve lasterlijcke consequentie/ die sy daer uyt tegen Godt ons op-dringen.

23. Ende haren Volkelius en ontbindt desen knoop niet van de ware Religie: boeck 5. cap. 17. sprekende van de voor-beslotene verwerpinge van Judas Iscariot/ in dier voegen; dat hy op die tegenwerpinge (Soo wel dat schelmsche heyloos feyt; als het verderf dat daer uyt gevolgt is/ moet te voren geschickt zijn geweest: dewijle Christus by Johannem segt: Dat hy verloren is gegaen/ op dat vervult soude werdē het gene geschreven was Joh. 13. 18. ende 17.12.) Antwoordt als volght. (Dat soo wel het schelm-stuck van Judas; als de straffe van dien/ yets bysonders in hebben: ende wijders niet en behooren in de Dispuyt van de Predestinatie tot de algemeyne maniere van 's menschen saligheyt. Item; Dat het geensins yemant duncken moet wonder te zijn/ dat Godt door geheel bysondere redenen bewogē zijnde/ lange te voren besloten heeft/ dat sulcks te sijner tijdt geschieden soude; tot een spiegel ende voor-beeldt van de aller-grootste lijdsaemheyt Christi:

24. Want indien wy/ gelijck neen/ dese antwoordt toe-stonden/ dat soo het schelmstuck van Judas/ als de straffe van dien/

bysonderlijck besloten ende te voren geweten is: soo sal dit nochtans staen als een bysonder Ja / tegen haer algemeyn Neen/ daer door sy versaken alle Voorkondschap ofte Voor-wetentheyt van de geschiedelijcke dingen / die onfeylbaer zy; voor al / van boose feyten eñ schelm-stucken / daer Godt geen Autheur van zijn kan. In allen gevalle soo stooten sy om verre de nootsakelijckheyt van dat gevolgh: Dat Godt een Autheur zy van de sonde: indien waer is dat hy immers die eene sonde onfeylbaerlijck te voren geweten heeft datse geschieden soude: de welcke sonde Gode oft Christo als den Autheur toe te schrijven: soude na sich sleypen/ een geheel bysondere Godslasteringe van de oude Ketters Caini, dat is Cains gebroedtsel genoemt; daer van te sien is / Augustinus, van de Ketteryen/ cap. 18. Welcke Gods-lasteringe onlangs weder uyt de Helle op-gegravẽ is in Groeninger-landt / van die Weder-dooperen/ die men Ueco-Wallisten noemt.

---

§. V.

De Verkiesinge nemen sy tweesins. Ten eersten, voor de Predestinatie selfs totten leven, onder conditie. Ten tweeden, voor de affonderinge der gener die alreede geloovigh

vigh zijn. Derhalven soo werden het Uytverkorene genoemt, voor eerst in 't gros alle gepredestineerde, te weten de gene dien het Euangelium verkondight werdt: ten tweeden; die in 't bysonder, die geloovig zijn, ende uyt-gelesen, 1. Petr. 2. Matth. 21. (leest Matth. 22.) Waer uyt sy besluyten, dat oock die gene die datelijck uyt-verkorẽ zijn: konnen weder verworpen werden; indien sy afvallen van het geloove: aengesien de gantsche Verkiesinge geschiet is op conditie van een volstandigh geloove, 1. Cor. 9. sulcks dat met recht d'Apostel ons beveelt, door goede wercken onse Verkiesinge ende Roepinge vast te maken, 2. Petr. 1.

§. VI.

Insgelijcks nemen sy de Roepinge tweesins. Ten eersten, voor de uyterlijcke noodiginge, sonder het uyt-wercken tot omhelsinge van de genade, Matth. 20. Ten tweeden werden Geroepene genoemt de geloovige selfs, ende dadelijck uytgelesene, dewijl 't dese met uyt-werckinge, ofte uytvoerelijck geroepen werden, Rom. 8. 1. Cor. 1. Doch sy leeren dat voor de bekeeringe, wanneer wy geroepen werden, het in onse handt bestaet, de aengebodene genade Gods aen te nemen, ende alsoo in 't getal van de uyt-verkorene aen-gerekent te werden: Maer indien wy weder vervallẽ eens gerechtveerdig

zijnde, dat wy dan niet konnen weder opgericht werden, tot boetvaerdigheyt, als wy ſelfs willen; maer alleene indiē het Godt door byſondere genade ons vergonne, Heb. 6

§. VII.

Eyntelijck, datter alleen van de Sonde in den Heyligen Geeſt geene hope is van vergevinge, Hebr. 10. Te weten, wanneer yemant de waerheyt die hy gekent heeft, tegen ſijn conſcientie, uyt louter booſheydt laſtert, gelijck ſtaet, Marc. 3. maer niet by aldien hy uyt ſwackheyt des vleeſchs laſtert.

1. Wy nemen oock wel de Verkieſinge tweeſins naer het gebruyck van de Schriftuyre. Ten eerſten / voor de Predeſtinatie ſelfs tot den leven. Ten tweeden / voor de afſonderinge ende uytſcheydinge der gepredeſtineerde tot den leven / die in den voorbepaelden tijdt geſchiedt. Maer wy hebben alreede verworpen ſoo een Predeſtinatie tot den leven / op conditie / die Godt ſelfs niet van eeuwigheydt ſoude voorſien ofte geweten hebben datſe geſchieden ſoude / ſulcks dat daer niemant van eeuwigheyt uyt-verkozen zy tot den leven: ende hebben beweſē datſe moet verworpen werden / overmidts hare gloſſe / daer mede ſy dien heerlijcken text verderven / Eph. 1.4. eñ 5. Gelijck hy ons uyt-verkoren heeft in hem (in Christo) voor de grondt-legginge

ge der werelt: op dat wy souden zijn heyligh ende onstraffelijck voor hem in der liefde: die ons gepredestineert heeft tot de aenneminge tot kinderen door Jesum Christum.

2. Hier moet mede vergeleken werden het gene daer na volgt vers 11. in den welcken wy oock een erf-deel geworden zijn, wy die gepredestineert waren na sijn voornemen / die alle dingen werckt na den raedt sijnes willens: in de gemeyne Latijnsche over-settinge staet (sorte vocati) by lootinge geroepen: Castellio segt: In sortem asciti, tot de lootinge aengenomen: de Rakouwsche over-settinge seght: In welchen wir auch erbschaft erlanget haben: sulcks datse daer inne alle over-een stemmen / dat d'Apostel heeft willen te kennen geven / de erffenisse des eeuwigen levens / als by lootinge uyt te deylen: soo blijckt dan onwedersprekelijck / dat d'Apostel die uytdeylinge toe-eygent den genen die na Gods voorneme̅ gepredestineert zijn: Derhalven is het onmogelijck dat d'Apostel eenige andere Predestinatie oft verkiesinge soude verstaen hebben / dan van die sekere personen / die deel ende lot souden hebben in de uyt-deylinge van de erffenisse.

3. Ende die andere bereytheniffe / dat de Verkiesinge soude zijn die afsondering

van die gene die nu alreede geloovigh zijn: die en kan niet over-een gebracht werden/ met eenige lootinge van de erfgenamen des eeuwigen levens: Want de lootinge en is niets/ indien Godt niet aen en wijse/ wien hy selfs/ sonder dat aenhangigh te maken aen des menschen vrye wille-keure/ na sijn verborgen wel-behagen upt-verkorē heeft. Het welcke heel naecktelijck verklaert wert upt den handel vande verkiesinge des Apostels Matthiæ by lootinge/ Act. 1. 21-26. Daer Gode alleen de wille-keure tot beroepinge van een seker persoon/ oft Joseph/ of Matthias op-gedragen wierdt/ met dit gebedt van de gemeynte: Ghy Heere/ ghy kenner der herten van alle/ wijst van dese twee eenen aen/ dien gy upt-verkozen hebt.

4. Soo seggen dan de Autheuren van dit Kort Begrijp/ roeckeloosselijck; datse voor eerst geseght werden upt-verkoren te zijn alle in 't gros/ den welcken het Euangelium verkondight wert: ende 't gene sy inbrengen als bewijs/ om dat sy alle gepredestineert zijn tot den leven op conditie van gehoorsaemheyt: is geheel slecht/ ja geen bewijs: Want op den selven voet kan gesegt werden/ datse mede alle gepredestineert zijn tot de Doodt/ onder conditie van ongehoorsaemheydt. Doch wy mercken dit hier aen; datse geheel bloot zijn van alle

ge-

getuygenisse der Schriftuyre / 't welcke sy voor dit haer seggen souden hebben aenwijsen konnen.

5. Datse uyt-verkorene genoemt werden die nu geloovigh zijn: wie ontkendt dat? Maer dit ontkennen wy / dat den name van uyt-verkoorne dien sin heeft / dat hare Wt-verkiesinge ende Af-sonderinge uyt de werelt die Godt doet / eerst daer na volght op haer geloove ende niet daer voor gaet. Die averrechts gekeerde uyt-verkiesinge en kan dat woordt Christi niet lijden; daer hy seght: Ick hebbe noch andere schapen die van dese stal niet en zijn / dese moet ick oock toe-brengen / ende sy sullen mijne stemme hooren: ende het sal werden een kudde ende een herder / Joh. 10. 16. insgelijcks niet / die gelijck-luydende aensprake Godes tot Paulum / aengaende die van Corinthen / niet die alreede geloovigh waren / maer dan eerst relooven souden / wanneer sy uyt Pauli mondt de Predicatie des Euangeliums souden hoorẽ. Want ick hebbe veel volcks in dese stadt. Act. 18. 10.

6. Oock en is het bewijs van die averrechts gekeerde Predestinatie / uyt die plaetse die sy aenteeckenen van geener waerde. Want 1. Petr. 2. 9. worden wel die een uytverkoren geslachte genoemt / ende insgelijcks uyt-verkorene Matth. 22. die alreede

gelooben: Maer daeromme en heeft Chri-stus noch Petrus niet verstaen; datse ver-kozen zijn doen eerst doen sy den Evange-lio gelooft hebben: maer wel/ op dat sy gelooben souden: Ende sulcks blijckt daer uyt/ dat Petrus opentlijck roemt die barm-hertigheyt Gods/ waer door hy haer/ die eertijts geen volck en waré/ gemaeckt heeft sijn volck/ ende een uyt-verkozen geslach-te/ door de roepinge uyt de duysternisse tot het licht. Nu de roepinge uyt de duyster-nisse tot het licht/ en is geensins een af-scheydinge van die gene die alreede gelooft hebben: maer van die noch niet en geloo-ven/ op dat sy mede geloovigh werden.

7. Nochte uyt het getuygenisse des Apo-stels/ 1. Cor. 9. 27. en kan niet bevestight werden/ dat de gene die nu dadelijck al uyt-verkozen zijn/ konnen verworpen werden. Dit zijn de woorden des Apostels: Maer ick bedwinge mijn lichaem/ ende brenge het tot dienstbaerheydt/ op dat ick niet ee-nighsins/ daer ick anderen gepredickt heb-be/ selve verworpelijck en werde. Indien d'Apostel gelooft hadde dat hy hadde kon-nen/ een uyt-verkozen zijnde/ een verwor-peling werdé: hy soude hem wel gewacht hebben in 't naest-voorgaende vers 26. van dien roem sijns geloofs: Ick loope dan al-soo/ niet als op 't onseker: ick kampe al-

soo / als niet in de lucht slaende. Voorseker loopt die op het onseker; die in de vreese is/ dat hy 't voor-gesteken perck niet en sal bereycken. Maer den Apostel / seght dat hy sich wacht met Godvruchtige bekommernisse / op dat hy sulcks niet en behoeve te vreesen: ende sijn vleesch daer hy't van soude hebben te vreesen / vreydelt / ende alsoo met de hulpe Gods verlost werdt van die vreese.

8. Het is oock te vergeefs dat sy tot beweringe van die onvaste Verkiesinge / die met de Verwerpinge kan verwisselt werden / daer op dringen / dat d'Apostel ons beveelt de Verkiesinge ende Roepinge vast te maken door goede wercken/ 2. Pet. 1. 10. Want Petrus en beveelt geensins de geloovige te twijfelen aen de Verkiesinge ende Roepinge/als onvast zijnde; ende niet konnende bestandigh zijn sonder hare goede wercken: als oft daer niet en ware het vaste fondament Gods / hebbende desen zegel / Godt kendt de gene die sijne zijn/ 2. Tim. 2. 19. Maer hy wil dat sy daer na trachten / datse door betooninge van een levendigh geloove / uyt de vruchten der goede wercken / by haer selven hebben mogen eenen vasten ende bondigen troost: Kortom; dat het gene by hem-selven vast staet/ aen hare conscientie oock bevestight moge

werden door geestelijcke bevindinge.

9. Met hare tegen-sprekinge vermengen sy de bloote uytwendige noodiginge sonder geluck / met de Verkiesinge tegen alle bescheydt van de Schriftuyre; ende tegen het oogemerck des Apostels: die / wanneer hy seght Verkiesinge ende Roepinge niet wil van die twee woorden een maken by maniere van uyt-legginge: maer daer henen gaet / dat hy tot de volle versekeringe van onse Verkiesinge ons doe op-klimmen door de bevindinge van onse wel-geluckte roepinge. Maer 't gene noch het vreemtste is / soo sleypt de tegen-sprekinge met haer die wonder-sproke / die wy stellen sullen met eygen woorden van haren Volkelius, boeck 5. cap. 17. Door de uytkomste / seght hy / is die Roepinge der menschen / op conditie / tot het eeuwighduyrende leven tot een Verkiesinge geworden. Op dien voet sal men in de ladder der salighheyt van de Roepinge tot de Verkiesinge niet meer opwaerts klimmen moeten / maer averrechts om / nederwaerts klimmē.

10. Over sulcks wat sy daer by voegen §. 6. van de tweederley beteyckenisse van de Roepinge / datse ten eersten genomen werdt voor de uytwendige noodiginge tot omhelsinge van de genade / sonder uyt-werckinge / Matth. 20. ten tweeden / door

door een roepinge met upt-werckinge ofte upt-voeringe: Rom. 8. 1. Cor. 1. wil men op de schorsse van de woorden sien / soo is het buyten verschil. Maer het is t'eenemael onwaerachtigh; als dat seggen daer by komt: Dat wy het eer wy bekeert zijn / wanneer wy geroepen werdē / in onse handt hebben de aengebodene genade Gods te omhelsen / ende alsoo onder 't getal der upt-verkoornen mede gerekent te werden.

11. Want die geluckige uptkomste van de roepinge / dat wy de aengebodene genade Gods om-helsen / en maeckt dan niet eerst upt de Roepinge de Verkiesinge / waer door ons Godt dan onder het getal stelle van de upt-verkoorne: maer de Roepende Godt maeckt die uptkomste / na het eeuwigh voornemen van sijne Verkiesinge ofte Predestinatie / aen 't welcke den Apostel 't gantsche succes stelt / seggende: Den genen die na het voornemen geroepen zijn / Rom. 8. 28. ende wijders: Die hy gepredestineert heeft / die heeft hy oock geroepen / vers 30.

12. Ende hare Volkelius schermt hier te vergeefs: boeck 5. cap. 17. de woorden des Apostels alsoo verdraeyende / als oft hy noemde de Geroepene na het Voornemen / die gene / die Gods voornemen haer voorgestelt zijnde vast makē / ende naer het selve

haer

haer leven aenstellen/sulcks dat God 'tselve voor goet keure: Want door die glosse wort d'Apostel tegen gesproken; die opentlijck beweert Rom. 9. 11. Dat Gods voorneme/ 't welck na de Verkiesinge is/ blijft/ dat is vast staet; niet uyt de wercken; maer uyt den Roependen. Soo is dan naer het seggen des Apostels dit Ja ende Neen: een Voornemen dat vast staet uyt den Roependen Godt; ende een Voornemen/ dat vast gemaeckt werde/ door ons werck der gehoorsaemheyt/ daer mede wy den Roependen Godt gehoorsamen/wanneer Godt die voor goet keurt.

13. Maer de valscheyt van dat seggen: Dat wy het in onse handt hebben/ eer wy bekeert zijn/ ons te konnen bekeeren ende de aengebodene genade Gods omhelsen: ende alsoo ons te doen op-schrijven onder de uyt-verkoorne: werdt overtuyght door het seggen van de H. Schrift/ die dese uytsprake doet: Dat wy van natuyre zijn kinderen des toorens/ doodt in de sonden/ Ephes. 2. 1. 2. 3. Col. 2. 13. niet bequaem/ overmits de blintheydt des verstants/ om Gods woort nuttelijck ter salighheyt te verstaen ofte te glooven/ Rom. 8. 6. 7. 1. Cor. 2. vers 14. Ephes. 4. 18. ende 5. 8. mitsgaders door verkeertheydt van onsen wille/ vyandtlijck afkeerigh van Godt: Joh. 3. 20.

Rom.

Rom. 5. 10. ende 8. 7. Col. 2. 1. Dat het derhalven by den menschen onmogelijck is/ sonder nieuwe geboorte uyt Godt / als een levendighmakinge uyt de doodt: dat yemandt door eygen krachten ofte goedt gebruyck van sijn vrye wille door ware bekeeringe met Godt versoent werde/ Joh. 3. 3. 5. met Matth. 19. 25. 26.

14. Op dat volgende seggen: Dat wy/ gerechtveerdight zijnde / konnen vervallen; ende vervallen zijnde/ niet konnen weder op-gericht werden tot boetvaerdigheyt/ soo wy selfs willen / maer soo 't ons Godt uyt besondere genade wil toe-staen/ Hebr. 6. hebben wy nu al geantwoort: over cap. 4. §. 2. Ende hebben mede aldaer vertoont/ dat sy 't gene sy daer by voegen: Dat alleen door de sonde in den Heyligen Geest/ geen hope is van vergevinge: niet meer konnen besluyté uyt Heb. 10. als uyt Heb. 6.

15. Die beschrijvinge die sy geven: te weten/ wanneer yemant de waerheydt die hy gekent heeft/ tegen sijne conscientie / uyt louter boosheydt / lastert: gelijck staet/ Marc. 3. Maer niet by aldië hy uyt swackheyt des vleeschs lastert: soo vele die uytgedruckte woorden aengaet/en willen wy se niet tegen spreken. Maer wy versoepen die bedeckinge der schande: dat sy het laten blijven by die woorden (tegen de beken

D

de waerheydt lasteren:) daer Christus geseght heeft (Marc. 3.29. Lasteren in / oft aen den Heyligen Geest: oft tegen den Heyligen Geest/gelijck staet Matt. 12.32.) Om daer onder te verbergen / dat de bekende waerheyt den Heyligen Geest soude genoemt zijn/ door die Persoon-bootsinge: die wy over cap. 1. §. 8. weder-leydt hebben.

16. Christus heeft al te duydelijcken onderscheyt gemaeckt tusschen de Waerheyt des Euangeliums / ende den Geest der Waerheyt / die de Getuyge der Waerheyt is / seggende: Hy sal van my getuygen. Joh. 15.26. met Joh. 14.17. ende 16.13. Ende het en heeft geenen glimp / dat men verstaen soude de Sake der Waerheydt/ sonder een Getuyge der waerheydt/een ander Persoon zijnde/ dan de Personen der Apostelen / die de waerheydt predickten: dewijle Christus datelijck daer by segt van de Apostelen/ Joh. 15.27. Ende ghy suldt mede getuygẽ: Ende als men den Griecksché text aldaer insiet/daer de Geest Pneuma genoemt zijnde (gelijck doorgaens geschiet) daer by komt een Hy': daer in die tale voor staen moeste het Pneuma, sulcks dat/ Hy/ Pneuma te seggen als men van een Ding spreeckt dat geen Persoon is / soude een groote faute in de tale zijn. Soo is het dan

een

een nootsakelijck bewijs/ dat Pneuma, door het Hy daer toe komende/ geen Geest anders kan beteyckenen/ dan een Persoon die getuyge is/ ende als met een eygen name Geest genoemt wert. Gelijck in de Grieckische Over-settinge van de plaetse Genes. 3. vers 15. gebonden werdt/ neffens den name van van het zaedt der Vrouwe/ een Hy/ Ipse in 't Latijn over-geset/ 't welck van eenige ongeleerde tot een Sy gemaeckt is/ Ipsa ende op Mariam beduydet/ (hebbende soo 't schijnt de fauten in de tale willen mijden/ om niet te seggen/ Hy/ Zaedt der Vrouwe. Ipse Semen mulieris) daer voor andere wijsselijcker aen de kant gestelt hebben Ipsum, Het selve: Dan het en maeckt geen faute in de tale/ als ingesien wert/ dat met dien/ als eygenen/ Name belooft wierdt de Persoon des Messiæ/ die geboren soude werden uyt een Vrouwe. Gelijck het dan aldaer leyt in dien sin/ die Messias het zaedt der Vrouwe: Hy sal &c. alsoo leyt het hier naerder uyt-gedruckt: Die Trooster/ Het Pneuma, Hy sal van my getuygen/ Joh. 16.13.14. ende 15.26.

17. Nu gelijck de Getuyge der Waerheydt te kennen geeft seker Persoon: alsoo insgelijcks is het de aenwijsinge van een seker Persoon/ wanneer Christus tot de Personē van de Apostelen segt/ Joh. 16.13

Hy

Hy sal u in alle de waerheydt leyden: In den Grondt-text heeft het dien na-druck/ hy sal u Wegh-wijser ende Convoyer zijn tot alle de waerheyt. Soo werdt dan verkeerdelijck/ de Leer-meester der waerheyt/ de Heylige Geest/ in een gesmolten/ met de bekende waerheyt/ in de Beschrijvinge van de Sonde in den H. Geest.

18. Voor de reste/ isser een Oneenige Eendracht onder de Autheuren van dit Kort Begrijp: soo over de uyt-legginge van de Texten/ als over de Hooft-sake. Want die ongenoemde schrijver die wy aengeroert hebben/ over cap. 4. §. 2. Num. 15. stelt als sonden in den Heyligen Geest/ Afgoderye/ Doodtslagh/ Overspel/ &c. en past op de selve de plaetse Hebr. 10. ende het schijnt dat hem daer inne volgt Slichtingius, over Hebr. 10. 26. Maer Volkelius, van de W. Religie/ boeck 4. cap. 23. betreckt wel het oordeel des Apostels Heb. 10. tot die Af-vallige die de salighmakende waerheyt/ bekent en wel verstaen hebbende: met op-set/ ende gantsch-kracht de selve bestrijden. Maer hy streckt het met eenen uyt/ tot de gene/ die haer manieren des levens niet alleen niet aen en stellē na de Hemelsche disciplijne Christi/ maer oock wetens willens voort varen de selve onder de voeten te treden. Dan hy en verstaet

niet

niet dat in de woorden des Apostels / directelijck begrepen zy de Lasteringe tegen den Heyligen Geest / de welcke Christus seght / dat / noch in dese / noch in de toe-komende eeuwe sal vergeven werden: 'T en ware / segt hy / dat hy voort voere den Geest Gods te lasteren / dewijle in de woorden Christi gewach gemaeckt alleen van een eenige daedt van dat schelm-stuck. Socinus in sijne Notulen / over de t'samen-sprekinge van N. N. van de Rechtvaerdigmakinge / Num. 9. over die woorden: (Ende hy weder-spreke de bekende waerheyt: het welcke is Sonde in den Heyligē Geest.) spreeckt aldus: Het is beter dese woorden daer niet by te voegen. Want het is noch al te grootelijcks in Verschil / wat de Sonde in den Heyligen Geest zijn magh.

Cap. VII.

Van de Rechtvaerdighmakinge door 't geloove in Christum, ende van de Boetvaerdigheyt.

§. I.

VOor eerst leeren sy: Dat wy gerechtvaerdight werden, wanneer wy van de verschuldiginge der sonde ontslagen werden Psal. 32. Over sulcks dat de Rechtvaerdigh-

makinge, dan eerst in der daedt verricht wert, als wy, van de Doodt vry gemaeckt zijnde, in-geleydt werden in het eeuwigh leven: Welcke weldaet wy hier alleen in hope verkrijgen.

§. II.

Voorts soo maeckt ons Godt rechtvaerdigh uyt loutere barmhertigheyt sonder eenige vereffeninge van rekeninge oft Genoegdoeninge, 't zy van ons, ofte van Christo selfs: dat hy nochtans door Christum, ofte door sijn doot ende gehoorsaemheyt, ons de sonde quijt scheldt: ten aensien dat Christus, door die dingen, die hy op Godes bevel om onse saligheydt gedaen ende geleden heeft, in ons te wege brengt, soo de kennisse als de daedt van Rechtvaerdigmakinge. Hier door is het, dat hy geseght werdt sich selven gegeven te hebben tot (Lytron) een rantsoen voor ons, Matth. 20. 1. Tim. 2. Want gelijck de eygentlijck genoemde rantsoeninge de oorsake is van verlossinge uyt gevangenisse oft slavernye: soo is Christus, over-gelevert zijnde in den doot, een oorsake van onse ontslaginge van alle verschuldiginge der sonden.

§. III.

Nochtans en ontreckē sy Christo de Verdienste niet: voor soo vele hy door sijne gehoorsaemheyt sich selven de Hemelsche heer-

lijck-

lijckheyt ende macht; ende by gevolge ons die wy gelooven de eeuwige ſaligheydt verworven ende als eenen arbeyts loon verkregen heeft, Phil. 2. Eſai. 53. Sulcks nochtans dat deſe Verdienſte niet tegen geſtelt werde maer onderworpen de genade Gods.

§. IIII.

Eyntelijck leeren ſy: Dat de Rechtvaerdighmakinge, niet dan door Geloove ende Boetvaerdigheyt verkregen werdt; dewijle de Vergevinge der ſonden belooft is op die conditie: Dat derhalven Geloove ende Bekeeringe voor gaet voor de rechtvaerdigmakinge: Ezech. 18. Actor. 3. Nu het Geloove beſchrijven ſy, dat het is: Een Vertrouwen dat wy op Godt ſtellen door Chriſtum, waer op wy hem gehoorſaem zijn onder hope van de beloofde ſaligheydt: Sulcks dat het Rechtvaerdighmakende geloove in der daedt niet en verſchilt van Bekeeringe ofte Boetvaerdigheyt: alleene dat het de oorſake ſelfs van de bekeeringe, te weten de gehoorſaemheyt ſelfs, die byſonderlijck van Chriſto voor-geſchreven is; te kennen geeft, Actor. 20. ende 26.

§. V.

Dit Geloove leeren ſy dat ons toe-gerekent werdt tot Gerechtigheyt; dat is, dat wy uyt genade van Godt rechtvaerdig verklaert werden, daerom, dat wy voorſien

zijn

zijn met soodanigh geloove, Rom. 4. Maer niet, dat de Gerechtigheyt oft gehoorsaemheyt Christi ons toe-gerekent werde.

§. VI.

Ten laetsten: Dat dit Geloove tegen gestelt wert tegen de wercken der Wet, dat is, die in Godts Wet voor-geschreven zijn: in de welcke namelijck, volmaeckte ende geduyrige gehoorsaemheyt begrepē is. Rom. 3. Gal. 2. Ephes. 2. maer niet simpelijck tegen de goede wercken, dewijle Jacobus seght dat de mensche daer door gerechtvaerdight wert: Jac. 2. niet dat wy daer door de saligheyt verdienen: maer om dat Godt besloten heeft ons alleē op die conditie te rechtvaerdigen; indien wy al voren van de sonde bekeert zijnde hem gehoorsamen door den Geloove.

1. Wy gelooven mede: Dat de Rechtvaerdighmakinge in de Heylige Schriftuyre beteyckent een ontslaginge van de verschuldiginge der sonden / uyt Psal. 32. Maer wy ontkennen / dat de ontslaginge van de verschuldiginge der sonden / oft de vergevinge ende quijtscheldinge der sondē / soo lange alleene in Hope verkregen werde / tot dat wy in der daedt van de Doodt vrygemaeckt zijnde sullen ingevoert werden in het eeuwigh leven. Want soodanige Rechtvaerdighmakinge / bestaende alleen

in

in Hope/ eñ niet inder daet geschonckẽ/ verwerpt de gansche H. Schrifture; doorgaens die genaden-gifte/ uytsprekende indẽ voorleden tijdt / als alreede geschoncken zijnde: niet als sullende eerst geschoncken werden in de Opstandinge der dooden. Daer staet Rom. 5. 1. Gerechtveerdight zijnde: ende de na-druck van den voorledenen tijdt wert verklaert door tegen-stellinge van den toekomenden tijdt / vers 9. Nu gerechtvaerdight zijnde / sullen wy behouden werden: sulcks dat de genaden-gifte van de Rechtvaerdighmakinge opentlijck tegen-gestelt werdt / als yets dat wy in der daedt nu genieten; tegen de Heerlijcke salighepdt / die wy alleen besitten in Hope: Want wy zijn in Hope saligh geworden/ Rom. 8. 24.

2. Ende die rechtvaerdighmakinge/ nu alreede geschiedt zijnde / bevestight het seggen des Apostels 1. Joh. 3. 2 Nu zijn wy kinderen Gods/ eñ de woorden van d'Apostel Paulus / Rom 8. van vers 30. af/ tot aen 't eynde van 't capittel / vereyschen een alsoo geschakelde keten onser salighepdt na Gods schickinge / dat / door de Heerlijckmakinge als toe-komstigh in de andere eeuwe / die wy hier alleene besitten in Hope / in dese eeuwe voor-ga de Rechtvaerdighmakinge die wy in der Daedt genieten; ende die eens gedaen zijnde van Godt/

niet weder kan ontdaen werden / noch in doot noch in leven.

3. Echter / indien de Rechtvaerdighmakinge hier in dese eeuwe alleen in Hope ende niet in der Daedt verkregen wert: soo moeten sy nootsakelijck hier 't selve seggen van de Rechtvaerdighmakinge / 't gene sy seyden van de Predestinatie; Dat Godt niet en rechtvaerdight eenige sekere Personen/ maer alleen in 't gros rechtvaerdigt de Geloovige ende Boetvaerdige / 't zy dese 't zy gene. Maer dat werdt weder-leyt door exempelen van sekere Personen/ Abraham / David / ende andere Patriarchen/ die het getuygenisse verkregen hebben / dat sy rechtvaerdigh waren / Godt zijn getuygenisse gevende op hare Gaven die sy offerdẽ: gelijck d'Apostel spreeckt van Abel Heb. 11.4. Hy heeft getuygenisse bekomen / dat hy rechtvaerdigh was. Ende Christus doet sijne uyt-sprake/ Luc. 18.14. tot rechtvaerdighmakinge/ over d'eene persoon/ boven de andere / als geschiet zijnde / niet als sullende geschieden: Dese ging af gerechtvaerdight in sijn huys / meer dan die.

4. Sy nemen dan hare uyt-vlucht tot een stil-swijgend' onder-scheydt / tusschen Volkomene ende Vaste/ ende tusschen Onvolkomene ende Onvaste Rechtvaerdighmakinge; even als sy / de Verkiesinge ende

de Koepinge tweederley gestelt hebben / een Vaste ende een Onvaste. Op dien voet oordeelt Socinus (in sijne Notulē op de t'samen-sprekinge van de Rechtvaerdighmakinge / Num. 31.) Dat soo eene / die Geloove hebbende in Godt / bereydt-willigh is om alles te doen / ten eynde hy de belofte verkrijge / maer tot hier-en-toe niets gedaen en heeft / wel eeniger maten in der daedt rechtvaerdigh is / dat is / van Godt gehouden ende verklaert werdt voor rechtvaerdig: maer nochtans niet heel ende al: ende niet even eens als wanneer hy nu in der daedt hem-selven gehoorsaem bewesen heeft: Want / segt hy / gelijck het spreeckwoordt is; Daer konnen veel dingen vallen tusschen de beecker ende de lippen. Item: Derhalven doet Godt / soo voor / als wel meer na Christi tijdt / dan eerst de ware ende volkomene uyt-sprake dat yemandt rechtvaerdigh is / wanneer hy op sijne geboden hem-selven nu gehoorsaem bewesen sal hebben.

5. Socinus pooght aldaer wijders sijn seggen te bevestigen / met het exempel van Abrahams rechtvaerdighmakinge / het welcke wy sullen weder-leggen. Het welcke / seght hy / gebleken heeft aen Abraham selfs / die niet volkomentlijck door Gods uyt-sprake rechtvaerdigh verklaerdt is:

voor ende al eer hy/ beneffens andere staeltjens van sijn vertrouwen op Godt/ ende van de gehoorsaemheydt sijner geboden/ eyndelijck op sijn bevel/ niet geweygert en heeft sijnen eenigh-geborenē sone op te offeren. Want oock Godt selve seght/ dat hy doen eerst bekent heeft/ dat Abraham hem vreesde: ende d'Apostel Jacobus seght/ dat doen de Schriftuyre verbult is geweest/ &c. Derhalven (besluyt Socinus,) Dat Godt wel voor al des menschen gemoet ende herte aensiet: maer datter nochtans van het gemoedt ende herte selfs/ niet geheel ende al vast kan gestelt werden/ soo lange als het niet gekomen en zy tot de sake selfs. Nu op die grondt-stellinge/ waer door hy Gode ontreckt de sekere Voor-wetentheyt/ hoe de mensche sijn leven aenstellen sal; ende hem toe-schrijft die behoeftigheyt/ dat hy met verdragh van tijdt het herte des menschen besoecken ende toetsen moet; daer op hebben wy alreede geantwoort/ over cap. 6. §. 3.

6. Voor de reste leyt daer tegen al te uytdruckelijcke betuyginge van d'Apostel Paulus: Dat Abraham gerechtvaerdight is geweest uyt den geloove/ niet in de Besnijdinge/ maer in de Voor-huyt/ Rom. 4. vers 9.10.11. Nu de Rechtvaerdighmakinge Abrahams in de Voor-huyt/ is geschiet

schiedt ontrent dertigh jaren te vooren eer de Besnijdinge Isaacks geschiede. Wijders is de op-offeringe Isaacks geschiet na der Joden rekeninge in haer groote Chronijcke / doen Isaack ginck in sijn seven-en-dertighste jaer : Josephus, hare Historyschrijver / boeck 1. cap. 14. seght dat hy vijf-en-twintig jaer oudt was : Aben Esra seght / thien oft twaelf jaer : 't welcke Jacobus Capellus oordeelt / dat min waerschijnelijck is : alsoo Isaack mans genoeg was omme de houten te dragen die tot het brandt-offer geschickt waren / Gen. 22. 3.

7. Wat grobe smaethept wert dan Gode niet aen-gedaen / ende Abraham onrecht als men seggen wil / dat Abraham ontrent den tijdt van tsestigh jaren (van Godt geroepen zijnde / ende gerechtvaerdight in de Voor-hupt / ende daer na ontfangen hebbende de Besnijdinge als Gods Bondt-genoot /) met Godt gewandelt hebbe / als een koorden-dansser der salighepdt : dewijle Godt van sijn gemoedt ende herte niet met allen vast stellen konde ; totter tijdt toe / dat hy door die hoogh-gaende versoeckinge tot op-offeringe van sijn eenigh-geboren sone / eerst bekendt hadde / dat Abraham hem vreesde. Abraham hadde quansups / soo een door-trapt schalck herte ; en Godt was soo tragen door-soecker van het herte

te. Het is grouwelijck te dencken.

8. Dan noch soo en verstaet Socinus niet/ dat die Rechtvaerdighmakinge die soo eeniger maten wel in der daedt/ maer niet ten vollen geschiedt/ het geloove voor kome / maer daer op volge ; gelijck de Rechtvaerdighmakinge die in der daet ten vollen geschiedt / volge op de gehoorsaemheyt nu volbracht uyt den geloove. Dit sullen wy terstondt naerder ondersoecken. Onder des oordeelt hy : Dat in 't gros ende in 't algemeyn wel geseydt wert : dat de Sonden vergeven zijn / aen alle die gene/ den welckē van Gods wegē de Amnestie oft Pardoen van de sonden aengeboden werdt op conditie van bekeeringe ende gehoorsaemheydt der geboden Gods voor het toekomende: al is 't soo datse die vergevinge der sonden niet en verkrijgen / die haer niet en bekeeren. Want hy stelt Num. 44. de volgende Wonder-sproken. Van sonden gereynight te zijn / werdt geseght/ die dien de sonden vergeven zijn : ende niet alleen die/ die nu dat verkregen heeft/ dat hy niet meer in de sonden en blijft als voor desen : Ja soo ghy de natuyre van de sake selfs insiet / dat en kan niet hinderen / dat aen yemandt de sonden vergeven zijn : ende hy niet-te-min voort ga in 't sondigen : ende dat alsoo eene ende de selve man van sijne

son-

sonden gesuyvert zy ende niet gesuyvert. Dat sal quansuys zijn Een Rechtvaerdigmakinge / van de zijde Gods / sonder uytwerckinge des Goddeloosen/die oock Goddeloos blijft.

9. Dat nu de Autheuren van dit Kort Begrijp seggen §.2. Dat Godt ons Rechtvaerdigh maeckt uyt loutere barmhertigheyt sonder eenige ver-effeninge van rekeninge oft Genoeghdoeninge / 't zy van ons ofte van Christo selfs: dat moet na haer gevoelen verstaen werden alleen van die Rechtvaerdighmakinge in 't gros / sonder uyt-werckinge: te weten / mits dat Godt voor het toe-komende niet tot toorne verweckt en werde; dat als dan tot versoeninge voor de voorledene sonden niet vereyscht werdt eenige Genoeghdoeninge / noch de onse / noch die van Christi wegen ons toegerekent werde. Want andersins leeren sy / dat selfs in het Geloove ende Bekeeringe / (daer wy van onse zijde mede ontmoeten/ de Rechtvaerdigmakinge ons van Gods zijde aengeboden/) gelegen is de Genoeghdoeninge / waer mede de Wet Gods voor ons selfs voldaē wort. Dewijle Slichtingius opentlijck vast stelt / (in den Articul van de Geboden des Ouden ende Nieuwen Testamentes / in sijne Disputatie tegens Meisnerus voor Socino: pag. 673.) optel-

tellende vierderley wijse / die mogelijck zy datse Christus verstaen hebbe / Matt. 5. 17. seggende / dat hy gekomen is om de Wet te volbrengen. 1. Door volkomene uytlegginghe. 2. Door genoeghdoeninge. 3. Door toe-rekeninge. 4. Door aenvang van vernieuwinge: Dat uyt die viere / alleen een eenige / te weten de tweede / waerachtigh is: (want wy verstaen / seght hy / de Genoeghdoeninge / daer door van ons selfs de Wet genoegh gedaen werde) daer nochtans hier ter plaetse minst op gesien moet werden: de andere drie geheel onbequaem ende belachelijck zijn.

10. Wijders die leere van de Rechtvaerdighmakinge / uyt die geseghde suyvere barmhertigheyt / is geheel onsuyver; dewijlse strijdigh is tegen de suyverheyt van de Natuyre Gods; waer door het onmogelijck is / dat hy de sonde met ooghluyckinge soude oversien / ofte de selve ongestraft laten voorby gaen: Ghy zijt te reyn van oogen / dan dat ghy het quade soudet sien / ende de verkeertheydt en kondt ghy niet aenschouwen / Hab. 1. 13. Derhalven haet Godt de sonde / (Psal. 5. 7.) niet vrywillig ofte geschiedelijck: maer overmits nootsakelijckheyt van sijne reynigheyt ende heyligheyt: als het Licht zijnde 't welck door nootsakelijckheydt sijner natuyre / de

duy-

duysternisse straft ende verdrijft/ Joh. 3. 19. 20. met Eph. 5. 11. 13. ende 2. Cor. 6. 14. Dat is/ Godt en vermagh niet alleen heyligh lijck te straffen ende wrake te oeffenen: maer 't en ware hy wrake oeffende/ moeste hy hem-selven verloochenen; 't welck hy noch kan noch magh doen/ 2. Tim. 2. 13. ende hy soude de sonde/ die hy haet/ te vergeefs haten: 't welck niet dan onwaerdelijck van Godt kan gedacht werden: die niet te vergeefs met bysondere benaminge genoemdt werdt: De Wreecker: 1. Thess. 4. 6. Item: Een verteyrende vuyr/ Hebr. 12. 22. met Nahum 1. 2. 6. Item/ de Godt der Wrake/ Psal. 94. 1. met Hebr. 10. 10.

11. Soo en kan over sulcks de oprechte predicatie van het Koninckrijcke der Hemelen in den Euangelio niet bestaen sonder die leere des Catechismi: Godt wil dat sijne gerechtigheyt genoegh geschiede: daerom moeten wy der selve/ oft door ons selven/ oft door een ander volkomentlijck betalen. Ende Christus wijst ons/ dat men de predicatien daer van beginnen moet/ te weten/ van dien strengen eysch van de betalinge der schulden/ op dat men leere/ dewijle wy selve niets hebben om te betalen: hoe nootsakelijck ons de Borge zy die voor ons betale/ wanneer hy die gelijckenisse

segt: Het Koninckrijcke der Hemelen wert vergeleken by een seker Koning / die rekeninge met sijne dienst-knechten houdẽ wilde. Als hy begon te rekenen / wierdt tot hem gebracht een die hem schuldigh was thien duysent Talenten. Ende als hy niet en hadde om te betalen / beval sijn Heere / dat men hem soude verkoopen / ende sijn wijf ende kinderen / ende al wat hy hadde / ende dat de schuldt soude betaelt werden / Matth. 18.23.24.25.

12. Dien-volgens is dat de Hooft-somma des Euangeliums van Christo voor ons borge geworden: De schuldt wert geeyscht / ende hy wert verdruckt / 't welck de eygentlijckste over-settinge is van de woorden Esai.53.7. Ende hy wordt geseght / hem-selven gegeven te hebben voor ons tot een rantsoen / dat is den prijs daer wy mede vry gekocht zijn / Matth.20.28. ende 1.Tim.2.6. Tegens welcke waerheyt de Autheuren van dit Kort Begrijp / ontrent de aengewesene Schriftuyr-plaetsen te vergeefs worstelen: dewijle sy nootshalven bekennen: Gelijck de eygentlijck-genoemde rantsoeninge de oorsake is van de verlossinge uyt gevangenisse oft slavernye: dat alsoo Christus over-gelevert zijnde in den doodt een oorsake is van onse ontslaginge van alle verschuldiginge der sonden.

den. Want by dat eerste voor-stel / voegen wy dit tweede. Maer de eygentlijcke rantsoeninge / is soodanige oorsake; die den Heere van de slave geworden was; ende den meester van de Gevangenisse / na het recht der volckeren / verplicht sulcks dat hy gehouden is den gevangen / oft den slave uyt de gevangenisse ofte slavernye vry ende los te laten. Volght dan ten derden de Sluyt-reden; Ergo is Christi over-leveringe in den doodt soodanige oorsaecke / waer door Godt als den Richter die ons besloten hadde onder de sonde verplicht is van rechts wegen / ons te ontslaen van alle verschuldiginge der sonden.

13. Maer die glosse die sy ons in de handt steken willen / en heeft geheel geen gelijckenisse met de rantsoeninge: Dat quansuys Godt sonder eenige genoeghdoeninge Christi voor ons / nochtans door Christum ons de sonden quijt scheldt: voor soo vele als Christus door die dingen die hy na Gods bevel gedaen heeft ende geleden / in ons voort brengt soo de kennisse als werck van de Rechtvaerdighmakinghe. Want of schoon op dien voet Christus konde geseght werden de oorsake te zijn van onse rechtvaerdighmakinge; soo en kan hy nochtans niet geseght werden op die eygen voet / doen hy in de doodt over-gelevert

is geworden / voor ons gegeven te hebben het rantsoen van onse rantsoeninge: want 't selve geen glimp noch gelijckenisse kan hebben van eenige Goddelijcke oft Wereltlijcke Rechts-handelinge.

14. Ende het en is oock geen oprechte oft Godtvruchtige verantwoordinge die sy stellen §. 3. Dat sy nochtans Christo de Verdienste niet en onttrecken/ voor soo vele hy door sijne gehoorsaemheyt sich selven de Hemelsche heerlijckheyt ende macht; ende by gevolge ons die wy gelooven de eeuwige salighe yt verworvē ende als eenen arbeyts-loon verkregen heeft/ Phil. 2. Esai. 53. Het is geen oprechte bekentenisse; want als sy seggen (by gevolge) soo en meynen sy geen nootsakelijck gevolgh oft t'samen-knoopinge gelijck de H. Schriftuyre leert; sulcx dat Christus niet en heeft konnen door sijne gehoorsaemheydt de Hemelsche Heerlijckheyt verdienē voor hem-selven: sonder met eenen' voor sijne Gemeynte die sijn lichaem is te verdienen het leven ende eeuwige saligheyt: Maer/ in plaetse van dien/ steken sy ons in de handt een gevolgh dat heel geschiedelijck zy / daer van doen ter tijdt doen Christus stierf de waerheyt noch niet bepaelt en was om te sullen geschieden: maer alleen een onsekere verwachtinge/ oft de wereldt in hem gelooven soude oft niet;

wan-

wanneer hy uyt den dooden op-gestaen zijnde het Euangelium soude doen verkondigen.

15. Wy ontkennen dat Christus van nooden gehadt heeft/ door sijn gehoorsaemheyt voor hem-selven de Hemelsche Heerlijckheyt ende macht te verwerven / ende als een arbeyts-loon te gewinnen / buyten die vaste ende sekere t'samen-knoopinge/ waer door hy met eenē voor hem ende voor ons / als voor het Hooft met het lichaem/ de Heerlijckheydt ende het eeuwigh leven verdient hebbe : sulcks dat onse eeuwige salighevdt verhangen werde in Christi arbeyts-loon : te weten als een erffenisse van hem ons naer-gelaten / by dat Testament/ dat hy door sijn doodt vast gemaeckt heeft : Want hy was rijck / 2.Cor.8.9. Ende die Heerlijckheyt daer hy mede verheerlijckt is / heeft hy gehadt by den Vader eer de werelt was / Joh.17.5.

16. Haer verantwoordende belijdenisse en is oock niet Godvruchtigh in die clausule ofte by-voeghsel / wanneer het na hare meyninge verstaen sal werden : Sulcks nochtans dat dese verdienste niet tegen gestelt werde / maer onderworpen de genade Gods. Want daer schuylt die verborgen grouwel onder ; dat Socinus, Slichtingius ende andere verkeerdelijck aengrijpende d

woorden des Apostels Hebr.7.27.eñ.5.3.7. Christum wel vrij kennen / van datelijcke overtredingen van Godts geboden; maer niet van Swackheden des Vleeschs / dewelcke d'Apostel aldaer Sonden noemt: voor de welcke Christus naer gelijckenisse van de oude Hooge-priester / heeft van noode gehadt te offeren / ende geoffert heeft sijne smeeckingen / met tranen ende stercke roepinge: Op dat quansuys sijne verdienste niet mochte tegen gestelt werden / maer onderworpen de genade Godts.

17. Dan sy spelen hier met de twijffelsinnigheydt van 't woordt genade om dien grouwel daer onder te verbergen / ende den genen die daer niet van en weten wijs te maken / dat sy niet anders willen seggen / dan het gene Calvinus wel geschreven heeft Institutie boeck 2. cap. 17. §. 1. eñ boeck 3. cap. 11. ende 12. Wil yemant slechtelijck ende op sich selven Christum stellen tegen Godts oordeel / soo en sal de verdienste geen plaets vinden: want daer en kan in den mensche geen waerdigheyt gevonden werden om by Godt verdienste te konnen hebben / Ec. Ende in die ruyme beteeckenisse / (waer door sy dan oock Christi verdienste der Genade Godts onderwerpen:) heeft Augnstinus in sijn Euchiridion / cap. 106. het woordt Genade gebruyckt / daer hy

seght:

seght: Selfs in den standt van de ongeschepnde natuyre; en hadde de mensche het eeuwige leven niet konnen verdienen sonder Genade. Maer het woordt Genade/ en heeft geensins die ruyme beteeckenisse wanneer men de ooge heeft op de quijtscheldinge van de swackheden des vleeschs; die Christus soude verkregen hebbẽ/ door hemselven/ offerende sijne smeeckingen: Want als dan werdt verstaen die Billijckheydt van Godt den Richter/ die in de Rechtvaerdighmakinge tegen gestelt werdt/ niet alleẽ tegen de verdienste/ die genoemt wert/ de Condigno/ na even-waerdigheyt: maer oock tegen de verdienste na verbondts-verdragh/ de welcke bestaet in de volkomene vervullinge van de Wet.

18. Ende in dat verstandt seggen wy: Dat Christi verdienste niet en moet onderworpen werden/ maer tegen gestelt tegen alle Genade/ dat is/ quijtscheldinge van swackheden des Vleeschs: ende dat Christo die eere moet ongeschendt bewaert werden: Dat hy van den Vader gerechtvaerdight is: Esai. 50. 8. overmits hy de Wet vervult hadde door gehoorsaemheyt/ ofte uyt de Wercken ende niet uyt Genade/ Rom. 11. 6. eñ dat hem/ gewrocht hebbende/ de Loon toe-gerekent is/ naer Schult/ ende niet naer Genade/ Rom. 4. 4.

19. Hier moet nu gestraft werden / eerst die ſprooke Socini , in ſijn Tractaet van de Rechtvaerdighmakinge : Godt en heeft de Verdienste Christi niet van noode : maer wy / want ſonder de ſelve ſouden wy Christo nimmermeer gehoorſaemt hebben. Ten anderen / dat ſeggen Slichtingij , in de boven-geroerde plaetſe : Dat onſe Salighmaker / wanneer hy ſeght gekomen te zijn om de Wet te vervullen : niet ſoude boven al ſpreken / van de vervullinge die geſchiet zy door gehoorſaemheydt : ende / voor ſoo vele hy van de vervullinge door gehoorſaemheyt ſpreeckt / ſijn ooge ſoude hebben op de genoeghdoeninge / waer mede de Wet genoegh gedaen werde door ons ſelven. Het ſoude konnen heel goeden glimp ſchijnen te hebben / by die gene die van de verborgen grouwelen der Socinisterije niets en weten / Godt en hadde Christi verdienste geenſins van noode / maer wy : Maer alſoo met woorden ſpelende ontrent de waerheydt / werdt de waerheydt beſpot ; tot dit oogemerck / dat wy Christi verdienste geenſins van noode hebbẽ gehadt by Godt / om Godt met ons te verſoenen : maer dat Godt waerlijck de verdienste Christi van noode gehadt heeft : om door die heerlijcke vergeldinge van Christi arbeyts-loon / by ons het credijt te winnen dat hy waerachtigh is

ende

ende woordt houdt. 'T welcke terstondt noch klaerder te voorschijn sal komen.

20. Het gene sy dan leeren; Dat de Rechtvaerdighmakinge niet dan door geloove ende boetvaerdigheyt verkregẽ wert; dewijle de Vergevinge der sonden belooft is op die conditie: Dat derhalven Geloove eñ bekeeringe voor gaen voor de Rechtvaerdighmakinge/ Ezech. 18. Actor. 13. Ende het Geloove alsoo beschrijven/ dat het is een Vertrouwen/ dat wy op Godt stellen/ door Christum/ waer op wy hem gehoorsaem zijn/ onder hope van de beloofde saligheyt: Dat streckt nergens anders toe/ dan op dat sy/ in de plaetse van de gehoorsaemheyt Christi ons toe-gerekent/ stellen mogen/ onse gehoorsaemheydt die van Christo ons bevolen is/ waer inne de Wet genoegh geschiede door ons selven: Welcke Wet/ soo Slichtingius spreeckt/ Christus vervult heeft door sijn Leeren; de gelijckenisse genomẽ zijnde van een Vat/ het welcke eerst tamelijck vol nats zijnde: nochtans niet tot de bovenste kleinen streke vol is.

21. Op die hare beschrijvinge van't Geloove/ geven sy selfs die aenmerckinge: Dat in dier voegen het Rechtvaerdighmakende geloove in der daet niets en verschilt van de Bekeeringe ende boetvaerdigheyt:

alleene dat het de oorſake ſelfs van de Bekeeringe/ te weten de gehoorſaemheyt ſelfs/ die byſonderlijck van Chriſto voor-geſchreven is/ te kennen geeft/ Actor. 20. eñ 26. Ergo 't gene daer in de geſonde leere het eygen principale werck gemaeckt wert/ in de beſchrijvinge van 't Geloove daer van maken ſy door hare ongeſonde verklaringe/ buyten werck: te weten/ het vertrouwen dat wy op Godt ſtellen door Chriſtum.

22. Sy verſtaen dat Vertrouwen van ons op Godt geſtelt: ſulcks/ dat wy/ (wanneer Godt ons/ neffens de Amneſtie oft quijtſcheldinge van de voorledene ſonden/ den loon des eeuwigen levens belooft/ op conditie/ ſoo wy door het toe-komende/ door onſe gehoorſaemheyt ſijne Wet ſullen voldaen hebben) Godt voor waerachtigh ende getrouw houden/ ende in ſijne belofte geruſt zijn: ende daer op ons vaerdigh maken/ om met dat arbeydtſaem werck van boetvaerdigheydt/ die Amneſtie met dien loon te verkrijgen.

23. Maer dat Vertrouwen ſtellen ſy op Godt door Chriſtum: niet ſonder Godt ſmaetheydt aen te doen: want ſy even hier door bekent ſtaen dat ſy grooter vertrouwẽ hebben op den menſche die van outs ſterffelijck/ ja geſtorven is geweeſt/ ende nu weder leeft/ die ſy loochenen van nature Godt

te zijn: dan sy hebben op den levendigen Godt/ oft hy schoon met eede sweert/ Ick Leve. Ende met die meyninge glooven sy dat Christus de Borge des Verbonts is/ te weten/ dat hy sich borge gestelt heeft by ons voor Godt/ dat Godt waerachtigh is. Ende Smalcius, van de Goddelijckheydt Christi/ cap. 11. 19. Ec. en ontsiet hem niet Godt te vergelijcken by den Koning Pharao: Christum by Joseph: ons by de broedees Josephs: in dien deele: Dat sy van outs/ in den tijdt van Hongers-noot/ met grooter vertrouwen koren verkregen hebben/ wetende dat haer eygen broeder over die gantsche sake het bewindt hadde: dan wanneer sy regel-recht tot Pharao hadden moeten gaen/ Gen. 45.

24. Het ware Vertrouwen op Godt gestelt door Christum/ dat de H. Schriftupre ons leert/ is dit: Dat wy vertrouwen dat Christus/ Godt en mensche zijnde/ als Borge in onse plaetse staende/ door sijne gehoorsaemheyt aen Godt den Vader onse schult betaelt heeft: ende door die betalinge van onse schult verkregen heeft onse Rechtvaerdighmakinge van Gods oordeel: ende alsoo ons te wege gebracht het genot van onse Aenneminge tot kinderen Gods: sulcks dat wy nu door den Geest des geloofs Godt aenroepen Onse Vader: ge-

loo-

loove door het getuygenisse van den Geest/ dat wy nu kinderē Gods zijn/ 2. Cor. 4. 13. Rom. 8. 15. 1. Joh. 3. 2. Want voor tegenwoordigh en achten wy niet noodigh op het scherpste onderschept te maken tusschen het Vertrouwen des Geloofs/ende het Geloove als het precijselijck verstaen werdt/ voor de nutte salighmakende kennisse Christi ende sijner gerechtighept/ ons geschoncken van Gode/ waer upt terstont immediatelijck volght het Vertrouwen des geloofs tot gerust-stellinge van de ziele voor het toe-komende: Wy sien hier meer op het fondament ende steunsel van 't Geloove ende Vertrouwen: dan op de bepalinge van de formeele woon-plaetse van 't geloove binnen in ons/ daer van de rechtsinnige Leeraers verschepdentlijcke verklaringe doen; d'eene stellende 't Geloove in het Verstant/ andere mede in den Wille.

25. Met die getuygenissē der H. Schriftuyre die sy aenteeckenen/ §. 4. Ezech. 18. 21. 22. 23. &c. Actor. 3. 19. en konnen sy niet wijders upt-richten/ dan alleen dit: Dat wy niet dan door Geloove ende boetvaerdighept geroepen werden tot de genietinge van dien troost/ die Christus door sijne genoeghdoeninge voor ons verworven ende verkregen heeft. Maer daer en kan geensins upt bewesen werden/ dat de Vergevinge

ge der sonden ende rechtvaerdighmakinge op die conditie alleen belooft zy: indien wy al voren door ons selven de Wet voldoen/ door het werck des Geloofs ende der boetvaerdigheyt: ende alsoo de selve door onse gehoorsaemheydt verwerven ende als arbeyts-loon gewinnen.

26. Ja by aldien Godt alleen op die conditie besloten heeft ons de sonden te vergeven ende ons te Rechtvaerdigen: 't welcke sy ander mael seggen §.6. Soo is het dan/ oft niet oprechtelijck/ oft niet voorsichtelijck van haer geseght geweest §.2. Dat wy van Godt gerechtvaerdight werden/ uyt loutere barmhertigheyt/ sonder eenige onse genoeghdoeninge. Het schijnt bewijselijck dat 't selve niet oprechtelijck geseght hebben: dewijle sy leeren/ dat de geloovige ende waerlijck bekeerde/ selfs na dat sy de geboden Christi gehoorsaemt hebben: door die Bede: Vergeeft ons onse schulden/ eygentlijckst verstaen hare sonden ende misdaden die sy bedreven hebben voor haer geloove ende bekeeringe/ overmits/ seggen sy die voorleden sonden niet t'eenemael geheel ende al (non plane simpliciter & absolutè) maer op sekere conditie ons zijn vergeven: welcke conditie/ de bekeeringe/ mitsgaders de belijdenisse ende af-biddinge van de oude sonden voor Godt/die aen de bekee-

ringe t'eenemael verknocht zijn/ in sich ver-vangt. 'T zijn de woorden Volkeli, van de ware Religie/ boeck 4. cap. 9. Het en werdt geensins gegeven uyt loutere barm-hertigheyt/ het gene alleen gegeven werdt op conditie van de gehoorsaemheydt/ waer mede door ons selven moet voldaen werden de Wet die ons gestelt is.

27. Eñ voorts seggen sy te vergeefs §. 5. Dat wy uyt Genade van Godt rechtvaer-digh verklaert werden: daer sy doch vast houden: Dat sonder toe-rekeninge van de Gerechtigheyt oft gehoorsaemheyt Christi/ ons toe-gerekent werdt tot Gerechtigheyt sulck een Geloove/ 't welcke in der daedt niet en verschilt van de wercken der bekee-ringe ende boetvaerdigheyt. Het en is oock niet sonder tastelijcke verdraeyinge/ dat sy tot die meyninge aentrecken de plaetse des Apostels/ Rom. 4. d'Apostel beschrijft al te opentlijck de Genade van onse Recht-vaerdighmakinge/ door de Gifte ofte ge-schenck van de Gerechtigheydt van dien Eenen mensche/ Jesus Christus/ over-vloeyende tot vele/ op dat sy in het leven heerschen/ door dien Eenen: met tegen-stellinge van dien Eenen/ die door sijne ee-nige overtredinge veroorsaeckt heeft/ dat de verschuldiginge van de verdoemenisse tot de doodt door-gedrongen is tot allen.

Rom.

Rom. 5. met namen vers 17.

28. Verhalven houden wy staende / dat om eygentlijck te spreken niet ons geloove / voor so vele het ons werck van gehoorsaemheyt is / ende / na hare gront-legginge in der daet niet en verschilt van de bekeeringe ofte boetvaerdigheyt / ons en wert toe-gerekent / maer de gerechtigheyt ofte gehoorsaemheyt Christi: Maer dat het een oneygentlijcke maniere van spreken is / wanneer d'Apostel seght Rom. 4. Dat het Geloove ons toe-gerekent werdt tot gerechtigheyt: dewelcke alsoo moet verklaert werden / dat men de woorden tot gerechtigheydt soo opneme / gelijckse oock opgenomen moeten werden Rom. 10. 10. Met der herten gelooft men tot gerechtigheyt: dat is tot omhelsinge ende toe-eygeninge van Christi gerechtigheyt / als een genaden-gifte Godts. Ende soo wie metter herten gelooft / die rekent waerlijck Godt sijn geloove oft het gelooven in Christum toe; dat is / hy neemt het op door het getuygenisse van sijnē Geest als goedt ende wel gedaen / soo verre dat het geloove dien lof ende roem hebbe uyt Godt / dat het de gerechtigheyt Christi / nuttelijck ende salighlijck aen-gegrepen ende omhelst heeft.

29. Nu in dier voegen is het geloove / oft te gelooven / oft het werck des geloofs / onse

onse gerechtigheydt selfs niet voor Godt/ oock geen gedeelte van dien: maer werdt alleen aengesien / als een instrument het welcke blootelijck werckt de aenneminge ende agreatie van het geschenck Gods/ ons gevende de gerechtigheyt Christi/ met de versakinge van ons selfs / dat is / van de wercken der gerechtigheyt / die wy souden gedaen hebben: op dat wy bevonden werden in Christo: niet hebbende onse gerechtigheyt / Matth. 16. 24. met Tit. 3. 5. ende Phil. 3. 9.

30. Dien-volgende/ in de oorsaken van de Rechtvaerdighmakinge / wert / soo wel in den Ouden als in den Nieuwen Testamente het geloove geheel eñ al regel-recht tegen gestelt: tegen die Wercken waer tegen den Loon als in de Weegh-schale legt ende op-gewogen wert in 't oordeel Gods. Ende werdt te vergeefs daer tegen gedrongen / dat Jacobus tegen dit Neen Ja soude seggen/ cap. 2. 24. Ende dat Jacobus ende Paulus op dien voet moesten sonder Ja ende Neen verstaen werden: dat Jacobus gesproken hebbe van de Goede wercken simpelijck verstaen zijnde: maer Paulus Rom. 3. Gal. 2. Eph. 2. in die tegenstellinge van Geloove ende wercken / niet verstaen hebbe simpelijck alle goede wercken; maer de wercken der Wet/ dat is/ die

in

in de oude Wet Godts geboden waren / in de welcke begrepen was den eysch van volmaeckte ende gestadige gehoorsaemheyt.

31. De ware ende bondige over-een-brenginge van het seggen Pauli ende Jacobi / is dese / ende geen andere: Dat Paulus ende Jacobus niet en spreken van eene eñ de selve Rechtvaerdighmakinge: maer Paulus spreeckt van de Rechtvaerdigmakinge / daer inne de oorsake van het oordeel by Godt gewogen ende gewaerdeert wert / waer na hy ons rechtvaerdigh soude keuren / ende sluyt buyten die Waerom alle onse goede wercken d'eene met d'andere als van geener waerde zijnde; om de Gerechtigheydt Christi ons toe-gerekent vast te stellen als de eenige Waerom. Maer Jacobus spreeckt van een andere Rechtvaerdighmakinge / daer inne niet van voren (à priori) maer van achteren (à posteriori) de sake ingesien ende bewesen wert: sulcks dat Godt / de gene die hy in den beginne alreede gerechtvaerdight heeft uyt den geloove / naderhandt roept tot de Proeve hares geloofs door verdruckingen ende versoeckingen / op dat het selve bewesen werde uyt de Vruchten van de goede wercken. Die eerste Rechtvaerdighmakinge / is / soo wel na Jacobi als na Pauli gevoelen / uyt het Geloove / sonder de Wercken: ende

wederom de laetste kan soo wel gesegt werden na de leere/ soo wel Pauli als Jacobi/ uyt de wercken / ende niet uyt het geloove. Met de eerste geeft Godt ons te gelooven/ oft het Geloove/ ende werckt het selve in ons ter eerster instantie: de andere steit hy uyt/ na sijn believen/ ofte tot de uyre van eenige sware besoeckinge in dese wereldt: ofte tot op het algemeyne laetste oordeel in de voleyndinge der wereldt/ Jac. 2. 12. 13. met Jac. 1. vers 2. 3.

32. Dat onderscheydt/ dat sy hier maken (tusschen de goede wercken simpelijck te verstaen/ ende tusschen de Wercken der Wet; dat is/ die in Gods Wet voor-geschreven waren) dat maken sy sonder eenig bescheyt van de H. Schriftuyre: die onder den verworpenen name van eygen willigen onge-eyschten Gods-dienst verdoemt alle wercken die niet voor-geschreven zijn in Gods Wet/ Esai. 1. 12. Matth. 15. 9. met Col. 2. 22. 23. Ende overmidts die Kancker van dat onderscheydt/ soo stellen sy in het Oude Testament/ tweederley verscheydene wijse na Rechtvaerdighmakinge: d'eene uyt de gerechtigheyt der Wet; ende die seggen sy dat Godt voor alle man voor-gestelt ende in-gestelt heeft: d'andere uyt de gerechtigheydt Gods door het Geloove/ dat is/ door het Vertrouwen op

Godt:

Godt: door het welcke geschiet zy de rechtvaerdighmakinge van Abraham ende andere/ hoe-wel niet uyt eenigh opentlijck algemeyn ende gestadigh Verbondt Gods/ dat hy eenigh geslachte van menschen gemaeckt hadde: maer uyt de vrye wille Gods/ die noch aen geen soodanigh verbondt vast gemaeckt hadde. Het zijn de woorden Socini in sijne Notulen: op Num. 55.

33. Die eerste Rechtvaerdighmakinge/ uyt de wercken der Wet/ verstaen sy niet dat onmogelijck geweest zy/ door eenige onverwinnelijcke verhinderinge van de verdorventheydt der natuyre door de sonde; maer alleen/ datse niet geschiedt is door de swackheydt des vleeschs: om datter/ ofte veel quade wercken gevonden werden onder onse wercken; oft immers om dat wy niet geheel ende al/ dat is/ niet gestadigh nochte ten uytersten/ gelijck wy behoorden/ die dingen doen die ons te doen stonden. In dier voegen verklaert Socinus het onmogelijcke/ daer inne de Wet onmachtigh was/ overmits het Vleesch; door Mogelijck/ doch selden oft nimmermeer gebeurende/ in de Schriftuyr-plaetsen Rom. 8. 3. ende Gal. 3. 21. op Num. 50. ende 51. In sijn Fragmenten/ pag. 105. seght hy onbeschaemt: Dat het soo niet en moet ver-

staen werden / als oft geheel ende al onmogelijck ware geweest.

34. Derhalven meynt hy oock niet/ dat in het Nieuwe Testament na dat het Evangelium verkondight is/ de Rechtvaerdighmakinge uyt de wercken t'eenemael wech genomen is geweest. Ick soude wel gelooven / seght hy / dat selfs / na dat Christus geopenbaert is / die gene/ aen de welcke de Wet Mosis gegeven was / indien sy de selve op het volmaeckste onderhouden hadden / eeniger maten voor Godt rechtvaerdigh souden zijn geweest. op Num. 51. Ende wijders op Num. 53. seght hy / dat uyt Rom. 3. 31. niet anders sekerlijck kan besloten werden: dan dat Godt door het Evangelium voor-gestelt heeft sekere maniere van Rechtvaerdighmakinge sonder de Wet/ dat is / sonder onderhoudinge van de Wet: Maer dat daer door niet ontkent werdt; ofte indien yemant selfs na de verkondiginge des Evangeliums / de Wet volkomentlijck onderhielde / hy daer door niet en soude voor Godt rechtvaerdig zijn.

35. Dat is het nootsakelijck gevolgh oock van 't gene d'Autheuren van dit Kort Begrijp cap. 6. §. 1. vast gestelt hebben: Dat Godt sich voor behouden hebbe de Vrye macht / om oock die volwassene de salighеydt te geven / om eenigerhande gehoor-

hoorsaemheydt dien het Euangelium niet gepredicht en werdt. Wederom/ soo maken sy de andere Rechtvaerdighmakinge/ die sy stellen/ niet uyt de Wercken der Wet/ maer simpelijck uyt de Goede wercken/ gemeyn / beyde voor 't Oude ende voor 't Nieuwe Testament: stellende in beyde een Rechtvaerdighmakinge sonder de wercken der Wet/ dat is/ sonder volmaeckte gehoorsaemheydt van de geheele Wet; voor die gene/ die heylighlijck ende onschuldiglijck leven; of sy schoon somwijlen struyckelen; ende yets begaē tegen de Wet selfs: Want sy geven voor/ dat de Schriftuyre gewoon is die te noemen Rechtvaerdigh. Socinus op Num. 70. ende 75. &c. Ende de soodanige schrijven sy toe de Gerechtigheyt Gods door het geloove/ dat is/ door 't vertrouwen op Godt. Welcke Gerechtigheyt Gods de selve Socinus seght/ dat wel nu is door het Geloove Christi/ ende datse Nieuw is ten aensiē van eenige hoedanigheyt/ dat is/ soo men aensiet de Persoon ende de Leere van Christus selfs/ op wien dat Geloove siet: Maer dat het eene ende de selve Gerechtigheyt is in substantie/ met de oude gerechtigheydt onder de Wet selfs. op Num. 55.

37. In dier voegē stellen sy (in de plaetse van Een Algemeyn geloove van de Kerc-

ke des Ouden ende Nieuwen Testamentes/ tot Rechtvaerdighmakinge door de toe-gerekende gerechtigheyt Christi:) Een algemeyn vertrouwen op Godt/ 't welck eenige weynige gehadt hebben/ gelijck als wy/ die in het Oude Testament zijn gerechtvaerdight/ van de Rechtvaerdighmakinge by Godt te verwerven simpelijck door goede wercken: hoe-wel wy/ noch sy konnen oft konden gerechtvaerdight werden uyt de wercken der Wet/ dat is/ door volmaeckte gehoorsaemheyt van de geheele Wet; Doch met dit onderscheydt/ dat sy op Godt vertrouwden sonder Christo; wy door Christum.

38. Sy bemantelen haer Kettersch gevoelen/ met die geveynsdigheydt; Niet/ seggen sy/ dat wy daer door de saligheydt verdienen: maer om dat Godt besloten heeft/ ons alleen op die conditie te rechtvaerdigen/ indien wy al voren/ van de sonden bekeert zijnde/ hem gehoorsamen door den geloove. Ende Socinus seght met heel groote glimp: in sijn Fragmentē/ pag. 109. ende 110. Dat hy van de wercken selfs buyten sluyt/ niet alleene de eygentlijck genoemde rechtschapen Verdienste/ die daer spruyt uyt de waerdye selfs van de wercke op haer selven aengemerckt: maer oock het gene oneygentlijck slechts met eenige

op-

opsigt verdienste is: als spruytende niet uyt de eygen waerdye van de wercken by haer selven: maer alleene uyt Gods toe-segginge: Sulcks / dat niemant de Rechtvaerdighmakinge en ontslaginge van sijne sonden en verkrijgt noch door d'eene noch door d'andere verdienste. De woorden zijn goet.

39. Maer Socinus voeght terstont / in de selve plaetse / dit daer op: Dat onderdes moet waergenomen werden: dat men niet-te-min met recht (Merito) seggen kan / ende dat het gantsch waerachtigh is: datter gehoorsaemheydt te vinden is / die geseght kan werden de oorsake te zijn van onse rechtvaerdighmakinge / van wegen Gods belofte. Soo is het dan immers maer vergeefsche dwael-spraecke / dat hy buyten sluyten wil oock de on-eygentlijck genoemde Verdienste / de welcke alleene spruyt ende her-komt uyt de toe-seggingen ende belofte Gods.

40. Wijders / dewijle haren Volkelius ons in den mondt geeft dese eerste voor-stellinge: Wie gantschelijck ende gestadelijck de Wet Gods soude gehoorsaem zijn / die soude door sijne wercken verdienen / dat hy rechtvaerdigh verklaert wierde / ende en hadde in dien deele de genade ende goedertierenheyt Gods niet danck te weten: Van de W. Religie: boeck 4. cap. 3. Waer op

wy dese tweede voor-stellinge nemen uyt Socino in sijne Fragmenten / pag. 150. Alsser geseght werdt / dat het onmogelijck was dat de mensche de Wet onderhielde; dat sulcks soo niet te verstaen is / als oft geheel ende al onmogelijck ware geweest: Want andersins soude / met de hooghste godloosheyt Godt beschuldight werden van ongerechtigheydt ende onwijsheyt: als bevolen hebbende / dat de mensche doen soude / yets dat van hem in geenderley wijse geschieden konde. Soo konnen wy dan uyt Socini ende Volkelij seggen / dit besluyt maken; ingesien zijnde Socini seggen dat wy hier voren Num. 24. aengewesen hebben: Dat het niet geheel ende al onmogelijck is geweest / ja als noch niet onmogelijck is voor den mensche / door sijne wercken te verdienen / dat hy rechtvaerdigh verklaert werde; ende alsoo in desen deele de genade eñ goedertierenheyt Gods niets en hebbe danck te weten.

41. Soo hebben wy dan / uyt kracht van die Sluyt-reden / by den mensche een mogelijcke verdienste / oock buyten ende sonder het Euangelium / ende dat volkomener onder de oude Wet als onder het Euangelium / indien men hier Volkelio gehoor geven wil: die / in het capittel hier voren aengewesen / seght; dat (in de Rechtvaer-

vaerdigmakinge / simpelijck uyt de Wercken/daer Jacobus van spreeckt cap. 2. 20.) geensins gehandelt werdt/ van die betrachtinge van Godvruchtigheydt ende heyligheyt / die volkomentlijck voltrocken / ende gantsch sonder eenige struyckelinge zy: Want / seght hy / soodanige ende soo grooten gehoorsaemheydt eyschte van oudts de Wet Mosis van hare onderdanen: waer tegen in verscheydene plaetsen tegen gestelt wert het Geloove dat wy Christo toestaen: als het welcke voor af vast stellende de genade Gods; te vreden is met die gehoorsaemheyt / de welcke de menschen / op-geweckt ende geholpen zijnde door Goddelijcke beloften/ Gode bewijsen na haer vermogen / &c.

42. Het is over sulcks een tastelijcke geveynstheydt; wanneer sy willen schijnen van de wercken alle verdienste uyt te sluyten. Ende het geschiedt niet sonder den Geest der tegen-sprekinge: dewijle sy de Wet Mosis soo laegh setten ende verkleynen onder de Wet Christi; als oft die alleen gehadt hadde de schaduwe van de ware Godvruchtigheydt / maer dese eerst het lichaem selfs: dat sy de gene die naer de Wet Mosis Gods-dienstigh waren toeschrijven / met Volkelio gevoelende soodanige betrachtinge van Godvruchtigheyt

ende Heylighheydt / die volkomentlijck vol-trocken zy geweest / ofte voltrocken heeft konnen werden / sonder eenige struyckelinge; Wanneer daer-en-tegen de gene die in Christum gelooven / al-hoe-wel op-gewerkt ende geholpen werdende door de beloften Gods Gode niet dan eenige gehoorsaemheyt na haer vermogen bewijsen: genietende de quijtscheldinge / soo van hare voorledene sonden / als van alle hare struyckelingen uyt swackheyt.

CAP. VIII.

Van de Opstandinge der Dooden, ende Standt der Zielen, ende van de toe-komende Eeuwe.

§. I.

VOor eerst leeren sy, dat de geloovige in dien laetsten dagh weder opstaen sullen, maer niet de Goddeloosen, die van den beginne der wereldt aen gestorven zijn: ende dat bewijsen sy, uyt 1. Thess. 4. eñ 1. Cor. 15. Joh. 6. Luc. 20. alwaer den Christenen oft geloovigen alleene de Weder-opstandinge toe-ge-eygent werdt, 't zy datse Rechtvaerdige zijn, dat is, sulcke die meest den tijdt rechtvaerdighlijck geleeft hebben, als by exempel, Johannes de Dooper ende sijne ouders:

ders: 't zy datse Onrechtvaerdige zijn; dat is, die haer gantsche tijdt des levens Godlooselijck geleeft hebben, doch op 't eynde bekeert zijn: als de Tollenaer, eñ de Moordenaer aen 't Cruyce, Luc. 23.

§. II.

Ten anderen loochenen sy de Weder-opstandinge des Vleeschs, dat is, deses selven lichaems, 't welck met vleesch ende bloedt voorsien is: hoe-wel sy bekennen datter lichamen weder opstaen sullen, dat is, de geloovige menschen selfs, die als dan met nieuwe hemelsche lichamen sullen aen-gekleedt werden: eñ sulcx bewijsen sy, uyt 1. Cor. 15. Daer geseght werdt; niet, dat het eygen lichaem, dat door voort-settinge van 't zaet geteelt werdt, maer datter een ander, te weten, onsterffelijck, heerlijck, ende geestelijck lichaem weder opstaen sal. Diergelijcke tegen-stellinge isser 2. Cor. 5. aen 't begin van 't capittel, tusschen den aerdtschen Tabernakel, ende de Hemelsche wooninge. Want Godt sal ons als dan den Engelen even gelijck maken, Luc. 20. ende sal den Buyck, mitsgaders alles wat tot dit natuyrlijck leven behoort te niete doen, 1. Cor. 6. dewijle daer als dan geen nuttigheydt oft gebruyck sal zijn van die dingen.

§. III.

Insgelijcks de levende geloovige sullen

dan haestelijck verandert werden in een oogenblick, 1.Cor.15. op dat die vernietiginge des Vleeschs, ofte verwisselinge der lichamen haer geen pijne aen brenge. Want de mensche en sal dan niet meer zijn een levendige ziele, Gen. 2. maer een levendighmakenden Geest: dat is, hy en sal niet meer leven, het dierelijck oft natuyrlijck leven: maer het geestelijck leven: Sulcks dat het in sijne macht zy het eeuwigh leven te hebben: gelijck het Christus selfs heeft, die onse lichamen sijnen heerlijcken lichame sal gelijckformigh maken, Phil. 3.

1. Dat de Goddeloosen niet weder opstaen sullen in dien jongsten dagh: dat is een ketterye van de hedensdaeghsche Joden: daer van te sien is: 't gene Buxtorffius aengeteeckent heeft; in sijn Jodische Synagoge: cap. 1. uyt de Rabbijnen, Kimchi, over Psal. 1. ende Esai. 26. Saadias, over Dan. 12. ende anderen meer. Siet mede Rabbi Manasse, van de Opstandinghe/ boeck 2. cap. 8. Paulus d'Apostel heeft sijn belijdenisse gedaen/ dat hy met de Phariseen stondt in dat geloove van een Algemeyne Opstandinge der dooden/ geloovende / dat in de Wet ende Propheten geschreven was: Datter een Opstandinge der dooden wesen sal/ beyde der Rechtvaerdige en der Onrechtvaerdige/ Act. 24. 14. 15.

ende

ende dat werdt oock getuyght Dan. 12.2. Joh. 5.28. eñ Apoc. 20. 12-15. eñ in andere plaetsen / die hier na voorkomen sullen.

2. Ende daer tegens is dese lieden haer bewijs (uyt 1. Thess. 4. 14. 1. Cor. 15. vers 23. Joh. 6. 39. 40. 44. 47. Luc. 20. 35.) geen bewijs. Want dat kan alleen bewesen werden / dat in die plaetsen van de Opstandinge der Goddeloosen geen gewagh gemaeckt werdt: dewijle het oogemerck is de geloovigen te troosten met de salige opstandinge totten eeuwigẽ leven: in welcken woorde der vertroostinge de Goddeloosen noch lot noch deel hebben.

3. Sy hebben gevoelt dat tegen haer lagh insonderheyt Pauli belijdenisse / van de toe-komstige opstandinge / beyde der Rechtvaerdige ende der Onrechtvaerdige: daer tegen hebben sy die uytvlucht gesocht / van dat wanschapen onderscheydt tusschen geloovige Christenen / (die / na haer seggen / alleen opstaen sullen / ende de Goddeloose niet:) de selve verdeylende in Rechtvaerdige ende Onrechtvaerdige geloovigẽ. Echter / de Schriftuyre wanneer sy die verdeylinge maeckt / en stelt nieuwers geloovige tegens geloovige: maer altijdts de Goddeloose: Want in dier voegen staen tegen malkanderen verdeylt; de goede ende de quade / de Rechtvaerdige ende Onrecht-

vaerdige: Matth.6.45. de Onrechtvaerdige ende de Heylige/ Cor.6.1. de Godtvruchtige ende de Onrechtvaerdige/ 2.Pet.2.9. ende in den Ouden Testamente insgelijcks; De Rechtvaerdige ende de Goddeloose Psalm 1.6. ende elders doorgaens.

4. Wel is waer/ dat buyten die verdeylinge/ de geloovige voor de welcke Christus gestorven is/ hy Rechtvaerdigh zijnde/ sy onrechtvaerdige genoemt werden. 1.Pet.3.18. ende Goddeloose/ Rom.4.5. Maer dat maeckt dan geen benaminge tot uytsonderinge van eenige weynige/ by exempel/ den Tollenaer oft den Moordenaer aen't Cruyce: Dan het is de algemeyne benaminge van alle geloovige/ niemandt uyt-gesondert/ soodanigh als sy bevonden werden te zijn/ eer sy voor Godt gerechtvaerdight werden. Daer en is niemant Rechtvaerdigh; oock niet een/ Rom. 3.10. Ende een Geloovige werdt tegen gestelt tegen den genen die de Gerechtigheyt werckt/ als uyt sich selven Onrechtvaerdigh ende Goddeloos/ Rom.4.4. ende 5.

5. Maer dat is de nootsakelijcke Kancker van haer boven-gestelde grondtslagh/ cap.7.§.1. Dat de Rechtvaerdighmakinge dan eerst in der daedt verricht wert/ als wy/ van de doodt vry gemaeckt zijnde/ ingeleydt werden in het eeuwigh leven. Daer

door

door moetter verwacht werden een Opstandinge der Onrechtvaerdigen: welckers Rechtvaerdighmakinge met hare invoeringe in het eeuwig leven eerst in der daedt uyt-gevoert werde. Maer / op dien voet / sal het van noode zijn / dat sy in 't gemeyn de toe-komstige opstandinge oock van alle geloovige / die in Christo de Vergevinge der sonden hebben door het geloove / vernoemen de Opstandinge der Onrechtvaerdigen: ende geheel averrechts om / in de Opstandinge der Rechtvaerdigen begrijpen niet dan eenige weynige / als by exempel / Johannes den Dooper ende sijne Ouders: daer sy nu willen schijnẽ alleen eenige weynige te begrijpen onder de Opstandinge der onrechtvaerdigen: als den Tollenaer / ende den Moordenaer.

6. Doch dit sal het tegen-gift zijn van de gesonde woorden: Dat de Rechtvaerdigmakinge der geloovigen waer door de sonde vergeven werdt volbracht zijnde in dese eeuwe; over sulcks geensins te verwachten is ten opsichte van de geloovige Christenen / een salige opstandinge der Onrechtvaerdigen / die dan eerst souden gerechtvaerdight werden door de Rechtvaerdighmakinge uyt den Geloove: Maer datse alle d'eene met den anderen deel ende lot sullen hebben in de Opstandinge der Recht-

vaer-

vaerdigen/ Luc. 14. vers 14.

7. Seker ongenoemde Schrijver / van den Standt der Dooden in Neder-duytsch uyt-gegeven 1631. vertaelt door D. R. C. (dat is / Dierick Raphaels, Camphuysen, eertijts Predikant onder de Remonstrantē) schrijft / pag. 180. ende 181. dat d'Apostel Act. 24. 15. alsoo voornemelijck gesproken heeft om sijns selfs wille / overmidts hy meesten tijdt beleden hadde / dat hy een sondaer was. Dan sulcks is voorwaer in die tijdt ende plaetse gantsch buyten propoost geweest: te meer / indien men die beschrijvinge moet aennemen / die de Schrijver voor aen stelt / seggende: Door Onrechtvaerdige verstaet al-hier d'Apostel/ die gene / die / eerse Christum bekent hadden / quaedt ende Goddeloos waren geweest: even als door Rechtvaerdige die gene de welcke noyt te voren met voor-bedachten raedt yet quaets gedaen hebben.

8. Want d'Apostel en handelde daer ter plaetse niet van de Verborgentheydt der Rechtvaerdigh-makinge voor Godt / ende de Waerom van diē: Maer hy beriep sich veel meer daer op (hoe-wel hy daer door niet gerechtvaerdight was voor Godt:) dat hy na de Rechtvaerdigheydt die in de Wet is / onberispelijck geweest was / Phil. 3. 6. 1. Cor. 4. 4. Dewijle hy met die voor-rede

sijn

sijn verantwoordinge hadde aengevangen gestelt werdende voor het gerichte/ Act. 23. vers 1. Ick hebbe met alle goede conscientie voor Godt gewandelt/ tot op desen dagh ('t welck hy verklaert 2. Tim. 1. 3. Ick dancke Godt dien ick diene van mijne Voor-ouderē aen/ in een reyne conscientie.) Ende in gevolge van dien / maeckt hy hier professie/ na gedane belijdenisse sijns gheloofs van de opstandinge beyde van rechtvaerdige ende van onrechtvaerdige van sijne practijcke van rechtvaerdigheydt ende Godvruchtigheyt / waer door hy hem-selven daer toe oeffende / om voortaen zedert dat hy gelooft hadde altijt de conscientie te behouden sonder ergernisse by Godt ende by den menschen / vers 16. ende eyntelijck geeft hy het op de conscientie van sijne beschuldigers/ oft sy eenigh onrechtvaerdigh heyt in hem bevonden hadden / vers 20.

9. Wijders maecken sy 't noch grover/ doende tot der hedensdaeghsche Joden Ketterye voorsz. (dat de Goddeloosen niet weder opstaen sullen:) den ouden suyr-deessem der Sadduceen: wanneer sy §. 2. loochenen d'Opstandinge des Vleeschs: Waer over de Eerste Christen Kercke van tijt tot tijdt / die alle soo menigh alsser geweest zijn / die d'Opstandinge des Vleeschs opt geloochent hebben: in 't register van de

Ketters

Ketters gestelt heeft. Augustinus heeft uyt Epiphanius ende Eusebius, op-getelt; De Simonianen: cap. 1. de Carpocratianen, cap.7. de Valentinianen, cap.11. de Marciten, cap.14. de Caijnen, cap.18. de Archontici, cap.20. de Cerdonianen, cap.21. de Severianen, cap. 24. de Hieraciten, cap.47. Tertullianus, in sijn boeck oft register van de Ketteryen / noemt boven dien noch Saturninus, Basilides, Colarbasius, ende Apolles: Met die alle hebben oock over-een gedragen de Manicheen, ende de geseghde Origenisten, die gemeynt wierden de voorsz. verloocheninge oock geleert te hebben van Origenes: den welcken Augustinus in die schult stelt/ cap.43. Tegen dien gantschen hoop heeft de Recht-geloovige Algemeyne Kercke staende gehouden ende gekampt voor dien Artijckel van het genoemde Symbolum oft Geloofs-forme der Apostelen: Ick geloove de Weder-opstandinge des Vleeschs: oft gelijck het de Kercke van Aquileia gewoon was uyt te spreken (sulcks als het Ruffinus getuyght / over het Symbolum §.42. ende in sijn verantwoordinge tegens Hieronimus:) met dese bygevoeginge: Deses Vleeschs weder-opstandinge.

10. Dan noch / tot listige omme-voeringe der verleydinge / seggen sy / dat sy

be-

bekennen: Datter lichamen weder opstaen sullen. Maer sy verklaren haer selven ongeluckelijck/ welcke die lichamen zijn die weder opstaen sullen: wanneer sy loochenen de Weder-opstandinge van de oude verstorvene lichamen: oock en derven sy niet seggen/ dat de nieuwe ende hemelsche lichamen weder opstaen sullen/ dewijle sy voorgeven/ dat die als dan eerst sullen geschapen werden: dan op dat sy niet soudē schijnen niet met allen te seggen/ soo beschrijven sy die lichamen die weder opstaen sullen/ dat het de geloovige menschen selfs zijn/ die als dan met nieuwe hemelsche lichamen sullen aen-gekleedt werden. Soo volght dan dese dwael-sprake uyt hare fantasyen: datter Drye lichamē zijn van Een mensch: Het eene/ dat in de doodt uyt-gekleet wert: het andere/ dat nieuw aen-gekleedt wert: het derde: 't welck eerst in 't oude kleedt steeckt/ ende daer na in 't nieuwe kleedt gestelien sal werden.

11. Dan het gene sy in desen deele mijden uyt te spreken/ dat doen sy nochtans den Apostel seggen/ 1. Cor. 15. 42. 43. 44. dat sonder weder-opstandinge van dat lichaem dat gestorven is geweest een ander nieuw lichaem opstaen sal. Maer tegen die verdraeyinge van de woordē des Apostels/ strijdt regel-recht de Naem van Weder-

op-

opstandinge / daer Damascenus seer wel in aenwijst den grondt daer men op bouwen moet in dese Disputatie / in sijn boeck van't Rechtsinnigh geloove / boeck 4. cap. 28. Weder-opstandinge / is de ander-mael op-gerichte standt van 't gene gevallen is. Nu / naer het seggen van dese lieden / en sal het maer de eerste nieuws-geschapene standt zijn van die nieuwe hemelsche lichamen in de Opstandinge der dooden: Ergo / geene Weder-opstandinge.

12. D'Apostel selfs is de beste uyt-legger van sijne woorden: die het lichaem het welcke opstaen sal in heerlijckheyt ende on-sterffelijckheyt / wel bescheydentlijck aen-wijst / dat het is dit verderffelijcke ende dit sterffelijcke. Daer op dringt Tertullianus met recht in sijn boeck van de Weder-op-standinge / cap. 51. Op dat ghy 't / seght hy / verstaen moogt van het Vleesch / soo seght hy: Dit verderffelijcke / ende dit sterffelijcke / dit seght hy de strijt selve vat-tende: ende tegen Marcion, boeck 5. cap. 10. Dit Verderffelijcke seyde immers d'Apo-stel / sijn vleesch vattende; Ende met waer-heydt en konnen niets versieren in sijn ge-dachte aen den mensche gestorven zijnde datter gevallen is / met die verwachtinge / dat het weder opstaen sal: dan even dat doode vleesch: het welcke in het Hebreeus / Griecks /

Grieckx / ende Latijn soo genoemt werdt dat men het alder eygentlijckst verduytschen kan het gevallene.

13. Derhalven is het oock geheel ende al waerachtigh / dat het eygen ende selve lichaem weder opstaen sal / dat door voort-settinge van 't zaedt geteelt werdt: ende geteelt zijnde der verderbinge onderworpen wert. Nochtans ontkennen wy dat sulcks zy de eygentlijcke verklaringe van het woordt / als d'Apostel seght / 1. Cor. 15. 43. 44. Het werdt gezaeyt; dat is / het werdt door voort-settinge van 't zaedt geteelt: gelijck het dese liedẽ hier hebben willen. Want al van 35. vers af is het propoost geweest van de Dooden: sulcks dat het den Apostel niet in den sin gekomen is te spreken van de voort-teelinge uyt het zaedt: maer hy heeft gesproken van de begravinge der doode lichamen / die als een zaedt in de aerde besteedt werden / op hope van den oegst dewelcke zijn sal in de voleyndinge der werelt: ende hier moeten vergeleken werden de plaetsen Joh. 12. 24. ende Matth. 13. 39.

14. Dien-volgens / wat sy duyden op een andere substantie van lichaem 't welck daer zijn sal / naer wechneminge ende vernietiginge van d'eerste substantie; dat heeft d'Apostel verstaen van de veranderinge in

ge-

gedaente ende luyster / van eeue ende 't selve lichaem daer van het wesen ende substantie blijven sal / ende nu nederigh zijnde / dan verheerlijckt sal werden. Gelijck d'Apostel mede wel uyt-druckelijck die veranderinge van gedaente ende luyster toeschrijft / voor het toe-komende / onse nu sterffelijcke ende nederige vleesch / Rom.8. vers 11. ende Phil.3.21.

15. Tot die selve regel-mate des geloofs / moet geduydet werden die tegen-stellinge / die daer staet in 't begin van 't Capittel / 2.Cor.5. van de aerdtsche tabernakel / ende de Hemelsche woninge: sulcks datmē versta de veranderinge van het selve vleesch in gedaente eñ luyster: als het uyt een Aerdtsche tabernakel werden sal een Hemelsche woninge.

16. Voorts / dat Godt ons van den Engelen even gelijck maken sal / Luc.20.36. Dat heeft Christus soo niet verstaen / oft gewilt dat wy 't soo verstaen souden / dat wy in een nieuw Hemelsch lichaem / dat wy dan aen-kleeden sullen / de substantie oft het wesen van de Engelen souden gelijckformig gemaeckt werden: maer het is te verstaen van de even gelijcke mate der volmaeckte heyligheydt ende gerechtigheydt: die wy hebben sullen neffens de Engelen.

17. Eyndelijck / dat d'Apostel geseght

heeft /

heeft / van den Buyck ende de spijse / dat Godt die beyde sal te niet doen / 1. Cor. 6. 13. dat moet niet wijders by den hayre getrocken werden / dan om daer uyt te verstaen / dat de buyck dan niet en sal meer hebben dat gebruyck dat sy nu heeft tot het koken ende verteyren van de spijse. Het en volght ooch geensins by goet gevolgh: dewijle ophouden sal / dat gebruyck van de leden des lichaems / dat yeder van dien bysonderlijck heeft tot dienst van dit dierelijck leven: dat daerom in het eeuwigh hemelsch leven de leden sullen uyt-geroept werden: Aengesien het dagelijcks selfs in dit dierelijck leven gebeurt nu aen d'eene dan aen d'andere / dat ophoude ende noyt in 't werck gestelt werde het gebruyck van het eene oft andere lidt des lichaems / het welck andersins in de natuyr-konde voor het eygentlijckste bysonderste gebruyck van 't selve lidt geoordeelt wert / daer door het van andere leden onderschepden wert: het welcke als dan te willen af-snijden ende uytroyen uyt het lichaem / 't eenemael een grouwel ware ende verderbinge van de nootsakelijcke volmaecktheyt van een rechtschapen lichaem.

18. Soo is het voor ons mede een grouwel / dat wy met de Autheuren van dit Kort begrijp souden onder een mengen / en

L

de door een ding aennemen/ die veranderinge der lichamen/ waer door de ledematen van dien/ varen latende dat gebruyck dat in het dierelijck leven hier sijn plaetse heeft/ geheylight sullen werden tot het genot van het geestelijcke hemelsch leven: met de Vernietiginge van het Vleesch selfs: gelijck sy die twee dingen onder een werpen §.3. in den grondt die sy leggen/ van het wedervaren der geloovigen/ die levendigh sullen zijn in de komste Christi tot het oordeel/ 1. Cor. 15. 51. 52. Want wy gelooven/ dat het verscheelt als Hemel ende Aerde te seggen/ dat het vleesch 't welcke sterffelijck is sal vernietight werden ende verloren gaen: ende datter Verminderinge geschieden sal/ sulcks dat het sterffelijcke Vleesch de Onsterffelijckheyt aen-kleede.

19. Maer dat achten wy een oude wijfsche sufferye te zijn niet sonder Goddeloosheyt/ 't gene onder die woorden bedecktelijck geseght werdt: dat de geloovige als dan levende haestelijck sullen verandert werden in een oogenblick/ 1. Cor. 15. op dat die vernietiginge des vleeschs/ ofte verwisselinge der lichamē haer geen pijne aenbrengen: soo nemen sy dan de toekomstige veranderinge/ die de geloovige als dan levende uytstaen sullen/ neffens de doodt oft in plaetse van de doodt/ als yets dierge-

lijcks

lijcks dat de geschapene natuyre tegen is ende haer pijne aenbrengt / waer tegens sy de haestige ende schiedelijcke door-gangh van het dierelijcke in het geestelijcke leven / versieren te zijn als een troost ende remedie tegen de pijne / gelijck oft voor een oogenblick een haestige doot ware.

20. Voor de reste en zijn sy niet machtig dat haer seggen door 't getuygenisse van d'Apostel waer te maken: Dat de mensche als dan niet langer sal zijn een levendige ziele / maer een levendighmakenden Geest: Want in die tegen-stellinge van een levende ziele ende een levendighmakenden Geest / vers 45. en stelt d'Apostel geen twee onse lichamen tegen elckander / 't eene nu sterffelijck zijnde 't andere sullende onsterffelijck zijn: Maer twee menschē hare waerdye / te weten des eersten Adams ende des tweeden / Christi: aenwijsende dat de eerste geweest is een bloot mensche van Gode geschapen ende gemaecht een levende ziele; dat is een redelijck dier / levende in den vleesche: sulcks dat hy vervallende van het geestelijck verbondt met Godt op sijn nakomelingen alleene heeft konnen voort-setten de erffenisse van dat dierelijck leven. Maer de tweede Adam / Christus / (alhoe-wel hy Vleesch gewordē is na de gelijckenisse van ons sondigh vleesch / Joh. 1. 14.

Rom. 8. 3.) is selfs de waerachtige Levende Godt: Want die benaminge van Een levendighmakende Geest en gaet Christi menschelijck lichaem niet aen/ selfs niet soo het nu verheerlijckt is; maer alleen den waerachtigen levenden Godt.

21. Ja Godt selfs (ick geswijge een mensche in het verheerlijckte lichaem levende) en werdt geen levendighmakenden geest genoemt/ in die beteyckenisse die op Godt selve slaen soude/ te weten/ dat hy sijn eygen leven in sijn eygen macht hebbe: maer het slaet op de schepselen die hy levendigh maeckt: Ende hier heeft haren Joh. Crellius in sijn uyt-legginge over 1. Cor. 15. verlozen arbeydt gedaen: dewijle hy niet een exempel heeft weten by te brengen van diergelijcke beteyckenisse/ dat yemandt soude geseght werden met diergelijcke benaminge yets te maken van sich selven. Eñ de tegen-stellinge die in den text naeckt staet van een levende ziele ende een levendighmakende geest/ soude t'eenemael verdwijnen moeten/ als beyde levende ende levendighmakende eenerleye reflexie soude hebben op de ziele ende op den Geest selfs/ sonder sich tot eenigh maecksel uyt te strecken uytwaerts.

22. Wt de plaetse Phil. 3. 21. is dat wel buyten verschil: Dat Christus selfs onse licha-

lichamen sijnen heerlijcken lichaime sal gelijckformigh maken: Maer het en is den Apostel niet in den sin gekomen / dat hy in dien deele het verheerlijckte lichaem Christi met andere insicht voorstellen soude / dan als een levendigh voor-beeldt daer na onse lichamen sullen als gecontrefept werden: verre van daer / dat hy 't selve soude toeschrijven / ofte die versierde macht op sich selven tot sijns levens behoudenisse/ofte die doorgaende macht / om op ons in onse verheerlijckte lichamen het leven uyt te wercken.

§. IIII.

Daer-en-boven leeren sy; dat, wanneer het oordeel sal voleyndt zijn, de Goddeloosen die dan levendigh sullen zijn, in een eeuwigh vuyr te gelijck met de Duyvelen sullen verstooten werden, Matth. 25. te weten alsoo, dat sy alle op eenmael door dat vuyr verteyrt wordẽ, 2. Thess. 1. Hebr. 10. Welck vuyr nochtans eeuwigh genoemt werdt: daerom, datter noyt eenige verlossinge en sal zijn uyt het selve. In welcken sin sy oock de eeuwige doot willen verstaen hebben; te weten, dat de gene die eenmael daer in geraken, eeuwighlijck daer in sullen moeten blijven.

§. V.

Voorder seggen sy, dat de schrickelijck-

heyt ende pijne daer inne bestaet, dat het de uyterste ellende is, berooft te werden van 't eeuwigh aenschouwen Gods, ende van de salige onsterffelijckheyt. Dewelcke overmits de Duyvelen eens gesmaeckt hebben; dat sy daeromme voor de doot so seer schricken, ende den menschen de onsterffelijckheyt benijden, Sap. 2. Derhalven ontkennen sy, dat de pijnen van de Goddeloosen ende Duyvelen in eeuwigheydt duyren sullen: Maer datse alle te gelijck geheel ende al sullen te niete gemaeckt werden: sulcks dat geseght werdt, dat de doodt ende Helle selfs sullen geworpen werden in dien brandenden poel, Apoc. 20. Sy geven reden; om dat het ongerijmt zy dat Godt in eeuwigheyt toornigh soude zijn, ende de eyndelijcke oft ge-eyndighde sonden van de schepselen met oneyndelijcke oft noyt-eyndigende straffen soude wreecken: Voornamelijck om dat sijne eere hier van geen luyster en kan ontfangen.

1. Dat sy die verstootinge in het eeuwig vuyr niet verder uytstrecken dan tot die Goddeloose alleen die als dan levendig sullen zijn: uyt Matth. 25. 41. dat komt wel over-een met de voorsz. Jodische Ketterye, dat de Goddeloosen niet weder opstaen sullen: maer het strijdt tegen de regel-mate der H. Schriftuyre. Want na de H. Schrif-

tuy-

tuyre werdt de schrickelijcke verwachtinge des oordeels / ende hitte des vuyrs dat de tegenstanders verslinden sal / Hebr. 10. 27. mitsgaders de wrake die gedaen sal werdē in de openbaringe des Heeren Jesu uyt den Hemel met vlammenden vuyre / 2. Thess. 1. 6. 7. 8. gedreyght / soo lange als het Heden genoemt werdt / den genen die Heden leven ende tegen het gepredickte woort haer herte verharden / Hebr. 3. 7-15. met die conditie / dat alleene de gene die haer waerlijck bekeeren den toe-komstigen toorne ontvlieden sullen / Matth. 3. 7. 1. Thess. 1. 10.

2. Maer de bespotters werdt die uytvlucht benomen die sy haer selven beloovē: te weten / dat sy Heden op het Goddeloosste levende / indien sy morgen sterven / den toekomenden toorne ontvloden sullen zijn: dewijlse in dien jonghsten dagh niet leven sullen: Aengesien de Schriftuyre haer den mondt stopt / verwerpende dat Epicurisch spreeck-woordt / dat Esaias ende Paulus straffen; Laet ons eten / laet ons drincken / want morgen sullen wy sterven / Esai. 22. vers 13. 1. Cor. 15. 32. ende vast stellende / dat sy na hare hardigheydt ende onbekeerlijck herte haer selven den toorne als een schat vergaderen tot den dagh des toorns / ende der openbaringe van het recht on-endigh oordeel Gods / Rom. 2. 5. Item:

Dat de Heere weet de onrechtvaerdige te bewaren tot den dagh des oordeels om gestraft te werden / 2. Pet. 2. 9. Item: Dat Hemel ende Aerde als een wech-geleyde schat bewaert werden ten vuyre / tegen den dagh des oordeels ende der verderbinge der Goddeloofer menschen: Ende al schijnt die verderbinge te vertragen / dat men weten moet / dat Een dagh by den Heere soo vele is als duysent jaren / ende duysent jaren soo veel als Eenen dagh / 2. Pet. 3. 7. 8.

3. Ende voorwaer / indien Godt de onrechtvaerdige die morgen sterven sullen niet soude bewaren tot den dagh des oordeels om gestraft te werden: soo ware d'Apostel Paulus bespottens waerdigh geweest wanneer hy eerst met soo grooten ernst (tegen die Goddeloose die doen leefden / van dewelcke de Godvruchtige geloovige Thessalonicensen de verdruckingen ende vervolgingen verdroegen) als dondert de verwachtinge van de wrake tegē den jongsten dag / 2. Thess. 6. 7. doch daer na cap. 2. 1. 2. 3. ernstelijck de Thessalonicensen betuyght ende als beswеert by de toe-komste selfs onses Heeren Jesu Christi / ende onse toe-vergaderinge tot hem / dat sy haer in geenerleye wijse van niemanden souden laten wijs maken / dat dien dagh Christi doen ter tijdt eersdaeghs komen soude.

4. Ja die Vreese ofte Schrick Gods/ waer door d'Apostel leert/ dat de conscientien der Goddeloosen moeten verslagẽ werden/ 2. Cor.5. 10. 11. sal maer eenen loosen alarm zijn: te weten/ datse alle sullen verschijnen voor den richter-stoel Christi; by alle die gene die voor dien jongsten dagh sullen komen te sterven. Ende bysonderlijck staet dit hier aen te mercken/ dat het Anathema Maranata: dat is/ de Vervloeckinge die te verwachten zy in de Komste onses Heeren: daer mede d'Apostel dondert/ 1.Cor.16.23. seggende: Indien yemant den Heere Jesum Christum niet lief en heeft/ die zy een Vervloeckinge/ Maranata, dat is verduytscht/ Onse Heere komt:) voor de gene die dan niet levendigh sullen werden/ eens gestorven zijnde/ eer onse Heere komt: niets kan zijn dan een krachteloosen blixem.

5. Nu dat sy seggen/ dat de Goddeloose/ die dan levendigh sullen zijn/ in een eeuwigh vuyr te gelijck met de Duyvelen sullen verstooten werden: sulcks dat sy alle op eenmael door dat vuyr verteyrt werden/ dat kan geensins bewesen werden uyt de aengeteeckende plaetsẽ/ 2. Thess. 1. Heb. 10. want de woorden het niet mede brengen/ te weten/ in d'eerste plaetse (Het eeuwig verderf) ofte in de tweede plaetse (het Verslin-

den oft Opvreten oft Verteyren.

6. Maer de benaminge van 't eeuwigh Vuyr vereyscht het tegendeel: Want daer en is geen Eeuwigh vuyr dat na den jongsten dagh niet branden / ja niet meer daer zijn sal. Ende dit moet mede daer tegen aengemerckt werden; dat Christus eenmael ende andermael het genoemt heeft Een Onuytblusschelijck Vuyr: Marc. 9. 43. 45. ja daer-en-boven geseght heeft / dat het selve Onuytblusschelijck vuyr den Godeloosen verdoemden / als een sout sal zijn daer yder van hun gantsch ende al mede sal gesouten werden / vers 49. Het is onmogelijck dat het vuyr niet uytgebluscht soude werden / 't welck sijn voeder soo verteyrt / dat het niets meer over behoudt om op te teyren oft om te branden.

7. Ende dien-volgende seggen sy te vergeefs / dat het daerom een Eeuwigh vuyr genoemt werdt / om datter noyt eenige verlossinge en sal zijn uyt het selve. Ende dat het oock in die sin de eeuwige doot genoemt wert / om dat de gene die eenmael daer in geraken / eeuwighlijck daer in sullen moeten blijven. Want wat eeuwigh duyrigh blijven in de doot kan dat doch zijn? wanneer / na den grondt die sy leggen / dat vuyr ende die doot sal te wege brengen / dat sy niet meer daer sullen zijn oft blijven? Ende

maer-

waeromme en soude men niet oordeelē / dat het een verlossinge soude zijn / uyt de straffe ofte brandt des vuyrs: wanneer de straffe ende de brandt een eynde nemen; ende Godt niet langer toornigh sal zijn? In Psal. 49. is geen bewijs met allen / voor soo een verderf met uytblusschinge van 't vuyr / sonder uyt de Goddeloosen in eeuwigheyt meer te straffen: Maer daer ter plaetse werdt veel meer bevestight een eeuwige verdoemenisse die noyt kan op-gelost werden / daer het ontbreeckt aen rantsoen / 't welck by den menschen onmogelijck is.

8. Na het getuygenisse der H. Schriftuyre gaet neffens het eeuwigh vuyr / als onuytblusschelijck zijnde / de eeuwige straffinge niet sonder gevoellijcke pijne: dewelcke Christus seght dat noyt ge-eyndight sal werden: wanneer hy dat woordt driemael her-neemt: Daer haren worm niet en sterft / Marc. 9. 44. 46. 48. het welcke geen andere uyt-legginge lijden kan / als dat de conscientie haer in eeuwigheydt als een worm bijten ende knagen sal die tot de eeuwige straffe sullen verwesen werden. Matt. 25. vers 46. Soo spreken sy dan tegen het uyt-gedruckte woordt Gods / wanneer sy de Goddeloosen ja de Duyvelen selfs poogen vry te stellen van dien schrick voor d'eeuwigh duyrende pijne: die argueeringe

gebruyckende: Dat het ongerijmt zy / dat Godt in eeuwigheydt toornigh soude zijn/ ende de ge-eyndighde sonden van de schepselen met noyt-eyndigende straffen soude wreecken: eñ dat sijne Eere hier van geen luyster en kan ontfangen. De Duyvelen mogen met dat valsch in-geven de Goddeloose verstricken: doch haer selven konnen sy met dien troost niet vertroosten; maer sy schricken ende grouwelen geduyrigh/ Jac.2.19. wetende/ dat Godt haer in eeuwige ketenen der duysternisse bewaert tot het oordeel van dien grooten dag/2.Petr.2. vers 4. Judæ 6.

10. In welcke getuygenissen twee dingen moeten aengemerckt werden: ten eersten hare tegenwoordige ellende onder de duysternisse; 't welcke is berooft te werden van 't eeuwigh aenschouwen Gods/ ende van de salige onsterffelijckheyt:

Ten tweeden/het Oordeel van dien grooten dagh/ daer toe sy bewaert werden/ als met ketenen van hare tegenwoordige ellende/ verwachtende de eeuwige straffe ende pijniginge. Waer door dat Legioen der Duyvelen uyt-geborsten is tot dat geschreeuw: Zijt ghy hier gekomen voor den tijdt om ons te pijnigen/ Matth.8.29. met Marc.5.7. ende Luc.8.28.

11. De Autheuren van dit Kort Be-

grijp/

grijp/ doen over sulcks een roeckeloose uyt-sprake van het grouwelen ende van de pijne der Duyvelen: §. 5. als sy de uyterste ellende stellen/ sonder eeuwig gevoelen van pijne/ in die beroovinge van het eeuwige aenschouwen Gods / ende van de salige onsterffelijckheyt. Want/ die gront geleydt zijnde/ soo moet volgen; oft dat de Duyvelen niet bewaert werden tot swaerder ellende; dewijle sy alreede de uyterste ellende dragen/ die ten jongsten dage een eynde sal nemen: oft men moet seggen/dat de Duyvelē nu noch niet berooft zijn/maer eerst ten jonghsten dage sullen berooft werden van 't aenschouwen Gods ende van de salige onsterffelijckheyt.

12. Het zy soo 't wil; door dat seggen/ dat door den brandt van 't eeuwigh vyer de ellende van de Goddeloose menschen ende van de Duyvelen een eynde nemen sal; sulcks dat Godt niet langer toornigh sal blijven over sijne schepselen: daer door wert opentlijck tegen gesproken d'Apostel Jacobus: die/ eer hy spreeckt van het grouwelen der Duyvelen/ cap. 2. 19. gesproken heeft vers 13. van een oordeel sonder barmhertigheydt/ 't welck over komen sal den onbarmhertigen. Want het en kan geen oordeel oft verdoemenisse sonder barmhertigheyt genoemt werden/ oft sonder mede-

lijden met den ellendigen: daer inne den Richter dat oogemerck heeft/ dat hy van de ellende een eynde make.

13. Dat over sulcks geseght wert/ dat de Doodt ende de Helle selfs in dien brandenden poel sullen geworpen werden/ Apoc.20.14. dat en is niet gesproken tot dien troost voor de Duyvelen ende Goddeloosen: Dat Godt op sijne schepselen niet eeuwighlijck toornigh blijven sal/ ende hare sonden niet straffen met oneyndelijcke straffe: Maer vele meer tot schrick des Duyvels die tot den jonghsten dagh het gewelt des doots gebruycken sal/ ende de doot ende de helle wapenen tegen de Gemeynte Gods: om te kennen te geven/ dat hy met de doot ende helle als vyanden van de Gemeynte Gods/als verwonnen in triumphe gevoert sullen werden: de Gemeynte t'eenemael vry gestelt werdende van alle vreese van Doot/ Duyvel ende Helle.

§. VI.

Hier neffens gevoelen sy: Dat dese gantsche werelt geheellijck sal vergaen, na voleyndinge van het Oordeel, door dien algemeynen Brandt, 2.Petr.3. ende dat de maniere van leven t'eenemael sal verandert werden, Psal. 102. Sulcks datter een Nieuwe wereldt van Godt te voorschijn komen sal, Apoc.21. waer inne de Uyt-verkorene ge-

duy-

duyrighlijck by Godt zijn sullen. Wiens aengesichte sy meynen dat wy in dat leven met onse oogen sien sullen, 1.Joh. 3. Apoc. 22. Sulcks dat wy Godt onsen Vader in sijne Gemeynte klaerlijck sullen aenschouwen; ende gemeynsaemlijck als sijne kinderen ende huysgenoten met hem omme gaen: sullende te weten als dan daer zijn, daer hy van eeuwigheyt geweest is, eer hy dese wereldt schiep. Ende dan sal eerst dat woort vervult werden, 1.Cor. 15. De Prickel des doots is wech genomen, ende de overwinninge van de Helle is geene: dewijle als dan klaerlijck blijcken sal dat de sonde ons t'eenemael vergeven is, welckers macht andersins de Wet is: als door welckers vonnisse de doot gestelt is tot besoldinge van de sonde, Rom. 6.

1. Dat dese geheele wereldt / na voleyndinge van het Oordeel / geheellijck vergaen sal / door dien algemeynen brandt: Achten wy niet dat bewesen kan werden / uyt 2.Petr. 3. Want de woorden die in het 10. ende 12. vers gebruyckt werden. (Opgelost werden / ende Versmelten) en brengen dat niet mede / dat Hemel ende Aerde soo verbranden sullen / datse daer na niet meer daer zijn sullen. Maer het is een allegorische gelijckenisse: die genomen wert van het ontdoen ende versmelten van eenige metalen / door het vuyr / niet om die te

verderven ende te vernietigen / maer in een andere nieuwe vorm te vergieten.

2. Ende al waer 't dat Petrus ront uyt geseydt hadde / 't gene wy by hem niet en lesen ; dat de wereldt vergaen sal : Dat vergaen ofte verderven en waer nochtans niet te verstaen tot vernietiginge : Dewijle in dit selve Capittel / Petrus sprekende van de eerste wereldt der Goddeloosen / met dat selfde woordt seght / datse met het water der Sundtvloet bedeckt zijnde vergaen oft verdorven is. Nu daer door en is niemandt in den sin gekomen te seggen / dat de wereldt door de Sundtvloet tot Niet geworden is / ende wederom heeft moeten uyt niet geschapen werden.

3. Dan de Schriftuyre vertaelt haer selven / dat dese werelt vergaen oft verderven sal / door veranderinge oft verwisselinge van dese verderffelijcke gedaente / die voor-by gaende is / 1.Cor.7.31. met een betere gedaente die eeuwigh blijven ende niet voor-by gaen sal : Ghy sultse Veranderen / ende sy sullen verandert werden / Psal.103.28. ende Hebr.1.12.

4. Ende hier doen eenige uyt den onsen / onses oordeels / daer aen gantsch onvoorsichtelijck ; die het tegendeel gevoelen / ende disputeren voor die toekomstige verderbinge der werelt tot Niet : dewijlse / 't zy datse

wil-

willen oft niet de wegh banen tot de dwalinge van die leden: die geen plaetse in de werelt voor de Helle overigh laten: Want/ kortom / als die grondt gelept werdt / dese wereldt t'eenemael tot niet wech gebrandt zijnde; soo is de Helle nieuwers te vinden: ten zy dan eerst wanneer Godt de Heere met de Nieuwe Hemel ende Nieuwe Aerde sal believẽ oock een Nieuwe Helle te scheppen uyt Niet.

5. Maer de Leser en geloove niet/ dat dese Autheuren van dit Kort Begrijp/ dese werelt geheel tot Niet verbrandt zijnde/ een nieuwe scheppinge van Nieuwe Hemel ende Aerde uyt niet verwachten: of sy schoon seggen datter een nieuwe werelt van Godt sal te voorschijn komen/ Apoc.21. waer inne de uyt-verkorene geduyrighlijck by Godt zijn sullen. Wat gevoelen sy dan? Sy drijvẽ dese monstreuse doolinge: Datter geen Hemel oft Wereldt sal zijn in der daedt Nieuw geschapen in plaetse van de oude/ als die sal vernietight zijn: Maer dat het alleen een nieuwen Hemel als dan in onse oogen zijn sal/ dewijle wy hem noyt te voren sullen gesiẽ hebben: Siet hier van Smalci boeck van de Goddelijckheyt Christi/ cap.14. ende merckt hier 't gene sy uytdruckelijck genoegh seggen: Dat wy als dan daer ter plaetse zijn sullen/ daer hy van een-

eeuwigheydt geweest is eer hy dese wereldt schiep.

6. Soo is het dan na haer gevoelen/ geen nieuwe wereldt in der daedt/ die als dan van Godt te voorschijn komen sal/ maer ouder als de eerste uyt niet geschapene aller oudtste werelt/ de wijlse geseght wert even eeuwigh met Godt ende niet geschapen te zijn. Naer onse Geloove/ 't zy Wereldt/ 't zy Hemel/ 't zy Aerde/ die Godt in den beginne niet geschapen heeft/ nochte opt scheppen sal/ is een versierde ongeschapen Niet: Want wy gelooveñ naer de H. Schriften; maer een eenigh ongeschapen Ding dat Wesen heeft/ 't welcke is Godt selve de Schepper van Hemel ende Aerde.

7. Dat sy voorts daer onder mengen/ dat de maniere van leveñ t'eenemael sal verandert werden/ aenteyckenende Psal. 102. is wel in sig selveñ waer: maer daer schuylt wat onder die aenteyckeninge van die text: te weten/ dat sy het verdraeyen tot de veranderinge van de maniere van leven/ 't gene de Heylige Geest gesproken heeft van de veranderinge die geschieden sal aen Hemel ende Aerde ende aen de geheele wereldt ende alles wat daer in is: Sulcks dat dese eygen Hemel/ na de veranderinge die tot vernieuwinge geschiedeñ sal ten jongsten dage/ de plaetse is waerinne ende niet daer buy-

ten/

ten/ oock de maniere des levens sal verandert werden.

8. Wijders seggē sy (niet sonder den suprdeessem van d'oude Anthropomorphiten/ die Gode toe-schreven de gedaente van een menschelijck lichaem/) dat sy meynen/ dat wy in dat leven het aengesichte Gods met onse oogen sien sullen: Buyten dien suprdeessem glooven wy oock/ 't gene sy wijders daer by seggen: te weten; Dat wy Godt onsē Vader in sijne Gemeynte klaerlijck sullen aenschouwen/ eñ gemeynsaemlijck als sijne kinderen ende huysgenotē met hem omme gaen. Maer dat aenschouwen ende klaerder ende gemeynsamer gesichte Gods en kan noch en magh niet gestelt werden in 't gesichte van de oogen onses lichaems; oft men spreeckt regel-recht tegen de Onsichtbare Geestelijcke natuyre van Gods wesen/ 't welcke sonder eenige bepalinge Oneyndelijck is/ Joh. 4.24. 't welcke niemandt oyt gesien heeft nochte sien en kan/ 1. Tim. 6.16.

9. Ende hier zijn van haer te vergeefs/ tot verschooninge van de Anthropomorphiten/ aengeteyckent de plaetsē/ 1. Joh. 3. ende Apoc. 22. Wy hebben wel daer niet tegen/ dat in die eerste plaetse Johannes verstaen hebbe/ het aenschouwen met onse oogen: wanneer hy vers 2. seght; Wy

sul-

sullen hem sien gelijck hy is: maer onder dat beding / dat voor onse oogen gesien sal werden / naer de leere Johannis / niet het gene sy stellen / de Persoon van Godt den Vader / maer de Heere Jesus in sijn verheerlijckt lichaem. Dat vereyscht de overeenbrenginge van het tweede vers met het vijfde. Want vers 2. staen die woorden: Als hy sal geopenbaert zijn / op de volgende woorden vers 5. Ende ghy weet dat hy geopenbaert is/op dat hy onse sonden soude wech nemen: Dit laetste siet sonder tegensprekinge op de nederige openbaringe Christi in sijne eerste komste: Soo siet dan het eerste by nootsakelijck gevolgh op desselfs Christi heerlijcke openbaringe/in sijn tweede toe-komste ten jonghsten dage.

10. De tweede plaetse/Apoc. 22.4. Ende sy sullen sijn aengesichte sien / kan mede als men daer op siet dat vers 3. staet / de throon Gods ende des Lams / oock verstaen werdē van het heerlijcke lichamelijck aengesichte des Lams/in wiens aenschouwinge oock eenighsins bestaen sal eenigh gedeelte van de toe-komstige geluckfaligheyt. Maer overmidts de t'samen-knoopinge van beyde Godt ende het Lam: bekennen wy dat het mede belooft werdt dat wy Gods aengesichte sien sullen: Dan daer uyt en volgt niet dat beyde het aenge-

sich-

sichte Gods eñ het aengesichte des Lams met eenerley gesichte van eenerley oogen sullen aenschouwt eñ gesien sullen werden. Maer met dit onderscheydt sal 't beyde geschieden: Het aengesichte des Lams sal ons gegeven werden te aenschouwen met de oogẽ des lichaems: maer het aengesichte Gods alsoo het Geestelijck is / ofte sijne heerlijcke tegenwoordigheyt sullen wy sien ende genieten met geestelijcke oogen der ziele.

11. Dat sy tot een besluyt seggen: Dat dan eerst dat woordt sal vervult werden/ 1.Cor.15. De prickel des doots is wech genomen/ ende de overwinninge van de Helle is geene; dewijle als dan klaerlijck blijcken sal/ dat de Sonde ons t'eenemael vergeven is/ welckers macht andersins de Wet is; als door welckers vonnisse de Doot gestelt is tot besoldinge van de Sonde/ Rom.6. Daer inne mercken wy niet/ dan het oude deuntje/ uyt cap.7. §. 1. van de Rechtvaerdighmakinge/ dat die dan eerst in der daedt sal volbracht werden/ wanneer wy van de doodt vry gemaeckt zijnde in 't eeuwigh leven sullen ingevoert werden. Siet onse weder-legginge mede aldaer.

12. Voorts staet aen te mercken in des Apostels sluyt-reden/ 1.Cor.15.17. wanneer

neer hy neffens andere ongemacken die hy aenwijst dat volgen / indien Christi ende onse Weder-opstandinge geloochent wert / hier op aen dringt / dat de gene die in Christum glooven / noch in hare sonden dan zijn ende blijven : Dat niet bestaen en kan dese lieden haer seggen / dat het / sonder de Weder-opstandinge des Vleeschs nochtans klaerlijck blijcken sal / dat de Sonde ons t'eenemael vergeven is. Want indien de macht van de sonde is de Wet Gods / overmidts door 't vonnisse van de Wet de Doot gestelt is tot besoldinge van de Sonde : Soo en kan immers niet gerekent werden / dat de Sonde t'eenemael vergeven is / daer geen verwachtinge en is / dat het gene waer de doot op gevallen is tot besoldinge van de sonde / oyt wederom uyt de doot in het leven sal herstelt werden.

§. VII.

Van de standt der zielen na de Doot gevoelen sy aldus ; Dat de mensche door de Doot geheel ende al op-gelost wert, sulcks dat hy geheel Niets zy : Alleene dat sijn Geest, (gelijck mede de Geest van de Beesten) even als een wint weder-keert tot Godt die hem gegeven heeft : Eccl. 12. Want sy stellen, dat alle zielen in haer selven onsterffelijck zijn ; dat is, niet gelijck te niete gaen, maer datse, wanneer een mensche oft beest

sterft,

ſterft, weder-keeren tot Godt: overmits dien geeſt eenige kracht oft werckelijckheyt Gods is: Het welcke ſy bewijſen uyt Eccl. 3. 19. ende by na 't geheele cap. 9. ende 12. Maer ſy ſtellen dit onderſcheyt tuſſchen de ziele van een Menſche ende een Beeſt: dat 's Menſchen ziele redelijck is, ende de Hope heeft des eeuwigen levens: gelijck dan de zielen der Rechtvaerdigen, in der daedt ſelf, eeuwighlijck ſullen leven.

§. VIII.

Hier uyt beſluytē ſy wijders: Dat de zielen na de doot niets gevoelen oft doen: ja datſe ſelfs in der daedt op haer ſelven niet meer en beſtaen als Perſonen: eñ dat ſulcks is 't gene doorgaens geſeght werdt in het Oude Teſtament: Dat de Dooden geen memorie van Godt hebben, ende ſijnen lof niet verkondigen, Pſal. 6. 30. 88. Eſai. 38. Ja die doot zijn, werden geſeght datſ' er niet zijn, Pſal. 39. 't leſte vers. Item, dat dit is ter Hellen neder-dalen, wanneer yemant tot den ſtandt der dooden geraeckt: Geneſ. 46. Pſalm 16. Uyt welcken ſtandt Chriſtus ons ſal vry maecken, vermidts hy heeft de ſleutelen van de Doot ende de Helle, Apoc. 2. In welcken ſin hy ſelve ontkent, dat de poorten der Helle de overhandt niet ſullen hebben tegen ſijne Gemeynte: dat is, dat de geloovige in de doodt niet en ſullen

blij-

blijven. Eyndelijck besluyten sy hier uyt: Datter geen Vage-vuyr is, oock geen Aenroepinge der Heyligen: ende dat het Bidden voor de verstorvene geen plaetse heeft, overmits de Dooden niet met allen zijn.

1. Van de standt der zielen na de Doot spreken sy in den aenvang wel haer gevoelen rondt uyt: Dat de Mensche door de Doot geheel ende al op-gelost wert; sulcks dat hy geheel niets zy: Maer terstondt daer op willen sy / tot omine-leydinge ende verleydinge van de eenvoudige / nochtans schijnen de Onsterffelijckheyt der zielen niet te ontkennen. Dan noch en schrijven sy in der daedt den Geest des Mensches niet toe eenigh voor-recht boven den Geest van de Beesten / waer door een verstorven mensche onderscheyden soude zijn van een doode Beeste. Want als wy bewijse uyt Eccl. 12. Dat de ziele / na dat het lichaem van de Mensche gestorven is / levendig over blijft: dewijle de Geest immers geseght wert weder te keeren tot Godt: soo nemen sy daer tegen die uyt-vlucht / dat beyde de Geest van Menschen ende Beesten / even als een windt weder-keert tot Godt: Droomende namelijck Een gemeyne Locht oft Adem van Godt uyt-gaende / daer yder mensche ende yder beest van beaessemt wert; Godt in hare lichamen / als in sack-pijpen / dien

Adem

Adem in-blasende / die sy sterven weder uyt-blasen / ende die Godt van de stervende weder in-treckt als sijne eygene kracht ende werckelijckheyt / die in de levende niet langer werckt dan tot op 't eynde deses levens.

2. Echter / wy bevinden dat in de Neder-duytsche copije van dit Kort Begrijp / gedruckt 1630. (tot eenige bedeckinge van desen grouwel / voor de gene die by haer niet gecatechiseert zijn) tweemael woorden uyt-gelaten zijn: eerstelijck / het gene in 't Latijn tusschen twee haecken staet / (gelijck mede de Geest van de Beesten:) daer na stellen sy 't aldus / maer door de doodt des menschen weder-keeren tot Godt: als in 't Latijn staet; maer datse door de doot van een Mensche oft Beest weder-keeren tot Godt: doch eyntelijck maken sy nochtans gewagh van de Beesten / daer het in 't Latijn voor de derde-mael geschiet: Oft dat ter goeder trouwe gehandelt is daer mogen sy voor toe sien.

3. In allen gevalle en hebben sy in de sake selfs / niet beters konnen oft willen uyt-drucken / voor hare discipulen: na dien sy niet alleene in dat gevoelen zijn / dat het beyde van des menschen ende der beesten Geest waerachtigh is / 't gene de Prediker spreeckt / Eccl. 12. 7. van des Menschen

Geest

Geest die tot Godt weder-keert uyt haer lichaem verhuysende: maer draeyen oock verder tegē alle het beschept der Schrifture/ tot dát verkeert verstant / als oft eygen getuygenisse van den Prediker ware / alles wat hy in 't breede / cap. 3. 19. ende by na in 't geheele cap. 9. voor-stelt met die ende diergelijcke woorden: Wat den kinderen der menschen weder-vaert / dat weder-vaert oock den beesten: ende eenerley weder-vaert hen beyden: gelijck die sterft / alsoo sterft dese: ende sy hebben alle eenerley adem / ende de uytnementheydt der menschen boven de beesten is geene: &c. Daer wy op antwoorden / dat de Prediker alsoo spreeckt / door na-botsinge van de tale / die gevoert wert tot aenvechtinge van het geloove by die natuyrlijcke menschen die den Geest Gods niet en hebben; niet tot een regel om te volgen; maer tot een baken om te mijden.

4. Het moeten wel Atheisten zijn / die niet en gevoelen dat het in dier manieren wonder-sproken zijn / daer van men het tegendeel ghelooven moet. Gelijck dan niemandt is die sijne sinnen in de H. Schriftuyre geoeffent heeft: oft hy sal wel verstaen dat het cap. 3. 21. nagebootste woordē zijn / van de Epicurische mest-verckens / daer mede sy het Goddelijcke geloove tegen-spre-

sprekẽ: Wie merckt dat de Geest oft adem van de kinderen der menschen op-vaert na boven: ende de Geest oft adem der beesten neder-waerts vaert in de aerde? Door welcke na-votsinge Salomo opentlijck wil leeren / dat men waerlijck gelooven moet wanneer men in Godt gelooft / dat de zielen der menschen niet met de zielen der beesten te niete vergaen: ende dat de zielen van de gene die saligh sterven opwaerts varen ten Hemel. 'T welck Salomo selfs oock bevestight: seggende / Prov. 15.24. De Wegh des levens is den verstandigen na boven / op dat hy af-wijcke van de Helle / na beneden.

5. Maer in die plaetse / Eccl. 12.7. is de beteeckenisse van die woorden / (tot Godt weder-keeren) soo ruym ende breedt: Dat het te seggen is / na af-scheydt van het lichaem over blijven in de handt Gods ('tzy dat de af-gescheydene ziele opwaerts genomen werde ten Hemel) 't zy datse nederwaerts vare na de Helle. Maer het is geensins te seggen / met het lichaem te gelijcke soo snevelen door de doot / dat de verstorvene geheel Niets zy.

6. Soo wert dan in dien text bevestigt / niet die op-lossinge van de menschelijcke natuyre / waer door de mensche tot Niet verga: ofte gelijck de natuyre van de bee-

sten op-gelost werdt / soo dat de zielen met de lichamen vergaen : Maer / soo een op-lossinge waer door / wanneer het lichaem sterft / de ziele als een edelder gedeelte / 't welcke na de Wet van sijne scheppinge een onsterffelijcke Geest is / als uyt-gespannen zijnde in wesen blijft.

7. Die natuyrlijcke Onsterffelijckheydt der ziele loochent Socinus sonder hem des meer te schamen : antwoordende in sijn Seyndt-brief aen Volkelius, num. 5. op de Vrage van de Onsterffelijckheydt der ziele : Dat hy niet en kent / uyt de scheppinge selfs / eenigh onsterffelijck leven in den mensche te zijn. Ende / dewijle dese lieden met hem eens gesint zijn / soo zijn 't maer woorden om te bedriegen ; als sy seggen : Dat alle zielen (van menschen ende beesten) in haer selven onsterffelijck zijn / dat is / niet geheellijck te niete gaen. Want wie en sal niet seggen dat als dan de ziele met het lichaem te niete gaet : wanneer de ziele niet meer dan het doode lichaem bequaem is om beloont of gestraft te werden / oft om yets te gevoelen oft selfs te doen. Het welcke gelijck het buyten verschil is aengaende de zielen der beesten ; soo kan het van 's menschen ziele niet geleert werden sonder Atheisterye.

8. Het en zijn oock niet meer dan blaeu-

we bloemen/ daer sy niet mede konnen uptrichten / wanneer sy dit onderschept stellen tusschen de ziele van een Mensche ende een Beest ; dat 's menschen ziele Redelijck is/ende de Hope heeft des eeuwigen levens: gelijck dan de zielen der Rechtvaerdigen in der daedt selfs eeuwighlijck sullen leven. Want hier is de Vrage van den standt der zielen na den doot / oft na de doot / van de ziele wech genomen is 't leven / redelijckheydt / ende gevoelen : ende dewijle sy gevoelen Ja : soo seggen sy te vergeefs / dat de ziele Redelijck is / ende de hope heeft des eeuwigen levens. Ende het en dient geensins ten propooste : dat de zielen der Rechtvaerdigen in der daedt selfs eeuwighlijck sullen leven : wanneer onder des voor het tegenwoordige / tot op dien jongsten dagh/ het eenerley gelegentheyt heeft met beesten oft menschen / Godvruchtige oft Goddeloose/ ende den standt eenerley is van de ziele na de doodt / 't zy datse vernuftigh / redelijck oft onvernuftigh ende onredelijck zy : soo verre / dat het een ende het selve verderf is / ende in eeuwigheyt blijven sal/ sonder Weder-opstandinge tot het Oordeel/ van een onvernuftigh beest / ende van een Goddeloos mensche.

9. Ende in het voor-by gaen staet aen te mercken : dat sy hier in soo ernstigen propoost/

poost/ door het eygen misbruyck van woorden/ met de sake spelen: wanneer sy seggen/ dat in den Stant na dit leven 's menschen ziele de Hope heeft des eeuwigen levens: 't welck wy hier boven aengewesen hebben/ over cap. 5. §. 5. daer gehoort is/ hoe haren Slichtingius de woordē des Apostels Hebr. 11. 10. ende 16. van de verwachtinge Abrahams ende der Patriarchen/ in dien schijn verdraeyt/ als oft den Apostel seyde/ dat sy 't Hemelsch Vaderlandt verwacht hebben/ ten aensien van de uytkomste ende den Raedt Godts; sonder aensien van haer gemoet oft oogemerck waer door sy na het hemelsch Vaderlandt souden uytgesien hebben. Alsoo willen sy na haer gevoelen hier niet anders seggen: als dat de zielen der verstorvene geen gebruyck hebbende wyders van het dierlijck gevoelig oft vernuftig menschelijck leven/ voor soo vele de hope hebben des eeuwigen levens/ om dat haer/ oft sy schoon noch adem scheppen noch hope stellen konnen/ dat over het hooft hangt dat sy weder te voorschijn sullen gebracht werden ten jonghsten dage tot het eeuwigh leven.

10. Dat sy nu daer onder vermengen: Dat de zielen selfs in der daedt niet meer als Personen op haer selven bestaen; dat en is niet noodigh te betrecken tot hooge

Philosophische dispupten / wat een Persoon zy / oft een Personelijcke selfstandigheyt: want sy slaender grof in sonder die subtiliteyten haer meyninge verklarende: Dat de dooden geene memorie van Godt en hebben / ende sijnen lof niet en verkondigen; ja dats' er niet meer en zijn.

11. Sy bemantelen die grouwelen met qualijck verdraeyde getuygenissen der Schriftuyre dewelcke wy in 't korte verantwoorden sullen / uyt Psalm 6. sien sy op vers 6. Want in den doodt en is uwer geen gedachtenisse / wie sal u loven in 't graf? Item / uyt Psalm 30. vers 10. sal u het stof loven? sal 't uwe wercken verkondigen. Item / uyt Psalm 88. vers 11. 12. 13. Sult ghy wonder doen aen de doode? oft sullen de overledene opstaen? sullense u loven? Sela. Sal uwe goedertierentheyt in 't graf vertelt werden? uwe getrouwigheyt in 't verderf? sullen uwe wonderen bekendt werden in de duysternisse? ende uwe gerechtigheyt in 't landt der vergetenheyt? Wy seggen dat die sproken niet en moeten absolutelijck verstaen werden / maer met een bepaelde insicht / op dat genot 't welck de strijdende Gemeynte op de aerde door het af-sterven ontnomen wert / 't welck haer noodigh is tot hare gestadige op-bouwinge en voort-plantinge: 't welc-

ke klaerlijck blijckt uyt de gelijck-luydende sproke/Esai. 38. 18. 19. door de laetse woorden aldaer by gevoeght: De Vader sal de kinderen uwe waerheyt bekent maken.

12. Oock en kan uyt Psalm 39. 't leste vers dit niet bewesen werden/ dat de verstorvene daer niet meer en zijn. Want die woorden; Wendt u van my af/ dat ick my verquicke/ eer dat ick henen ga/ ende ick niet en zy: zijn insgelijcks met die bepaelde insicht gesproken. Want het is David niet in den sin gekomen te spreken van tot Niet te vergaen/ maer hy verstaet/ dat hy niet meer hier zijn soude/ in den lande der levendigen (Psalm 27. 13.) om aldaer nut te wesen tot op-bouwinge ende voort-plantinge van de Gemeynte: waer toe de verstorvene niet langer den Raedt Gods en konnen dienen: vergelijckt hier Actor. 13. 36. met Esai. 38. 18. 19.

13. Dat dese Autheuren seggen/dat het is ter Hellen neder-dalen/ wanneer men tot den standt der dooden geraeckt: En konnen wy van haer niet aennemen als een bloote aenteeckeninge van de stijl der H. Schriftuyre: daer over wy niet soudē met yemandt willen twisten: ontrent de uytlegginge van de plaetsen die sy aenwijsen/ Gen. 46. ende Psal. 16. Sy en seggen 't niet sonder die Theologische ketterye: dat de

de Helle na de doot eygentlijck is/ het Niet-wesen/ &c. dat in de Helle van Niet-wesen varen beyde Godvruchtige ende Goddeloose/ beyde Beesten ende Menschen.

14. Wy konnen derhalven oock haer die woorden niet toestaen: Dat ons Christus uyt dien standt sal vry maken: als hebbende de sleutelen van de Doot ende van de Helle/ Apoc. 2. sonder dat wy daer tegen dit vast stellen/ aengaende den standt der dooden ende hare toe-komstige op-weckinge uyt den doodt: dat gelijckerwijs als Christus gestorven zijnde/ niet en is vergaen tot niet/ ende derhalven niet neder-gedaelt is na sijn doot in die versierde Helle van Niet-wesen: ende hy uyt den standt der dooden verlost is geworde͂/ door nieuwe levendighmakinge van het selve lichaem/ daer inne hy de pijnen des doots gedragen hadde; op diergelijcke wijse/ oock die gene die in Christo sterven; ja alle de dooden sonder onderschepdt/soo niet en vergaen tot niet/ datse niet meer in eenigh wesen zijn soude͂: oft dat hare opstandinge soude dan geschieden/ door een tweede scheppinge uyt Niet: Maer datter geschieden sal een nieuwe levendighmakinge van de eygene lichamen die gestorven zijn door her-stellinge der natuyrlijcke vereeniginge van de ziele met haer lichaem: ende alsoo weder ver-

toont ende te voorschijn gebracht werden de geheele levende mensch.

15. Wanneer oock Christus Matt. 16. ontkent / dat de poorten der Helle de overhandt niet sullen hebben tegen sijne Gemeynte: en heeft hy niet blootelijck dat willen seggen / dat de geloovige in de doot niet en sullen blijven: oock en heeft hy dat niet in den sin gehadt / dat de Gemeynte ingesien zijnde in de personen van de verstorvene geloovigen / soude tot op den dagh van de Opstandinge der dooden zijn ende blijven in de Helle van Niet-wesen. Want / is dat waer / soo heeft hy niet konnen met waerheydt ontkennen / dat ten minste geduyrende dien tijdt / de poorten der Helle niet en soude de overhandt hebben tegen sijne Gemeynte; terwijle dat na haer seggen dagelijcks de ledematen selfs der Gemeynte die in Christo sterven / stervende ter Hellen varen.

16. Dat sy eyndelijck roemen / hier uyt krachtelijck te besluyten datter geen Vagevuyr is; oock geen Aenroepinge der Heyligen: ende dat het Bidden voor de verstorvene geen plaetse heeft: overmits de Dooden niet met allen zijn: Dat is recht uyt de logen besluyt van waerheydt maken / ende de knoopen niet ontknoopen / maer in stucken snijden. Ons en lust nu niet ter zijden

af te treden tot ondersoeck van die dispuyten/ die in dit Kort Begrijp onnoodigh en ontijdigh zijn. Wy sullen met een woort seggen/ dat wy het getuygenisse des Apostels geloove geven/ (al-hoe-wel het Vagevuyr Niets is/ ende de Aenroepinge der Heyligen geen plaetse heeft/ oft het Bidden voor de verstorvene) dat immers waerlijck de zielen der verstorvene gerechtvaerdigde met Christo in den Hemel zijn: daerse van den Apostel genoemt werden de Geesten der Volmaeckte Rechtvaerdige/ Hebr. 12. 23. met Apoc. 6. 9.

§. IX.

Doch op de Tegenwerpinge tegen het verstant van die plaetsen antwoorden sy ten naesten by aldus. 1. Dat Joh. 5. geseght werdt, dat de gene die quaet sullen gedaen hebben, uyt de Graven te voorschijn komen sullen tot de Opstandinge des Oordeels: Item, dat 2. Cor. 5. geseght wert, datse alle staen sullen voor den Richter-stoel Christi: op dat een yder ontfange sulcks als hy gedaē heeft door het lichaem. Antwoordt: Dat daer misschien gehandelt werdt van die dooden, die alreede tot de sekere doot veroordeelt zijn: van dewelcke eenige, te weten, die de stemme des Soons gehoort hebbende gelooven, te voorschijn komen uyt de schaduwe des doodts, tot een opstandinge des

geestelijcken ende heerlijcken levens: andere, die in de wercken der duysternisse volharden, te voorschijn komen uyt die duysternisse der onwetenheyt, tot des te swaerder verdoemenisse: Maer sy en vertrouwen haer selfs die antwoordt niet. Dan dat seggen sy: datter gehandelt werdt van die Goddeloosen te oordeelen, die op dien dagh leven sullen.

Ten anderen, 't gene Matth. 10. ende 11. geseght wert van die van Sodoma ende Gomorrha: van de Koninginne van 't Zuyden, ende van de Nineviten: die in den dagh des Oordeels de Joden sullen verdoemen. Item, welcker conditie verdraeghlijcker sal zijn, dan van de Ongeloovige. Antw. Dat daer uyt niet en volght dat de Goddeloosen oyt verrijsen sullen: Maer alleen dat de conditie van sommige Goddeloosen in haer straffe te lijden, geoordeelt sal werden beter te zijn, dan daer zijn soude de conditie van de ongeloovige Joden in den dagh harer besoeckinge: dat is ten tijde als Godt haer geheel ende al soude doen verwoestē, gelijck hy voorseyde, Matth. 24. het welcke naderhandt door Titus Vespasianus uyt-gevoert is. Andersins seggen sy datter klaer geschreven staet, Esai. 26. 14. Dat de Goddeloose niet weder op-staen sullen, maer geheel in 't quaedt neder-storten, dat is, tot niet ver-

gaen: daer de Vrome altijts uyt allen quade ontkomen, Prov. 24. 16.

Ten derden, 't gene tegen-geworpẽ wert van de eeuwige doot ende het eeuwig vuyr. Item, uyt Luc. 23. van de Moordenaer die in 't Paradijs zijn soude. Item, uyt Apoc. 6. van de zielen onder den Altaer roepende: Item, uyt Matth. 10. van de zielen die niet konnen gedoodt werden, ende uyt dierge-lijcke plaetsen: Op dese dingen antwoordẽ sy; ten deele, dat hier een Persoon-boot-singe is: om uyt te beelden, soo de ellende der Goddeloosen, als der Godvruchtigen geluckfaligheydt, oft immers sekere hope van geluckfaligheyt. Ten deele datter door beteeckent werdt, dat de Godvruchtige, hoe-wel gestorven zijnde, nochtans Gode leven, Luc. 20. Hebr. 12. Ende dat de Tyrannen niet en vermogen ons van het ware leven der ziele, dat is, de eeuwige salig-heyt berooven. Siet mede Gen. 4. Jac. 4. Heb. 12. Aengesien oock de ziel-loose din-gen geseght werden te spreken ende te roe-pen, daer het nochtans geen ware selfstan-digheden oft werckende suppoften zijn.

1. Het is een ongeluckigh begin van de-se beantwoordinge; dat sy van selfs be-kennen haer niet te vertrouwen tot die ant-woort die sy als voor aen in de slagh-orden stellen: tot verdraeyinge van de Schrif-

tuyr-plaetsen Joh.5. ende 2.Cor.5. Sy ontlasten ons dan voor soo vele van een gedeelte van den arbeyt: sulcks dat wy alleen te ondersoecken hebben/ 't gene sy seggen: Datter gehandelt wert van die Goddeloosen te oordeelen/ die op dien dagh leven sullen.

2. Joh.5.28.29. leest men de woorden: De uyre komt/ in welcke alle die in de graven zijn/ sijne stemme sullen hooren: Ende sullen uyt-gaen die het goede gedaẽ hebben/ tot de opstandinge des levens: ende die het quade gedaen hebben/ tot de opstandinge der verdoemenisse. Hoe konnen die woorden over-een gebracht werden met die antwoorde? Die op dien dagh leven sullẽ/ die sullen dan in de graven zijn/ ende daer uyt te voorschijn komen/ tot de Opstandinge: dat is t'eenemael buyten Westen.

3. De andere plaetse luyt aldus/ 2.Cor. 5.10. Want wy alle moeten geopenbaert werden voor den Richter-stoel Christi: op dat een yegelijck wech drage/ 't gene door het lichaem geschiedt is/ na dat hy gedaen heeft: het zy goedt/ het zy quaedt. Maer het moet immers aen de Corinthiers die doe leefden te vergeefs geschreven zijn/ indien het niet en raeckt de Goddeloosen/ die voor den jonghsten dagh sullen versterven: Siet het gene van ons hier boven geseght

is/

is / vergelijckende vers 10. ende 11.

4. Wat voorts van die van Sodoma ende Gomorrha gesproken wert / Matth. 10. 15. ende 11. 24. dat hare conditie dan beter sal zijn / als van de ongeloovige Joden / daer inne is gantsch nootsakelijck bewijs van het recht-sinnigh geboelen: dat de Goddeloose hier namaels weder opstaen sullen. Ende die antwoorde: (Dat haer conditie in het lijden van hare straffe sal geoordeelt werden beter te zijn dan die van de ongeloovige Joden) en is geen antwoorde: Want men kanse niet verstandelijck verklaren / sonder aldus te spreken: In den dagh des oordeels / dat over de ongeloovige Joden komen sal / sal haer straffe swaerder geoordeelt werden / dan van outs geweest is voor die van Sodoma ende Gomorrha / de straffe die haer over gekomen is in dien dagh des oordeels / doen de Heere het vuyr over haer regende. Maer die reden is t'eenemael buyten 't spoor van die woorden Christi: Het sal den lande / dat is / de landts-lieden van Sodoma ende Gomorrha verdragelijcker zijn in den dage des oordeels / Ec. insgelijcks Matt. 11. 24. seght hy: Voor Tyrus ende Sydon sal 't verdragelijcker zijn in den dage des oordeels / als voor u lieden. Na den grondt die sy leggen / moeste Christus gesegt hebben:

ven: Haer oordeel is verdragelijcker geweest dan het uwe sal zijn.

5. Wijders is het verre daer van daen/ dat Christus/ noemende den dag des Oordeels die de ongeloovige Joden te verwachten hadde: gemeynt hebbe dien aenstaenden tijdt wanneer Godt de Joden geheellijck soude verwoesten; 't welcke daer na uyt-gevoert is door Tytus Vespasianus, waer toe sy het met den hayre trecken: Want met wat glimp sullen sy het waer maken/ dat in dien dagh doen de Stadt ende den Tempel verwoest zijn geworden; Dat met dat geslachte/ ofte met de mannen van dat geslachte Op-geweckt ende Weder-opgestaen zijn/ de Koninginne van 't Zuyden ende de Niniviten/ daer sy selve hier gewagh van maken; van dewelcke dit Christi uyt-gedruckte woorden zijn: Luc. 11. 31. De Koninginne van het Zuyden sal op-geweckt werden in het oordeel/ met de mannen van dit geslachte/ ende salse veroordeelen: ende terstont daer op volgt vers 32. De mannen van Ninive sullen Weder-opstaen in het Oordeel met dit geslachte/ ende sullen het selve veroordeelen.

6. Wy oordeelen oock: dat sy niet wel dien tijdt (doen de Stadt ende den Tempel verwoest is geworden door Tytus Vespasianus,) noemen den dagh van der Joden be-

soec-

soeckinge: Wel is waer / Christus elders sprekende van die aenstaende Verwoestinge / Luc. 19.44. heeft geseght: daerom dat ghy den tijdt uwer Besoeckinge niet gekent en hebt: Maer daer inne en heeft hy den tijdt der Verwoestinge geensins genoemt den tijdt van hare Besoeckinge: Maer hy heeft geseght: Dat op den Tijdt der Besoeckinge van haer niet bekent noch waer-genomen zijnde / door Gods rechtvaerdigh oordeel / volgen ende haer over komen soude den tijdt der Verwoestinge. Soo is dan de Tijdt der Besoeckinge geweest dien tijt / doen haer van Christo eñ d'Apostelen het Euangelium gepredickt is: gelijck geseght werdt: Dat Godt sijn volck besocht heeft / met den aenvangh van 't Euangelium / dat Christus in de wereldt gekomen was / Luc. 1.68.

7. Oock en heeft Christus Matth. 24. niet ten principalen voor-seyt dat bysonder oordeel dat het Jodische volck / ontrent 37. jaren na den dagh te verwachten hadden. Want hy wierdt gevraeght / ende hy antwoorde van sijne heerlijcke toe-komste in de wolcken des Hemels / in de voleyndinge der wereldt / over sulcks tot het Algemeyn oordeel: vers 3. ende 30. voor al vergeleken zijnde.

8. Hier vereyscht dit noch opmerckinge:

ge: dat/ gelijck sy ten jongsten dage van het laetste oordeel vry stellen ende ontrecken alle die Goddeloose die voor dien jonghsten dagh sullen verstorven zijn/ sy insgelijcks/ door kracht der dwalinge/ selfs tegen yder nu ende dan aenstaenden dagh van de bysondere oordeelen Gods/ vele Goddeloosen/ die wel allermeest den toorne Gods over een volck verweckt hebben/ vry stellen ende ontrecken van den toe-komenden toorne/ ende van het oordeel 't welcke Godt het volck doet overkomen; Sulcks dat de Ouderen meerendeels ongestraft blijvende/ den toorne Gods als een schat voor de kinderen op-geleydt werdt om de sonden van hare Ouderen. Dat en schaemt sich de schrijver sonder naem hier boven aengeroert: Van den staidt der dooden opentlijck te belijden/ in dit na-volgende Discours: van woort tot woordt luydende als volght.

Maer waerom (sal yemandt seggen) worden dan de Goddeloose in de toe-komste Christi geseyt te sullen geoordeelt werden? Antwoorde is: Om dat als dan het vonnis eerst over haer uyt-gesproken, ende eenen yegelijcken kennelijck sal worden, datse niet en sullen opstaen: nu te deser tijdt is den standt van alle dooden eenerley: Maer in de toe-komste Christi sal eerst blijcken dat de

God-

Goddeloose geoordeelt zijn: 't welck principalijck sal te sien zijn ende openbaer worden in de Goddeloose die Christus in 't leven vinden sal, want desen gaet eygentlijck het oordeel Christi aen: Ende dat met dese sal gedaen werden, sal men achten gedaen te zijn met alle, haers gelijcken: onaengesien datse lang te voren gestorven sullen wesen, ende vele van haer sonder straffe daer af gekomen zijn: want het oordeel wordt gestreken over het geheele Menschelijcke geslacht, als over een geheel lichaem; oft als over een seker stadt: waer van men kan seggen, datse gestraft is, onaengesien dat vele van hare Inwoonders van te voren al vergaen zijn: Dat Romen om hare bysondere ende uytstekende boosheden gestraft ende van de Gotten verwoest wierde, soo hebben nochtans vele van de gene die de Christenen wreedelijckst vervolght ende de straffe mede verdient hadden, die selve niet gevoelt. Te Jerusalem warense alle meest al doodt (die boven alle soo grooten straffe verdient hadden) doe de gedreyghde straffe eerst quam. Ten tijden Noë waren tot bekeeringe gegeven hondert ende twintigh jaren; binnen welcke sonder twijfel vele van die gene gestorvē zijn, die mede gedreygt waren met de straffe, die na noch quam over de gene die Godt doe in 't leven vant. Van 't

ver-

verderven der Cananitē hadde Godt al voor lange ende metten eersten by hem-selven een besluyt gemaeckt. Ondertusschen de gene doot zijnde welcke hy gedreygt hadde, heeft hy eerst die gedreyghde straffe in 't werck gestelt over haer Nakomelingen: die misschien min gesondight hadden dan sy: Ende nochtans leest men, dat hy straffe gedaen heeft over de Cananiten. Alsoo zijn oock de gene die niet soo veel gesondight hadden, wech gevoert na Babylonien: ende die gene dien Godt langh te voren sulcks gedreyght hadde, van de straffe vry geweest, pag. 175.

9. Het en verdriet ons niet / hoe-wel wy over 't Kort Begrijp ons der kortigheydt beviijtigen / dit in 't lange uyt te schrijven / op dat een yder tasten moghe / hoe dese lieden de oorlage voerē tegen de waerheyt: ende dwers aen loopen tegen alle het bescheydt der H. Schriftuyre. Want in de H. Schriftuyre werdt niemandt in de wereldt toe-gestaen die hope / van ongestraft het Oordeel Gods te ontvlieden: maer den genen die twist-gierigh zijn / ende die der waerheydt ongehoorsaem / doch der ongerechtigheyt gehoorsaem zijn; wert aengeseyt verbolgentheyt ende toorne: Verdruckinge ende benauwtheyt over alle ziele des menschen / die het quaet wercht / Rom. 2. 3. 8. 9. De ziele die sondight die sal sterben.

De

De Goddeloosheyt des Goddeloosen sal op hem zijn / Ezech. 18.20.

10. Dat sy voor-wenden / daer sy uytdruckelijck geschreven : Dat de Goddeloose niet weder opstaen sullen / maer geheel in 't quaedt neder-storten / dat is / tot niet vergaen / daer de Vrome altijdts uyt allen quade ontkomen / Esai. 26. 14. met Prov. 24. vers 16. daer inne verdraeyen sy opentlijck de H. Schriftuyre in beyde plaetsen. De woorden Esaiæ / aldus luydende / dood zijnde en sullen sy niet weder leven / overleden zijnde en sullen sy niet opstaen : die en zijn geensins gesproken van de Goddeloosen die ten jonghsten dage niet weder opstaen souden : maer van de Tyrannen ende onder-druckers van Gods volck / eens gestorven zijnde ende uyt-geroeyt door Gods rechtvaerdigh oordeel : datse in dese eeuwe niet weder leven / noch weder heerschen sullen : ende over sulcks van Gods volck niet langer te vreesen zijn : Want het gantsche beleydt en gevolgh der woorden van 't begin des Capittels af / vereyscht die vertroostinge in dese eeuwe voor de strijdende Kercke.

11. Eñ de andere plaetse Prov. 24. 16. en raeckt oock niet die vrage : Oft daer voor die oft gene een weder-opstandinghe uyt den dooden ten jongsten dage toe-komstigh

is/ oft niet. De woorden luyden aldus: Want de rechtvaerdige sal sevenmael vallen ende opstaen: maer de Goddeloose sullen in 't quaedt neder struyckelen. Met wat glimp kan nu sulcks de Weder-opstandinge uyt den dooden raken/ Sevenmael vallen ende Opstaen? Dat moet immers nootsakelijck verklaert werden/ van verscheydene/ nu eñ dan hernomene Godlijcke verlossinge/ daer de rechtvaerdige de bevinde van hebben/ op-geholpen werdende uyt verscheydene ongevallen eñ verdruckingen daer sy in dese werelt mede geplaeght werden: Welcke menigerley verlossinge/ vergeselschapt gaende met innerlijck gevoelen van sijne gonste ende genade/ Godt de Goddeloose laet versteken zijn: sulcks dat wanneer sy vallen/ sy t'eenemael neder-gestort werden.

12. Sy gelaten haer wijders als oft sy voor eerst antwoorde gaven/ op 't gene wy tegen haer Sadduceische dwalinge voorgestelt hebben/ te weten/ de Eeuwige Doot ende het Eeuwigh vuyr: maer wy soecken te vergeefs na de antwoorde/ want sy doen daer het stil swijgen toe; tot het gene voorseyt is van haer/ is oock van ons te voren geantwoort.

13. Wt Luc. 23. Van de Moordenaer die in 't Paradijs zijn soude/ en blijckt oock

niet

niet wat sy onderscheydentlijck antwoorden; Het schijnt dat sy de antwoorde in die woorden vervangen: Datter uyt-gedruckt wert de gelucksaligheydt / oft immers sekere hope van gelucksaligheyt: Maer van de Niet-wesende en is geen gelucksaligheyt / ende die niet leven ende Niet zijn / die en hebben geen hope: Oversulcks dewijle sy den gestorven Moordenaer stellen onder de Nieten; soo oordeelen sy by gevolge dat hy Nieuwers is daer hy Adem oft Hopsscheppe; en verydelen de antwoorde Christi / van de plaetse der gelucksaligheydt na de doodt hem dessélven daeghs toe-geseght in't Paradijs; als oft maer woorden waren.

14. Over de plaetse Apoc.6.9.10. van de zielen die onder den Altaer roepen / versieren sy een Persoon-bootsinge / even gelijck de ziel-loose dingen geseght werden te spreken ende te roepen / daer het nochtans geen ware selfstandigheden oft werckende suppoosten zijn. Dan die antwoorde en slaeght niet wel met die subtiliteyten van Personen ende Suppoosten / die sy te vergeefs mengê onder de groote dwalinge van het Niet-wesen der dooden; Want / of schoon die Persoon-bootsinge plaetse heeft als men spreeckt van dingen die geen ziele hebben; Niet-te-min is het een versierde

Niet/

Niet/ als van Nieten gesprooken werdt/ dat de Nieten oft de zielen van de Nieten roepen.

15. De plaetse Matth. 10. van de zielen die niet gedoodt konnen werden/ luydt aldus/ vers 28. En vreest u niet voor de gene die het lichaem dooden/ ende de ziele niet en konnen dooden: maer vreest vele meer hem/ die beyde ziele ende lichaem kan verderven in de Helle. Het is yetwes/ dat sy seggen: Dat de Tyrannen niet en vermogen ons van het ware leven der ziele/ dat is/ van de eeuwige saligheyt berooven: insgelijcks dat dien ongenoemden Autheur seght: Dat Godt niet alleen macht heeft/ (gelijck somtijts de Menschen doen) ons te benemen het tegenwoordige leven/ maer oock wel het toe-komende ende eeuwigh leleven: Maer daer mede en wert niet alles geseght wat Christus met die woordē uytdruckelijck gesprooken heeft.

16. In Christi woordē is uyt-gedruckt de Anatomie oft Ontledinge van den Mensch in twee wesentlijcke gedeelten: de ziele ende het lichaem. In die ontledinge en kan geen andere als de eygentlijcke beteeckenisse plaetse hebben; ende is hier buyten propoost die oneygentlijcke benaminge wanneer het Dierelijck Leven de ziele genoemt werdt/ overmits dat het Leven

ven ontstaet uyt de vereenigiuge van de ziele met het lichaem. Oversulcks en kan het de rechte uyt-legginge van de woorden niet zijn / die met Christi meyninge over een kome ; na delwelcke Christus niet en soude konnen verstaen hebben / beyde die weder-helften waer uyt de geheele mensche bestaet / Ziele ende Lichaem.

17. Het en sluyt oock niet ende en kan door geen gebruyck van de Tale goet gemaeckt werden ; als men soude willen seggen ; Het Leven is vermoordt oft gedoot/ hoe-wel het den mensche door moordt oft doot-slagh benomen wert ende verdorven : Niet het Leven / maer de Levendige werden vermoordt oft gedoot. Derhalven is het vremt ende ongerijmt : daer Christus duydelijcke tale gebruyckt/ van Ziele ende Lichaem te Dooden ; dat men daer eenige andere beteeckenisse gaet soecken / buyten de allerley eygentlijckste beteeckenisse van de Levende Ziele ende Lichaem/ dewelcke hier sonder faute in de tale niet en kan verandert werden.

18. Maer het aller vreemste is/dat Godt soude geseght werden Ziele ende Lichaem te verderven in de Helle / ende Christus bevelen soude dat verderf van Godt te vreesen / die gene die voor den jonghsten dagh verstervē sullen : dewelcke (na hare gront-

leg-

legginge daer van wy nu gehoort hebben/ Num.8.) die straffe van dat verderf ontgaen sullen ende noyt Helle gevoelen na lichaem oft ziele.

19. Op dat dan Christus niet tegen-gesproken en werde/ soo moet men volkomentlijck gelooven: Dat/ na de doodinge des lichaems/ de zielen der Goddeloosen/ tot op den jongsten dagh/ sonder de lichamen/ ende na dien dagh weder met de lichamen vereenight zijnde/ daer zijn sullen/ ende gevoelen de Helle des eeuwigen vyers: ende datse die niet ontvlieden/ oft ongestraft ontkomen sullen/ oft door het Niet-wesen des lichaems/ oft door de Ongevoelijckheydt van de ziele na de doodt/ sulcks datse niets gevoelen ende niets doen oft lijden soude. Hier moet in ernst bedacht werden/ op dat sich de Goddeloosen die vryheydt van de straffe na dit leven niet en belooven/ wat Christus geseght heeft/ Matth.13.33. Ghy slangen/ ghy adderen gebroedtsel/ hoe soudt ghy de helsche verdoemenisse ontvlieden?

20. Wijders laet het hem aensien als of sy uyt Luc.20.38. met Christo uyt eenen mondt spraken: Dat de Godvruchtige/ hoe-wel gestorven zijnde/ Gode leven. Dan in der daedt soecken sy door misduydinge van die sproke (Gode leven/) te smeden het

gevoelen 't welck tegen de woorden Christi strijdigh is. Christi woorden zijn dese: (Want sy leven hem alle.) De geheele reden hanght aldus aen een; Maer Godt en is geen Godt van doode / maer van levende/ want sy leven hem alle. Het propoost is van de Dooden die weder opstaen sullen/ overmits van Mose gesegt is dat de Heere is de Godt Abrahams / de Godt Isaacx/ De Godt Jacobs. De kracht ende nadruck van de bewijs-reden is in die grontlegginge van het Verbondt Gods met Abraham / Isaack ende Jacob: Dat het selve met haer gemaeckt zijnde doe sy in den lichame leefden / niet volkomentlijck standt grijpen kan noch geacht werden ter goeder trouwe uyt-gevoert te zijn: indien daer geen weder-opstandinge des Vleeschs zijn sal / waer door het geschiede / dat/ gelijck onder des nae den doot de ziele leeft in het eeuwigh leven / wijders na de Opstandinge uyt den dooden de gantsche geheele mensche dat eeuwigh leven geniete / na dien wensch die d' Apostel doet in den gebede voor de Thessalonicensen/ 1. Thess. 5. 24. Ende de Godt des vredes selve heylige u geheel ende al / ende uwe geheel oprechte geest / ende ziele / ende lichaem / worde onberispelijck bewaert in de toe-komste onses Heeren Jesu Christi.

21. Over dese plaetse dient aengemerckt dat sy selve daer uyt opnemen / hare afdeylinge van den gantschen mensch in drie gedeelten / Geest / Ziele ende Lichaem / toe-schrijven yder lichaem twee zielen / die nochtans wederom onderscheydē werden door onderscheydentlijcke Namē van Geest ende ziele. Genomen nu het sy alsoo dat in dier voegen yder mensche Twee-zieligh zy ; soo dwinght niet-te-min haer dat getuygenisse des Apostels ; Dat sy verstaen moeten : Dat wy door het Verbondt nimmermeer geheel ende al geheylight konnen werden : indien niet beyde ziele ende lichaem geheyligt werden : ende dat wy geen volkomene salighεydt en konnen erlangen / indien niet geheel ende al bewaert werden / ende ongeschonden daer gestelt sullen werden in de toe-komste onses Heeren Jesu Christi / beyde ziele ende lichaem.

22. Wanneer dan Christus ontkent dat Godt een Godt zy der Doode / noemt hy de Doode niet in die eygentlijcke beteyckenisse die doorgaens te vinden is : Want tegen dat Neen van Christo soude dan staen dat Ja des Apostels ; Dat wy des Heeren zijn / 't zy dat wy leven / 't zy dat wy sterven : ende dat Christus beyde over doode ende levende heerscht / Rom. 14.8.9. Maer na de grondt-legginge van de Sadduceen /

die

die de Autheuren van dit Kort Begrijp navolgen/ soo noemt hy Doode/ sulcke Doode Nieten / die in dat Vleesch / dat onder de Doodt gesnevelt is / noyt weder levendig werden oft weder-opstaen sullen: Om te leeren / dat het Geloove van de toe-komstige Weder-opstandinge des Vleeschs van Abraham / Isaack ende Jacob / nu verstorven zijnde / noodigh is om volkomen waer te makẽ dien roem: Dat Godt haer Godt is.

23. Voor de reste / seght Christus / datse alle Gode leven: dewijle onder-en-tusschen hare zielen over-blijven ende Gode leven / levendigh by Godt genietende in den Hemel dien saligen troost van de toe-komstige eñ sekerlijck-te-verwachtene Weder-opstandinge des Vleeschs / Apoc. 6. 9. 10. Ende in deser voegen: gelijck de Godvrugtige na den lichame weder leven sullen: alsoo is 't dat sy nu tegenwoordig na de ziele levende / ende in Christum geloovende / niet sterven sullen in der eeuwigheydt / Joh. 11. 25. 26.

24. De voorschreven Glosse van dien Text (Sy leven hem alle) die de Autheuren van dit Kort begrijp niet genoegh uyt-gedruckt hebben: is klaerder uyt-gedruckt by den boven-geroerden Autheur sonder naem: die alsoo schrijft / pag. 165. Datter

staet: **Want sy leven** hem alle, **en is niet te verstaen van eenigh tegenwoordigh leven.**

Want de questie tusschen Christum ende de Sadduceen, en was niet Oftse leven, ('t welck sy beyde toe-stonden niet soo te zijn,) maer oftse leven ende opstaen souden. De sin is: Hoe-welse doot waren, sy evenwel gewisselijk leven souden, van datse nu al leefden in 't voornemen Gods, die haren Geest ten leven bewaerden: soo dat (wil hy seggen) in regarde van dit voornemen Gods, 't welk niet veranderen en sal, ende niemant en kan beletten, sy gewisselijck opstaen ende wederom leven sullen: (Aen de kant wert daer by gevoegt; oft van den Autheur oft van d'Oversetter D. R. Camphuysen is, en blijckt ons niet) Ten aensien van dit voornemen Gods, waer door de geloovige Gode leven, seydt de Heere Jesus; wie in my gelooft die sal leven, al was hy oock gestorven: Ende wie leeft ende in my gelooft die sal in der eeuwigheydt niet sterven, Joh. 11.

25. **Wy mercké voor eerst aen dien valschen grondt / die sy stellen in die woorden (die haren Geest ten leven bewaerdé) welck seggen weder-leydt wert (na haren sin verstaen zijnde / van den Geest alleen / sonder bewaringe van het Vleesch oft doode lichaem:)**

chaem:) uyt het boven-geroerde getuygenisse des Apostels / na het welcke Godt/ ten leven bewaert / om 't selve in de toekomste onses Heeren Jesu Christi te genieten den gantschen geheelen mensche: Geest / Ziele ende Lichaem.

26. Nu die glosse / dat Gode leven niet meer zy / als over eenige honderden jaren eerst te sullen leven na het voornemen oft besluyt Gods : werdt genoeghsaem weder-leydt / door het onderscheyt dat Christus / Joh. 11.25.28. heeft uyt-gedruckt tusschen het nu tegenwoordigh geestelijck leven / 't welck in der eeuwigheydt met geen doot sal verwisselt werden : ende tusschen de toe-komstige Opstandinge / waer inne het doode lichaem weder leven sal. Want alsins is het een leven / dat Christus verstaen heeft met die woorden : Ende een yegelijck die leeft ende in my gelooft / sal niet sterven in der eeuwigheyt : ende daer Paulus van spreeckt / seggende : Ende ick leve / doch niet meer ick ; maer Christus leeft in my / eñ 't gene ick nu in het vleesch leve / dat leve ick door 't geloove des Soons Gods / &c. Gal. 2.20.

27. Ten anderen verdwijnt die glosse door dese opmerckinge / dat men insgelijcks konde seggen : Dat alle uyt-verkorene ten leven van alle eeuwigheydt voor de schep-

pinge van 't menschelijck geslachte Gode geleeft hebben: ende nu Gode leven / in Gods voornemen of beslupt / selfs die noch niet geboren zijn / ende eerst over ettelijcke hondert jaren sullen geboren werden. Ende hoe-wel dese Autheuren van dit Kort Begrijp hier konnen upt-springen / loochenende beyde de Prædestinatie ende de Voorwetenheyt Gods die bepaelt zy geweest tot eenige sekere personen / die in eeuwigheyt leven sullen / in hare algemeyne Grondt der leere; soo verstricken sy nochtans haer selven / door den Geest der tegensprekinge / in die particuliere exceptie die sy stellen / cap.6. §. 2. van ten minsten eenige weynige / die sy bekennen / dat simpelijck in een bepaelt getal upt-verkoren zijn / beyde totten leven / ende totten geloove ofte gehoorsaemheyt.

28. Eyndelijck en kan die glosse niet bestaen / ofte in gevolge van dien sal men moetē seggen: Dewijle Abraham / Isaac / Jacob / nu geen levende / maer doode zijn; dan alleene van oudts levende geweest zijn / ende wederom hier namaels levende zijn sullen: dat dan wel is waer / ontrent twee duysent jarē voor de geboorte Christi / Godt haer Godt geweest is / ende wederom haer Godt worden sal: maer dat ten tijde Christi niet en was / nochte nu en is de Godt

Abra-

Abrahams / Isaacks ende Jacobs.

29. De aengeteeckende Schriftuyr-plaetsen; tweemael Hebr. 12. ende Gen. 4. ende Jac. 4. (leest 5.) bewijsen wel soo vele: Dat oock de ziel-loose dingen geseght werden te spreken ende te roepen door Persoon-bootsinge / hoe-wel het nochtans geen ware Personen oft werckende suppoosten zijn / by exempel / het Bloedt Christi ende het Bloedt Abels / ende den Loon van de arbeyders verkort werdende. Maer daer en kan gantsch kracht niet uyt-getrocken werden / dat de Zielen der Heyligen die geseght werden onder den Altaer te roepen / (waer onder mede is de rechtvaerdige Abel / Matth. 23. 35. ende Luc. 11. 51.) nu tegenwoordigh geen levende suppoosten souden zijn.

CAP. IX.

Van de Gemeynte, Predick-ampt, Synoden, ende Disciplijne.

§. I.

Sy leeren voor eerst, dat de ware Gemeynte Christi ons niet sichtbaer en is, dewijlse bestaet uyt ware geloovige ende met den Geest Christi begaefde: maer het Geloove

ende den Geest zijn in het herte verborgen: in het welcke Godt alleene sien kan Rom. 2. ende 8. ende 16. Na der liefde nochtans houden sy voor Christi Gemeynten, alle die vergaderingen in de welcke de Leere Christi de overhandt heeft. Derhalven achten sy dat niet seer nootwendigh is te disputeren over de Ken-teeckenen van de Kercke oft Gemeynte: waer ende by wien die zy, naerdien genoegh bekent is: dat die alle Christi schapen zijn, die de stemme Christi hooren, ende de Gemeynte uyt de Waerheydt moet bekent werden; niet de Waerheydt uyt de Gemeynte: Voornamelijck, om dat dese oock kan dolen in die dingen die niet plat af ter saligheydt van nooden zijn, gelijck van oudts by de Corinthiers ende Galaten gebeurt is; In summa, sy gevoelen dat wel de Valsche Kercke getoont kan werden; te weten, verscheydene vergaderingen der ongeloovige eñ Goddeloose: Want de wercken des Vleeschs zijn openbaer, Galat. 5. Maer dat de ware Kercke niet en kan met de vinger aengewesen werden: want de deught kan van de geveynsde nagebootst werden: die derhalven Godt alleen van de ware geloovige kan onderscheyden.

1. Dese dingen laten haer aensien tot daer-en-toe ofts'se buyté verschil waren: wanneer mē het met ons eens ware in

de beteeckenisse der woorden. Maer hier ware wel een nieuw Theologisch Woordtboeck gebreck / omme duydelijck te konnen weten wat de Autheuren van dit Kort Begrijp stellen voor Ja oft Neen. In den aenvang spelen sy met onder een mengelinge van het woort de Gemeynte / in 't getal van eenen / ende de Gemeynten Christi / in 't getal van velen. Soo dat sy in 't getal van eenen wijders niet verstaen / dan uyt velē eene bysondere vergaderinge / daer inne de Leere Christi in swanck gaet: niet erkennende dien Artijckel onses ongetwijffelden Christelijcken Geloofs: Ick geloove Eene heylige Algemeyne Kercke.

2. In allen gevalle erkennen sy geensins die op-sommeeringe / ofte in een vergaderinge tot een lichaem/ofte van de strijdende ende triumpherende Kercke soo in den Hemel als op der Aerden: ofte van de Kercke beyde des Ouden ende Nieuwen Testaments: Want het is nu cap. 8. §. 8. dat sy de Triumpherende Kercke in den Hemel voor een doode Niet houden: Ende sy en kennen in den Ouden Testamente geen gewesene Gemeynte Christi / gelijck sy loochenē dat Christus selve doen geweest zy.

3. Derhalven noemen sy Christi Gemeynte niet in eenvoudigheyt des geloofs/

maer met een listige tegenstellinge tegen Gods Gemeynte: welcke tegenstellinge Socinus drijft in sijn 11. Seyndt-brief aen Elias Arcissevius: stellende / datter Christi Gemeynte doen eerst geweest is / doen de Heylige Geest op de Discipulen Christi neder-gedaelt is: Want / seydt hy / te voren / al wierden sy vergadert / ja op dien eygen dagh noch vergadert waren: soo geschiede het dan noch niet van haer in Christi name: sulcks dat het wel Gods Gemeynte alreede was: maer nochtans noch van dien tijdt niet Christi Gemeynte.

4. Soo vele aengaet die tegenstellinge selfs / die en heeft geen fondament in 't gebruyck soo als de Schriftuyre gewoonelijck spreeckt: Want daer is nauwelijcks een ander Schriftuyr-plaetse / daer die benaminge te vinden is / van de Gemeynte Christi meer dan die eene / Rom. 16. 16. De Gemeynten Christi groeten u: maer byna overal is te vinden: De Gemeynten Gods. Siet 1. Cor. 1. 2. §. 10. 32. §. 11. 16. 22. §. 15. 9. 2. Cor. 1. 1. Galat. 1. 13. 1. Thess. 2. 14. 2. Thess. 1. 4. 1. Tim. 3. 5. 15. Welcke plaetsen doch alle ons soo menige getuygenissen zijn / voor de waerheyt van ons geloove / waer door wy gelooven: Dat Christus / indien hy niet selfs ware die van natuyre Godt / oock niet en konde

Ampts-

Amptshalven zijn de Heere van de Gemeynte.

5. Wy slooven dan / dat het Eene ende de selve Gemeynte is / 't zy datse Gods / 't zy datse Christi Gemeynte genoemt werde / door opsommeeringe van alle die gene die saligh sullen werden: die opt van den beginne der wereldt / t'allen tijde / in alle plaetsen op der aerden geleeft hebben / oft nu leven / oft leven sullen / tot op dien jongsten dagh: wanneerse die groote Herder der Schapen Christus / als schapen uyt de bocken gescheyden zijnde stellen sal tot sijne rechte handt. Daer op siet de Schrifture / sprekende van eenen Herder ende Eene Kudde: Ezech. 37. 22. Ec. met Joh. 10. 16. Want die alle sal de Heere Christus inwijsinge doen in het Koninckrijcke dat haer bereyt is van de grondt-legginge der wereldt / Matth. 25. 31. 32. met 34. ende harer aller namen werden geseght geschreven te zijn in het Boeck des Levens / des Lams / 't welcke geslacht is van de grondt-legginge der wereldt / Apoc. 13. 8. ende 17. 8.

6. Oock en konnen buyten 't getal van de schapen Christi niet uyt-gemonstert werden die Godvruchtige / die de Gemeynte Gods waren in den ouden Testamente: door dat getuygenisse Christi 't welck sy

bedecktelijck daer toe in-brengen uyt Joh. 10. vers. 3. seggende: Dat die alle Christi schapen zijn / die Christi stemme hooren: met dat oogemerck / datter geen schapen Christi geweest zijn in den Ouden Testamente / dewijle daer doe geen Christus was. Wy / gelijck wy glooben na de Schriften / dat de Sone Gods Christus van eeuwigheyt geweest is / soo stellen wy vast / datse immers de stemme Christi gehoort hebben / die gene alle / tot den welcken oyt de Propheten gesproken hebben: dewijle u de Propheten gesproken heeft de Geest Christi die van hem te voren betuyghde / 1. Petr. 1. 10. 11. sulcks dat hy mede door den Geest sijner Godheyt selfs gepredickt heeft / 1. Petr. 3. 18. 19. Het getuygenisse Jesu is de Geest der Prophetye / Apoc. 19. 19.

7. Oock en kan de eenparigheydt der Schriftuyre niet lijden: datter oyt Gemeynte Gods zy geweest / sonder Christo: Nademael d'Apostel willende de Ephesiers vertoonen: hoe sy eertijts in de Voor-huyt geen Volck Gods geweest waren: wanneer Godt sijne Gemeynte hadde in het Jodische volck / geduyrende de huyshoudinge des Ouden Testamentes na de Wet Mosis: hare verwerpinge daer by beschrijft / seggende: Ghy waert doen ter tijdt sonder

Christo / vremdt van de Borgerschap Israels / vremdelingen van de Verbonden der belofte / geen Hope hebbende / sonder Godt in de werelt / Eph. 2. 12. Soo stelt hy dan nootsakelijck dit voor al vast als een merck-teecken daer by de Oude besnedene Gemeynte Israels in die tijden / boven de onbesnedene Heydenen salig waren / dat sy niet en waren sonder Christo.

8. Voorts is aen te mercken: Dat / onder decksel van die uyt-gedruckte waerheyt dat de ware Gemeynte Christi ons niet sichtbaer en is: Datse bestaet uyt ware geloovige / ende met den Geest Christi begaefde: Maer dat het Geloove ende de Geest in herte verborgen zijn: in 't welck herte Godt alleen kan insien / Rom. 2. ende 8. ende 16. Dese valsche gront geleyt wert: Dat alleen door het voldane werck van ons geloo ve eñ gehoorsaemheyt Gods selfs eerst bekent / wie se zijn daer in de ware Gemeynte bestaet: wanneer hy in 't verborgen siet ende bekent / oft het werck heylighlijck ende sonder geveynstheydt gedaen is. Want het is alreede gebleken / uyt cap. 6. dat sy niet toe-staen willen de Verborgene eeuwige Voor-wetentheyt Gods / van geschiedelijcke toe-komende dingen.

9. Echter / na luydt der Schriftuyre / gelijck het Griecksche woordt Ecclesia, da-

dat Gemeynt? verduytscht werdt / sijn oorspronck heeft van uyt den hoop uyt-roepē: ende daeromme en kan van ons werck waer door wy de Roepinge Gods gehoorsamende uyt-gaen / niet beginnen de bestellinge ende formeeringe van de ware Gemeynte: maer het wert begonnen van Gods krachtige Roepinge / daer door hy selve ons uyt de wereldt by een roept ende vergadert / eer wy de gedachte hebben tot ons selfs toe-gaderinge. Wetet dat de Heere is Godt: Hy heeft ons gemaeckt ende niet wy / tot sijn volck ende schapen sijner weyde / Psal. 103. De Heere dede dagelijcks tot de Gemeynte die salig wierden / Act. 2. vers 47. Die ons bevestight in Christo / ende die ons gesalft heeft / is God 2. Cor. 1. vers 21.

10. Door de verborgentheyt van die ons voor-komende genade eer wy komen / ende de grondt-legginge van de selve in het eeuwig voornemen ende Predestinatie Gods: maer niet door de tegenwoordige opsichte Gods op ons werck waer door wy den roependen Godt volgen; moet dat woordt der Schriftuyre verklaert werden / de Heere kent de gene die sijne zijn 2. Tim. 2. 19. Ende daer en kan geen andere goede uytlegginge zijn / van die beschrijvinge der ware onsichtbare Gemeynte / het Volck

Gods dat hy te vorē gekent heeft Rom. 11. vers 2. Want dat draeghjt over een met Rom. 8.29. Die hy te voren gekent heeft/ die heeft hy oock gepredestineert/ Ec. Item/ met Actor. 13.48. Daer geloofden soo vele alsser geordineert waren ten eeuwigen leven.

11. Hier door is het: Dat Christus die selve personen die hy na der handt/ tot hem vergadert zijnde/ kent als een Herder syne schapen kent/ die syne sorge vertrouwt zijn/ oock te voren van den beginne/ eer sy vergadert werden/ noch verstropt zijnde/ kent als verlorene ende dwalende schapen/ die hy soecken moet ende toe-brengen tot de schaep-stal: volgens dat woordt; Ick hebbe noch andere schapen/ die van desen stal niet en zijn: dese moet ick oock toe-brengen/ ende sy sullen mijne stemme hooren/ Ec. Joh. 10.16. Gelijck mede Godt tot Paulum sprack, niet van de gene die alreede geloofden uyt het gehoor/ maer van de gene die daer na eerst als Paulus soude prediken binnen Corinthen/ hooren ende glooven souden: Ick hebbe vele volcks in dese stadt/ Actor. 18.10.

12. Soo verloopt dan dit ondersoeck van de Gemeynte/ tot die Vrage; Oft het Rijcke Christi op der Aerden/ ten vollen van hem kan bedient ende uyt-gevoert werden/ son-

sonder die voorspoedige upt-komste van de Roepinge door het woordt des Euangeliums/ datter dagelijcks toe-gedaen werden tot de Gemeynte die salig werden door het geloove in hem: Socinus ende sijne gesellen seggen Ja. Dit verstaende/ dat die voorspoedige uptkomste hanght aen de vrye wille-keure/ niet van den Roependen/ maer van de gene die geroepen werden: ende dat Christi Rijcke/ dat hy op Aerden heeft/ niet bestaet in den wille der onderdanen/ maer in de macht van den heerscher: ende daer na moet af-gemeten werden/ dat over sulcks het selve in sijn geheel blijft/ ende met volkomen recht van Christo bedient wert; al waer 't dat de geheele werelt tegen hem op stonde: Socinus tegen de Chiliasten, in sijn Seyndt-brief aen de Synode.

13. Wy daer-en-tegen loochenen: dat in sulcken gevalle/ sonder eenige sekere toeseggingeven het goet succes der Roepinge/ Christi gehoorsaemheydt totter doodt niet konde gekroont werden met de Eere ende Heerlijckheyt van dit Koninckrijcke 'twelc de Vader hem geordonneert hadde/ Luc. 22. vers 29. nochte hy geacht werden gesalft te zijn tot Koning op den heyligen bergh Syon/ Psal. 2. nochte de Vader hem volbracht hebben/ sijn be-eedighde belofte van

een

een eeuwigh Priesterdom / Psalm 110. Want indien het geschiedt ware/'t gene gesegt wert dat geschieden konde/ dat de geheele wereldt haer tegen hem hadde op-gestelt/ sulcks datter nieuwers door krachtige roepinge na het voornemen van den roependen Godt: uyt Geen Volck geworden ware Gods volck/ 1. Petr. 2. 9. 10. uyt Hos. 2. 23. soo en konde Christus geen Priester-ampt bedienen / noch eenig Koninckrijck hebben op den bergh Syon: maer hy soude alleen moeten heerschen op den bergh Sinai over sijne vyanden / ende triumpheren over sijne rebellen; sonder wijders eenigh Koninckrijcke over gehoorsame ondersaten te hebben. Siet onse Weder-legginge van Smalcius, cap. 19.

14. Gelijck wy tot hier-en-toe getoont hebben / dat die dingen groot verschil hebben tusschen haer ende ons / daer van sy schijnen met ons uyt eenen monde te spreken: Soo konnen wy niet voor-by gaen/ haer eygen Ja ende Neen / van de Kenteecken der Gemeynte. Die woorden zijn goet: De Gemeynte moet uyt de Waerheyt bekent werden/ niet de Waerheyt uyt de Gemeynte: maer daer schuylt de adder: dat sy het niet seer nootwendig achten te disputeren over de Ken-teecken van de Gemeynte: waer ende by wien dat die zy.

Smal-

Smalcius spreeckt klaerder tegen Franzius, Disp.8. pag.282. Daer en zijn geen Ken-teeckenen van de Gemeynte: ende het en is niet van noode dats' er zijn: ende het is een seer belachelijcken circkel gemaeckt/ indien men voor het Ken-teecken der Gemeynte keurt de Ware ende salighmakende leere. Want het is alsoo onseker waer de ware Gemeynte Christi is: als het onseker is / waer de ware salighmakende leere is.

15. Smalcius staet daer inne op dien grondt: Dat de ware salighmakende leere niet en zy het Ken-teecken / maer de Forme selfs van de Gemeynte/ die deselve haer wesen geeft: Maer dat en komt niet wel over een / indien men het daer by sal laten blijven/ 't gene dese Autheuren seggen: Dat de ware Gemeynte Christi ons niet sichtbaer en is: dewijlse bestaet uyt ware geloovige ende met den Geest Christi begaefde: doch het geloove ende den Geest zijn in 't herte verborgen: want op dien voet soo is niet de ware salighmakende leere de Forme van de Gemeynte die haer het wesen geeft / maer het Geloove ende de Geest die in 't herte verborgen / die zijn 't die haer het wesen geven.

16. Echter/ het is onmogelijck dat haer seggen over een kome / soo wel van d'eene

als

als van d'andere / met haer selfs gronden. Want door die Kancker harer dwalinge die wy alreede hebben aengewesen / moeten sy nootsakelijck tot een Vorm t'samen smelten de Forme van de onsichtbare Gemeynte die haer t'onsichtbaer wesē geeft / ('twelck Christi geestelijck lichaem genoemt werdt / ende door Goddelijcke kracht een nieuw schepsel gemaeckt /) met de sichtbare Formeeringe van de sichtbare vergaderingen der Gemeynte / waer inne sy door menschelijcken dienst van Godt in-gestelt / gefatsoeneert werden / Rom. 2. 20. ende 2. Tim. 3. 5. om te zijn tot plant-hoven ende scholen van Kennisse ende Godvruchtigheydt.

17. Verhalven in 't recht ondersoeck van de Ken-teeckenen der Kercke en werden niet na-gesocht de Ken-teeckenen van de Onsichtbare Kercke / daer yder by schuldigh is sich selven te ondersoecken oft hy van de selve een waer ende levendig litmaet zy: aengaende onsen even naesten ons bevolen zijnde alleen het oordeel der liefde. Maer daer wert ondersocht de formeeringe ende bestellinge van de sichtbare Kercke: oft die wel bestelt is: ende oft daer Gods zegen van te verwachten staet voor de gene die daer inne vergaderen tot het gehoor / waer door de salighheyt der zielen bevordert werdt: in 't korte / oft een Wettelijcke verga-

gaderinge zy/ dat is/ oft een wettelijcke by een roepinge is tot vergaderinge.

18. Nu al-hoe-wel over de wettelijcke formeeringe van de vergaderinge der Gemeynte/ het oordeel der liefde niet en moet buyten gesloten werden: soo moet nochtans het oordeel der waerheydt voor gaen/ sonder 't welcke het oordeel der liefde gantsch blindt ende over sulcks niets soude zijn. Echter/ van 't oordeel der Waerheyt over de wettelijcke by een roepinge/ en kan geen ander richt-snoer zijn/ dan de Wet oft het bevel van die in wiens name de vergaderinge by een geroepen werdt: kort om/ van de Gemeynte Gods/ Gods woort dien-volgende soo werdt met recht vast gestelt; dat het eerste ende voornaemste ken-teecken van de ware sichtbare Kercke oft Gemeynte is/ de ware verkondiginge van Gods woordt uyt de H. Schriftuyre/ ende de versegelinge van 't selve Woort in de Sacramenten/ die daer mede verknocht is.

19. 'T sal de pijne waerdt zijn/ hier te verstaen uyt haren Volkelius, van de ware Religie/ boeck 6. cap. 6. wat dat zy/ dat sy hier seggen:

Dat het niet seer nootwendigh is te disputeren van de Ken-teeckenen der Gemeynte, waer ende by wien dat die te vinden

zy; Oft men twijffelt (seydt hy/) oft al tot verkrijginge van d'eeuwige saligheydt van noode is te ondersoecken, waer ende by wien de Gemeynte Christi te vinden zy: Oft daer wert na-gespoort, aen wat teyckenen dat men de Gemeynte sal kennē: Ende hy geeft die uyt-sprake: Voor eerst, dat het niet schijnt simpelijck nootwendigh te zijn tot verkrijginge van de saligheyt, veel te soecken waer de Gemeynte Christi is: Hy gebruyckt dese bewijs-reden: Om dat het tot de hemelsche erffenisse genoegh is, sijn vertrouwen gestelt te hebben op Christum, ende hem te gehoorsamen: maer nergens bevolen werdt, dat een yder het na-spore waer de ware Kercke Christi is. Onder des nochtans, (sept hy) en ontkennen wy niet, soo't gebeurde, dat ghy, de salighmakende leere Christi bekent hebbende, niet terstondt en saeght soodanige vergaderinge van menschē, oft daer niet onder en verkeerdet, die de selve waerheyt beleden: dat het wel betaemt, dat ghy het ondersoeckt, oft daer yewers soodanige menschen zijn: op dat ghy alsoo u soo verre het geschieden kan, op het genaeuwste by haer voegt, eñ heylige vrientschap met haer houdt: ende alsoo ofte ghy van haer, ofte sy van u geholpen mogen werden, soo tot naerder kennisse van de Goddelijcke saken, als tot betrachtinge van de God-

Godvruchtigheyt: ende de reste van die dingen, die als met gemeyne handt by de geloovige gedaen moeten werden, van u te samen met haer mogen volbracht werden.

20. Wy stellen tot verbeteringe van dat oordeel/ dit voor vast: Dat het niet alleene wel betaemt/ dat ghy na-vraeght ende naspoort waer ende by wien de sichtbare Kercke Christi zy: Maer dat het yder geloovige bevolen is/ dat sy/ (niet sonder hare jonge kinderen als leerlingen) naerstiglijck voegen tot de sichtbare Gemeynte/ niet na-laten hare toe-gaderinge by elckanderen/ Hebr. 10.35. dewijle die gene die afgesondert willen leven op haer selven/ geoordeelt werden Vleeschelijcke menschen te zijn/ die den Geest niet en hebben/ Jude 16. Dat het over sulcks ordinaris niet genoegh en is/ indien yemant seggen wilde; dat hy sijn vertrouwen gestelt heeft op Christum/ ende hem gehoorsaem is: onder-en-tusschen onbekommert zijnde omtrent dat ondersoeck/ waer ende by wien de Kercke Christi te vinden zy. Hoe-wel het door extraordinaris toe-val kan gebeuren: dat buyten alle vergaderinge van eenige sichtbare Gemeynte/ yemandt hem selven alleen vindende/ sonder de predikatie des woorts/ in 't eygen lesen van Gods woordt door Gods zegen gebracht werde

tot

tot het geloove ende gemaeckt tot een lidtmaet van de onsichtbare Gemeynte: Maer ordinaris is het Geloove uyt het gehoor/ Rom. 10. 14.

21. Soo moet dan in het disputeren van de Ken-teeckenen van de Kercke/ tegen de Papisten/ die al te hevige tegen-sprekinge gemijdt werden/ daer door men alle Ken-teeckenen mitsgaders de nootwendigheydt van dien soude ontkennen: ende die Waerheyt waer uyt de Kercke moet bekent werden/ soo misduyden/ dat daer by soude te verstaen zijn/ niet de ware salighmakende leere/ die ons het Ken-teecken zy van die Gemeynte met de welcke wy schuldig zijn te vergaderen: maer het ongeveynsde geloove van de leere der waerheyt/ waer uyt Godt bekenne wie de sijne zijn.

22. Onder-en-tusschen mercken wy dat aen: Dat sy by die extremiteyt niet blijvẽ/ noch in der daedt yets bestandighs seggen konnen: dewijle Smalcius in de boven aengewesene page 282. beyde dit stelt/ voor een onbewegelijcke Regel ende Maxime: dat men by dat ken-teecken keuren moet: Dat die alle konnen ende moeten gehouden werden door de Gemeynte Christi: Onder dewelcke Godt ende Jesus Christus recht gedient ende aengebeden wert: ende onder dewelcke de oeffeninge der Godsaligheydt

na de geboden Christi in swang gaet: Ende uyt dat ken-teecken vonnist hy tegen 't Pausdom: Ende segt; Dat hy gelooft: Dat alle die/ Luttersche, Calvinisten, ende andere die afgeweken zijn van 't Pausdom/ wel konden tot eene Gemeynte vergadert werden: indien sy haer lieten regieren door den Geest Christi: ende indiense meer strijt voerden door diensten der liefde/ als door onderlingen haet.

23. Oft hy dan wil oft niet wil/ daer zijn ende het is nootwendigh datter zijn sekere Ken-teecken oft teeckenen/ waer by geoordeelt werde van wat Kercke als Apostatisch afvalligh zijnde/ dat men af-wijcken/ ende met wat Kercke dat men vergaderen moet: ende die Ken-teeckenen moetmen nemen uyt de geboden Christi die men gehoor geven ende gehoorsamen moet. Ende in desen deele brenght genoeghsaem de geveynstheydt van Smalcius, Volkelius, ende andere/ aen den dagh/ de Titul alleen van dat boeckxkē dat Vorstij discipulen van oudts tot Franeker hebben doen drucken/ anno 1610. daer Socinus Autheur van is/ Van 't ampt van een Christen mensch/ in dese hedendaegsche Religions verschillen: dat is: Wat vergaderinge een Christen mensch best behoort aen te kleven/ onder alle de vergaderinge die verschil hebben over

de Religie. Welck boecxken het selve is/ met het welcke in Neder-duytsch overgeset zijnde/insgelijckx overgeset/ende daer achter by gedruckt is/ anno 1630. Dit Kort Begrijp dat wy weder-leggen.

§. II.

Tot aenvaerdinge van den Heyligẽ Dienst, meynen sy dat genoegh is, indien daer een vergaderinge is die voor haer selven een Leeraer bestelle; oft immers in het aengenomene ampt bevestige: aengesien een Gemeynte het recht heeft om Dienaren te beroepẽ: Actor.6.13. ende 14. Derhalven zijn sy gewoon in hare Synoden bequame Dienaren over d'eene oft d'andere vergaderingen te stellen, ofte te verplaetsen: naer dattet haer oorbair dunckt: Ende soo vele alsser aengenomen werden, die beloven dat sy altijts de Gemeynte onderdanigh sullen zijn na Gods woort. Hier beneffens zijn sy gewoon, in hare Synoden Publijcke Disputatien aen te stellen: ende van verscheydene versoecken der Gemeynte kennisse te nemẽ: ende soo daer sware twisten zijn, die ter neder te leggen: Maer voor eerst ende voor al wort daer ondersoeck gedaen op het leven van de dienaren, oft misschien hier oft daer eenige ergernisse ontstaen ware. In summa, daer werden verhandelt de saken die sy meynen tot de saligheydt ende bevorderinge van

den welstandt harer Kercken in 't gemeynte strecken.

§. III.

De Discipline oeffenen sy bescheydentlijck, na datter verscheyden trappen zijn van de sonden, Matth. 18. Wie opentlijck gesondigt heeft, die wert voor de Gemeynte in 't openbaer (na dat de ongedoopte uytgegaen zijn: oft oock in haer bywesen, indien het wat grofs is, ja wel in 't aensien van die gene die buyten zijn, insonderheyt wanneer het Avondtmael des Heeren gehouden wert) gestraft, en van 't gebruyck des Avontmaels af-gehouden: maer de hart-neckige werden eyndelijk ge-excommuniceert, sulks datse opentlijck af-gekondight werden te zijn lidtmaten des satans, 1. Cor. 5. ende wert oock den ommegang met haer alle de andere verboden; voornamelijck aengaende den Kusse des Vredes, daer sy anders mede gewoon zijn elckanderen te groeten. Nochtans nemen sy de boetvaerdige weder op, na dat sy de gemeynte genoegh gedaen hebben. Maer hier inne verschillen sy oock yetwes onder malkanderen.

1. Nopende het aenvaerden van den H. dienst / is noodigh eenige dingen voor af te verstaen / op dat de staet des verschils wel gevat werde. Voor eerst / soo wert door den H. dienst hier niet verstaen / die dienst

der

der liefde / die yder particulier Christen oock sonder onderschept van man oft vrouwe / sijnen naesten schuldigh is / dat hy kennende de waerheyt des Evangeliums / de selve oock den anderen smakelijck make: Maer het publijck Leeraers-ampt in de vergaderinge der Gemeynte / 't welck d'Apostel noemt een Bisschops ampt / 1. Tim. 3. vers 1.

2. Soo dat hier buyten westen verseylt / hare Theophilus Nicolaïdes, in sijn Tractaet van de Kercke / pag. 102. versierende / dat ongeval: datter niemandt zy die een dienaer roepen oft seynden kan: in welckē gevalle nochtans niet soude moeten nagelaten werden de bedieninge van een ander te leeren: by exempel / wanneer het Evangelium in eenigē hoeck van de werelt / daer te voren geen kennisse geweest ware; yemandt tot de kennisse quame van de waerheyt des Evangeliums Christi: hy soude dan weten dat het sijn schuldige plicht ware / anderen oock die kennisse aen te dienen / ende en soude niet vermogen sich van 't leer-ampt te onthouden.

3. Daer na blijckt uyt het na-sien van de plaetsen / die sy aenwijsen / Actor. 6. 13. ende 14. Dat het recht om dienaren te beroepen / 't welck sy daer uyt bevestigen / dat de Gemeynte aen haer selfs heeft / dat

het selve soo wel raeckt soo wel andere Ouderlingen / ja Diaconen / als de gene die daer den dienst hebben van leeren ende prediken. Oversulcks het gene niet genoegh en is / om in den dienst te treden van Ouderling oft Diaken ; dat kan veel min genoeg zijn om het Leeraers-ampt te aenveerden.

4. Nu wijders dat recht dat de Gemeynte heeft / dat en kan niet gestelt werden soo eygen-willigh te zijn / ende arbitrair / dat de Gemeynte daer inne soude mogen den tijdt dienen ; ende het nu gebruycken dan weder niet gebruycken ; als een middel-matige sake: Want het is soodanigh een Goddelijck recht ; van 't welcke / versuymt oft niet gebruyckt zijnde / tot haers selfs op-bouwinge / de Gemeynte schuldigh is Gode rekenschap te geven.

5. Wy hebben dan wel daer niet tegen: Dat het wel kan genoegh zijn tot het aenveerden van den H. Dienst : datter een vergaderinge is / die voor haer selven een Leeraer bestelt ; oft immers in het aengenomene ampt bevestight ; maer onder dit beding : Dat die bestellinge ende bevestiginge / geheel nootsakelijck is van 't Goddelijck rechts wegen : sulcks dat het ongeoorloft zy / in openbare vergaderinge der Gemeynte den H. dienst te doen / oft het Leer-ampt te betreden sonder de selve.

6. Ech=

6. Echter / moetmen wijders noch voor af weten / wat de Autheuren van dit Kort Begrijp / noemen Het aengenomene ampt. Want sy verstaen het in sulcken gevalle / wanneer yemandt van sich selfs / dat is / sonder seyndinge / beroepinge oft verkiesinge het Leer-ampt op sich genomen ende aengevaert heeft. In welcken gevalle sy de bevestiginge in het aengenomene ampt niet en vereyschen als een legitimatie, dat is / wettelijckmakinge van den dienst na datse in den beginne onwettelijck aengevaert was: In welcken sin wy niet souden willen ontkennen: dat somwijlen yemant andersins vroom zijnde: ende bequaem geoordeelt om de Gemeynte te konnen leeren ende stichten / in het onwettelijck aengenomene ampt wettelijck kan bevestight werden.

7. Van haer oordeel is / datter met sulck aenvaerden van het Leer-ampt geen onwettelijckheyt begaen werdt: ende dat het geensins de natuyre van het Ampt aengaet die beroepinge oft bestellinge van de Gemeynte te hebben: Maer indien de selve 't zy van oudts gebruyckt is geweest oft nu gebruyckt werdt: dat sulcks in wel-gestelde Gemeynten geschiet in ordre ende betamelijckheyt te onderhouden. Siet Ostorod. cap. 42. §. 11. 12. 13. Smalcius tegen

Franzius, Disp. 4. (Onder de laetste/) van de Kerckelijcke Ordre Theophilus Nicol. van de Kercke ende Seyndinge der Dienaren: uyt wien het nut sal zijn het navolgende uyt te schrijven/ 't welck te lesen is/ pag. 101.

8. Hy wil staende houden; dat d'Apostel Paulus (als hy seght 1. Tim. 3. 1. Dat wie een Bisschops ampt begeert/ een heerlijck werck begeert.) in yders vryheyt stelt/ naer het Leer-ampt selfs te staen: ende dat dit gevolgh goedt is: Indien het geoorloft is te begeeren het Leer-ampt/ soo is het oock geoorloft 't selve te aenvaerden: Want/ seght hy/ wie konde daer aen twijffelen: oft de gene die in sijn gemoedt een Bisschops Ampt begeert/ sonder 't selve te bedienen/ yets goets in sijn gemoedt overleyde: dat d'Apostel van noode hadde sulcx te seggē? Maer daer konde men aen twijffelen (oft yemandt eygen-willighlijck sich 't selve aennemen/ ende het aen-grijpen mochte/ sonder bysondere seyndinge/ beroepinge/ oft verkiesinge/) overmidts de groote waerdigheydt desselfs. Soo leert dan/ seght hy/ Paulus/ dat sulcks wel gedaen is/ ende dat met recht een yder 't selve mag aen-grijpen: (als hy 'er maer bequaem toe is/ tot het gene hy gedenckt oft begeert aen te grijpen: Welcke be-

quaem-

quaemheyt hy terstont oock overvloedighlijck beschrijft/) al waer 't dat hy van niemandt opt geroepen wierde oft gesanden. Item ; Daer na / seght hy / blijckt hier uyt / dat het hem die een Bisschops ampt magh begeren / oock geoorloft is het Leerampt aen te grijpen : om datter niemandt is / dien de macht gegeven zy om anderen te beroepen : ende hy voeght daer voorts by 't gene wy Num. 7. aengewesen hebben.

9. Soo staet ons dan te verantwoorden die plaetse des Apostels : waer ontrent het goet is tot daer-en-toe / dat hy bekent ; dat de opmerckinge is op de Groote waerdigheyt van het Bisschops ampt : uyt welcke oorsake daer aen bysonderlijck kan getwijffelt werden / oft die vryheydt heeft mogen een yder toe-gelaten werden/ om na 't selve te staen/eñ eygen-willighlick de bedieninge aen te vaerden. Seker d'Apostel en heeft hier niet te vergeefs geseght/ (een heerlijck werck :) gelijck hy elders seght / dat die Ouderlingen die in den woorde arbeyden/ dobbeler eere waerdigh te achten zijn: 1.Tim.5.17. Waer uyt wy ten minsten dit besluyten / dat die bewijs-reden niet vreemt en is: die tegen het aen-grijpen van het Bisschops ampt / sonder voorgaende seyndinge oft beroepinge tot het ampt / genomen werdt uyt de plaetse Hebr. 5.4. Nie-

 mant

mant en neemt hem-selven die eere aen; maer die van Godt geroepen wert/ gelijck als Aaron. De kracht van 't bewijs bestaet in de groote waerdigheydt van het Ampt: ende in de dobbele eere: dewelcke na gelijckenisse de Priester in den Ouden Testamente ende de Bisschop in den Nieuwen Testamente waerdigh te achten is: sulcks dat niemant naer het selve door eygen drift staen magh: van die in de Gemeynte daer na staet om de eerste te zijn/ ende het voor-gestoelte bemindt/ tegen de vermaninge Christi en sijner Apostelen/ mitsgaders scherpe berispingen/ Luc. 11.43. 3. Joh. 9.

10. Ten anderen/ alsoo wy achten/ dat buyten alle verschil/ het een vuyl en oneerlijck bedrijf is/ selfs te staen na de publijcke bedieninge van een Diacons ampt in de Gemeynte: al-hoe-wel 't selve ampt geheel ende al besteedt werdt tot het arbeydtsaem werck der liefde/ van het welcke oock niet Goddelijck is sich selven te soecken te maken als men daer toe beroepen wert: Ende tot weringe van de in-grijpinge in het Diacons ampt/ ende in-dringinge sijns selfs/ leyt dien Regel des Apostels in 't selve capittel/ 1. Tim. 3. 10. Ende dat dese oock eerst beproeft werden: ende datse daer na dienen; soo sy onbestraffelijck zijn. Soo

moet

moet dan by noodtwendigh gevolgh / van 't kleynder tot het grooter: Het eygen staen na het Ampt eens Bisschops / dat waerdiger is dan 't andere / een buyl ende oneerlijck bedrijf geacht werden: ende de woorden selfs daer het thiende vers van begint; Maer dat dese oock, &c. geven ons die opmerckinge / dat de Regelen des Apostels: Hoedanigh een Bisschop behoort te zijn / genomen moeten werden als der Gemeynten gegeven / om van het Bisschops ampt af te keerẽ die gene die sonder eerst beproeft te zijn / haer selven in-dringen ende daer in grijpen / niet verwachtende de beroepinge der Gemeynte / die hier inne den roependen Godt dient.

11. Ende in desen werdt alle mondt gestopt / door het exempel van onse Heere ende Salighmaker Christus / het welck d'Apostel niet onbedacht te samen gevoegt heeft met het oude exempel van Aaron / Hebr. 5. 5. seggende: Alsoo oock Christus en heeft hem-selven niet verheerlijckt / &c. waer uyt tegen het in-dringen sijns selfs in het Bisschops ampt / tot die aendacht aenlaet gegeven werdt. Hoe Christus selve niet in 't openbaer Predick-ampt als Leeraer sich in-gedrongen heeft / maer met lijtsaemheydt in stil-swijgen ende hope verwacht heeft de tijt ende stonde tot sijne Roe-

pinge te voren bestemt / te weten / ontrent het dertighste jaer sijns ouderdoms / tot dier tijt toe als een particulier persoon levende: Hoe-wel hy nauwelijcks twaelf jaren oudt zijnde / soo heerlijcken proeve van sijne wijsheydt gegeven hadde / dat het hem niet en ontbrack van sijne kintsche jaren af aen de bequaemheydt om te leeraren / Luc. 3.23. met Luc. 2.46.

12. Soo werdt dan met goet recht / tegen het in-dringen in het Leeraers oft Bisschops ampt / hier gebruyckt dat Goddelijck verwijt / dat van outs geschiet is tegen die Propheten / die daer propheteerden sonder Goddelijcke seyndinge / Jerem. 23.21. Ick en hebbe de Propheten niet gesonden; nochtans hebben sy geloopen: ick en hebbe tot hun niet gesproken; nochtans hebben sy geprophetеert: Aengesiē dat d'Apostel insgelijcks spreeckt in den Nieuwen Testamente van de Predikanten / Rom. 10. vers 15. Hoe sullen sy prediken / indien sy niet gesonden en werden? Ende hier en hebben sy oock niets / dat sy daer tegen inbrengen / dan alleen dien valschen grondt van hare leere: Dat de Apostelen nieuwe seyndinge van noode hadden: om dat sy een Nieuwe Wet des Geloofs moestē prediken / die by de Joden ongehoort was: Het welcke genoeghsaem weder-leyt wert / door

door dat eenige getuygenisse des Apostels: daer inne hy betuyght heeft / dat hy Niets gepredickt hadde / buyten 't gene de Propheten ende Moses gesproken hadden dat geschieden soude / Actor. 26.22.

13. Ende wy en achten het niet noodigh seer te twisten over de woorden / waer van dat konde gedisputeert werden / 1. Tim. 3. oft d'Apostel (sprekende van Lust te hebben / en een begeerte tot dat Heerlijck werck) al verstaen heeft de goede ende loffelijcke lust ende begeerte daer toe streckende: dan oft hy door die inspraekte alleen in dier manieren geroert heeft de heerlijckheydt van 't werck datter te doen is: dat de onwettelijcke Lust ende Begeerte mochte gestuyt werden: ende yder een doen ommesien met heylige vreese ende bevinge; op dat niemant roeckeloose lijck sich selven in-dronge / sonder de beroepinge te verwachten: Maer yder in sijn lust ende begeerte wel scherpelijck hem-selven ondersochte / oft niet meer en was ydele eer-soeckinge / als lust ende begeerte om den last te dragen en het werck te doen. Het is alreede genoegh 't gene wy Num. 10. aengewesen hebben / dat de Apostel daer een schot voor schiet / om niet eygen-willighlijck het Bisschops ampt aen te grijpen en aen te vaerden; wanneer hy de Gemeynte voor-schrijft de Regel ende

Keure / waer na dat yemandt / oft toe-gelaten oft geweert moet werden.

14. Wy meynen oock niet dat het een getrouwe oft veylige verdedigingè is / daer Smalcius elders mede goet gevonden heeft te verantwoorden / den Dienst die Lutherus gedaen heeft in de Gereformeerde predicatie des Evangeliums: daer op alleen Lutherum rechtvaerdigende: Dat hy vermochte / ja schuldigh was: sonder voorgaende beroepinge / anderen te leeren: aengesien hy daer toe getrocken wiert / niet alleene door liefde tot sijnen naesten / maer oock door eenigen Goddelijcken in-val daer toe verruckt. Ende hy seght verwondert te zijn / dat Franzius niet liever daer op aendringht als op de Beroepinge die Lutherus te voren hadde ontfangen in 't Pausdom: Tegen Franzius, pag. 375.

15. Franzius, in sijne Disputatie van de Kerckelijcke Ordre / over den 14. artijckel van d'Ausburghsche Confessie: Thes. 80-88. dringt recht ende wel daer op aen; ontrent de Beroepingen die Lutherus onder 't Pausdom van de Papisten ontfangen heeft gehadt: Dat hy anno 1512. als hy Doctor gemaeckt wierdt / met eede hadde belooft (gelijck doen het formulier was) Dat hy de ydele en vremde leeringen / die van de Kercke verdoemt waren / ende an-

der-

dersins quetselijck voor Godsalige ooren/ niet soude dogmatiseré: dat hy oversulcks beswooren hadde de leer-stucken van de Algemeyne Kercke des Soons Gods; ende dien-volgende/ soo haest als hy verstaen heeft gehadt/ dat de leere van den Paus/ van de oude ware Apostolische Kercke verdoemt was: door prame van dien Eedt dien hy geswooren hadde/ de selve verlaten ende verdoemen moeste: ende daer-en-tegen de Apostolische leere in-scherpen: Ende dat het hier van daẽ komt/ dat Lutherus op sijn Doctorschap roemt: (in 't 5. stuck van sijne wercken in 't Hooghduytsche te Jene gedruckt/ fol. 553.) dewijle hy daer inne geswooren hadde: Dat hy de Waerheyt soude Verdedigen; ende derhalven/ dat/ uyt kracht van den Eedt die ontrent de beroepingen die hy onder 't Pausdom van de Papisten ontfangen hadde/ hem verplichtede/ Doctor Lutherus vermochte niet alleen de Waerheydt Christi te prediken/ maer oock NB. daer toe-komende de toe-stemminge vande Gemeynte/ andere te beroepen ende te ordineren (oft in te stellen in 't Predick-ampt) met het recht van successie.

16. Voor tegenwoordigh staet daer op wijders te letten; Oft het wel kan over een gebracht werden; Dat aen d'eene zijde/

 gelijck

gelijck alreede aengewesen is / hare Theophilus Nicolaïdes seght: Dat niemanden die macht gegeven is om anderen te beroepen; ende dat sy aen d'ander zijde hier de Kercke toe-schrijven het Recht om Dienaren te beroepen / ende dat sy 't selve Recht eerst toe-schrijven den gemeynen hoop van de gene die leerlingen zijn: want het kan geen andere vergaderinge zijn / die voor haer selven een Leeraer bestelt: Maer daer na 't selve over dragen aen de Synoden / die meer bestaen uyt Leeraers dan uyt leerlingen: en wille-keuren 't alsoo / dat van de Synoden Dienaers bestelt werden in het Leeraers ampt / die daer toe bequaem zijn / over die oft gene vergaderingen der leerlingen / oft verplaetst werden van d'eene Gemeynte tot d'andere / naer dat het haer oorbaer dunckt.

17. Insgelijcks is daer op te letten / oft het niet de wend tegen de keer is / als dese Autheurē wille-keuren; Dat soo vele alsser aengenomen werden / moeten beloven / dat sy altijdts de Gemeynte onderdanigh sullen zijn na Gods woordt. Want met gesonde reden / ende met Gods woort komt dit beter over een: dat die gene die over haer selven een Leeraer aennemen oft selfs stellen / haer selven als leerlingen den Leeraer onderwerpen: ende derhalven beloo-

ven /

ven/ dat sy altijts hem onderdanigh sullen zijn na Gods woordt. Zijt uwen voorgangeren gehoorsaem/ ende zijtse onderdanigh: Want sy waken voor uwe zielen/als die rekenschap geven sullen.

18. Daeromme nochtans en keurē wy/ die gene die over de Gemeyntē gestelt werden/geensins vry van die gehoorsaemheyt/ die de goede ordre vereyscht/ gelijck het bevel des Apostels daer is/ 1.Cor. 14. 32. De Geesten der Propheten zijn de Propheten onderworpen. Ende dien-volgens en misprijsen wy niet die practijcke: Dat in de Synoden eerst ende voor al ondersoeck gedaen wert op het leven van de Dienarē: oft misschien hier oft daer eenige ergernisse ontstaen ware. Ende wy weten wel dat in de Synoden sulck ondersoeck op het leven ende leere der Dienaren niet geschieden kan/ sonder de naeuwe opmerckinge ende aengevinge van de particuliere ledematen/ over de welcke anders de Dienaren gestelt zijn na Kerckelijcke ordre.

19. Nochtans oordeelen wy/dat de goede ordre ende ruste der Kercke niet en kan behouden blijvē/ wanneer die ongebondene vryheyt in swang gaet/die Socinus getuygt dat hy gesien heeft in die vergaderingen die hy aengehangen heeft (in sijn Seyndtbrief van de Gemeynte/ pag. 235. 236.

Dat

Dat de Dienaren van Gods woordt in die eygen plaetse / daer sy in 't openbaer haer ampt bedienen / onderworpen zijn allemans berispingen ende bestraffingen: ende dat sy dickwils van andere berispt ende bestraft werden / ende dat het een yder hooft voor hooft vry sta sijn gevoelen te seggen / van alles wat de Goddelijcke waerheydt aengaet: ja datter niets van diergelijcke sake vast gestelt werde / voor ende al eer dat een yder hooft voor hooft sijn gevoelen gevraeght zy.

20. Op dien voet werdense immers in de regieringe der Kercke alle met de Leeraers ende Voor-gangers der Kercke in eenen graedt gestelt / die anders na de ordonnantie der Apostelen / de plaetse van de ongeleerde (oft Idioten) vervullē: ende men maeckt een wanschapen lichaem Christi / daer soo veel oogen in zijn als ledematen; tegen de vermaninge des Apostels / die hy met die allegorie van de oogen verklaert / 1.Cor.12.14.31. van welcke allegorie dit het oogemerck is; dat / gelijck het lichaem volght het geleyde der oogen; ende niet de oogen het lichaem; oock alsoo de andere ledematen van 't lichaem der Gemeynte / volgen hare Leeraers die over haer gestelt zijn: hoe-wel door een siende / ende geen blinde gehoorsaemheyt eñ gedienstigheyt.

21. Ende

21. Ende hier kan men tastelijck gewaer werden den Geest der tegenspreckinge/ daer inne dat dese Autheuren aen d'eene zijde goet keuren/ die independente ongebondene vryheyt van de Idioten, waer onder de Leeraers ende voor-gangers selfs van de Gemeynte dienstbaer gemaeckt werden: maer aen d'andere zijde verdedigen die opper-vooghdigheyt van de Synoden/ waer door/ in die oft gene vergaderingen bestelt ofte verplaetst werden/ bequame Dienarē/ naer dat het haer oorbair dunckt: ende op de versoecken van de Kercken gelet werdt/ ende sware verschillen neder-geleydt werden: ende in summa/ die dingen verhandelt werden/ die sy meynen tot de saligheydt ende bevorderinge van den welstant harer Kercken in 't gemeyn te behooren.

22. Met het naerder ondersoeck van §. 3. aengaende de Kerckelijcke Disciplijne/ sullen wy ons niet moede maken: Want men soude hier hare eygene aengevingen moeten geloove toe-staen/ in wat voegen sy de selve bescheydentlijck oeffenen/ na datter verscheyden trappen zijn van de sonde: ende oft al geschiedt na 't bevel Christi: Matth. 18. Oock is ons niet genoegh kennelijck/ hoe verre sy gaen in 't verbieden van den ommegang met de gebannene aen

alle

alle de andere: oft wat die satisfactie ofte genoeghdoeninge zy / die sy vereyschen van de gebannene die haer bekeeren / eer sy haer weder op-nemẽ: Ofte welcke haer Tweedrachtige Eendracht zy; in die dingẽ daer sy seggen yetwes in te verschillen onder elckanderen.

23. Ten laetstẽ/ontbreeckt ons hare verklaringe / over den Kusse des Vredes/ met de welcke sy gewoon zijn malkanderen te groeten / daer sy de ge-excommuniceerde af-weren: oft sy dat houdẽ voor een Heylige actie/ uyt kracht van de ordonnantie der Apostelen: uyt Rom. 16. 1. Cor. 16. 2. Cor. 13. ende 1. Thess. 5. 1. Petr. 5. oft voor een civile middel-matige sake: ende oft se hier inne oock yetwes verschillen onder elckanderẽ. Want het laet sich uyt de omstandigheden alhier soo aensien / dat sy daer henen willen / dat men het oordeelen moet voor een heylige actie die nessens het gebruyck des Heyligen Avontmaels / de Kercke des Nieuwen Testaments geordonneert zy/ tot een betuyginge van de Christelijcke liefde/ met beteeckeninge van die liefde daer ons Christus mede lief gehadt heeft: op die wijse gelijck die secte der Weder-dooperen die met den name van Voet-wasschers van de andere onderschepden werden/ oordeelen van het Voet-wasschen.

Cap. X.

Van den Doop, ende van 't Avontmael des Heeren.

§. I.

Sy leeren voor eerst, in 't gemeyn: Dat het Teeckenen zijn van 't Verbondt Gods, ende levreyen van onse belijdenisse: dat alsoo de Ceremonie van den Doop daer toe in-gestelt is, op dat de gene die gedoopt werdt, door die Ceremonie getuyge dat hy in Christum gelooft, ende door hem van sijne sonden af-gewasschen werdt. Derhalven seggen sy, dat door den Doop de sonden vergeven, ende de mensche behouden wert, Actor. 22. 1. Petr. 3. Marc. 16. naer dien het eenige belijdenisse Christi is: waer door Godt besloten heeft ons saligh te maken, Rom. 10. 1. Joh. 4. ende 5.

§. II.

Den Kinder-doop verwerpen sy, als onnut, ende niet seer over een komende met Christi in-stellinge, aengesien de onmondige kinderen noch gelooven konnen, noch geloove belijden. Daer zijnder nochtans onder haer, die ten naesten by gevoelen, dat het een middelmatige sake zy, indien 't maer yemanden dienen kan tot stichtinge.

Daer

§. III.

Daer zijnder eyndelijck, die meynen, dat men nu niet langer den Doop vereyſſchen moet als nootſakelijck: Aengeſien de meyninge Chriſti geweeſt zy, die Ceremonie den ſijnen voor te ſchrijven alleene ontrent de begintſelen van de Chriſtelijcke Kercke.

1. VAn den Doop ende van 't Abontmael des Heeren in 't gemeyn ſprekende/ mijden ſy met voordachte opſet/ den name van Sacramentē/ die in 't gebruyck is by alle de Weſterſche Kercken in 't Chriſten-rijck. Haren Volkelius geeft deſe reden van die mijdinge: van de ware Religie/ boeck 4. cap. 22. Om datſe/ ſegt hy/ den name van Sacrament miſbruyckt hebben/ die 't ſelve gegeven hebben aen eenige heylige ceremonien: ende dit willen hebben/ dat de Sacramenten niet alleen teeckenen/ maer oock verſegelingen zijn ende bevestigingen van de Goddelijcke genade/ ende derhalven eenighſins inſtrumenten waer door de ſelve aen ons beſteet wert.

2. Daer en kan in de beteeckeniſſe van den name geen miſbruyck weſen: wanneer men een Heylige Ceremonie een Sacrament noemt: Want na de Latijnſche Letter-konſt en kan het niet anders als yet heyligs/ oft een actie van heyliginge beteyckenen/ gelijck wy uyt het Latijn ende

Franſch

Fransch in 't gebruyck hebben diergelijcke namen die eenige actie beteeckenen: by exempel; Testament / Reglement / Tractement / Ec. die af komen van de Woorden / Testeren / Reguleren / Tracteren.

3. Van in de beteeckenisse der sake / staen wy toe / dat die van de misbruyckinge te straffen zijn / die uyt de beteeckenende ende besegelende dingen hebben willē smeden instrumenten die de beteeckende sake uyt-wercken ende ons te wege brengē souden: Maer onse Kercken en hebben daer in niet misbruyckt / dat sy vast gestelt hebben / dat de Sacramenten met de beteeckenisse oock segel geven: ende derhalvē in die maniere oock de bevestiginge / gelijck het segel doet / wettelijck aengehangen aen Opene brieven.

4. Want wy steunen hier op de authoriteyt van de H. Schriftuyre / in de welcke de Besnijdinge die van oudts een heylige Ceremonie was / genoemt wort een Teecken van Gods verbont: Genes. 17. 10. Item / een Teecken ende Segel der Gerechtigheyt des Geloofs / Rom. 4. 11. Soo volgen dan wel dese Autheuren tot daer-en-toe de H. Schriftuyre / als sy leeren / dat de Doop ende het Avondtmael des Heeren in 't gemeyn teeckenen zijn van 't Verbont Godts. Onder des en houden haer niet aen den sin

van

van de H. Schriftuyre / daer toe den name van een Segel eygentlijck van d'Apostel met na-druck gebruyckt is / ende is dese: Dat gelijck het Verbont der genade/ Gods verbondt is/ ende niet des Menschen; dat is / niet Gode van den mensche / maer den mensche van Godt gegeven: Gal. 2. 15. 17. alsoo oock Godt dē mensche versegelt door de teeckenen ende segelen des verbonts volgens dat woordt/ 2. Cor. 1. 21. 22. Die ons niet u bevestight in Christo / ende die ons gesalft heeft/ is Godt; die ons oock versegelt heeft.

5. Dese ordre van versegelinge keert de voorsz. Volkelius averrechts om / aldus tegen sprekende; Dat oock de besnijdinge/ hoe-welse een segel genoemt wert / een versegelinge geweest is niet van eenige Goddelijcke belofte / maer van de Rechtvaerdigheyt des geloofs: ofte een Ken-teecken/ 't welck Godt daer na Abraham ende sijne nakomelingen heeft by geset: nadiē Abraham te voren hem vertrouwt hadde / ende alsoo uyt den Geloove de Rechtvaerdigheyt verkregen.

6. Die averrechtse omsettinge soude wat glimps hebben: indien Godt niemanden dan Abraham alleen dat teecken hadde by geset / ende niet mede sijnen zade: met een strenge Wet / aengaende sijne nakome-

lin-

lingen / datse niet daer na eerst mochten besneden werden / alsse te voren Godt vertrouwt ende alsoo door het geloove de gerechtigheyt souden verkregen hebben: maer eerse opt konden oft gelooven/ oft 't geloove belijden: te weten/ den achtsten dagh na hare geboorte.

7. Soo sal men dan oft moeten seggen/ dat de Besnijdinge voor de nakomelingen Abrahams / gantschelijck geen Teecken des Verbondts / noch Segel der gerechtigheydt des geloofs geweest is / oft bekennen moeten: Dat de Volwassenen / ende neffens haer de onmondige kinderen / door de heylige ceremonie van de besnijdinge versegelt zijn geworden de Aenneminge tot kinderen / de Heerlijckheyt / ende de Verbonden/ ende de Wet-gevinge/ mitsgaders Gods-dienst en beloften / Rom. 9. 4. welcke dingen alle / onder 't merck-teecken van de Besnijdinge privilegien waren van het Jodische volck / boven alle onbesnedene natien/ geduyrende de huyshoudinge na de Wet Mosis in het Oude Testament.

8. Sy knoopen aen malkanderen in 't gemeyn bey de Teeckenen van Gods verbondt ende leerpen van onse belijdenisse: Wy seggender niet tegen / maer onder dat beding: dat het eerste ende voornaemste gebruyck / daer wy van gesproken hebben

vast

vast sta ende ongekrenckt blijve: te weten/ dat Godt door die teyckenē ons versegelt de Beloften van sijn Verbondt: soo wel jong als out: maer dat het tweede gebruyck ontrent onse belijdenisse daer na volge voor de volwassene: oft om beter te seggen/dat het tweede als een offerhande van ons is/ die wy Gode danck-offeren/ voor het Sacrament dat hy ons gegevē heeft te gebruyckē.

9. In 't bysonder/ eerst van den Doop/ seggen sy: Dat de Ceremonie des Doops in-gestelt is: ende §. 2. roeren sy voorbygaende aen de Instellinge van Christo: ende §. 3. wederom in 't voorby gaen/ seggen sy: Dat Christi meyninge geweest is den sijnen dese ceremonie te ordonneren. Met dat koele seggen houden sy de achterdeure open voor die opinie van eenige onder haer/ daer sy aenroeren §. 3. Die daer meynen/ dat men den Doop nu niet langer vereyschē moet als nootsakelijck: aengesien de meyninge Christi geweest zy/ die ceremonie den sijnen voor te schrijven/ alleene ontrent de beginselen van de Christelijcke Kercke. Ende met dese opinie werdt de brugge geleyt voor Socinus, Smalcius, Ostorrodus, Volkelius, ende anderen/ om brymoedigh tegen te spreken ende te ontkennen alle Instellinge Christi ontrent den Doop des Waters.

10. Wy

10. Wy houden het daer voor niet / dat het den Christenen vry sta over het Sacrament van den Doop des Waters / tusschen dat Ja ende Neen te blijven hangen / oft dat d'een Ja segge / d'ander Neen. Van waer dat hy zy: uyt den Hemel / oft uyt den menschen. Dewijle de Heere Christus / dat Ja ende Neen den Phariseen voor-stellende over den Doop Johannis / ende haer vragende 't selve / niet en stelde aen haer believen / om vryelijck 't eene oft het andere te glooven / Matth. 21. 25. 26. maer overtuyginge gebruyckte aen hare conscientien / dat de Doop Johannis uyt den Hemel was / dat is / van Godt in-gestelt: uyt oorsake dat niemant konde ontkennen dat Johannis een Propheet was / tot wien het woordt des Heeren geschiedt was / Luc. 3. 2.

11. Wy nemen dan wel aen (in quantum pro,) dat seggen van dese Autheuren: Dat Christus voor den sijnen in-gestelt ende haer geordonneert heeft de Ceremonie van den Doop des Waters: Maer wy houden voor onverdragelijck het gevoelen Socini ende sijner gesellen / die het Bevel Christi: Gaet henen / leert alle volckeren: de selve doopende / in den name des Vaders / ende des Soons / ende des Heyligen Geestes: niet willen verstaen hebben van

eenige Instellinge oft ordonnantie van de Ceremonie des Water-doops/ Matth. 28. vers 19. ende geven voor/ dat het woordt Doopen/ aldaer kan genomen werden/ voor Leeren/ oft voor den Doop der Leere.

12. Voor die glosse schermen sy met die woorden/ Actor. 18. 25. Den Doop weten: dewijle geseght werdt van Apollos; Dat hy alleene wiste de Doop Johannis: Maer 't is vergeefschen arbeydt: Want laet het soo wesē/ dat die maniere van spreken onder den Doop Johannis mede begrijpt de Leere Johannis: dan noch sullen wy daer uyt besluyten/ dat de Doop Johannis/ die daer uyt-gedruckt staet/ niet en kan uyt-gesloten werden/ maer voor af vast staen moet/ om daer onder de Leere te konnen begrijpen/ overmidts de nootsakelijcke t'samen-knoopinge van het woordt der Leere/ met de heylige Ceremonie van den Doop in den Dienst Johannis. Ja wanneer schoon de Leere Johannis alleen uytdruckelijck genoemt ware; soo moeste niet-te-min daer onder mede verstaen werden/ de Doop die hy bedient hadde. Want de verkondiginge van den Doop was een gedeelte van sijne Leere. Waeromme geseght werdt/ dat hy den Doop predickte/ Marc. 1. 4. Actor. 10. vers 36. & 13. 24.

13. De woorden selfs van het Bevel Christi spreken/ dat Christus niet door ongewone duyster reden/ den Doop der Leere verstaen heeft/maer eenvoudighlijck den Doop des Waters/ die Johannes ende Christi Discipulen/ na de eerste instellinge Gods/ tot dier tijdt toe alleene hadden mogen aen de Joden bedienen: maer die hy nu/ door een vernieuwinge van instellinge/toe-eygende tot heyligh gebruyck van de Algemeyne Kercke/ die eersdaeghs beyde uyt Joden ende Heydenen soude vergadert werden. Ende die verkondiginge van den Doop des Waters/ die naderhandt terstont op den Pinxter-dag geschiet is/ van de Apostelen Christi/ verlichtet zijnde door den H. Geest die over haer uytgestort was/ geeft mede getuygenisse/ Actor.2.38.41. Daer neffens de practijcke/ soo in den name Christi voort ende voort aen bevolen ende Godsdienstighlijck onderhouden is geworden/ Actor.8.12.16. ende 36. (10.33.47. ende 48. (15.13.14. 15.33. (18.8. Sulcks dat Paulus selfs niet en heeft konnen sijn Apostels ampt aenvaerdẽ voor ende al eer hy als een Christen gedoopt wierdt met water/ van Ananias die met dien last van den Heere tot hem gesonden was/ Actor.9.18. met Actor.22.16.

14. Nu als by die practijcke der Apostelen gevoeght werden die laetste woorden Christi / Matth. 28. 19. 20. Leerende haer onderhouden alles wat ick u geboden hebbe. Ende siet ick ben met u lieden alle de dagen / tot de voleyndinge der werelt. Soo wert klaerlijck bevestight: Dat het geensins Christi meyninge is geweest die ceremonie den sijnen voor te schrijven / alleene ontrent de beginselen van de Christen Kercke: ende dat men derhalven nu niet langer den Doop soude vereyschen moeten als nootsakelijck. Want die laetste woorden heeft Christus de Instellinge van den H. dienst des woordts ende der Sacramenten met namen van den Doop des Waters / voort ende voort uyt-gestreckt / om na het afgescheyt der Apostelen uyt dese werelt / tot aen het eynde der wereldt / onderhouden te werden / door sijn expresse last ende bevel: met belofte van gestadige handt-houdinge / waer door hy de onderhoudinge van sijne ordonnantien by-wonen soude met sijne bescherminge ende krachtige hulpe.

15. Eene swarigheydt isser die de pijne waert sal zijn wech te nemen: Dat het immers schijnt / dat men de Nootsakelijckheyt van den Water-doop niet kan staende houden: om dat d'Apostel geschreven heeft: Christus en heeft my niet gesonden om te

Doopen / maer om het Euangelium te verkondigen / 1.Cor.1.17. Daer op wy antwoorden: dat men uyt vergelijckinge van het voorgegane propoost met de Historie Actor.18.8.leeren moet/in wat schijn den Apostel / vers 17.spreeckt: te weten/ oft hy het geheel ende al ontkendt/oft alleen in vergelijckinge van 't gene 't principaelste was in sijne commissie/ ende van 't gene min principael was. Dit laetste is waer/ maer 't eerste niet.

16. Want uyt de Historie blijckt het: Datter veleCorinthiers gelooft hebben ende gedoopt zijn geworden / door toe-doen van die drie mede-arbeyders/ Paulus/ Silas/ ende Timotheus: sulcks datse met haer dryen eenmoedighlijck den Doop gepredickt hebben: ende over sulcks d'Apostel aen deCorinthiers schrijvende/ 1.Cor.1. vers 14.15.yet wijders ontkennen kan met waerheyt / als dit alleen: Dat hy hem des niet bekommert heeft onder haer / oft daer niet op toe-geleydt om vele onder sijn eygen handt te Doopen: achtende / gelijck het de waerheydt is: Dat hy daer Gode geen rekenschap van soude hebben te geven/ andersins hem sijns Ampts wel gequeten hebbende/ met den monde predikende den Doop der Bekeeringe / ende vele brengende tot het Ontfangen van dien: Oft hy der

vele oft weynige/ met eygen handt het Water des Doops bedient hadde. Gelijck het dan geschieden kan ende geschiet daer veel mede-dienaers zijn in een groote Gemeynte; dat met gemeyne bewilliginge / die bedieninge van het Water in den Doop met eygene handt / een van allen bevolen wert: sulcks dat sy geacht werden alle gemeynder handt te verrichten 't gene dien eenen doet. Ende alsoo is het met die dienst der handen anders gelegen als met den dienst des mondts; daer inne het niemant geoorloft is stille te swijgen ende sijn mede-dienaers den arbeydt van 't Prediken te bevelen: maer yder is de openinge sijns monts geboden.

17. Voor de reste / soo blijven aen malkanderen verknocht / de Seyndinge ende Beroepinge/ beyde/ tot het verkondigen des Evangeliums en tot het Doopen met Water: sulcks datter geen bedienaer van den Doop kan gestelt werden; die niet en soude mogen / ja moeten de publijcke bedieninge des Woorts hebben: Ende hier moet men niet luysteren na het seggen van Ostorrodus, die/ uyt kracht van die dwalinge die wy in 't voorgaende capittel weder-leydt hebben/ in dat gevoelen is: Dat beyde/ soo den dienst des Woordts als de bedieninge der Sacramenten / voor alle man open

staet/

staet / sonder voorgaende seyndinge / verkiesinge oft beroepinge ; Institut. pag. 441.

18. Het eynde waerom den Doop ingestelt is / ende het eerste voornaemste gebruyck / 't welck wy alreede vast gestelt hebben/gaet daer regel-recht tegē: 't welck dese Autheuren om stooten / verkeerdelijck stellen in de lydzeye van onse belijdenisse/ waer door de gene die gedoopt werdt getuyght/ dat hy in Christum gelooft : Door welcke onse belijdenisse Godt besloten hebbe ons saligh te maken/Rom. 10. 1. Joh. 4. ende 5. Schrijvende alsoo toe de af-wasschinge der sonden / (die door Christum geschiedt/) den Doopeling selfs / die overreedt zijnde door het Evangelium Christi/ de Bekeeringe doet tot sijne belijdenisse der sonden / 't welck gedaen zijnde / dan quansuys de sonden vergeven / ende de mensche behouden werdt door den Doop/Actor. 22. 1. Pet. 3. Marc. 16. Niet door eenige beteeckenende oft versegelende aendieninge des Doops / van den Dooper als Gods dienaer : maer de op-offeringe van het werck der gehoorsaemheyt / bestaende in de aenneminge van de ceremonie des Doops : Kort om / niet door het uyt-gereyckte Sacrament des Doops / maer door des selfs offerhande/ Gode op-gedragen : gelijck wy dat alreede aengemerckt hebben/ Num. 8.

 19. Doch

19. Doch uyt die averrechts om-gekeerde grondt-legginge: Dat den dienst beyde van het Woordt ende van Doop ende Nachtmael voor alle man open staet/ om die te mogen aengrijpen: Volght nootsakelijck: Dat de Dienaers/ in de bedieninge van haer Ampt/ niet door eenige bysondere beroepinge Gode dienen/als van hem gesonden ende geroepen zijnde: maer alleene/ oft door algemeyne verplichtinge van de Wet der liefde/ oft door drift van sijnen yver/ oft op 't versoeck van menschen. Ende volght wijders oogen-schijnelijck ende gevoelijck/ontrent de bedieninge van den Doop: dat de Dooper in dien deele niet Godes oft Christi dienaer is in die heylige actie/maer alleē ten dienste staet van yder mensche die den Doop versoeckt in het over-gieten ofte besprengen van het water gelijck eertijts Eliseus alsoo tē dienste stondt van Elias om hem het handt-water te geven: ende gelijck alle dienst-knechten van menschen haren dienst niet en doen Gode/ maer den menschen: hoewel sy tot het dragen van die dienstbaerheyt verplicht zijn/ door de algemeyne roepinge ofte Wet Gods.

20. Voorwaer de heylige bedieninge van het ampt der gener die Predikē ende Doopen/ isser te edel toe; dat sy der Menschen

dienaers souden zijn met de Mondt ende Handt: hoe-wel den arbeydt des dienstes aen den menschen besteedt werdt na Gods bevel: welcken Godt sy alleen erkennen als haren Heere die sy dienen / 2.Cor.4.5. Daer henen gaet de allegorie die Johannes de Dooper by brenght / van de Vrienden des Bruydegoms die men Speel-genoten noemt / dewelcke / als sy de Bruydt dienen / sulcks doen niet om haren 't wille / maer om den Bruydegom onderdanigh te zijn / Joh.3.29.

21. Voorts is het geen Godvruchtigh vonnisse dat sy uyt-spreken tegen den Kinder-doop; dat sy die verwerpen als onnut / ende niet seer over een komende met Christi instellinge: aengesiē de onmondige kinderen noch glooven konnen noch geloove belijden. Want met die eygen reden werden sy genootsaeckt mede te seggen: Dat de Besnijdinge van de Onmondige kinderen die geschieden moeste ten achtsten dage na hare geboorte; Onnut was ende niet seer over een komende met de Instellinge Gods / ende derhalven te verwerpen: Ende sy en konnen daer niet uyt springen sonder dien supr-deessem van de Marcioniten: Dat mense niet en heeft konnen noch mogen verwerpē: hoe-welse onnut was ende niets daer inne was dat in reden bestondt: over-

midts den Ouden Wet-gever weynigh re-
delijcke heerschappye voerde. Het welck
ten naesten by met eygen woordē in-scherpt
Smalcius van de Goddelijckheyt Christi:
cap.20. daer hy handelt van de afschaffin-
ge van de Wet der Ceremonien. Siet daer
over onse Weder-legginge.

22. Wy weten de Nuttigheydt van de
besnijdinge eertijts/ ende nu van den Doop
der jonge kinderen/ niet na de mate van
der kinderen begrijp/ 't welck eerst met de
jaren komt; maer na die mate der vertroo-
stinge van de ouderen/ (op welckers armen
sy gedragen ende aen hare borsten gesooght
werden) wanneer Godt segt: Ick sal uwe
Godt zijn ende uwes zaets Godt/ Gen. 17.
vers 7. V is de belofte gedaen ende uwen
kinderen/ Actor. 2. 39. Vwe kinderen
zijn heyligh/ 1. Cor. 7. 14. Over die ver-
troostinge heeft Christus bysonderlijck ge-
toont dat hy hertelijck sorge droegh: wan-
neer hy onaengesiē de murmureeringe van
sijne Discipulen/ te kennen gaf/ dat hem
ten hooghsten aengenaem was/ dat sy de
kinderkens tot hem brachten/ op dat hy se
aenraeckte: die in sijne armen omhelsen-
de ende segenende/ met het teecken daer by
van de opleggingе der handen/ Marc. 10.
13. 14. 15. 16. Sulcks dat in allen gevalle
die bewijs-reden om-valt/ dat de Ceremo-

nie

nie van den Doop over de jonge kinderen gebruyckt / onnut zy ende niet seer met de instellinge Christi over een kome.

23. Oft dan schoon de jonge kinderen niet konnen glooven / noch geloove belijden; dat beneemt haer nochtans niet de principale beteeckende sake van den Doop: welckers versegelinge haer van nu af profijtelijck is / ende als sy tot haer jaren komen van haer sal genuttight werden: te weten / de verborgene in-lijvinge in het geestelijck lichaem van de Onsichtbare Kercke: mitsgaders / de gemeynschap des Heyligen Geestes die haer bewaert tot dat / 't zy in dit leven / 't zy in het af-scheydt uyt dit leven / de kintsheydt een eynde neme: sulcks datse / oft hier in den vleesche / oft met de afleggINGE van het vleesch: sy bekennen / 't zy door geloove / 't zy door gesichte / die dingen die haer Godt van moeders lijve aen geschoncken heeft / na het voornemen sijner Verkiesinge.

24. Het en kan oock niet zijn / de Instellinge Christi ingesien zijnde / dat men den Kinder-doop soude verwerpen / als daer mede niet over een komende: Maer daeren-tegen was het t'eenemael niet over een komende met de Christelijcke Religie: dat de Besnijdinge af-geschaft werdende / die soo lange was geweest een Teecken van

Gods verbondt / beyde aen Jongh ende Oudt bedient / het voortaen in den Nieuwen Testamente ontbreken soude aen het teecken van Gods verbondt / waer door de kinderen der Christenen in de Kercke Christi souden opgenomen werden.

25. Dien-volgende: Het Sacrament van die eerste op-neminge in Gods verbont verandert werdende / sulcks dat door Christi bevel de Doop gekomen is in de plaetse der Besnijdinge: soo en wasser geen uyt-gedruckte Instellinge van den Kinder-doop noodigh: Want ware die noodigh geweest / soo ware veel meer noodigh geweest een uyt-gedruckte instellinge om Vrouws-personen te mogen Doopen. Dat de Doop was beyde voor Mans en Vrouws-personen / dat leerde het beschept des Geloofs van de uyt-breydinge van Gods genade in den Nieuwen Testamente over alle vleesch: volgens dat woordt; In Christo en is geen Man oft Vrouwe / Gal. 3. 21. midtsgaders de practijcke der Apostelen / Actor. 8. 12. Volgens die uyt-breydinge van Gods gonste ende genade: en was het niet betamelijck in Christi instellinge van het Teecken sijns Verbondts in den Nieuwen Testamente / dat den Doop niet en soude zijn voor de jonge Kinderen / daer voor de Besnijdinge was

ge-

gewecst in den Ouden Testamente.

26. De gelegentheyt van dit Kort Begrijp en kan 't niet lijdē; dat wy hier verhandelen het Weder-doopers verschil van den Kinder-doop: 't welck meest daer op draeyt; Ofte de Doop in den Nieuwen Testamente gekomen is in de plaetse van de af-geschafte Besnijdinge/ als een nieuw Sacrament van opneminge oft inlijdinge in de Gemeynte Gods in plaetse van 't oude. Waer toe ons genoeghsame overtuyginge geeft die eenige plaetse/ Col. 2. 11. 12. Van welckers eygentlijcke verstant ende meyninge wy gehandelt hebben/ tegen Smalcium, in dat 20. cap. Num. 22. aengewesen. Een dingh sullen hier daer toe seggen/ dat de Autheuren van dit Kort Begrijp/ oft sy willen oft niet willen/ met rechte onder de Weder-doopers getelt werden; Dewijle de Name van Weder-dooperen wel aller meest gesproten is daer uyt; Datse alle de gene die in hare Kindtsche jaren gedoopt waren/ tot haer komende/ niet en ontfingen/ sonder die op nieuws door den Doop in hare Gemeynte als in te lijven.

§. IIII.

'T Heyligh Avondtmael leeren sy, dat alleen tot gedachtenisse des Doodts Christi in-gestelt is, 1. Cor. 11. sulcks dat men daer

moet overwegen ende solemnelijck verkondigen de weldaden die wy van hem ontfangen hebben: Maer dat wy daer inne niets nieuws en ontfangen, dat oock ons daer inne niets versegelt wert. Ia es sey eine begengnis des totes Christi, unnd Danckzagung zu Godt unnd dem Hern Christo.

§. V.

De woorden des Avondtmaels verklaren sy aldus: Dit, dat is dese gantsche handelinge die hier gepleeght werdt: Is mijn lichaem dat voor u gegeven werdt: Dat is, beteeckent de overgevinge van my selfs tot de Doot: (soo staet 'er Ezech. 5. Dese is Jerusalem: dat is, Dit raetsel van de hayren.) voor uwe saligheyt; alsoo dat ghy mijn doot door dese ceremonie altijdts moet verkondigen.

§. VI.

Dan sy verwerpen de opinie van de tegenwoordigheyt ende van de ontfangene genietinge des lichaems ende bloets Christi in 't Heyligh Avontmael: 't zy dat men versiere datse lichamelijck is, 't zy datse Geestelijck is. Maer de Predicatie Christi, Johan. 6. nemen sy simpelijck op van het Geloove te stellen op Christum: Welck Geloove aldaer by gelijckenisse verklaert werdt, om te vertoonen de Nootsakelijckheyt ende Werckelijcke kracht des Geloofs.

1. Dit

1. Dit Verschil / van de Instellinge (in 't gemeyn van Doop ende Nachtmael) niet geschiedt tot versegelinge / maer tot heugelijcke gedachtenisse : heeft al van oudts gedisputeert Lelius Socinus, in sijne geschrevene Seyndt-brieven / aen Petrus Martyr, ende aen de Kercken-dienaren van Zurich ende Geneven : alsoo schrijvende ; Ghy achtbare ende seer Eerwaerdige Leeraers ende Heeren van Zurich ende Geneven : ghy seght ; Dat onder andere dit het eynde is van de Sacramentē : op dat Godt door de selve ons betuyge / voor oogen stelle / ende versegele sijne genade : dewijle oftse schoon niets anders en beteeckenen / dan 't gene door 't woordt selfs verkondight werdt : Soo zy nochtans dat een groote sake / dat ons als levende af-beeldingen onder oogen gestelt werden / die onse sinnen beter rakē / als in-wijsende in de sake selfs / terwijle sy ons in gedachtenisse brengen de Doot Christi / ende alle sijne weldaden / tot meerder oeffeninge des Geloofs : ten anderen / dat het gene de mondt Gods gesproken heeft als door segelen bekrachtight ende bevestight werdt.

2. Maer ick / seght hy / segge van den Doop ende van 't Nachtmael des Heeren : ('twelcke Ceremonien zijn die ons voor-geschreven ende van ons eerbiedelijck te on-

verhouden zijn) Het voornaemste ende uytmuntenste eynde is / ende dat bysonderlijck in de Goddelijcke Schrift aengeprezen wert / dat wy daer door wanneer het gelegen is ende de tijdt sulcks mede brenght / oock in de publijcke by-een-komste van de gantsche menighte / selve getuygen ende op een sienelijcke wijse vertoonen / verdedigen / ende verkondigen de Heerlijcke liefde tot den menschen van Godt onsen Salighmaker / de seer groote ende eeuwighduyrende goederen die wy glooven dat ons nu toegebracht zijn door Christum / ende sekerlijck hopen datse hier namaels aen ons besteedt sullen werden. Maer ick en sie niet met wat recht oft reden datse konnen genoemt werden Bevestigingen ende Segelen des Gelooss: waer door de Goddelijcke beloften eenighsins als in onse herten souden in-gedruckt werden / ende de vastigheyt van de Hemelsche genade bekrachtigt werden.

3. Naer sijnen oom Lælius, heeft Faustus Socinus ende sijne aenhangers den Doop af-gekeurt / ende alleen een eenige Ceremonie gekeurt ons voor-geschreven te zijn: te weten / het Heyligh Nachtmael daer ontrent dat sy in het spoor treden van Lælius, ende beyleyten het selve verschil / dat hy vry breedt in een onmatigh grooten

brief

brief beplept heeft: Wy sullen in 't korte by een trecken het gene noodighst dient beantwoordt: meest uyt Volkelius, boeck 4. cap. 22. Voor eerst dan boven 't gene wy hier voor hebben begonnen aen te mercken, van de Bedieninge der Sacramenten, die sonder voorgaende beroepinge voor alle man soude open staen, soo maeckt hy in het houden van het Avontmael, na eenige andere dingen, oock tot een middel-matige sake: De verkiesinge van een seker persoon, als van een Kercken-leeraer, die aen anderen dat Avondtmael des Heeren uytdeyle: Door wien sulcks geschiedende, dese waerschouwinge dienstigh zy; Dat men geensins meenen moet, dat de Predikant dit doende, in Christi plaetse staet, sijn persoon ende authoriteyt vertoont, oft eenige kracht eñ waerdigheyt hier toe brengt: ende stelt daer tegen, dat de Brekinge des broodts in de Schriftuyre niet donckerlijck allen Christ-geloovigen in 't gemeyn toe-toe-geschreven werdt, Actor. 2. ende 20. soo dat het blijckt dat de Bedienaer der Gemeynte in 't broodt-breken haer plaetse bedient. Daeromme, seght hy, heeft een Predikant wel voor sich te sien, dat hy niet door vergetelheyt van 't etẽ des broots ende drincken des wijns, sich kome te onthouden: op dat hy niet en schijne Christi ampt

ampt te willen bedienen : die selfs dat Avondtmael niet gebruyckt heeft / maer aen anderẽ alleen 't selve heeft uyt-gedeelt : in de Duytsche Oversettinge / pag. 313.

4. Dat Christus selve het Avondtmael niet soude gebruyckt hebben / maer 't selve alleen aen anderen uyt-gedeelt : dat seght Smalcius stoutelijck sonder bewijs. Wy gelooven / dat in alle manieren Christus te gelijck met sijne Discipulen / als een Waert met sijn gasten / het Heyligh Avondtmael genuttight heeft : want wy hebben een genoeghsaem uyt-gedruckt getuygenisse van Christo ; in die woorden die hy gesproken heeft / na dat hy den Drinck-beker aen sijne Discipulen uyt-gereyckt hadde : Voorwaer segge ick u ; Ick en sal van de vrucht des wijn-stocks niet meer drincken / tot op dien dagh als ick die nieuw drincken sal in 't Koninckrijcke Gods / Marc. 14. 25.

5. Waeromme en souden wy niet gelooven mogen / dat Christus soo wel na het Paesch-Avondtmael / het nieuwe heyligh Avondtmael genuttight heeft als het Paesch-Avondtmael. Dewijle dit een seer bequame over-een-kominge des geloofs is / dat gelijck als hy is Besneden geweest / Luc. 2. 21. ende het Paesch-lam gegeten heeft / Luc. 22. 15. 16. ten eynde hy bevestigen soude de beloften die den Vaderen geschiedt

schiedt waren: hy insgelijcks Gedoopt heeft willen zijn/ ende het Heyligh Avontmael nuttigen/ op dat hy het Evangelium besegelde/ hebbende ontfangen de segelen van sijne gerechtigheyt/ die door het geloove de onse souden werden/ ons toe-gerekent zijnde.

6. Maer dat dunckt ons oude wijven klap te zijn: Dat de Predikant soude mogen schijnen Christi ampt te willen bedienen: wanneer hy aen anderē het Avontmael uyt-deylende/ sich selven onthielde van het broodt ende den wijn: Maer het Avondtmael nuttigende met de Gemeynte in het broodt Christi te breken/ de plaetse van de Gemeynte der geloovigen bedient. Dat en krenckt de actie niet van een Waerdt/ noch sijne reputatie/ wanneer hy schoon van hooger aensien is dan de genoode gasten/ dat hy neffens sijne gasten die met hem aen sitten mede de spijse ende dranck nuttight/ maer veel eer soude het de maeltijt te schande maken/ als een verontwaerdinge van de gasten.

7. Het geschiedt wijders door de kracht der waerheydt/ dat Volkelius ten minsten met woorden bekendt; Dat in 't gebruyck van des Heeren Avondtmael/ wy niet alleen door 't gebroken broodt de brekinge des lichaems Christi/ ende door den wijn in den

den drinck-beker het vergieten sijns bloets/ voor ons gedaen / uyt-beelden : ende alsoo den bloedigen doodt Christi ons ende allen anderen voor oogen stellen : Maer oock ter-wijl wy van dien broode etende / ende uyt den drinck-beker drinckende/opentlijck be-tuygen ende belijdē; dat wy het gebroken eñ gekruyste lichaem Christi houden voor een zielen-spijse : ende sijn vergoten bloedt voor een dranck : waer door wy ten geestelijcken ende eeuwigē leven al even eens gevoedt en-de gesterckt werden ; als door spijse ende dranck onse lichamen in het aerdtsche ende tijdelijcke leven onderhouden werdē. Sulcx dat het een sulcken schijn heeft / als oft hy bekende / (het gene dese Autheuren §. 6. verwerpen/) datter in het H. Avondtmael een geestelijcke ontfangene genietinge van Christi vleesch ende bloedt : dit zijn Volke-li woorden die volgen : Niet als oft wy al-leen in die heylige handelingen Christi vleesch ende bloedt geestelijcker wijse aten ende droncken. Dan 't zijn maer woor-den.

8. De geveynsdigheyt van die bekente-nisse is dese : dat sy door groot op-blasen van de woorden : alles wat de recht-geloo-vige met diergelijcke woorden sprekende toe-schrijven de doodt Christi / dat is / de verdienste van sijne gehoorsaemheyt / waer

door

door het Kruyce verdragen / ende sijn bloet vergoten heeft: daer-en-tegen niet wijders verstaen / als van een exempel van een volstandigh martelaerschap: met welckers overpeynsinge wy ons selven voeden ende versterckten in een opset van diergelijcke gehoorsaemheyt. Want het geestelijcke leven is by haer onse eygen schuldige plicht / maer geensins Gods geschenck: ende het eeuwige leven alleen onsen arbeydts-loon die wy verwachten.

9. Ende dat is het / dat Volkelius tot antwoordt geeft / op die bewijs-reden / daer hy hem mede benepen vint / uyt het getuygenisse des Apostels / 1. Cor. 10. De Beker der Danck-segginge daer mede wy danck-seggen: is het niet de Gemeynschap des bloedts Christi: Het broodt dat wy breken is het niet de gemeynschap des Lichaems Christi: want een broodt is het / soo zijn wy vele een lichaem: dat die gemeynschap des lichaems ende bloets Christi eensdeels in de Verkondiginge begrepen is / ander deels daer uyt ontspringht: Op dat hy daer door uyt-sluyte alle werckinge Gods ende Christi / waer door hy ons sijne gemeynschap geeft / ende ons voedt oft weydet met geestelijcke spijse ende dranck.

10. Die Gemeynschap oft mede-deelinge dan beschrijft hy / ten deele door onse

Belijdenisse ende verklaringe / dat wy deel hebben aen die Religie ende Gods-dienst / die in 't gebruyck des H. Avondtmaels gepleeght werdt: daer na / dat wy leden sijns eens lichaems ende als leden eens lichaems sorge hebben d'eene voor d'andere / ende niet moeten d'eene den anderen verachten oft verontwaerdigen. In 't korte dan / dat het alleen is een ceremonieele belijdenisse van onse verplichtinge waer door wy Gode ende Christo Religie ende Gods-dienst / ende onsen naesten Liefde schuldigh zijn. Sulcks datter geen gemeynschap plaetse hebbe / die van Christo kome daer door hy ons sijn vleesch om te eten / ende sijn bloedt om te drincken mede-deele: welcke gemeynschap nochtans vereyscht wert / door de over-een-stemminge van de woorden des Apostels met de Harmonie van de woorden der Euangelisten / daer mede sy spreken van het Avondtmael des Heeren hoe het Christus ingestelt ende gehouden heeft / Matth. 26. Marc. 14. Luc. 21. ende 1. Cor. 11.

11. Doch het volkomen eynde waer toe Christus sijn Avondtmael heeft in-gestelt / en kan niet begrepen oft besloten werden / in de verkondiginge van den doodt Christi die yder van ons bevolen is / waer door wy in de brekinge des broodts / de brekinge des

lichaems

lichaems Christi/ ende in het drincken van den wijn uyt den drinck-beker het bloedt-vergieten Christi uyt-beelden. Want in het nuttigen van het Avontmael des Heeren/en eten wy niet ons eygen Avontmael/ maer het Avondtmael dat des Heeren is/ 1.Cor.11.20.21. Ende wy sitten daer niet aen onse eygene Tafel/ maer aen de Tafel des Heeren: ende en drincken niet onsen Drinck-beker/ maer den Drinck-beker des Heeren/ 1.Cor.10.21. sulcks dat wy te rekenen zijn als genoodighde gasten/ die van den Heere met den Drinck-beker getoeft ende gedrenckt werden. Waer uyt ontstaen is/ dat d'Apostel spreeckt (in passivo,) in dier voegen/ dat de actie niet onse is/ maer Godes die op ons werckt in beyde/ soo Doop als Nacht-mael/ wanneer 't selve van hem gesegent ende bekrachtight werdt in 't verborgen: Wy zijn gedoopt: Wy zijn gedrenckt/ 1.Cor.12.13.

12. De woorden van het H. Avontmael en werden door die glosse niet uyt-geleydt/ maer in-gewickelt ende verwerret/ als sy seggen: Dit/ dat is/ dese gantsche handelinge die hier gepleeght werdt/ is mijn lichaem dat voor u gegeven wert: Dat is/ beteeckent de overgevinge van my selfs tot de doot voor uwe salighcyt. De woorden

van

van den Text zijn klaer by haer selven: Hy nam het Broodt: ende als hy 't gesegent hadde / brack hy het (Broodt) ende gaf het (Broodt) sijne Discipulen / ende seyde; Nemet: Etet; Dat (Broodt) is mijn lichaem / Matth. 26. 16. Daer door is het dat Volkelius weyfelt in de voorschreven glosse / seggende: Het woordeken (Dit) moet geduydt werden; oft geensins tot het broodt / maer tot de geheele actie: oft immers van het broodt / niet simpelijck / maer voor soo vele als het gebroken werdt verstaen werden. Het laetste is wel geseght: Want wy oock die Consecratie oft Heyliginge / waer door het den name ontfanght van 't lichaem Christi / niet simpelijck het broodt toe-schrijven buyten dat gebruyck in het H. Avontmael / waer door het gebroken wert ende gegeven om te eten.

13. Dan wy en achten niet een hayr waerdt te zijn / dat sy tot bevestinge van hare glosse voort-brengen het Raedtsel van de Hayren / uyt Ezechiel / cap. 5. vers 1. ende vervolgens: welcke plaetse Volkelius alsoo uyt-leyt: Hier (seght hy) siet een yder lichtelijck / dat aen het teecken werdt toegeschreven de naem van de beteeckende sake / als daer staet: Dit is Jerusalem: ende daer-en-boven noch / dat niet alleen de hayren Jerusalem werden genoemt / maer al-

les

les wat aen oft ontrent die hayren geschiede: ende datter niets anders gesegt wert/ dan dat die handelinge ontrent de hayren af-beeldt wat daer eersdaeghs aen Jerusalem geschiedē soude: (gelijck een yder lichtelijck gewaer werden sal/ die dat geheele capittel naerstigh door-leest.) Dese laetste woorden zijn in de Neder-duytsche Oversettinge Volkelij vergeten/ pag. 318.

14. Wy sien wel/ dat door dat Raedtsel van de hayren af-gebeeldet wert wat eersdaeghs aen Jerusalem geschieden soude. Maer naerstelijck het geheele capittel doorlesen hebbende/ en sien wy niet: ende niemant sal 't lichtelijck sien die 't naerstelijck door-leest/ dat de Hebreeusche Grondt-text alsoo luydt: Dit is Jerusalem; (Hoc est Hierusalem.) Dat en hebben oock niet gesien de Latijnsche Over-setters: Pagninus, Munsterus, Castellio, Arn. Montanus, Tremellius: Gelijck het selfs in dit Kort Begrijp soo niet in 't Latijn uyt-gedruckt is/ maer aldus: (Hæc est Jerusalem id est; Hoc ænigma pilorum) Dese is Jerusalem/ dat is: Dit Raedtsel van de hayren. In 't Hebreeusch staet vers 5. Dese (is) Jerusalem: ende het staet open in 't Hebreeusch dat men 't soude konnen over-setten: Dese/ oft Dit.

15. Wy weten wel dat het dickwils te

passe komt dat men het woordeken overset- te: Hoc; Dit. Maer wy ontkennen dat het hier eenighsins vereyscht werdt/ door yets dat voor oft na gaet: dat het over sulcks te vergeefs is / sich te bekommeren oft men daer by verstaen sal de Hayré/waer op niet passen soude te seggen: Dit is / oft het werck ontrent de Hayren/ alsser gesegt wert: Dese is Jerusalem. In de voor- gaende woorde is een gesichte/ niet alleen van de hayren/ ende van 't werck ontrent de hayren/maer oock van een Stadt/ waer inne dat werck geschiede: want het werdt vertoont te geschieden / in 't midden van de Stadt / vers 2. Waerom souden wy het dan anders uyt-leggen/ dan in dien sin/ vers 5. Dese (Stadt is) Jerusalem: ende daer mede verstuyft al die nieuwe Hayr- kliedinge/ om een nieuwe glosse te vlechten over de woorden des H. Avontmaels.

16. Sy verwerpen stoutelijck beyde die gevoelens sonder onderschept van de tegen- woordigheydt ende ontfangene genietinge des lichaems ende bloedts Christi in het H. Avontmael/ 't zy dat men stelle lichame- lijck/ 't zy geestelijck. Wy houden oock wel voor een ydel verdichtsel de Lichame- lijcke tegenwoordigheydt ende nuttiginge des lichaems ende bloedts Christi in 't H. Avontmael. Volkelius staet ons toe/ dat

wy

wy in die Heylige actie Christi Vleesch ende Bloedt geestelijck eten ende drincken: hoe-wel niet alleē in die heylige actie/ maer oock wanneer die ophoudt: siet hier boven/ Num. 7. Daer moet men wijders na staen/ hoe 't mogelijck is dat Christi Vleesch ende Bloedt geestelijck gegeten ende gedroncken werde/ daer 't niet tegenwoordigh is noch lichamelijck noch geestelijck.

17. Wy meynen/ dat wy het Sociniaensche Raedtsel/ daer men na staen moet weten uyt te leggen/ door dese opmerckinge: Sal daer in het H. Avondtmael eenige selfs geestelijcke tegenwoordigheydt ende ontfangene genietinge zijn van het Vleesch ende Bloedt Christi: soo moet nootsakelijck vast staen/ dat voor desen tegenwoordigen tijdt het natuyrlijck lichaem Christi in den Hemel is/ oft yewers elders waer het zijn magh: Maer hier tegens gelooven de Discipulen van Lælius ende Faustus Socinus, dat het ware natuyrlijcke lichaem Christi daer geweest is in de wereldt/ maer nu nieuwers/ ja Niet is: dewijle Christus geen vleesch oft bloedt meer gehadt hebbe zedert sijne Hemel-vaert: Dien-volgende moeten sy wel voor onmogelijck houden alle tegenwoordige genietinge (ten opsichte van tegenwoordige tijdt oft plaetse in den Hemel oft op der Aerde) van Christi

vleesch ofte bloedt.

18. Soo blijfter dan niet met allen overigh / na het groot op-blasen van hare woorden: als dat Christus geboden heeft na sijne Hemel-vaert de Ceremonie van het H. Avondtmael te onderhouden / tot vertooninge van de Cruycinge van 't Vleesch ende uyt-stortinge van 't bloedt Christi: 't welck eertijdts geweest is / maer nu een Niet is: ende dat door die vertooninge van een Niet in den tegenwoordigen tijdt / dat van oudts Yet was / het geestelijcke lichaem Christi sich als met eene lebreye by een houde. Ende dat die by-een-houdinge van dat geestelijck lichaem als onder eene lebreye / door de Ceremonie des H. Avontmaels / ende mitsdien de gehoorsaemheydt van dat Ceremonieel gebodt; zy onse geestelijcke spijse ende dranck. Het welcke / na haer gevoelen / niet beter konde verklaert werden ('t welcke in desen deele geen rechtsinnige Christenen in den sin gekomen is /) dan uyt de over-een-kominge van die woorden / die Christus gebruyckt heeft tot sijne Discipulen / seggende: Ick hebbe een spijse om te eten / die ghy niet en kent. Mijn spijse is / dat ick doe den wille des genen die my gesonden heeft / ende sijn werck volbrenge / Joh. 4. 32. 34.

19. Wat aengaet de Predicatie Christi / Joh. 6.

Joh.6. die en verstaen wy oock niet van 't gebruyck van 't Sacrament des Avontmaels / oft van het Sacramenteele nuttigen: maer nochtans oock niet van simpelijck het geloove te stellen in Christo; soo dat de gelijckenisse niet verder soude dienē/ als om 't werck onses geloofs sijn luyster te geven / ende te vertoonen desselfs nootwendigheyt ende werckelijcke kracht / dat is/ den yver van onse gehoorsaemheydt: daer uyt-gemonstert zijnde / buyten de insicht des geloofs / die gehoorsaemheydt Christi die ons toe-gerekent werde: waer door hy sijn vleesch overgegeven heeft om gekruycight te werden / ende door sijn bloedt-vergieten voor ons versoeninge gemaeckt heeft: Want / volgens hare grondt-legginge/en kan men door het Eten van Christi vleesch ende Drincken van sijn bloedt/ niet dan door een ongehoort misbruyck van woorden / de Erkauwinge van dat Martelaerschap dat Christus uyt-gestaen heeft om de belofte des eeuwigen levens te bevestigen: ende een exempel na te laten / om met yver 't selve na te volgē/door het werck ende de gehoorsaemheydt van ons geloove: sonder eenige verborgene wijsheydt van de dadelijck-werckende genade / maer door Christus ons aen hem-selven / als ledematen aen het Hooft doet aenkleven / door sij-

nen Geest om de verdiensten wille van sij-
nen doodt. Welcke verborgene wijsheydt
Godts / ons doet gelooven / d'Apostel/
Ephes.4.15.16. ende 5.32. Sonder welc-
ke verborgentheydt daer geen geestelijck li-
chaem Christi in 't verborgen zijn kan: en-
de het werdt te vergeefs verdight / dat wy
dat lichaem maken door onse Belijdenisse
oft de lebzepe van dien.

Cap. XI.

Van't Overigheyts ampt, van't Gerechte, van't Eedt sweren ende Krijg voeren.

§. I.

Voor eerst leeren sy: Dat het wel een Christen mensch vry staet het Overigheydts ampt te bedienẽ: indien hy slechts het swaert niet en gebruycke om bloedt te vergieten: Want sy meynen, dat het in den Nieuwen Testamente den geloovigen niet vry staet yemant den doot aen te doen: gelijck oock Christus de Overspeelderesse niet tot der doot verwesen heeft, Joh.8. ende hy heeft oock den sijnen verboden het swaert te gebruycken, Matth.26. Die daedt Petri, Actor.5. seggen sy, dat extraordinaris ende miraculeus geweest is. Buyten de Gemeynte Christi staen sy toe, dat het swaerdt gebruyckt werde, Rom. 13.

§. II.

Daer na leerẽ ſy: Dat het de Broeders niet vry ſtaet voor de Overigheyt te pleyten, 't en zy dat d'andere partye buyten de Gemeynte zy: ende indien het gemoedt vry is van wraeck-gierigheyt: Matth. 5. Anderſins dat de Broeders gehoudẽ zijn voor de Broederen hare verſchillen te verhandelen, 1. Cor. 6. Ende die met het oordeel der Kercke niet te vreden is, die werdt ge-excommuniceert. Ende alſoo nemen ſy die geboden Chriſti, als in vergelijckinge geſproken: dat wy, liever dan wy ons ſelve ſouden wreken, oft door anderen bereydt-willigh moeten zijn, om noch ander ongelijck op ons te laden.

§. III.

Maer de Criminele ſaken, inſonderheyt ſoo ſe den Hals rakẽ, en ſtaen ſy niet lichtelijk toe dat van de Broeders gehandelt werden: op datſe door dien wegh eyndelijck niet en komen andere totter doodt te verwijſen. Want de ſtraffen aen den Hals, al-hoe-wel ſyſe niet quaedt keuren, ontrent alle miſdaden: nochtans en ſtaen ſy die niet toe over de Dieven: die ſy liever wilden, na de wijſe die by de Perſen ende Turcken gebruyckelijck is, met eenige andere ſtraffe getuchtight wierden: te weten, datſe met een kovel op 't hooft, oft eenigh kennelijck ge-

waedt geteyckent zijnde, 's Heeren straten schoon maken, oft repareren, oft tot diergelijcken arbeyt, voor sekeren tijt, oft voor haer leven, dienstbaer gemaeckt wierden.

§. IIII.

Sy staen oock toe: Datter eenigh Eedt sweren geoorloft is in den Nieuwen Testamente: te weten, als het geschiedt over voorleden dingen, die Gods eere aen gaen, daer inne men niet kan bedrogen zijn: ende die ons profijt niet raken. Maer in den Ouden Testamente seggen sy, dat het oock vry stont, toe-komende dingen te besweren, die wy niet in onse handt hebben: oock soo wel van vuyle ende ydele, als van gewichtige ende eerlijcke dingen.

§. V.

Krijgh te voeren ontkennen sy, dat den Christenen vry staet, 't zy dat men 't Offensijf noemt oft Defensijf: insonderheydt, om dat hier geen onschuldige verweyringe zijn kan, daer het alles geschiedt met gewelt ende dootslaen: het welck sy oordeelen strijdigh te zijn met Christi leere, ende met den aerdt van de schapen Christi. Onder-entusschen staen sy toe, dat men 't geweer dragen magh: niet alleene tegen de beesten, maer oock om de vyanden schrick aen te jagen.

Maer

§. VI.

Maer eenige van hun twijffelen daeraen: Oft men sich tegen de Wet Christi besondige: Indien yemant soo in moordenaers handen viele, dat hy sijn leven niet konde behouden sonder gewelt met gewelt af te keeren: eyndelijck, den moordenaer, na dat hy hem menighmael gebeden ende vermaent hadde om af te houden, doot stake. Want dit meenen sy, dat een onschuldige lijfs-verweyringe ware, die vreemt ware van alle ongelijck oft weder-wrake: dewijl men andersins schijnt sijn eygen doodt toe te staen: ten minsten sijn eygen leven te verwaerloosen ende in 't verderf te brengen.

1. Sy verlichten ons voor een gedeelte van den arbeyt: dewijle sy dat buyten verschil vast stellen: Dat het een Christen mensch vry staet het Overigheyts-ampt te bedienen: 't welcke toe-gestaē zijnde, oordeelen wy dat het als Ja ende Neen te samen niet bestaen kan: Dat sy niet willen gedoogen, dat de Overigheyt het swaert gebruycke, 't zy in het Gerechte, de misdadigen ter doot verwijsende: 't zy krijgh voerende tegen de vyanden. Over sulcks loopt de geheele disputte daer op uyt: Oft dan het gene 't welck vry staet ende geoorloft is den genen die buyten zijn, in de bedieninge van het Overigheyts-ampt, tot

straffe der boosen/ende der vromen onschuldige bescherminge / door Gods ordonnantie den Christenen die in de Gemeynte broeders zijn / quaedt ende ongeoorloft zy/ door een Nieuwe Wet Christi.

2. Wy houden staende / dat de Autheuren van dit Kort Begrijp / haer vergrijpen tegen het eenparigh bescheydt der H. Schriftuyre / door die besnijdinge van de Christen broederen: waer door haer verboden werdt / het gene na 't Goddelijck Recht vry staet ende geoorloft is den genen die buyten zijn: In de Schriftuyre en is geen ordonnantie Christi noch sijner Apostelen / die tegen spreeckt het Morale Goddelijck recht daer aen de Conscientie verbonden waren in den Ouden Testamente/ om daer door Godt te dienen. Ende hier moet erinnert werden 't gene daer mede wy ons seggen verdedight hebben: over cap. 5.

3. Ja dat meer is / hier is de in-sprake des Apostels: Dat men dien strick niet en moet werpē in de Conscientie van de Christen-geloovige: dewijle in diergelijcken gevalle d'Apostel vonnist/ tegen die lieden die den geloovigen verbodt deden van 't gebruyck des Houwelijcks / 't welck in sich selven eerlijck ende van Godes wegen geoorloft is / ende van eenige spijse te nuttigen: Den Reynen is alles Reyn: Tit. 1. 5.

ende

ende betuyght / dat sulcks een merck-teecken is van de leeringe der Duyvelen / ende van de geveynsdigheyt der logen-sprekers: indien men den Christen-geloovigen verbodt doet om die dingen niet te gebruyckē/ die Godt goet geschapen heeft / oft die hy door sijne instellinge geheylight heeft/ 1.Tim.4.1.2.

4. Ende 't is te vergeefs dat sy die geveynsdigheyt bemantelē met Christi exempel / die de Overspeelderesse niet en heeft ter doot verwesen / Joh.8. dewijle sy toegestaen hebben: Dat het een Christen mensch geoorloft is het Magistraets-ampt te bedienen: onaengesien dat Christus het Magistraets-ampt niet bedient heeft: ja 't selve soo verre van hem geweyrt heeft/ dat hy dien mensche die uyt de scharen tot hem seyde: Meester / seght tot mijn broeder/dat hy met my de erffenisse scheyde ende deyle / tot antwoordt gaf: Mensche / wie heeft my tot een Richter oft scheydts-man over u lieden gestelt / Luc.12.13.14.

5. Insgelijcks dat verbodt Christi/ Matth.26. daer mede hy den sijnen verboden heeft het swaert te gebruycken/ en raeckt die persoñē niet die het Magistraets-ampt bedienen / in die bedieninge niet: Maer het werdt den Apostelen te verstaen gegeven/ dat het haer ampt niet soude me-

de brengen het swaerdt te voeren / dewijle sy verkoren waren ende geroepen niet tot het wereltsche Overigheyts-ampt / maer tot het Apostelschap om uyt-gesonden te werden tot het Prediken. Ende en is in die plaetse het propoost niet van het swaert te gebruycken in het Overigheyts-ampt: maer van het eygen-willig misbruyck / nadien Petrus met een grammē moedt roeckeloosēlijck Malchus geslagen ende de oore af-gehouwen hadde: 't welcke Christus bestraft heeft / hem gebiedende het swaerdt in de scheede te steken: met dese bedreyginge: Alle die het swaert nemen (dat is / die 't roeckeloosēlijck sonder beroepinge aengrijpen) sullen met den swaerde vergaen.

6. Het gāet wel / dat sy bekennen / dat in de plaetse Rom. 13. gesproken wert / van het geoorlofde wettelijck gebruyck van 't swaerdt: soo dat wy den arbeydt sparen mogen van sulcks te bewijsen / gelijck wy doen tegen de Weder-dooperen: uyt die woorden des Apostels: Want sy en draeght het swaerdt niet te vergeefs: Niet te vergeefs: oft niet roeckeloosēlijck / dewijle het niet en is sonder Godes roepinge ende bescherminge / als Gods dienaresse: een wreeckster ter straffe den genen die quaedt doen. Gelijck mede Petrus dat stelt als een schuldige plicht der Overigheden in de

guij-

quijtinge van haer Ampt / de quaet-doenders te straffen / 1. Pet. 2. 13. 14.

7. Dan die uyt-vlucht is bedriegelijck ende van geener waerden; dat sy uyt de plaetse Rom. 13. niet verder toe-staen 't gebruyck van 't swaerdt wettelijck te zijn als buyten de Gemeynte Christi. In eenvoudige oprechtigheydt souden wy oock wel seggen: dat het gebruyck van 't swaerdt buyten de Gemeynte is; dat verstaende: Dat binnen de Gemeynte alles verricht werdt alleen met geestelijcke wapenen/ 2. Cor. 10. 4. Want het Koninckrijcke Christi en is niet van dese wereldt / Joh. 18. 36. Maer daer uyt en volght niet/ dat men het gebruyck van 't swaerdt alleene laten moet in handen van die gene die buyten zijn: Want by 't selve gevolgh soo en soude geen Christen mensch het Overigheydts-ampt mogen bedienen: Want het Overigheyts-ampt en werdt oock niet binnen de Gemeynte bedient: ende het en staet niemant vry de heerschappye oft gebiedende macht in de regieringe van de Kercke in te voerē. Nochtans en isser tael noch teecken van in de woorden des Apostels; dat de geloovige schuldigh zijn souden het Overigheydts-ampt oft in 't geheel oft voor soo vele aengaet het gebruyck van 't swaerdt / over te dragen aen die gene die buyten zijn in de

werelt: ende alsoo genoegsaem in dien del-
le uyt de werelt te gaen.

8. Datter tusschen loopt / §. 1. van de daedt Petri / Act. 5. dat die extraordinaris ende miraculeus geweest zy; dat en verwerpen wy niet. Maer wy en gebruycken dat exempel niet om te bewijsen / dat de Overigheyt het recht ende macht heeft om 't swaert te gebruycken / tot bloedt-vergietens toe: ende wy en eyschen niet dat men ons soo vele toe-geve / dat de doodinge ofte verwijsinge ter doodt van Ananias ende sijn wijf Saphira een daedt Petri geweest zy / ten minsten extraordinaris ende miraculeus. Wy nemen die doodinge als een daedt Gods / waer door niet Petrus / maer Godt selfs wrake gedaen heeft / medewerckende met de mondelinge bestraffinge Petri: even gelijck eertijts de melaetsheyt den Koningh Uzzia op 't lijf geworpen is / niet door de daedt van Azaria ende sijne by-hebbende Priesterē / maer door de handt Gods / mede-werckende met hare berispinge / 2. Chron. 16. 16. 20. Insgelijcks en kan het door geene daedt van Moses ende Aaron geoordeelt werden / maer door een wrake van Godt alleen / dat de aerde de Rotten van Corah Dathan ende Abirom verslonden heeft / Num. 16.

9. Onder des seggen wy / dat nochtans

dat in allen gevalle / daer uyt / dat die sonde tegens den H. Geest van den Heere Christo metter doot gewrokén is: ende dat door den H. Geest de Apostel Christi Petrus gebruyckt is om hun de doodt aen te seggen: dit kan besloten werden / dat sulck ydel seggen om verre werdt geworpen / 't welck sy voor-werpen §. 5. van de Leere Christi / ende van den aerdt der Schapen Christi / die door den Geest Christi geleydt werden: als of sy nootsakelijck een af-schrick hadden van het dooden ende bloedt-vergieten sonder onderschept / oft noch soo rechtvaerdig ende wettelijck geschiede.

10. Wijders en sullen dese Autheuren uyt 1. Cor. 6. noyt bewijsen: Dat het de Broeders niet vry staet met haer broeders te pleyten voor d'Overigheydt: maer datse alleen voor de broederen oft voor de Gemeynte hare verschillen mogen handelen / ende dat die ge-excommuniceert moet werden / die met het oordeel oft uyt-sprake der Kercke niet te vreden is. Sy sullen segge dat niet bewijsen / in dese tegenwoordige Vrage / verstaen zijnde van Christelijcke Overigheydt / volgens dien grondt die sy ons toe-staen: Dat het den Christenen vry staet het Ampt te bedienen. Want d'Apostel spreeckt met dat uyt-gedruckte bescheydt / van Onrechtvaerdige ende On-

ge-

geloovige Heydensche Overighedẽ/ vers 1. ende 6.

11. Soo is dan dit den Raet die d'Apostel haer geeft / ten eynde sy ontgaen mochten dat pleyten van broeders tegen elckanderen voor de Onrechtvaerdige ende Ongeloovige Overigheden / dat sy onder haer selven over de saken die dit leven aen gaen/ dat is / geldt-saken oft diergelijcke / rechters bestellen souden / ende alsoo voor goede mannen pleyten / onder Compromis, tot wettelijcke uytsprake/ als oft door dẽ Rechter gevonnist wierde : belovende partyen weder-zijdts sich de uyt-sprake te onderwerpen. Nu in soodanigh Compromis, is dat wel gevoegelijck dat men daer een breucke op stelle / tegen die gene die de uytsprake van de Compromissaris Rechter niet soude gehoorsamen. Maer dat de Ban oft Excommunicatie daer toe staen soude voor Breucke tot het Compromis: gelijck het dese Autheuren hier stellen / dat ware het geestelijcke onder het wereltlijcke brouwen: ende uyt de sleutelen van het Koninckrijcke der Hemelen / de sleutelen smeden tot alle mans particuliere comptoyren ofte geltkasten. Het welcke regel-recht strijdt tegen het oogemerck des Apostels / die soodanige rechts-pleytinge onder Compromis, niet en soude genoemt hebben de min-

ste rechts-saken / ende geseght dat sy daer over als Commissarisen van kleyne saken stellen konden / mannen die in de Gemeynte minst geacht waren / vers 4.

Onder dat voor-bedingh: Indien het gemoedt vry is van wraeck-gierigheydt / schuylt dese verborgentheyt: Datmen in dẽ Ouden Testamente wel mocht twisten ende pleyten door de Overigheyt / selfs broeders tegen broeders / met een wraeck-gierigh herte. Wy ontkennen 't rondt uyt / dat sulcks oyt na de Morale Wet yemant vry gestaen heeft: Want na die Wet Gods staet het alleen vry heylighlijck ende Godvruchtelijck in twistige saken het Oordeel ende uyt-sprake van de Overigheyt te versoecken / tot Godvruchtige beschermingevan den onschuldigen by de gerustigheydt: Ongeoorloft daer-en-tegen en ongoddelijck is het / door de wrake die de Overigheydt doet / sulcks te bejagen / dat men sijn verbittert onversoenelijck gemoedt versadigen moge. Ende hier inne moet dit betracht werden: Dat Godt de Overigheydt / in het straffen aen den lijve / ende oeffenen van de rechtvaerdige wrake / verbodt gedaen heeft van de liefde tot den menschen niet te vergeten / ende haer eygen sinnelijckheydt niet te geven tot verontwaerdinge ofte bitteren haet / Deut. 25. 2. 3. Door al haer ge-

geleert heeft / in de exemplaire ſtraffen over den quaden / Liefde te oeffenen tegen de gantſche menighte: door ſoo vele als het oogemerck zijn moet / de andere quade menſchen de spore te geven tot beteringe hares levens / ende de goede te beschermen / tot een geruſt ſtille leven / Deut. 21.21. ende 17.13.14. ende 13.11.

13. Dat ſy de Crimineele / inſonderheyt Hals-ſaken / niet lichtelijck toe-ſtaen datſe van de Broeders gehandelt werden: op datſe door dien wegh eyndelijck niet en komē andere totter doot te verwijſen: daer inne is die geveynſtheyt der logen-ſprekers die wy alreede hebben aengewesen: ende kan daer aen gekendt werden / dat ſy ſelfs ſeggen / dat ſy de ſtraffen aen den Hals niet quaedt keuren / ontrent alle miſdaden. Wat beduydt dat oock / datſe niet ront uyt ſpreken ſonder ſchroom: Datſe geheel ende al niet toe-ſtaen dat de Crimineele ſaken van de Broederen gehandelt werden: byſonder de Hals-ſaken. Waer toe is dat goet / dat ſy ſeggen: Niet lichtelijck?

14. Dat ſy in allē gevalle niet toe-ſtemmen de Hals-ſtraffe over de Dieven: ende dat ſy den Overigheden raedt geven / om eenige ſachter ſtraffe te ordonneeren; konnen wy ſeer wel verdragen / die wy oock aen die groote ſtrengigheydt geen behagen

en

en hebben / noch de selve voor-spreken. Nochtans en konnen wy hier onse Rechters in de Vereenigde Nederlanden niet in de schuldt leggen: die niet gewoon zijn de Dieven ter doodt te verwijsen / aen bloote dieverye schuldigh zijnde / maer de sulcke / die nadien sy eenmael / andermael / ten derdemale / oock wel meermalen aen den lijve gekastijdt zijn / door de Correctien niet gebetert en werden. Dat nu den soodanigen geen onrecht en geschiedt / wanneer sy eyndelijck aen den hals gestraft werden: dat werdt bevestight uyt de over-een-kominge met het Goddelijcke recht: waer door een Vader sijnen Sone / een door-slagh zijnde / ende sich niet beterende op de voorgaende kastijdinge / recht gegeven wiert dien Sone aen te klagen aen den hals / om door het Gerechte verwesen zijnde gesteenight te werden / Deut. 21. 18-21.

15. Nopende het Eedt sweren is 't oock goet / dat sy toe-staen / datter ten minsten eenige Eeden geoorloft zijn in den Nieuwen Testamente: te weten / alsse geschieden van voorledene saken / oft die d'eere Gods aengaen: daer in men niet en kan bedrogen zijn / ende het onse niet en soecken. De verborgentheyt der ongerechtigheyt bestaet in die Tegen-stellinge / daer door sy seggen: Dat het in den Ouden Testamente

ge-

geoorloft zy geweest Eedt te sweeren / oock van toe-komende dingen die wy niet in onse handt hebben : Item / soo wel van vuyle ende ydele als van gewichtige ende eerlijcke saken. De stijl die sy gebruycken is op schroeven gestelt : Want het Eedt-sweeren van vuyle ende ydele dingen / schijnen sy te verstaen niet alleene in dien sin / dat het geoorloft is geweest / oft den eyscher sijn aen-klachte over vuyle dingen te eedigen / oft den verweyrder hem daer van by eede te suyveren. (Want dat en is oock hedensdaeghs niet vermenght met de vuyligheyt /) maer wijders / dat het oock geoorloft zy geweest tot vuyle dingen sich met Eede te verbinden / 't welcke wy ontkennen dat oyt geoorloft zy geweest.

16. Wy stellen daer-en-tegen dit vast : Dat dese is de meyninge van het derde Gebodt / die oock genoeghsaem verklaert is geweest in den Ouden Testamente : Dat men den name Gods niet en magh oneerbiedelijck gebruycken / oft tot vuyle ende ydele dingen in den mondt nemen oft roeckelooselijck misbruycken / selfs niet buyten 't Eedt sweeren : 't zy dat men Godt aenroepe / 't zy dat men van hem spreke / oft sijn woordt handele : Oversulcks wert dat gepresen als ware Godvruchtigheyt / beyde / dat men hem vreese voor het Woordt

Gods /

Gods / Esai. 66. 2. ende dat men den Eedt vreese: Eccl. 9. 2. In de laetste plaetse leyt het klaer / (overmits die tegenstellinge van de Goddeloose ende Godvruchtige / onder dese woorden: Die sweert / ende die den Eedt vreest:) dat de Godvruchtige in den Ouden Testamente / uyt kracht van 't derde Gebodt / den Eedt gevreest hebben / sulcks dat sy niet alleen van meyn-eedigheydt / maer oock van den Eedt selfs haer t'eenemael hebben onthouden / buyten geval van nootwendigheyt / waer inne het Godt geboden hadde.

17. Dat sy dryven / §. 5. Dat in den Oorlog geen onschuldige verweyringe zijn kan: daer in moeten sy nootsakelijck vervallen / eerstelijck tot Marcionitische beschuldigingh van Godt selfs / door wiens bevel in den Ouden Testamente menige oorlogen gevoert zijn / ende indien sy daer op niet en passen / soo en konnen sy 't niet ontgaen oft sy moeten quaedt spreken van Christo ende van sijn getrouwe voor-looper Johannes de Dooper / ende de Apostelen / ende moeten seggen / dat Johannes niet na behooren Christo den wegh bereydt heeft: ende niet voldaen 't gene den Engel aen Zacharias van hem voorseyde / Luc. 1. 17. Dat hy den Heere een uyt-gerust volck bereyden soude: wanneer hy van de Krijgs-

knech-

knechten gevraeght zynde/ die by hem quamen tot den Doop der bekeeringe: Ende wat sullen wy doen? alleen dit geantwoort heeft: En doet niemanden overlast/ noch en ontvreemt niemandt 't sijne met bedrog/ ende laet u vergenoegen met u besoldinge/ Luc. 3. 14. niet eens aenroerende eenigh verbodt oft af-maninge van den Krijghs-Eedt; waer van sy/ na dese lieden hare grondt-legginge/ haer hadden moeten bekeeren.

18. Ende wat sal men seggen van Christo ende sijne Apostelen? die soo voor/ als na de Opstandinge Christi/ oock soldaten/ sonder dat de selve uyt de oorloge scheyden oft namaels voornamen daer uyt te scheyden/ gekendt hebben als uytmuntende in geloove ende Godvruchtigheyt/ Matth. 8. Actor. 10. Ende Paulus en heeft niet geschroomt/ tegen de Joden die hem den doot gesworen hadden/ te versoecken de sauvegarde van gewapende Roomsche Soldaten.

19. Doch met haer Neen en is niet mogelijck over een te brengen haer eygen Ja/ datter terstondt op volght: Dat men 't geweer wel dragen magh: niet alleen tegen de beesten/ maer oock om de vyanden een schrick op 't lijf te jagen: ende dat eenige van gevoelen zijn/ dat men sich niet beson-

dight

dight tegen de Wet Christi/ maer onschuldige verweyringe gebruyckt/ die niet gemeyns heeft met onrecht oft weder-wrake: wanneer men sijn leven niet anders behouden kan dan door gewelt af te keeren met gewelt/ en eyndelijck een moordenaer doodt te steken. Sal dan een particulier persoon onschuldighlijck sijn leven konnen verweyren met het doot-steken van een ander? ende en sal de publijcke bescherminge van 't gemeene landt tegen den algemeynen vyandt/ noyt onschuldigh konnen gepleegt werden?

20. Maer dat zijn grove Hypocrijten/ die seggende overtuyght te zijn in haer gemoedt/ dat het enckel quaedt is/ ende plat af een Christen mensche ongeoorloft ende strijdigh is tegen den aert van de Schapen Christi/ sijn vyandt te dooden/ haer nochtans in de wapenen steken/ als oft de Schapen de Leeuwen huyt aentrocken/ om hare vyanden de schrick van de doot op 't lijf te jagen: Dat zijn by haer selfs veroordeelde verachters: ten minsten van dat gebodt des Apostels. Onthoudt u van alle schijn des quaets/ 1. Thess. 5. 22.

§. VII.

Sy verdoemen niet simpelijck het Woeckeren, indien maer de regel van Billijckheydt ende Liefde niet geschonden werde. Met dobbelsteenen ende kaerten te spelen is by haer alleen verboden: insgelijcks is mede het Danssen

ende Droncken drincken, 't welck oock met de Ban ge-ſtraft wert. In de kleedingen, hoe-wel ſy de overdadigen pracht verbieden; ſoo ſien ſy nochtans wat over in den Adel, ende in de Magiſtraets-perſonen. Het Houwelijck geſloten zijnde, wert by haer niet af-gekondight; maer na geſloten contract geſchiedt de ſolemneele inſegeninge oft te ſamen-gevinge in de Gemeynte, oft oock in 't Bruylofts-huys: daer ſy dan de gelegentheydt waernemen gewoonlijck om hare leere anderen in te ſcherpen. In hare Kerckelijcke vergaderinge der Gemeynte gebruycken ſy by na geene Ceremonien met allen, behalven de Ceremonie van 't H. Avondtmael: Want den Doop der Volwaſſene bedienen ſy buyten in eenige opene riviere. Anderſins oeffenen ſy haer vlijtighlijck in Vaſten, in Aelmoeſſen, ende in Gebeden: ende ſtellen haer leven alſoo aen, dat ſy Godvruchtigheyts halven vaſt alle andere ſecten te boven gaen.

Wat ſy hier / buyten de Titul van 't Capittel / met een toe-gifte by-werpen; is ten deele buyten verſchil/ oft ſulcks dat het niet de pijne waerdt is daer over te twiſten / oft eyndelijck is 't eygen lof die ſtinckt. Saligh zijnſe welckers lof niet uyt den menſche is / maer uyt Gode / Rom. 2. 29. Wy ſullen met een woordt ſeggen: dat wy door-ſiende de verborgene grouwelen van de Sociniſterye in dit Kort Begrijp vervat/ ſchricken van de Diepten des Satans; ende verbaeſt ſtaen over de monſtreuſe t'ſamen-gegroeyde ſuyr-deeſſem van beyde de Phariſeen ende Sadduceen onder den Chriſten name: ende dat wy Godt van herten bidden/ dat hy wille bekeeringe geven / met ware kenniſſe van de ware Chriſtus/ alle den genen/ die met die ende diergelijcke verderffelijcke leeringen der Duyvelen verſtrickt zijnde/ meynen dat ſy Chriſtum lief hebben ende Godvruchtigh zijn.

F I N I S.

TOT DORDRECHT,

Gedruckt by Nicolaes de Vries, wonende in de Grave-ſtraet/ in de Nieuwe Boeck-druckery/ 1652.

Bayerische StaatsBibliothek
Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Cloppenburg, Johannes,

Kort Begryp, van de Opkomste ende Leere der Socianen in 11 Capittelen

Dordrecht 1652

H.ref. 72 m
urn:nbn:de:bvb:12-bsb10448775-7